

42478

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

UYGUR HALK HİKAYELERİ ÜZERİNDE İNCELEMELER

(DOKTORA TEZİ)

HAZIRLAYAN

Alimcan İNAYET

TEZ YÖNETİCİSİ

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İZMİR - 1995

İÇİNDEKİLER

Sayfa
No

ÖNSÖZ

GİRİŞ 1

1. UYGUR SAHASINDA HALK EDEBİYATIYLA İLGİLİ BAZI TERİMLER . 1

2. UYGUR HALK HİKAYELERİ ÜZERİNDEKİ ÇALIŞMALAR 4

A. Metin Derleme Çalışmaları 4

B. Bilimsel Çalışmalar 7

C. İşlenmiş Malzeme 10

I. BÖLÜM

UYGUR HALK HİKAYELERİ İLE İLGİLİ PROBLEMLER 12

1. Uygur Halk Hikayelerinin Tasnifi Meselesi 12

2. Uygur Halk Hikayelerinin Kaynakları ve Teşekkürü Meselesi 16

a. Konusunu Arap-Fars Edebiyatından Alan Hikayeler 19

b. Diğer Türk Boylarının Halk Edebiyatlarıyla Ortak Konulu Hikayeler . 19

c. Uygur Türkleri'nin Kendilerinin Yarattığı Hikayeler. 20

II. BÖLÜM

UYGUR HALK HİKAYELERİNİN EPİZOT YAPISI 21

1. Kahramanların Aileleri ve Sosyal Durumlarının Tanıtımı 21

2. Kahramanların Aşık Olmaları ve Evlenmelerinin Engellenmesi 31

3. Sevgililerin Kavuşma/Mücadeleleri 38

4. Sonuç 58

A. Mutlu sonla biten hikayeler 58

B. Trajik sonla biten hikayeler 61

C. Hikayden sonraki rivayetler 63

III. BÖLÜM

UYGUR HALK HİKAYELERİNİN MOTİF YAPISI 70

1- Motif kavramı 70

2- Motiflerin Epizotlara Göre Dağılımı ve Fonksiyonu 71

3- Formelistik Sayılar 88

IV. BÖLÜM

UYGUR HALK HİKAYELERİNDEKİ ŞİİRLER	92
1- Uygur Halk Şiiri	92
2- Uygur Halk Hikayelerindeki Şiirlerin şekil ve Türleri	95
A. Heceli Şekiller	96
B. Aruzlu Şekiller	101
3- Redifler	105
4- Uygur Halk Hikayelerindeki Şiirlerin Fonksiyonu	107
a. Şiirlerin epizotlara göre dağılımı	107
b. Rüyada söylenen şiirler	110
c. Karşılıklı konuşma şeklinde söylenen şiirler	111
d. Müşterek şiirler	115

V. BÖLÜM

UYGUR HALK HİKAYELERİNDEKİ DİĞER HUSUSLAR	121
1. Dini unsurlar	121
2. Masal unsurları	125
3. Tipler	128
4. Şekil özellikleri	136
NETİCE	141
METİNLER	143
İNDEKS	280
BİBLİYOGRAFYA	286

ÖNSÖZ

Uygur halk hikayeleri, Türk Dünyası halk edebiyatının önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Yalnız Uygur Türkleri arasında değil, diğer Türk boylarında ve Anadolu sahasında da çok sevilen ve yaygın olan bu hikayeler Türk milletinin ortak kültür bağlarının canlı bir örneğidir. Bu hikayelerin çeşitli yönlerden ele alınması ve Türk Dünyası halk edebiyatındaki yerinin tesbit edilmesi gerekmektedir. Ancak ileride göreceğimiz gibi, Türklüğün ortak değerlerinden biri durumunda olan Uygur halk hikayeleri, gerek Doğu Türkistan'da gerekse Türkiye'de bilimsel açıdan yeterli derecede incelenmiş değildir. Doktora tez konusu olarak seçtiğimiz Uygur Halk Hikayeleri Üzerinde İncelemeler adlı çalışmamız bir bakıma kısmen de olsa böyle bir eksikliği giderme amacı taşımaktadır. Birkaç senelik sınırlı bir çalışmayla bu amaca hizmet etmiş olduysak ne mutlu bize.

Bundan önceki Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığımız çalışmada Uygur halk aşk hikayelerinden biri olan Hurilika Hemracan hikayesinin değişik altı varyantını tesbit ederek bunları epizot, motif ve şiir yönünden mukayese etmiş, bu çerçevede hikayenin ortak yapısı ve iskeletini ortaya çıkarmaya çalışmıştık.

Doktora tezi olan bu çalışmada ise konuyu daha değişik bir açıdan ele aldık, birbirinden farklı altı hikayeyi epizot, motif, şiir ve tip gibi çeşitli yönlerden inceleyerek bu hikayelerin ortak yapısal özelliklerini tesbit etmeye çalıştık. Bununla birlikte önemli bulduğumuz hususları zaman zaman Anadolu sahası halk hikayeleriyle de karşılaştırdık. Hikayelerin muhtevastaki farklı hususları da yerı geldikçe açıklamaya gayret ettik. Bütün bunlarla ortaya çok güzel sonuçların çıktığı kanısındayız.

Çalışmamız, Giriş ve 5 bölümden oluşmaktadır.

Giriş'te Uygur halk edebiyatında kullanılan bazı terimler ve bu terimler tanımları, Uygur halk hikayeleriyle ilgili yapılan metin derleme çalışmaları, bilimsel çalışmalar, Uygur halk hikayelerinin tasnifi, teşekkül tarihi ve konusuyla ilgili problemler anlatılmış ve görüş belirtilmiştir.

Birinci bölümde, Uygur halk hikayelerinin yapısı 4 epizot çerçevesinde tahlil edilmiş ve bu suretle birbirinden farklı hikayelerin ortak yapısının tesbiti cihetine gidilmiştir. Bununla birlikte hikayelerin muhtevastaki dikkati çeken

hususlar üzerinde durulmuş ve bunlarla Anadolu sahası halk hikayeleri arasındaki benzerlikler gösterilmiştir.

İkinci bölümde motif ve kavramıyla ilgili farklı görüşler belirtildikten sonra Uygur halk hikayelerinin motif yapısı incelenmiştir. Tesbit edilen pekçok müşterek motif ve motifler zinciri Anadolu sahası halk hikayelerindeki benzerleriyle mukayese edilmiş, ayrıca Stith Thompson'un «Motif Index of Folk-Literature» adlı eserindeki motif numaraları gösterilmiştir.

Üçüncü bölümde önce Uygur halk şiirinin vezin, kafiye ve durak yapısı hakkında genel bilgi verilmiş, sonra da hikayelerdeki şiirler incelenmiştir. Burada hikayeleride kullanılan şiirlerin epizotlara göre dağılımı, fonksiyonu, şekilleri ile vezin, kafiye, durak ve redif yapısı tahlil edilmiştir. Hikayelerde kullanılan şekiller tablo halinde gösterilmiştir. Ayrıca Uygur halk hikayelerinde kullanılan müşterek şiirler ve bunların Anadolu sahası halk hikayelerindeki varyantları tesbit edilmiştir. Bunun yanısıra kahramanların rüyalarında, imtihan veya şiir yarışlarında söyledikleri şiirlerin özellikleri üzerinde de durulmuştur.

Dördüncü bölümde, Uygur halk hikayelerindeki diğer önemli hususlar ele alınmıştır. Burada sözkonusu hikayelerdeki tipler, dini unsurlar, masal unsurları ve şekil özellikleri incelenmiştir.

Metinler kısmında, ele aldığımız hikayelerden Tahir ile Zühre, Garip ile Senem, Senuber, Kamerşah ile Şemsi Canan'ın Türkiye Türkçesine aktarılmış metni verilmiştir. Diğer hikayeler ise ileride yayınlanacak olan «Uygur Halk Hikayeleri» adlı kitapta orijinal metinleriyle beraber bulunmaktadır. Çalışmamızda şiirler orijinal metne göre incelenmiştir. Şiirlerin numaralandırılması tarafımızdan yapılmıştır.

Çalışmamızın sonuna kaynak olarak kullandığımız eserlerin bibliyografyası ile şahıs ve yer adlarını içeren bir indeks verilmiştir.

Çalışmalarım süresince bana her türlü maddi ve manevi destek sağlayan pek kıymetli Hocam Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN'e burada bir kez daha minnet ve şükranlarımı iletmek istiyorum. Çalışmam sırasında özellikle Türkçe kısmında yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. İbrahim ŞAHİN'e de teşekkür borçluyum.

Alimcan İNAYET

GİRİŞ

1. UYGUR SAHASINDA HALK EDEBİYATI İLE İLGİLİ BAZI TERİMLER

Doğu Türkistan sahasında hala canlı olan Uygur halk anlatma geleneği Anadolu halk anlatma geleneğiyle de büyük bir benzerlik ve paralellik göstermektedir. Son zamanlarda yapılan araştırmalar Anadolu'da "Ozan", "aşık" denilen halk sanatçılarının yaratmaları ile Anadolu'dan binlerce kilometre uzakta bulunan Uygur sahasındaki "halk koşakçısı", "çakçakçı", "dastancı", "meddah" denen halk sanatçılarının yaratmalarının en kısa yapıtlı fıkralardan, büyük hacimli destanlara kadar, aynı çizgiler içerisinde olduğunu ortaya koymuştur. Mesela: Anadolu sahasında yaşayan Hoca Nasrettin ve fıkraları Uygur sahasında da aynen mevcuttur. Anadolu sahasındaki Köroğlu, Tahir ile Zühre, Aşık Garip Doğu Türkistan Uygur sahasında da çok sevilen hikayelerdir. Böyle bir benzerlik ve paralelliği ancak aynı kök ve kültürden ileri gelen manevi bağlara dayanarak izah etmek mümkündür.

Bu manevi bağlar zincirinin bir halkasını muhtelif isimlerle anılan aşıkların, meddahların sözlü olarak tasnif edip aktardıkları halk hikayeleri oluşturmaktadır ki, buna Doğu Türkistan sahasında "dastan" denmektedir. Tahkiye (narration) esasına dayanan bu tür, aynı zamanda nazım-nesir karışık yapısıyla, bünyesinde bulundurduğu olağanüstü ve realist unsurlarıyla, işlediği kahramanlık ve aşk konularıyla ihtiva ettiği efsane, masal ve destan unsurlarıyla bir taraftan efsane, masal ve destan (epope)lara, diğer taraftan da hikaye ve romanlara kadar uzanmaktadır. Bu sebepten dolayıdır ki, gerek Türkiye'de, gerek Uygur sahasında bu türlerle ilgili bir takım terminolojik karışıklıklar görülmektedir. Mesela "Oğuzname", aynı zamanda "Oğuzname eposu"¹, "Oğuz Kağan Destanı"², "Oğuz Menkibesi"³, "Oğuzname

1. Abdülkerim Rahman, Medeniyet İziridin Tugulgan Heslar, Şincang Halk Neşriyatı, Urumçi, 1993, s. 3

2. Mehmet Kaplan, Oğuz Kağan Destanı, Dergah Yayınları, İstanbul

3. F. Köprülü, Türk Edebiyat Tarihi, Ötüken, 1986, s. 48

efsanesi"⁴ gibi isimlerle, "Kitab-ı Dede Korkut" da "Dede Korkut Hikayeleri"⁵, "Dede Korkut Rivayeti"⁶, "Dede Korkut Destanı"⁷, gibi isimlerle "Ergenekon Destanı", "Ergenekon Efsanesi"⁸, "Ergenekon Masalı"⁹ gibi isimlerle anılmaktadır. "Koroğlu Hikayesi" için de aynı durum söz konusudur. Türk halk edebiyatının kurucusu sayılan İğnas Konoş halk hikayelerine "roman"¹⁰ derken, Otto Spies "Halk Kitapları"¹¹ demektedir. Görüldüğü gibi pratikte tahkiyeli türlerle ilgili terminolojik karışıklıklar mevcuttur. Oysa efsane, destan, masal, menkibe, halk hikayesi gibi türler teorik olarak birbirinden kesin çizgilerle ayrılmıştır. Bu karışıklıklar bir an evvel giderilip bilimsel çalışmaların sağlam temele oturtulması gerekmektedir.

Bu arada Uygur sahasında kullanılan bazı terim ve kavramları nakletmeyi faydalı görüyoruz.

"FOLKLOR (İngilizce halk hikmetleri anlamındadır): Halk tarafından yaratılan eserlere halk ağız icadi denir. Halk tarafından yaratılan Bedii edebiyata "Folklor" denmektedir.¹²

"MİF (Yunanca Mythos-efsane, rivayet sözcüğünden gelmektedir): ilk çağlardaki insanların kainat ve hayatın yaratılışı, tabiat olayları, tanrılar ve efsanevi kahramanlar hakkındaki inanış ve hayallerini anlatan rivayet ve efsanelerdir."¹³

"ÇÖÇEK: Genel olarak insanların tabiat olayları hakkındaki hayallerini, insanlar arasındaki ikili ilişkileri ve çeşitli toplumsal olayları fantazi şeklinde anlatan güldürücü ve ilginç hikayelerdir."¹⁴

-
4. Abdülkerim Rahman, Folklor ve Yazma Edebiyat, Kaşgar Uygur Neşriyatı, 1989, s. 28
  5. Pertev Naili, Boratov, Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği, Adam Yayınları, 1988, s. 63
  6. F. Köprülü, a.g.e., s. 54
  7. Abdülkadir İnan, Makaleler ve İncelemeler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 199
  8. Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s. 59
  9. A. Rahman, Folklor ve Yazma Edebiyat, s. 48
  10. Pertev Naili Boratov, a.g.e. s. 33
  11. Pertev Naili Boratov, a.g.e. s. 33
  12. Mahmut Zeydi, Semet Dugaylı, Edebiyat Atalguliri Lugiti (Edebiyat Terimleri Sözlüğü), Milletler Neşriyatı, Pekin 1988, s. 258
  13. a.g.e., s. 345
  14. a.g.e., s. 34-35

"EPSANE (Farsça Fisun, Fusun, Sehir, Evreş, Mikir sözcüğünden gelmedir): Bir tarihi olayı ya da geçmiş olayı fantazi tarzda anlatan eserdir." ¹⁵

"DASTAN: Şiirdeki büyük epik türdür. Dastanlarda mükemmel olay örgüsü vardır. Kahramanlar canlandırılır. Hacim itibarıyla büyüktür. Dastanlar nesirde roman ve hika-yelerin meydana gelmesine temel olmuştur. Modern edebiyatta dastan hala hayati gücünü muhafaza ederek konu ve şekil yönünden durmadan gelişmektedir. Dastanlar konu özelliğine göre "tarihi dastan", ifade özelliğine göre " lirik dastan" diye ikiye ayrılır." ¹⁶

"LETİPE (Arapça güzel, sevimli sözcüğünden gelmedir): Güldürücü küçük hikayedir. Letipe halk ağız icadının en umumi türlerinden biridir. Nasrettin Efendi, Molla Zeydin, Seley Çakan gibi şahısların letipelerinde toplumdaki kötü eğilim ve davranışlar, hırsız, rüşvetçi, alçak kişiler tenkit edilir, halkın zekası, sezgisi ve tedbirliliği ifade edilir"¹⁷.

"MESEL: Ahlaki, terbiyevi nitelikli, hiciv tarzındaki imaja dayalı küçük şiir ya da nesri eserdir.

İnsan karakterine özgü hususiyetler meselde alaylı tipler vasıtasıyla anlatılır. İnsanlar arasındaki olaylar hayvanlar, canlılar yada bitkiler dünyasına nakledilir. Tipler alaylı nitelikli olmakla birlikte güldürücü ve soru cevap şeklinde olur. Mesellerde abartma üslubü kullanılarak toplumdaki kötü eğilimler tenkit edilir. Mesel-söz sanatının eski örneklerinden biridir. Antik edebiyatta İzop meselleri meşhurdur."¹⁸

Bu terim ve kavramlarından anlaşılıyor ki, Uygur sahasında halk edebiyatına "folklor", mitolojiye "mif", masallara "çöçek", efsanelere "epsane", destan (epope) ve halk hikayelerine "dastan", fıkralara "letipe", eğitici hikayelere "mesel" denilmektedir. Bizim bu çalışmamızda orijinal isimler dışında Uygur halk destanlarından Uygur halk hikayeleri olarak bahsedeceğiz.

---

15. a.g.e., s. 179

16. a.g.e., s. 189

17. Edebiyat Terimleri Sözlüğü, s. 298

18. a.g.e., s. 319

2- UYGUR HALK HİKAYELERİ ÜZERİNDEKİ ÇALIŞMALAR

Uygur halk hikayeleri geçen yüzyılın son yarısından itibaren bilimadamlarının, meraklıların dikkatini çekmiş ve buğüne kadar bu konuda çok güzel çalışmalar yapılmıştır. Biz bu çalışmaları metin derleme çalışmaları ve bilimsel çalışmalar diye ikiye ayırabiliriz.

A. Metin Derleme Çalışmaları

1. **Derleme Çalışmaları:** Uygur halk hikayeleri üzerindeki derleme çalışmaları 19. yüzyılın son yarısından itibaren yabancı Türkologlar tarafından başlatılmıştır. Meşhur Türkolog W. Radloff 1860-1871 yılları arasında Orta Asya Türk boylarından pek çok halk edebiyatı ürünlerini derlemiş ve derlediği bu ürünleri 1866'dan itibaren "proben der Volksliteratur der türkischen Stamme Südsibiriens" (Kuzey Türk Halklarının Halk Edebiyatından Örnekler) adlı kitabında yayınlamaya başlamıştır. Bu kitabın 1886 yıllık serisinde Tarançılardan derlediği Hemra, Şirin, Çin Tömür Batur, Tayı Paşa Bilen Zohra hanım (Tahir ile Zühre), Bozi Körpeş gibi hikayeler bulunmaktadır.¹⁹

1909'da Rus Türkolog N.N. Pantusov "Tarançı Halk Edebiyatından Örnekler" adlı kitabına Çin Tömür Batur, Tibib Paşa Bilen Zohra hanım, Nazuğum gibi hikayeleri de ilave etmiştir.²⁰

Meşhur Rus Türkolog Samayloviç Malov "Hemracan hem Kuş" adıyla da bilinen Hurilika hikayesinin bir varyantını 1954'te neşrettiği "Uygur Dili" adlı kitabına almıştır.²¹

Almanyalı G. Ragutte Tahir-Zühre hikayesinin kaşgar'da istinsah edilen bir varyantını 1930'da Almanca çevirisiyle birlikte yayınlamıştır. Bu hikaye 250 mısrayı ihtiva etmektedir.²²

---

19. Uygur Halk Eğiz İcadıyiti, Kazakistan SSR "Nauka" Neşriyatı, Almuta, 1983, s. 86

20. a.g.e., s. 86

21. a.g.e., s. 86

22. Uygur Halk Eğiz İcadıyiti, s. 86

Türkolog Gunnar Jarring 20. yüzyılın başlarında Doğu Türkistan'ın Hoten ve Yerkent bölgesinden pekçok hikaye, masal ve şiirleri toplamış ve bunları 1946'da «Materials the knowledge of Eastern turki» adlı kitabında yayınlamıştır. Bu metinler arasında Tire ve Zore (Tahir ile Zühre), Hemranın Naklısı (Hurilika ile Hemracan) gibi hikayeler bulunmaktadır.²³

2. Populer Yayınlar: Yabancı bilimadamlarının yukarıda anlatılan derleme faaliyetlerinden sonra Uygur bilimadamları da milli kültürün temelinde yatan, ama kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan folklor ürünlerini büyük bir gayretle toplamaya ve yayınlamaya başlamışlardır.

1982'de Uygur bilimadamı Abdülkerim Rahman halk arasından derlediği Nazuğum, Çin Tömür Batur, Seyit Noçi, Abdurrahman Goca, Kızıl Gülüm, Kamerşah ve Şemsi Canan, Hurilika ve Hemracan, Garip ile Senem gibi halk hikayelerini bir araya getirecek «Uygur Halk Dastanları», 1, adıyla kitap halinde yayınlamıştır.²⁴

1987'de Erşiddin Tatlık, Tursun Zeridin, Hoca Ahmet Yunus, Süzük, Nimetullah Ubeydullah ve Turgan Şavdun gibi şahısların hazırladıkları Yusuf ile Züleyha, Tahir ile Zühre, Garip ile Senem, Senuber, Şinahşa Beğ'e Lanet gibi hikayeleri içeren «Uygur Halk Dastanliri»nin 2. Cildi neşredilmiştir.

1991'de Hasan Selim, Yasın Zilal, Vahitcan Osman, Yusuf Ishak gibi şahısların hazırladıkları Şahzade Ferhat ile Şirin, Hoca Beht ve Onun Oğlu, Rustem Çakkan, Boz Körpeş Karaköz Ayım, Şahzade Ferruh ve Melike Gülrüh, Leyli ile Mecnun gibi hikayeleri içine alan «Uygur Halk Dastanliri»nin 3. cildi neşredilmiştir

1993'te «Uygur Halk Dastanliri»nin 4. cildi neşredilmiştir. Bu ciltte Ahmet Himit ve Yasın Zilal'in hazırladığı Şahzade Nizamettin ve Melike Rena, Şah

---

23. a.g.e., s. 86

24. Abdülkerim Rahman, Uygur Halk Dastanliri, Şincang Halk Neşriyatı, Urumçi, 1982.

Adilhan, Şahzade Behram ve Melike Dilriz gibi üç hikaye bulunmaktadır. Bunların dışında «Bulak» ve «Miras» gibi kitap ve dergilerde de bazı halk hikayeleri yayınlanmıştır.

«Bulak» adlı kitabın 1982'deki 2 cildinde Boz Yiğit, 3. cildinde Bulbulgoya hikayeleri bulunmaktadır.²⁵

1994'te «Miras» dergisinde yayınlanmış olan Emir Gör Oğlu, Sultan Cemcime, Boz Yiğit, Sultanhan ve Şah Yakup, Kakkuk ile Zeynep gibi hikayeler ile bir araya getirilerek «Emir Gör Oğlu» adıyla kitap halinde yayınlanmıştır.²⁶

1987'de Ablet Abdullah, Yunus İslam adlı bir şahsın anlattığı Ken'an Batur hikayesini tasnif ederek ayrı bir kitap halinde yayınlamıştır.²⁷

1994'te Mehmet Zunun'un hazırladığı Yusuf Ahmet hikayesi de ayrı bir kitap halinde yayınlanmıştır.²⁸

«Bulak» dergisi (eskiden kitap şeklinde idi)nin 1994'te yayınlanan 2. sayısında Behram Paris ve Bala Hösın Peri adlı bir hikaye bulunmaktadır.

Doğu Türkistan'da yapılan bu çalışmaların dışında Kazakistan, Özbekistan gibi komşu ve kardeş ülkelerde de metin yayını çalışmaları yapılmıştır.

1972'de Taşkent'te Özbekistan SSR «Fan» Neşriyatı tarafından Seyit Noçı hikayesinin değişik bir varyantı kitap halinde yayınlanmıştır. Kitap 35 sayfadan ibarettir.

1976'da Alma Atada yayınlanan «Uygur Edebiyatı» adlı derslik kitabında Garip ile Senem hikayesinin bir varyantı bulunmaktadır.

---

25. «Bulak», Şıncang Halk Neşriyatı, Urumçi, 1983.

26. «Emir Gör Oğlu», Şıncang Yaşlar ve Ösmürler Neşriyatı, Urumçi, 1994.

27. «Ken'an Batur», Şıncang Halk Neşriyatı, Urumçi, 1987

28. «Yüsüp Ehmed», Şıncang Halk Neşriyatı, Urumçi, 1994.

1992'de Alma Ata'da neşredilen uygurca «Arzu» dergisinde Hakimcan Hemrayev'in hazırladığı Gülendem hikayesi yer almaktadır.

Reşit Rahmatı Arat'ın 1987'de yayınlanan «Doğu Türkçesi Metinleri» adlı kitabında W. Radloff, S. Malov, G. Jarring gibi Türkologların topladığı halk hikayeleri, masallar ve şiirler bir araya getirilmiştir.²⁹

B. Bilimsel Çalışmalar: Uygur halk hikayeleri üzerindeki bilimsel çalışmalar derleme ve metin çalışmalarına nazaran çok yenidir. Biz bu çalışmaların Doğu Türkistan, Türkiye ve diğer ülkelerdeki durumunu gözden geçirmeyi uygun buluyoruz.

a. Doğu Türkistan'da: Mehmet Zunun ile Abdülkerim Rahman'ın 1982'de birlikte yayınladığı «Uygur Halk Eğiz Edebiyatının Esasları» adlı kitabında Uygur halk hikayeleri üzerinde ilk defa bilimsel olarak durulmuştur. Kitabın Uygur halk dastanları bölümünde dastanlar üç döneme ayrılmıştır:

1. Eski Uygur Halk dastanları. Bu dönem için Oğuzname, Dede Korkut, Ferhat ile Şirin dastanları gösterilmiştir.

2. Orta çağ ya da islamiyetten sonra teşekkül eden dastanlar. Bu döneme Leyli Mecnun, Yusuf ile Züleyha, Garip ile Senem, Kamerşah ile Şemsi Canan, Hurilika ile Hemracan, Senuber gibi hikayeler dahil edilmiştir.

3. Yakın çağlarda teşekkül eden halk dastanları. Bu dönemdeki dastanlar, Sadır Pehlivan kıssası, Nazuğum Destanı, Gülemhan kıssası, Çın Moden kıssası, Seyit Destanı adlarıyla sıralanmıştır. Ayrıca bu hikayelerin teşekkül tarihi ve yeri hakkında bazı iddialar ortaya atılmıştır. Biz bu iddialar üzerinde sırası gelince duracağız. Bu çalışmalarda genel olarak Uygur Halk hikayelerinin konusu ele alınmıştır. Müelliflere göre Uygur halk hikayelerinin konusu kahramanlık, aşk ve vefakarlık, vatanseverlikten oluşmaktadır³⁰

---

29. Reşit Rahmetli Arat, Doğu Türkçesi Metinleri, Ankara-1987.

30. Mehmet Zunun, Abdülkerim Rahman, Uygur Halk Eğiz Edebiyatının Esasları, Şincang Halk Neşriyatı, Urumçi, 1982.

Abdülkerim Rahman'ın 1981'de neşretmiş olduğu «Uygur Halk Dastanları»nın 1. cildinin giriş bölümünde de Uygur halk hikayelerinin konusu kısaca anlatılmıştır.

Aynı müellifin 1988'de Kaşgar Uygur Neşriyatı tarafından yayınlanan «Folklor ve Yazılı Edebiyat» adlı kitabında "Uygur Halk Dastanlarının Tarihi Tasviri ve Bedii Alahidilikleri», «Uygur Halk Dastanlarının Tetkikat Tizisleri» başlıklı iki yazı bulunmaktadır. Bu yazıların birincisinde müellif Uygur halk hikayelerini yine yukarıda bahsettiğimiz şekilde üç döneme ayırmış ve bu hikayelerin teşekkül tarihi, konusu, derleme ve metin çalışmaları gibi hususlar hakkında daha ayrıntılı bilgi vermeye çalışmıştır. İkincisi ise, destan teriminin tanımı, özellikleri, destanlar üzerindeki tetkiklerde önem verilmesi gereken noktalar anlatılmıştır. Müellife göre Uygur Halk destanları üzerindeki tetkiklerde önem verilmesi gereken hususlar şunlardır:

1. Genel ve Özel Problemler: Burada divan edebiyatındaki yazılı destanlarla halkın arasındaki sözlü ya da yazılı destanları tefrik etme hususu belirtilmiştir.
2. Mukayeseli araştırmayla ilgili problemler. Burada Uygur Halk destanlarının diğer milletlerdeki varyantlarını ve aralarındaki farklılıklarını araştırma hususu ortaya konulmuştur.
3. Tarihi araştırma meselesi. Burada uygur halk destanlarının teşekkül tarihini tayin etmede tarih ilminden yararlanma hususu dile getirilmiştir. Uygur halk hikayeleri üzerinde Doğu Türkistan'da yapılan belli başlı bilimsel çalışmalar bunlardan ibarettir.

b. Türkiye'de: Türkiye'de Uygur halk hikayeleri üzerinde yapılan bilimsel çalışmalar çok sınırlıdır. 1968'de rahmetli Emel Esin'in «Türk Kültürü» dergisinin 73. sayısında yayınlamış olduğu «Naziğim'in Destanı» adlı yazısı Türkiye'de Uygur halk hikayeleri üzerinde yapılan ilk bilimsel çalışma sayılır. Esin bu yazısında «naziğim» destanının bazı varyantları hakkında önemli notlar ilave etmiş ve bu hikayenin konusunu örnekleriyle birlikte ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.

Rahmetli Esin'den sonra 1989'da İsa Özkan «Abdurrahman Han Destanı» adlı bir çalışmasını kitap halinde bastırmıştır. Bu çalışmada 19. yüzyıla ait Uygur halk hikayelerinden Abdurrahman Han ele alınmış ve hikayenin teşekkül yeri olan Hoten bölgesinin coğrafi durumu, tarihi, Abdurrahman Han'ın tarihi şahsiyeti, hikayenin olay örgüsü, dil, üslup ve şekil özellikleri incelenmiştir. Ayrıca Stith Thompson'un «Motif Index of Folk Literature» (Halk Edebiyatının Motif Dizini) metoduna göre motif tahlili yapılmış ve hikayenin Uygurca metniyle birlikte Türkiye Türkçesine yapılmış çevirisi de verilmiştir.³¹

1992'de Uygur halk hikayelerinden Hurlilika-Hemracan tarafımızdan yüksek Lisans tezi olarak ele alınmış ve hikayenin değişik 6 varyantı üzerine mukayeseli bir araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada Hurlilika-Hemracan hikayesinin varyantları ve bunların epizot, motif yapısı, hikayedeki şiirlerin epizotlara göre dağılımı ve fonksiyonu tahlil edilmiştir.³²

c. Diğer Ülkelerde: Uygur halk hikayeleri üzerinde Kazakistan'da da önemli çalışmalar yapılmıştır. 1983'te Kazakistan SSR «Nauk» Neşriyatı tarafından yayınlanan «Uygur halk Ağız İcadıyiti» adlı kitabın destanlar bölümünde Uygur halk destanlarını derleme faaliyetinin tarihi gözden geçirilmiştir. Sonra Uygur halk destanları kahramanlık destanları, aşk destanları, tarihi destanlar diye tasnif edilmiş ve bu tasnife giren hikayelerin teşekkül tarihi ve konusu anlatılmıştır. Özellikle tarihi kahramanlık destanlarından Seyit Noçi, aşk destanlarından Gerip ile Senem, Tahir ile Zühre hakkında daha ayrıntılı şekilde durulmuştur.

1992'de yazar ve araştırmacı Batur Reşiddin'in AlmaAta'da çıkmakta olan Uygurca «Arzu» dergisinin 3. sayısında «Nazuğum Kıssısı» başlıklı bir yazısı yayınlanmıştır. Yazıda Nazuğum Destanı'nın derleniş tarihi, varyantları ve destan üzerinde yapılan ilmi çalışmalar, Nazuğum'un tarihi şahsiyeti ve destanın konusu anlatılmıştır.

---

31. Yrd. Doç. Dr. İsa ÖZKAN, Abdurrahman Han Destanı, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, Ankara

32. Alimcan İnyet, Hurlilika-Hemracan Hikayesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992, İzmir.

Kazakistan'da bulunan genç araştırmacı Hakimcan Hemrayev de özellikle 19. yüzyıla ait uygur halk hikayeleri üzerinde araştırma yapmış, araştırma sonuçlarını «Uygur Avazi» (Uygur'un Sesi) adlı gazetede yayınlamıştır. Araştırıcının yazılan şu başlıkları taşımaktadır. «Tarihi Destanlar Hakkında», «Seyit Noçi Dastanı Hakkında», «Uygur Tarihi Kahramanlık Dastanlarının Tarihi Esasları». Bu yazılarda genellikle 19. yüzyıla ait destanların konusu ve tarihle olan ilişkileri ele alınmıştır.

Aynı araştırmacının «Uygur Tarihi-Kahramanlık Destanları» adlı doktora ön çalışması da vardır. Bu çalışmada da yukarıda belirttiğimiz gibi özellikle destanların konusu, destanda yer alan şiirler, destanların tarihle olan ilgisi, dil özellikleri ve motifler incelenmiştir. Ancak araştırmacının motif anlayışı bizdekinden çok farklıdır. Bunu yeri geldiğinde izah edeceğiz.

Görüldüğu gibi Uygur halk hikayeleri üzerindeki bilimsel çalışmalar hikayelerin konusunu, tarihle olan ilgisini, dil özelliklerini anlatmaktan öteye gitmemiştir. Hikayelerin yapı özellikleri üzerinde ise hiçbir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle biz bu çalışmamızda genel olarak Uygur halk hikayelerinin yapısını ele aldık.

C. İşlenmiş Malzeme: Muhtelif konuları anlatan Uygur halk hikayeleri, modern sanata da zengin kaynak sağlamıştır. Bugüne kadar pek çok halk hikayesi yazar ve tiyatro yazarları tarafından drama, opera, komedi eseri olarak düzenlenmiş ve sahneye uygulanarak defalarca oynanmıştır. Mesela, 1930'dan 1947'ye kadar olan sürede sahneye uygulanan halk hikayeleri arasında şunlar bulunmaktadır.

Boz Yiğit, Yusuf Ahmet, Tahir-Zühre, Garip-Senem, Ferhat-Şirin, Yusuf-Züleyha, Hurilika-Hemracan, Bulbulgoya, Leyli-Mecnun³³

1981'de Garip ile Senem hikayesi, yazar Zunun kadir, şair Teyipcan Eliyov ve Eli Eziz tarafından sinema senaryosu olarak işlenmiştir.³⁴

33. Muhammed İsa, Modern Uygur Dramasının Teşekkülü ve gelişimi Üzerine, Şincang Daşue İlimi Jomili, felsefe ve İctimai Fenler sayısı, 4, 1993, Urumçi, s. 63

34. Garip-Senem (Senaryo), Şincang Halk Neşriyatı, 1981, s.97

1988'de Uygur halk kahramanlık hikayesi olan «Nazuğum» kazakistan uyruklu Uygur yazarı Turgan Tøhtemov tarafından tarihi roman olarak yazılmıştır.³⁵

1991'de Uygur tiyatro yazarlarından Eli Eziz, Ferhat ile Şirin, Garip ile Senem hikayelerini opera olarak işlemiş, Garip-Senem adlı operası sinema filmi olarak çevrilmiştir.³⁶

Uygur halk hikayeleri sadece bu alanla sınırlı kalmamış, modern sanatın hemen hemen bütün dallarında çeşitli şekillerde işlenmiştir.

---

35. Turgan Tøhtemov, «Nazuğum» (Tarihi roman) Alma-Ata, Cazuşı, 1988, (235 sayfa)

36 Eli Eziz, Garip-Senem (Opera, dramalar), Şincang Gençler Çocuklar Neşriyatı, Urumçi, 1991.

I. BÖLÜM.

UYGUR HALK HİKAYELERİ İLE İLGİLİ PROBLEMLER

1. Uygur Halk Hikayelerinin Tasnifi Meselesi

Uygur halk hikayelerinin tasnifi meselesi Doğu Türkistan sahasında bugüne kadar ele alınmış bir mesele değildir. Uygur folklorcularından Mehmet Zunun ile Abdulkerim Rahman daha önce belirttiğimiz gibi Uygur halk hikayelerini dönemlere ayırmaktan öteye gidememiştir. Oysa herhangi bir bilim dalında olduğu gibi, halk hikayeleri üzerindeki bilimsel çalışmalarda da yapılması gereken ilk iş eldeki malzemeleri sınıflandırmaktır. Bu yapılmadığı takdirde bilimsel çalışmalarda doğru sonuca varamayız.

Ancak Doğu Türkistan sahası dışında, yani Kazakistan'da 1983 yılında yayınlanmış olan «Uygur Halk Ağız İcadıyeti» adlı kitapta³⁷. Uygur halk hikayeleri üzerinde yapılan bir tasnif denemesine rastlıyoruz. Bu denemede Uygur halk hikayeleri konularına ve teşekkül dönemlerine göre şu şekilde tasnif edilmiştir.

1. Kahramanlık destanları

a. Mitolojik Kahramanlık rivayetler Örnek: Kitab-ı Cemşit, Şahzade ile Pars (Altun yaruk) Çeştani İligbey, Rustemi Destan, Tomaris, Sıyavuş, İskendemame, Göroğlu, Çın Tömür Batur, Oğuzname, Korkut Ata, Yusuf-Ahmet.

b. Efsanevi kahramanlık destanları Örnek: Oğuzname, Çeştanı İligbey, Şahzade ile pars, kitab-ı Cemşit, Rustemi Destan, İskendemame

c. Tarihi kahramanlık destanları Örnek: Gülendem, Seyit Noçi, Sadir Pelvan, Nazuğum, Abdurrahman Hoca.

---

37. a.g.e., s. 90-119

2. Aşk destanları

a. Aşk-Serküzeştli destanlar Örnek: Leyli ile Mecnun, Garip ile Senem, Tahir ile Zühre.

b. Aşk-kahramanlık destanları Örnek: Hurilika ile Hemracan, Ferhat ile Şirin, Yusuf ile Züleyha, Behram ile Gülendem

3. Tarihi destanlar

Görüldüğü gibi bu tasnif ve gösterilen örnekler çok karışıktır. Burada destanlar, efsaneler ve halk hikayeleri aynı çerçeve içerisinde düşünülmüştür. Gruplar için verilen örnekler de kesinlik göstermemektedir. Tasnifin üçüncü grubunu teşkil eden Tarihi destanlar için de herhangi bir izah ya da örnek verilmiş değildir. Dolayısıyla bu tasnif sadece bir denemeden öteye gitmemektedir.

Halbuki konumuzu ilgilendiren veriler Türk Edebiyatında genellikle 16.-17. yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan nazım-nesir karışık haldeki halk hikayeleridir. Bu hikayeler şunlardır:

Ferhat ile Şirin, Leyli ile Mecnun, Yusuf ile Züleyha, Garip ile Senem, Tahir ile Zühre, Yusuf Ahmet, Emir Göroğlu, Hurilika ile Hemracan, Senuber, Boz körpeş karaköz Ayım, Şahzade Ferruh ve Melike Gülrüh, Şahzade Nizamettin ve Melike Rena, Şahzade Behram ve Melike Dilriz, Boz Yiğit, Kakkuk ile Zeynep, Şah Adilhan, Hoca Beht ve onun oğlu, Sultan Cimcime, Sadır Pelvan, Naziğim, Gülemhan, Kızıl Gülüm, Seyit Noçı, Çın Tömür Batur, Abdurrahman Hoca.

Biz bu hikayeleri önce konularına göre tasnif edeceğiz. Şekil ya da hacmine göre yapılacak tasnifler ise Uygur halk hikayeleri üzerindeki bilimsel tetkiklerin ilerlemesiyle mümkün olacaktır.

Önce muhtelif bilimadamlarının Anadolu sahası halk hikayeleri üzerindeki tasnif çalışmalarına bir göz atmak istiyoruz. Pertev Naili Boratav'un «Halk Hikayeleri

ve Halk Hikayeciliği» adlı kitabında bazı bilimadamlarının halk hikayeleri üzerindeki tasnif denemeleri şu şekilde sıralanmıştır.

Kunoş: 1. Kahramanlık romanı

2. Saz şairlerinin romanı

3. Saz şairlerinin kahramanlık romanı

Nihat Samı Somyarkın:

1. Menkabevi kahramanlık hikayeleri

2. Aşk hikayeleri

3. Klasik edebiyattan doğma hikayeler

İsmail Habib:

1. Büyük halk hikayeleri (Kerem, Şah İsmail)

2. Bozlaklar

E. Saussey:

1. Menşeleri anlatan menkabeler (Oğuzname)

2. İslami menkabeler (Battal Gazi, Hamza)

3. Gezici şairlere-aşıklara dair hikayeler

Hikmet İlaydın:

1. Dini mevzular

2. Milli mevzular, destani eserler

3. Aşıkane mevzular

Bu tasnifleri değerlendiren Pertev Naili Boratav Anadolu sahası halk hikayelerini iki gruba ayırır:

1. Kahramanlık hikayeleri

2. Aşk hikayeleri³⁸

Ancak bu tasnifleri Uygur halk hikayelerine tatbik etmek istediğimiz zaman hiçbiri tam olarak uymamaktadır. Bu nedenle Uygur halk hikayelerini kendi içerisinde sınıflandırmak gerekmektedir.

«Uygur Halk Eęiz İcadıyiti» adlı kitapta yapılan tasnifteki «kahramanlık destanları» ile «Tarihi destanlar» grubunu birleştirerek «kahramanlık hikayeleri» şeklinde bir grup teşkil edebiliriz. Çünkü her ikisinde kahramanlık sۆzkonusudur. Dięer bir gruba da «Aşk hikayeleri» diyebiliriz Ancak bu yeterli değildir. Bazı hikayeleri okuduğumuz zaman konu itibariyle hem aşk vardır, hem kahramanlık vardır. Bunlar ne «kahramanlık hikayeleri»ne dahil edilebilir, ne de «Aşk hikayeleri»ne dahil edilebilir. Bu nedenle «aşk ve kahramanlık hikayeleri» diye bir grubun oluşturulması gerekmektedir. Nitekim Mustafa Cemiloęlu «Türk kۆltürü» dergisinin kasım 1994, 379 sayısında yayınladığı «Azerbaycan Destanları Hakkında»³⁹ adlı yazısında bۆyle bir gruptan bahsetmektedir. Bazı hikayeler tamamen bir kahramanın başından geçenleri anlatmaktadır. Bu hikayelerde ne aşk, ne kahramanlık vardır. Bu tūr hikayeler için «Sergüzeřt hikayeleri» diye bir grup ayırmak gerekebilir. Bu şekilde biz Uygur halk hikayelerini konu bakımından řۆyle tasnif edebiliriz.

---

38. Pertev Naili Boratav, a.g.e., s. 33-34

39. Mustafa Cemiloğlu; Azerbaycan Destanları Hakkında Türk Kۆltürü, Sayı 379. Kasım 1994.

1. Kahramanlık hikayeleri:

Emir Göroğlu, Yusuf Ahmet, Çın Tömür Batur, Nazuğum, Seyit Noçi, Abdurrahman Hoca.

2. Aşk hikayeleri:

Yusuf ile Züleyha, Leyla ile Mecnun, Kamerşah ile Şemsi Canan, Garip ile Senem, Tahir ile Zühre, Senuber, Şahzade Ferruh ve Melike Gülrüh, Şahzade Nizamettin ve Melike Rena, Şahzade Behram ve Melike Dilriz, Kakkuk ile Zeynep.

3. Aşk ve Kahramanlık hikayeleri:

Şahzade Ferhad ve Şirin, Hurilika ile Hemracan, Gülendem, Boz Yiğit, Kızıl Gülüm, Boz Körpeş karaköz Ayım

4. Sergüzeşt (Biyografik) hikayeleri

Şah Adilhan, Hoca Beht ve Onun Oğlu, Sultan Cimcime

Uygur halk hikayeleri üzerindeki böyle bir denemeyi tabii ki son tasnif şekli olarak görmemek gerekir. Çünkü daha önce belirttiğimiz gibi halk arasında hala toplanmamış pek çok halk hikayeleri vardır ve bunların bir an evvel toplanması lazımdır. Bunlar tamamıyla toplanmadan, konuları ve yapısal özellikleri incelenmeden yapılan herhangi bir tasnif hep soru işareti taşıyacaktır.

2. Uygur Hikayelerinin Kaynakları ve Teşekkülü Meselesi

Uygur halk hikayelerinin kaynakları ve teşekkülü üzerinde bugüne kadar çeşitli iddialar ileri sürülmüştür. Ancak bu iddiaları incelediğimiz zaman bunların bilimsel yaklaşımdan uzak olduğunu görmekteyiz. Mesela, Uygur folklorcularından Abdülkerim Rahman ve Mehmet Zunun "Garip ile Senem" hikayesinde Şah Abbashan'ın karahanlılar padişahı olduğu, hikayede geçen Şeyh Cünayd-i Bağdadî'nin 10. yüzyılda yaşadığı hususuna dayanarak sözkonusu hikayenin 10.

yüzyıldan daha eski bir dönemde teşekkül ettiğini ileri sürmüşlerdir⁴⁰. Edebiyat araştırmacısı Kerimcan Abdurehim ise Tahir ile Zühre hikayesinin Çağatay hanlarından Tuğluk Tömür döneminde, yani 14. yüzyıldaki kanşıklıklar sırasında teşekkül ettiğini ileri sürmektedir⁴¹. Ona göre Tahir ve Zühre'nin yaşadıkları yer şimdiki korla şehrinin kuzey doğusundaki Başegim etekleridir ve mezarları da Kalga mezarlığındadır⁴². Bunun dışında hikayelerde geçen "Mısır", "Yemen", "Şirvan", "Halep", "Bağdat" gibi yer isimlerine bakıp bunların Uygur halk hikayeleri olmadığını ileri sürenler olduğu gibi, bazı hikayelerde geçen "Tanrıdağı" "Tarım", "Karahanlılar" gibi yer ve özel isimlere dayanarak bunların kaynağını Uygur sahasında arayanlar da yok değildir. Sözkonusu hikayelerin konularının kaynakları, teşekkül tarihi ve yeri Türkiye'de de tartışma konusudur. Nitekim Tahir ile Zühre hikayesini bütün yönleriyle inceleyen Prof.Dr. Fikret Türkmen konunun kaynağı hakkında ileri sürülen görüşleri şöyle özetlemektedir:

1. Bir aşık-şairin hayatına ait dağınık bilgiler hikayenin konusuna kaynak olmuştur.
2. Konu, kosi korpeş ve Bayan Sülü adlı destandan alınmıştır.
3. Eski astral tasavvurlar folklorlaşarak hikayeye konu olmuştur.
4. Konu Arap-Fars edebiyatı kaynaklıdır.⁴³

Bununla birlikte kendisi Azerbaycanlı bilimadamı M.H. Tehmasib'in astral tasavvurların folklorlaşması ile konunun meydana geldiği hakkındaki görüşüne katılır⁴⁴ ve hikayenin teşekkül tarihi olarak XVI. yüzyılı, yer olarak da Azerbaycan'ı kabul eder.⁴⁵

Yani halk hikayelerinin konularının kaynağını, teşekkül tarihini ve sahasını varyantlardaki mahalli özelliklere göre tayin etmek yanıltıcıdır.

40. Uygur Halk Eğiz Edebiyatının Esasları, s. 295

41. Kerimcan Abdurehim, Yeniçe Edebiyat Çüşençiliri, (Yeni Edebiyat Düşünceleri), Kaşgar Uygur Neşriyatı, 1993,s.182

42. Kerimcan Abdurehim, a.g.e., s. 177.

43. Prof. Dr. Fikret Türkmen, Tahir ile Zühre, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 163

44. a.g.e., s. 169

45. a.g.e., s. 174-175

Halk hikayelerinin, olmuş ya da olduğu tahmin edilen bir olaya bağlı olarak aşıkların, meddahların ve anlatıcıların bir takım ilaveler yapması ve geliştirmesiyle ortaya çıktığını biliyoruz. Hikayeler bu şekilde teşekkül ettikten sonra sözlü veya yazılı olarak komşu kavim ve ülkelere yayılır; bu sırada o hikaye o kavim ve o ülkenin gelenek ve milli özelliklerine uydurulur. Burada bilinmeyenin bilinenle değiştirilmesi söz konusudur. Mesela, Tahir ile Zühre hikayesinde Tahir'in sandığa konularak bırakıldığı nehir hikayenin Uygur varyantlarında Başegim, Tarım ve Rum nehri olarak geçerken, Türkmen varyantlarında Fırat, Şat nehri olarak görülmektedir.

Dolayısıyla sözkonusu hikayelerinin ne zaman, nerede, nasıl teşekkül ettiğini kestirmek güçtür. Bugünkü Türk halk hikayeleri üzerindeki araştırmalar halk hikayelerinin nazım-nesir karışık olma özelliğine dayanarak bu yapıdaki hikayelerin 16.-17. yüzyıldan itibaren görülmeye başladığını ve ilk teşekkül ettiği ve yayıldığı yerin bugünkü İran Azerbaycanı ve Türkmenistan olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁶ Halk hikayelerinin varyantlarını mukayese ettiğimizde sözkonusu bölgelerde anlatma geleneğinin diğer bölgelere göre çok daha kuvvetli olduğunu fark ediyoruz. Bu bölgelerden tesbit edilen varyantlar şiir bakımından çok zengindir. Eğer halk hikayelerinde değişen kısmın nesir, değişmeyen kısmın nazım olduğu gözönüne alınırsa yukarıda ortaya koyulan fikrin doğruluğu görülür. Kısacası, bir hikayenin konusunun kaynağı, teşekkül tarihi ve sahası, o hikayenin muhtelif millet ve bölgelerdeki bütün varyantlarının bir araya getirilerek mukayese edilmesi ve varyantlarda anlatılan olayların tarihi şahıs ve tarihi olaylarla bağlantısının bilimsel olarak saptanmasıyla tesbit edilebilir.

Doğu Türkistan sahasında XIX. ve XX. asırlarda meydana gelen sosyal olaylara bağlı olarak teşekkül eden hikayeler vardır. Mesela, Sadır Pehlivan, Nazuğum, Kızıl Gülüm, Seyit Noçi, Abdurrahman Hoca gibi. Bu hikayelerde anlatılan olaylar gerçekten olmuş tarihi olaylardan izler taşımaktadır. Bunlar bize bu döneme ait hikayelerin teşekkül tarihini, yerini tayin etmemize imkan verir. Mesela,

---

46. Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği, s. 37

Nazuğum hikayesi 1826. yılında sonra, Gülemhan hikayesi 1820-1825 yıllar arasında, Seyit Noçi hikayesi 1911-1914 yıllar arasında teşekkül etmiştir.⁴⁷

Uygur halk hikayeleri konularının kaynağı bakımından üç gruba ayrılabilir.

A. Konusunu Arap-Fars edebiyatından alan hikayeler

B. Diğer Türk boylarının halk edebiyatı ile ortak konulu hikayeler;

C. Uygur Türklerinin kendilerinin yarattığı hikayeler

A. Konusunu Arap-Fars Edebiyatından Alan Hikayeler

Uygurlar islam kültür muhitine girdikten sonra edebiyatları da doğal olarak bu kültürden etkilenmiş, Arap-Fars edebiyatlarından pek çok konu Divan edebiyatına, Divan edebiyatından sözlü geleneğe geçmiştir. Bu tür hikayelere Doğu Türkistan sahasında «köçme siyojistik hikayeler» (konusunu diğer edebiyatlardan alan hikayeler) denmektedir. Bu hikayeler şunlardır.

Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Yusuf ile Züleyha Bunlardan Leyla ile Mecnun, Fars edebiyatı aracılığıyla edebiyatımıza geçen Arap edebiyatı kaynaklı bir hikayedir. Ferhat ile Şirin de İran edebiyatı kaynaklıdır. Yusuf ile Züleyha hikayesi konusunu kur'an'dan almıştır. Bu konular Divan şairlerimiz tarafından defalarca işlenmiş, sonra halk anlatma geleneği çerçevesinde tasnif edilerek halkın malı olmuştur.

B. Diğer Türk Boylarının Halk Edebiyatı ile Ortak Konulu Hikayeler

Bilindiği gibi, Türk boyları sahip oldukları ortak dil, din ve kültür değerleriyle bir bütün halindedir. Aralarındaki bu manevi bağlar belli bir yerde ortaya çıkan edebi ürünlerin kendi aralarında sözlü veya yazılı olarak hızla yayılıp yerleşmesini sağlamıştır. Dolayısıyla bazı halk hikayeleri bütün Türk boyları için ortaktır. Mesela, Köroğlu, Garip ile Senem, Tahir ile Zühre. Bazı hikayeler ise Türk

---

47. Uygur Halk Eğiz Edebiyatının Esasları, s. 296

boylarının bazılarında bulunmakla birlikte bazılarında görülmemektedir. Mesela, Yusuf Ahmet hikayesinin Uygur ve Özbeklerde, Hurilika ile Hemracan hikayesinin Uygur, Özbek, Kırgız, Türkmen ve Karakalpaklarda Senuber hikayesinin Uygur ve Azerilerde bulunması gibi.

Bu hikayeler konuları itibariyle aynı olmakla beraber anlatım tarzı, epizot ve motif yapısı, mahalli özellikleri bakımından birbirlerinden farklılık arz etmektedir.

C. Uygur Türklerinin Kendilerinin Yarattığı Hikayeler

Uygur Türkleri XIX ve XX. asırda Mançur-Çin istilasına karşı çok çetin mücadele vermişlerdir. Dış güçlere karşı yapılan bu mücadelede büyük kahramanlar temayüz etmiş, vatan ve millet uğruna savaşan, şehit düşen bu kahramanlar halkın ruhunda yaşamaya devam etmiştir. Aşıklar, destancılar bu kahramanların hayatlarını ve maceralarını hikaye geleneği çerçevesinde işleyerek birçok kahramanlık hikayeleri yaratmışlardır.

Bunlardan Sadır Pehlivan, Nazıgım, Kızıl Gülüm, Seyit Noçi Abdurrahman Hoca hikayelerini örnek gösterebiliriz. Biz bu çalışmamızda özel olarak geleneksel aşk hikayelerini ele aldık. XIX. ve XX. asra ait kahramanlık konulu hikayeleri ise çalışmamıza dahil etmedik. Çünkü bu döneme ait hikayeler yalnız konu bakımından değil, yapısı itibariyle de geleneksel hikayelerden epey farklıdır. Kahramanlık konusunu işleyen bu hikayeler ayrı bir çalışma konusudur. Nitekim Kazakistan İlimler Akademisine bağlı Uygurşunaslık Enstitüsü elemanlarından Hakimcan Hemrayev doktora çalışması olarak kahramanlık konulu bu hikayeleri ele almıştır.

Uygur halk hikayeleriyle ilgili metin derleme çalışmaları ve ilmi tetkikleri bu şekilde belirttikten sonra şimdi asıl konuya girmek istiyoruz.

II. BÖLÜM

UYGUR HALK HİKAYELERİNİN EPİZOT YAPISI

Burada hemen şunu belirtmek gerekir ki, bizim incelemeye aldığımız hikayeler aynı hikayenin varyantları değil, birbirinden farklı hikayelerdir. Biz bu çalışmamızda farklı hikayelerin ortak yapısal özelliklerini ortaya çıkarmayı gaye edineceğiz. Epizot, motif, şiir ve tip yönünden tesbit ettiğimiz ortak özellikleri Anadolu sahası halk hikayelerinin özellikleriyle de mukayese etmeye çalışacağız. Bunlarla birlikte hikayelerde karşımıza çıkan farklı hususları da izah edeceğiz. Ele aldığımız hikayeleri aşağıdaki epizotlar çerçevesinde tahlil edeceğiz.

1. Kahramanların Aileleri ve Sosyal Durumlarının Tanıtımı

Hazırlık bölümü de diyebileceğimiz bu epizotu şu maddeler halinde inceleyebiliriz.

A. Zaman ve mekan

B. Ailelerin tanıtımı

C. Kahramanların doğumu ve tanıtımı

A. Zaman ve mekan

1. Zaman: Daha çok masallara özgü olan belirsiz zaman formeli Uygur halk hikayelerinde de uygulanmıştır. Mesela; Ele aldığımız hikayelerden Tahir ile Zühre, Senuber «Eski zamanda...» diye belirsiz zamanla başlarken, Garip ile Senem hikayesi «Karahanlılar'ın Diyarbekri ilinde Abbashan adında bir padişah vardı» diyerek Karahanlılar dönemine işaret etmektedir. Bildiğimiz gibi, Karahanlılar M.S. 10 yüzyılda Doğu Türkistan'ın Kaşgar bölgesinde kurulan ilk müslüman Türk devletidir. Ancak bu devletin hükümdarları arasında Abbashan adında biri bulunmamaktadır. Diyarbekri'nin de Karahanlıların nüfusu altında bulunduğu dair tarihi kayda rastlamıyoruz. Burada sözü edilen Abbashan veya Şah Abbas

herhalde 1587-1628 yılları arasında saltanan süren Safevi hükümdarı Şah Abbas I olması gerekir.⁴⁸

Bütün bunlar Garip ile Senem hikayesinde belirtilen zamanın belli bir dönemi değil, geniş bir zamanı ifade ettiğini göstermektedir. Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesi de «İsfahan şehrinde Şah Hüseyin adında ünlü bir padişah vardı» diye başlar. Burada da Şah Hüseyin dönemine işaret edilmektedir. Şah Hüseyin 1694-1722 yılları arasında Safevilerin merkezi olan İsfahan'da saltanat sürmüştür.⁴⁹ Ancak bunun da çok eski zamanı ifade etmek maksadıyla bir araç olarak kullanıldığı kesindir. Boz Yiğit hikayesi ise «Tanrıdağının iki tarafını yöneten bir padişah vardı» diye başlar. Burada belli bir dönemi gösteren işaret yoktur. Şahzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesi «Şam şehrinde bir padişah vardı» diye başlamaktadır. Burada da belirsiz zaman kullanılmıştır.

Halk hikayelerinde kullanılan belirsiz zaman hikayede anlatılan olağanüstü olay ve olağanüstü güce sahip kahramanların zaman engelini aşmasına geniş mantıki imkan sağlamaktadır. Bu imkanla kahramanlar 360 yıllık yolu kırk günde, aylarca yürüdüğü yolu bazen göz kapayıp açincaya kadar aşabilirler.

Bu zaman anlayışı bir taraftan da anlatıcı ve dinleyicinin hayal gücünü serbest bırakmak ve istediği zamana yerleştirmek üzere itibari (şahsa ve çevreye göre değişebilen «Convantional») bir zaman anlayışıdır. Masallarda, efsanelerde, fıkralarda sık kullanılan bu anlayış hikayelerdeki olayların ve mekanın durumuna göre değişebilir. Anlatıcı ve dinleyici sosyal, kültürel ve ekonomik bakımından gelişmiş bir mekan (şehir, semt) uyarlamasıyla o dönemi hikayenin dönemi olarak kabul edebilir. Böylece zaman yönünden folklorizasyon uygular.

2. Mekan: Masallarda olduğu gibi halk hikayelerinde de mesafe ve mekanla ilgili muhayyileyi çalıştırabilmek için reel mekanın yanısıra bir de itibari (Convantional) mekan kullanılmaktadır. Ele aldığımız hikayelerden Tahir ile Zühre'de Akhan ile Karahan'ın ülkesi olan Tanrıkut dağı, Boz Yiğit'te Abdullah

48. İslam Ansiklopedisi, İsfahan maddesi, s. 1070

49. İslam ansiklopedisi, İsfahan maddesi s.1070

Han'ın ülkesi Tanrıdağı, Kamerşah ile Şemsi canan'da Şah Hüseyin'in şehri olan İsfahan, Şahzade Nizamettin ve Melike Rena'da padişah Maksut'un şehri olan Şam reel mekan olduğu halde, Garip ile Senem'de Şah Abbas'ın ülkesi olan Diyarbekri, Senuber'de Hurşit Şah'ın ülkesi Çin, Şah Ferruh'un şehri olan Şebistan, Kamerşah ile Şemsi Canan'da Şaperkut'un ülkesi olan Kuh-i Kaf itibari mekanlardır. Bu mekanların bazıları kozmik alemle ilgilidir. Mesela; Şebistan, Arapça «gece» anlamına gelen «Şeb» kelimesiyle yapılmış olup «karanlık yer» demektir. Daha sonra göreceğimiz gibi güneşin doğmadığı bu «karanlık yer»de devler yaşamaktadırlar. Bunlarla beraber hikayede olay akışı içinde bahçe, saray, kule gibi dar-açık ve dar-kapalı mekanların da yer yer kullanıldığı görülmektedir.

Bu mekanların hikayelerdeki kahraman ve olaylarla olan ilişkisi bize hikaye içindeki Uygur toplumunun sosyal ve kültürel yapısı hakkında bir fikir vermektedir. Açık geniş mekanlardaki tasavvur, yani epik tasavvur, estetik ve ahlaki değerlerden çok fizik güç, irilik ve dışa dönük mücadeleyi ön plana çıkarır. Zaman ve mekanın belirsiz olduğu hikayelerde kahraman ve çevresindekiler ister dost olsun, ister düşman olsun, güçlü (dev, sihirbaz) tiplerdir. Mesela Boz Yiğit hikayesinde Boz Yiğit tek başına yüzlerce düşman ile savaşır ve onları yener. Devler de ele aldığımız hikayelerde görülen önemli tiplerdir.

Halk hikayelerinde kullanılan belirsiz zaman ve itibari mekan hikaye kahramanlarına sınırsız zaman ve hareket serbestliği sağlamaktadır.

B. Ailelerin tanıtımı

a. Ailelerin Sosyal Durumu

Uygur halk hikayelerinde kahramanların aile yapısı, epik eserlerde olduğu gibi, aristokrat zümresini temsil etmektedir. Bir geçiş dönemi türü olan halk hikayelerinde bu epik tesir devam etmiştir. Hikayelerdeki kahramanlar Şah, padişah, bey, tüccar gibi ekonomik ve siyasi yönden muktedir kişilerdir. Genellikle kahramanın doğumundan maceraya atılmasına kadar olan epizotlarda bunlar bir

takım fonksiyonları yerine getirirler. (Daha geniş bilgi için bkz. Fikret Türkmen. Aşık Garip, Tahir ile Zühre)

İncelediğimiz hikayelerin tamamında kahramanların aileleri hükümdar aileleridir. Mesela Tahir ile Zühre hikayesinde Tahir'in babası Akhan, Zühre'nin babası Karahan Tanrıkut dağının padişahlardır. Garip ile Senem hikayesinde de Senem'in babası Karahanlılara bağlı Diyarbekri ilinin padişahı Abbashan, Garip'in babası da Abbashan'ın veziridir. Senuber hikayesinde Senuber Çin memleketinin padişahı Hurşit'in oğludur, sevgilisi Gülperizat da Şebistan şehrinin padişahı Şah Ferruh'un kızıdır. Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde de Kamerşah'ın babası İsfahan şehrinin padişahı Şah Hüseyin, Şemsi Canan'ın babası Kuh-ı Kafta ki devlerin padişahı Şaperkuttur. Şahzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesinde, Melike Rena'nın babası Şam şehrinin padişahı Maksut, Nizamettin'in babası da Hezan şehrinin padişahı Behramdır. Boz Yiğit hikayesinde Boz Yiğit'in babası Tanrıdağın iki tarafının padişahı Abdullah Han, Sahipcamal'ın babası ise Mulatiye şehrinin padişahı Tahmasıp'tır.

Anadolu sahası halk hikayelerinden Kerem ile Aslı, Asüman ile Zeycan, Şah İsmail ve Gülizar Hanım hikayelerinde de kahramanlar şah ya da bey ailelerindedir.

Kahramanların padişah, bey ya da zengin ailerinden olmaları onları olayların merkezi durumuna getirmektedir ki, bu da hikayedeki olayların seyrinde itici güç oluşturmada ve hikayenin devamını sağlamada çok önemli husustur.

b. Ailelerin Zürriyet Kaygısı

Bilindiği gibi, insanoğlunun hayattaki en büyük mutluluğu neslinin devamını sağlayabilmesidir; en büyük ızdırabı ise neslini devam ettirememesidir. Böyle bir duygu, böyle bir anlayış halk hikayelerinde de açık bir şekilde ifade edilmektedir.

Halk hikayelerini okumaya başladığımız zaman hemen karşımıza her şeye sahip olmasına rağmen çocuğu olmayan yaşlı padişah, bey ve tüccarlar çıkar. Mal,

mülk ve iktidar sahibi olan bu yaşlı kimselerin hayatlarında tek eksiklik çocuktur. Çocukları olmayışından dolayı son derece üzgün olan padişahlar, beyler hayatlarındaki bu eksikliği gidermek maksadıyla Allah'tan bir çocuk vermesini isterler ve bunun için bir kısmı kutsal yatırlara gider, bir kısmı hayırlı işlerle uğraşır, bir kısmı da ibadetle meşgul olur. Bu yaşlı padişah ve beylerin çocuk istemelerinde başka bir sebep daha vardır. Bunlar ihtiyarlamışlardır. Tahtlarının, servetlerinin yabancı ellere geçmesinden kaygılanmaktadırlar. Bu yüzden tahtlarına, servetlerine sahip çıkacak, ocaklarını devam ettirecek bir evlata ihtiyaç duymaktadırlar.

İncelemeye aldığımız hikayelerin Şahzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesi hariç hepsinde padişahların çocuğu bulunmamaktadır. Tahir ile Zühre hikayesinde Karahan ile Akhan «padişahlığımız, taht sarayımız yadlara kalacak» diye endişelenirler. Boz Yiğit hikayesinde de padişah Abdullah ocağını devam ettirecek çocuğunun olmayışına üzülmemektedir. Anadolu sahası halk hikayelerinden Razi Nihan ile Mahi Firuz hikayesinde Kandihar diyarının hükümdarı Şevketnüma da Allah'tan çocuk talep ederken «.. Senin sayende her şeyim var. Fakat tek evladım yok!.. Ben öldükten sonra yerim yurdum hep yabancıların elinde kalacak... belki de adım sanım unutulup gidecek...» diye ağlar.⁵⁰

Bir bakıma insanoğlunun aile ocağını devam ettirme, miras bırakma gibi sosyal anlayışını yansıtan bu çocuksuzluk motifi anadolu sahasındaki halk hikayelerinde de sık sık görülen motifler arasındadır. Mesela, Kerem ile Aslı hikayesinde isfahan şahının ve onun keşişinin çocuğu bulunmamaktadır. Asüman ile Zeycan hikayesinde de Erzincan'daki kaleliBey ve onun Derviş adlı kahyasının çocukları olmayışından canları sıkılmaktadır. Şah İsmail ve Gülizar Hanım hikayesinde Kandihar şahı da çocuğu olmadığından kederlenir.⁵¹

Prof. Dr. Fikret Türkmen bu motifin kahramanların mucizevi doğuşu için hazırlayıcı fonksiyonu bulunduğunu belirtmektedir.⁵² Çünkü yaşlı kimseler yaşlılık engelini ancak mucizevi bir yolla aşabilirler ki bu da ileride göreceğimiz gibi kahramanların mucizevi doğumuna vesile olacaktır.

50. Razinihan ile Mahi Firuz, İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, s. MCMLIX

51. Mustafa Nihat Özön, Türkçede Roman, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985

C. Kahramanların Doğumu ve Tanıtımı

1. Mucizevi Doğum

Yukanda çocuğu olmayan yaşlı padişahların ya da beylerin yaşlılık engelini mucizevi yolla aşıldığını belirtmiştik. Ele aldığımız hikayelerde çocuğu olmayan padişahlar veya beyler Allah'a kendilerine bir çocuk vermesi için dua ederler, kırk gün kırk gece ibadet ederler. Sonunda Allah onların dualarını makul görür ve bu vesileyle hanımları çocuk doğurur. Bazıları tebdil-i kıyafet ve terk-i dünya olarak dolaşır; dolaşırken rastladığı dervişin verdiği elma ya da dua ile hanımları hamile kalır. Dua veya mucizevi elma ile doğan bu çocuklar ileride göreceğimiz gibi olağanüstü özelliklere sahip olurlar. Bazı hikayelerde padişahlar doğacak olan çocukları için sözkesme yoluyla onların kaderlerini de çizmiş olur. Mesela, Tahir ile Zühre hikayesinde Karahan ile Akhan hanımları biri oğul, diğeri kız doğurursa onları büyüdükten sonra evlendirecekleri, eğer ikisi de oğul doğurursa padişahlığı paylaşacakları hakkında bir anlaşma imzalarlar. Garip ile Senem hikayesinde de Şah Abbas ile veziri Hasan hanımlarının biri oğul, diğeri kız doğurduğu takdirde büyüünce evlendirilecekleri; eğer ikisi de kız doğurursa onları bir delikanlıya verecekleri, ikisi de oğul doğurursa büyüdükten sonra Diyarbekri ilini beraber yönetecekleri hakkında bir kağıt imzalarlar. Ama beklenenin aksine padişahın hanımı kız, vezirin hanımı oğul doğurur ve bunnunla beraber oğul fazla geçmeden yetim kalır. Anadolu sahasındaki hikayelerden kerem ile Aslı, Asüman ile zeycan hikayesinde de aynı durum sözkonusudur. Mesela Kerem ile Aslı hikayesinde İsfahan şahıyla onun haznedarlık işini gören keşişi çocukları doğmadan önce onları birbirlerine aday kılmışlardır. Ancak keşişin hanımı kız doğurunca verdiği sözü tutmaz.⁵³ Asüman ile Zeycan hikayesinde ise kaleli Bey ve onun Derviş adlı kahyasına rastlayan derviş onlara elmayı dört bölük ederek verdikten sonra doğacak olan kız ve oğlanın birbirlerine verilmelerini şart koşar⁵⁴ Bazı hikayelerde,

---

52. Fikret Türkmen, Tahir ile Zühre, s. 178

53. Türkçede Roman, s. 95

54. Türkçede Roman, s. 97

mesela, Boz Yiğit hikayesinde padişah Abdullah Han'ın hanımı da, veziri Tabil'in hanımı da aynı günde birer oğul doğururlar. Bu iki oğul büyüyünce çok iyi arkadaş olurlar.

Kahramanların bu şekilde doğuşları ve önceden belirlenen, kaderlerinin değiştirilmeye çalışılması hikayede olayların başlamasına yeterli sebep teşkil etmektedir.

Kahramanların doğumuyla ilgili bu bölümde Tahir ile Zühre, Garip ile Senem'in doğumları tamamen aynıdır. Tahir ile Zühre hikayesinde Karahan ile Akhan'ın hanımı hamile kalır. Hanlar sevincinden her hafta, her ay nezr nüzur verip Tanrıya sığınır. Bir gün Karahan ile Akhan avlanmaya çıkar. Karahan'a bir geyik rastlar. Han yayını çekmek üzereyken geyiğin gebe olduğunu anlar ve onu avlarsa hamile hanımına kötülük geleceğini düşünerek onu yoluna bırakır. Geyik yoluna devam ederken Akhan'a rastlar. Akhan da onun gebe olduğunu anlar ve avlarsa hamile hanımına kötülük geleceğini düşünerek onu yoluna bırakır. Sonra iki han bir yerde buluşurlar ve olanları birbirine anlatırlar. İki han şöyle anlaşır: «Hanımları oğul doğurursa padişahlığı bir olsun, eğer biri oğul, biri kız doğurursa büyüyünce birbiriyle evlendirilsin, bu anlaşmaya kim vefasızlık ederse onun yüzü bu dünyada ve öbür dünyada kara olsun» der ve herkesin huzurunda kağıt imzalarlar, Karahan'ın hanımının kız, Akhan'ın hanımının oğul doğurduğu haberi gelir. Akhan bir an evvel oğlunu görmek için at koşturup gider. Ancak yolda attan düşüp ölür. Bu bölüm Garip ile Senem hikayesinde de aynen yer almaktadır.

Bu durum bize halk hikayelerinde sadece motiflerin değil, epizotların da birinden diğerine nakledilebileceğini gösteriyor. Buna benzer durumu ileride de göreceğiz.

Kahramanların doğumuyla ilgili bu bölümde karşımıza çıkan diğer önemli husus, geyik motifidir. Geyik, Türk mitolojisinde çok önemli bir yere sahiptir. Türk efsane ve masallarında sık sık rastladığımız dişi geyiğin «Tanrı ile ilgisi olan birer ilahe, dişi Tanrı» durumunda olduğunu Prof. Dr. Bahaeddin Ögel «Türk Mitolojisi»

adlı kitabında ifade etmiş ve örneklerini de vermiştir.⁵⁵ Geyiğin sadece Türk mitolojisinde değil, Çin, Moğol, Fın-Ugor ve Avrupa Hun mitolojilerinde de bulunduğunu yine Ögel'in «Türk mitolojisi» adlı kitabından öğreniyoruz. Dr Müjgan Cunbur da efsane, destan, menkibe, masal ve halk hikayelerinde değişik şekillerde görülen geyik motifinin islam, Hıristiyan ve Buda ile ilgili menkabelerde kutsallık kazandığını, halk arasında ona kötülük edenlerin uğursuzluğa uğrayacakları inanişinin yerleştiğini belirtmektedir.⁵⁶

Tahlil ettiğimiz hikayelerden Tahir ile Zühre, Garip ile Senem'de padişahlar avlanırlarken gebe geyiğe rastlar, ancak gebe geyiği avlarsa hamile olan hanımlarına bir kötülük geleceğini düşünerek serbest bırakılırlar.

Bu davranışın yukarıda belirtilen inanişle ilgili olduğu kesindir.

Geyik, Anadolu sahasında da çok tanınmış bir motiftir. İslamiyet'ten sonra, bu motif peygamberlerin hikayelerine uydurularak muhafaza edilmiştir. Mesela «hazreti Muhammed'in torunu Muhammed Hanefi avlanırken bir geyik görür ve onun peşine düşer. Gide gide bir mağaraya gelir. Geyik mağaradan içeri girer, o da geyiği takibeder. Nihayet yer altına doğru epey yol aldıktan sonra, bağlık bahçelik bir yere gelir ve orada eşi Mine Hatun'u bulur.»⁵⁷

Budist Brahman metinlerinde de gebe geyik efsanelerinin bulunduğu bilinmektedir.⁵⁸

2. Ad Verme

«Mucizevi doğum» motifini takip eden önemli unsurlardan biri de doğan çocuğa ad vermedir. Bütün milletlerin folklorunda görülen bu motif Türklerin destan ve masallarında da eskiden beri kullanılagelmiştir. Türk destan geleneğinde bunun çok güzel örnekleri vardır. Mesela, Manas Destanında Manas, oğlu Semetey ve

55. Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1971, s. 569-583.

56. Dr. Müjgan Cunbur, Folklorumuzda «Geyik» Motifi Üzerine, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, 1. C. Halk Edebiyatı, Ankara, 1982, s. 71-86

57. Türk Mitolojisi, s. 578

58. Dr. Müjgan Cunbur, a.g.e.

torunu Seytek doğdukları zaman bütün halk çağınlarak büyük bir toy düzenlenir ve gelen misafirlere doğan çocuğa ad vermeleri buyrulur, ancak kimse çocuğa yakışan bir ad bulamaz. Bu sırada birdenbire peyda olan Gök sakallı ihtiyar (Dört peygamber Hoca, boz atlı bir er, ak sakallı ihtiyar) çocuklara ad verdikten sonra kaybolur. Dede Korkut hikayelerinde de görülen bu gelenekte doğan çocukların ad alabilmeleri için onbeş -onaltı yaşına girmeleri ve bir yiğitlik ya da bir yararlık göstermeleri gerekmektedir. Çocuk yay çekmeden, ok atmadan, baş kesmeden, kan dökmeden ad alamaz. Bununla birlikte ad verme işini de herhangi bir kişi değil, toplumda saygınlığı olan kimseler üstlenmektedir. Mesela, Dede Korkut hikayelerinde kahramanlara ad veren Korkut Ata'dır.⁵⁹

Türk destan ve masallarının geneksel motiflerinden biri olan ad verme, halk hikayelerine de geçmiş, ancak bazı değişiklikler geçirmiştir.

İncelediğimiz altı hikayeden Boz Yiğit haricindekilerde doğan çocuğa ad verme töreni bulunmamaktadır. Tahir ile Zühre hikayesinde Karahan cemaati toplayıp Akhan'ın oğluna Tahir, kendi kızına Zühre adını verir. Garip ile Senem hikayesinde Abbashan, Hasan vezirin oğluna «Garip» adını, kendi kızına da Senem adını verir. Senuber hikayesinde Hurşit Şah vezir vuzuranın sözüne uyarak oğluna Şah Senuber adını verir. Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde padişah oğlunun yüzünü aya benzetip kamerşah adını, Şaperkut da kızının yüzünü güneşe benzetip Şemsi Canan adını verir. Boz Yiğit hikayesinde ise Abdullah Han bir tören düzenleyerek oğluna Boz Yiğit adını verir.

Anadolu sahası halk hikayelerinin bazılarında ise çocuğa derviş ad vermektedir. Mesela, Asüman ile Zeycan hikayesinde kaleli Bey ve onun Kahyası olan Derviş'e elmayı veren derviş çocuklar doğduktan sonra gene gelip beyin kızına Zeycan, Derviş'in oğluna Asüman adını verir.⁶⁰ Şah İsmail ve Gülizar Hanım hikayesinde dervişin verdiği elmayı yiyen Kandihar Şah'ının oğlu ve Mahır kısırağın

---

59. Orhan Şaik Gökyay, Dedem Korkud'un Kitabı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973, CCXXXVI-CCCXXXVIII

60. Türkçede Roman, s. 97

bir tayı olur. Ancak çocuk on iki yaşına kadar atsız yaşar ve sonunda derviş gelerek ona Şah İsmail taya da Kamertay adını verir.⁶¹

Razı Nihan ile Mahı Firuz hikayesinde Hükümdar bütün halkını, memleketin bilgin ve ulularını toplayıp oğluna bir isim bulmalarını teklif ettiği sırada, kapıdan içeriye giren derviş «Hükümdarım beyzadenin ismi Razı Nihandır» dedikten sonra ortadan kaybolur.⁶²

Burada çocukların ad alabilmeleri için şart koşulan yiğitlik veya bir yaralık göstermek şartı aranmamaktadır.

3. Eğitim

Halk hikayelerinde «mucizevi doğum» motifi zincirinin diğer bir halkasını çocukların eğitimi teşkil etmektedir. Zira çocuk doğar, ad alır ve sıra tahsile gelir. Ele aldığımız hikayelerin bazılarında çocukların eğitimi motifi verildiği halde, bazılarında sözkonusu edilmemektedir. Bunları örnekleriyle görelim: Tahir ile Zühre hikayesinde Karahan Tahir ile Zühre'yi yedi yaşına girdiklerinde ünlü bir hocaya verir. Tahir ile Zühre öyle bir azimle ilim öğrenir ki yedi günlük dersi bir günde, bir aylık dersi dört günde okuyup bitirirler. Tahir ayrıca yay kullanmayı öğrenir. Karahan'ın verdiği dört tane yayı çekerek kırar. Sonunda karahan ona büyük bir yay verir. Garip ile Senem dört yaşına girdiğinde okula verilir. Şah Senuber de dört yaşına girdiğinde okula verilir. Senuber yedi yaşına girinceye kadar tüm ilimleri öğrenir, on yaşına kadar harp ilminde kemale erişir. Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde kahramanların eğitimi verilmemiştir. Şahzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesinde Melike yedi yaşına girdiğinde okula verilir ve çeşitli ilimleri öğrenir. Nizamettin de Buhara'daki Şemsettin Tebrizi'den yedi yıl tahsil görmüştür. Boz Yiğit hikayesinde de kahramanın eğitimi verilmemiştir.

---

61. Türkçede Roman, s. 98

62. Razinihan ile Mahi Firuz, s. 4

Dikkat edecek olursak eski Türk destanlarında görülen çocuğun at binme, ok atma, kılıç kullanma, baş kesme gibi savaş tekniklerini öğrenmesi olayı bu hikayelerde (bazıları hariç) devrin ilimlerini öğrenmeye dönüştürülmüştür.

Bu motifin, sözkonusu epizotta kahramanların ileride karşılaçağı engelleri (mesela, şiir yarışması, çeşitli konularla ilgili denemeler) başarıyla aşmasını temin etmekle birlikte onların aşık olmalarını sağlama gibi önemli fonksiyonu bulunmaktadır. Mesela, Tahir ile Zühre, Garip ile Senem tahsili sırasında birbirlerine aşık olmuşlardır. Anadolu sahası halk hikayelerinden Kerem ile Aslı'da Ahmet Mirza (Kerem) tahsili sırasında arkadaşı Sofu'nun teşvikiyle ava çıkar ve av dönüşünde şahinin bir bahçeye indirdiğı avın arkasından bahçeye girip huri bir kızı görerek aşık olur.⁶³

Netice itibariyle tahlil ettiğimiz hikayelerin hazırlık bölümü diyebileceğimiz bu epizotunda tesbit ettiğimiz ortak yapıyı şöyle sıralayabiliriz.

1. Hikayelerin hepsinde belirsiz zaman formeli, reel mekanla birlikte itibari (convantional) mekan da kullanılmıştır.
2. Hikayelerin hepsinde kahramanlar hükümdar ailesindedirler.
3. Hikayelerin hemen hemen hepsinde her şeyi olmasına rağmen çocuğı olmayan yaşlı padişahlar vardır.
4. Kahramanlar mucizevi şekilde doğarlar.
5. Hikayelerin çoğunda kahramanlar eğitimden geçmektedirler.

2. Kahramanların Aşık Olmaları ve Evlenmelerinin Engellenmesi

Halk hikayelerinde kahramanların aşık olmaları, maceranın başlaması demektir ki, bu noktadan sonra sevgililer kendilerini hikaye boyunca sürüp gidecek olayların içinde bulur. Yani hikayede asıl anlatılmak istenen olay burada başlar. Biz bu epizotu şu maddeler halinde inceleyebiliriz.

---

63. Türkçede Roman, s. 95

A. Aşık Olma

Halk hikayelerinin bu bölümünde kahramanların aşık olmaları genellikle şu iki şekilde görülmektedir. Birincisi, bir önceki bölümde anlattığımız gibi, herhangi bir rüya sözkonusu olmaksızın okulda beraber okurken ya da başka bir vesileyle aşık olmalarıdır. Mesela, Garip ile Senem hikayesinde Garip ile Senem okuldayken birbirlerine aşık olmuştur. Tahir ile Zühre hikayesinde ise Tahir ile Zühre yedi yaşında ünlü bir hocaya verilmiştir. Bir gün Tahir Karahan'ın verdiği altın bilyeyle oynarken bilye ırmaktan su almakta olan bir ninenin sukabağını kırar. Bunun üzerine öfkelenen nine tahiri «yetim» diye azarlar. Tahir onu yalan söylemekle suçlayınca nine söylediklerinin gerçek olduğunu, ikisinin iki padişahın çocukları olduğunu, Zühre'nin de onun sözlüsü olduğunu anlatır. Bu olaydan sonra Tahir'de aşk duygusu peyda olur. Yavaş yavaş birbirlerine aşık olurlar. Bu ilişkiyi farkedene Hoca Tahir ile Zühre'yi ayrı ayrı okutmak gerektiğini Karahan'a söyler. Karahan da yüksek duvarlı iki oda yaptırıp Tahir ile zühre'yi ayırır. Kırk gün bu şekilde okuduktan sonra kırk birinci gün Tahir'de acayip bir kuvvet peyda olur ki bir tekmede yirmi kulaç uzunluktaki duvarı yıkarak Zühre'yi görür.

Anadolu halk hikayelerinde de kahramanların çeşitli vesilelerle aşık olduğu görülmektedir. Mesela, Arzu ile Kanber hikayesinde Arzu'nun bileziğini çeşmeye bırakması, Kerem ile Aslı hikayesinde Kerem'in Aslı'nın elinden aşk badesini içmesi onların aşık olmalarına yol açmıştır.⁶⁴

Kahramanların aşık olmalarının diğer bir şekli de rüyada görüp aşık olmadır. Türk halk hikayelerinin önemli unsurlarından biri olan bu motifin Anadolu sahasındaki halk hikayelerinde kahramanın aşık olmasını ve sade kişilikten sanatçı kişiliğe geçişini sağlama gibi iki önemli fonksiyonu vardır.

Bunun için Kerem ile Aslıhan, Aşık Garip ile Şah Senem, Aşık Emrah ile Selvihan hikayelerini örnek gösterebiliriz. Bu hikayelerde kahramanlar rüyalarında gördükleri kızlara aşık olurlar ve bununla beraber saz çalma yeteneğini de kazanırlar.

---

64. Orhan Şaik Gökyay, Rüyalar Üzerine, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, İv.C. Gelenek-Görenek ve İnançlar. Ankara, 1982, s. 203

Halbuki Uygur halk hikayelerinde bu motif sadece kahramanların aşık olmalarını sağlamakla sınırlı kalmaktadır. Mesela, Senuber hikayesinde bir gün Senuber arkadaşlarıyla beraber çarbağda* eğlenirken tahtta oturup uyuyakalır. Rüyasında Şehri Şebistan'ın padişahı Şah Ferruh'un kızı Gülperizat'ı görür ve ona aşık olur, uyanınca çok üzülür ve göğsünü yere yapıştırarak yatar.

Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde Kamerşah kendisi için özel olarak yaptırılan çarbağda bir taht üzerinde oturup uyurken bir rüya görür. Rüyasında huri kızları arasında güneşten daha ışıklı güzel bir kız Kamerşah'ın elini tutar, sonra bir aşk yıldırımını düşüp Kamerşah'ın vücudunu delip girer ve böylece Kamerşah ona aşık olur. Uyanınca aşk derdiyle gece gündüz ah çeker, yemek yemez.

Şahzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesinde Melike Rena cariyeleriyle birlikte Çarbağda dolaşırken bir yerde oturup uyuyakalır. Rüyasında Melike Rena Çarbağın ortasında bulunan bir gölün kenarında gölü seyrederken gökte bir karakuş peyda olup ona saldırır. Melike korkup göle düşer. Bu sırada Melikenin karşısında çok yakışıklı bir delikanlı peyda olur ve Melike'ye ellerini uzatır. Melike de delikanlıya ellerini uzatırken uyanır. Kalbi ateşle yanıp rüyasında gördüğü delikanlıya aşık olur.

Boz Yiğit hikayesinde, Boz Yiğit on yedi yaşına girdikten sonra bir gün uyurken rüya görür. Rüyasında güzel bir kız görür. Kız ellerinde bülbül ve papağan ötmekte olan bir grup kızın arasındadır. Kız Boz Yiğit'e şiirle aşkını bildirir. Boz Yiğit uyanıp peri kızı göremeyince bir yıl safran gibi sararır. İkinci yıl Boz Yiğit on sekiz yaşına girer ve rüyasında yine daha önce gördüğü kızı görür. Kız, şiirle, uzun zamandır onu beklediğini ifade eder. Boz Yiğit uyanınca rüyasında gördüğü kızın aşkıyla yemek içmekten kesilir.

Orhan Şaik Gökyay'a göre Türk-İran halk edebiyatında çok eski olan rüyada görüp aşık olma motifi⁶⁵ hikayede hareketi sağlamaktadır. Umay Günay rüyaları gruplara ayırırken bu tip rüyaları Asıl Tip Rüyalar grubuna dahil etmiştir.⁶⁶

65. Orhan Şaik Gökyay, Rüyalar Üzerine, s. 200

66. Umay Günay, Aşık edebiyatında Rüya Motifinin Tipleri ve Tahlili, Mehmet Kaplan'a Armağan, İstanbul. 1984, s. 153-173

* Çarbağ, Çaharbağ, Has Bahçe.

Tahlil ettiğimiz hikayelerde Asıl Tip Rüyaların yanısıra diğer tipten rüyalar da kullanılmıştır ki bunu yerine göre belirteceğiz.

Kahramanların aşık olmalarıyla ilgili bu bölümde dikkatimizi çeken hususlar şunlardır:

1. Tahir ile Zühre hikayesinde Tahir altın bilyeyle oynarken bilyesi su almaya çıkan ninenin sukabağını kırar. Bunun üzerine nine ona yetim diye hakaret eder. Bu vesileyle Tahir gerçekleri öğrenir. Bu motif Karacaoğlan hikayesinin Kırım rivayetinde de görülmektedir. Mesela Belgratlı İsmail bir koca karının destisini kırar, onun ahını alır. Kocakarı ona muradına geç eresin, çok belalar çekesin diye beddua eder.⁶⁷ Aynı motife Kırgızların Er Töştük destanında da rastlamaktayız. Mesela, Er Töştük bir kuşu kovalarken yaşlı bir kadının dokuma tezgahını bozar. Bunun üzerine yaşlı kadın onu kayıp kardeşlerini aramamakla suçlar. Er Töştük kardeşlerinin olduğunu gizleyen annesinden gerçekleri öğrenir ve kardeşlerini aramaya çıkar.

Dikkat edecek olursak bu motif gizlenen gerçeklerin açığa çıkmasına vesile olmaktadır.

2. Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde Kamerşah rüyasında güneşten daha ışıklı bir kızın ellerini tutunca aşk yıldırımını düşüp vücudunu delip geçer ve bu suretle aşık olur. Burada dikkatimizi çeken ışık motifidir. Kaynağı itibarıyla Manihaizm'e, hatta Şamanizm'e kadar giden bu motif, Anadolu sahasında Aşık Deryami'nin gördüğü rüyada da görülmektedir. Aşık Deryami rüyasında "bir yeşil dağın yamacından ovaya bakarken ufuktan yeşil bir ışık gelip Dursun Ali'nin içine girer, ağzına tatlılık verir. Uyandığında kendini hoş hisseder."⁶⁸ Bu motifin Uygurların Türeyiş efsanesinde, Çingizname'deki Alangova efsanesinde, Oğuzhan'ın ışık şeklinde inen ilk eşinde görüldüğünün biliyoruz.

3. Yukarıdaki örneklerde gördüğümüz gibi rüyada sevgilisini gördükten sonra aşk ateşiyle yanıp tutuşma motifinin Eski Yunan, Hind roman ve aşk hikaye

---

67. Halk Hikayeleri ve halk Hikayeciliği, s. 143.

68. Umay Günay, Mehmet Kaplan'a Armağan, s. 171-172.

kitaplarında da bulunduğunu Orhan Şaik Gökyay'ın "Rüyalar Üzerine" adlı yazısından öğrenmekteyiz.⁶⁹

B. Sevgililerin Evlenmelerinin Engellenmesi

Sevgilelerin birbirlerine kavuşmalarının engellenmesi ya da engeller hikayede maceranın başlayabilmesi için gereken atmosferi sağlar. Kahramanlar bu bölümden itibaren karşılarna çıkan çeşitli engelleri aşmak için harekete geçecekler ve bir sürü sıkıntıları yaşayacaklardır. Biz bu bölümü iki madde halinde tahlil edeceğiz.

1. Engellemenin Sebepleri:

İncelediğimiz hikayelerde birbirini seven kahramanların evlenmeleri çeşitli sebeplerle engellenmektedir.

Tahir ile Zühre hikayesinde Karahan'ın ülkesi aniden düşmanın saldırısına uğrar. Karahan çok telaşlanır ve "kim düşmanı püskürtürse ona kızım Zühre'yi vereceğim" der. Han'ın bu sözünü işiten bir kumaz adam bir yürük atı seçip üzerine tutukal sürüp eyerler. Eyere de tutukal sürerek biner. Atın dizginini bırakınca at onu alıp uçarcasına koşar. Kumaz adam düşmekten korkup bir çınara tutunur; çürük olan çınar yolunur. Düşman bir çınarı sürükleyip gelmekte olan adamı görünce paniğe kapılıp kaçar. Bu olaydan sonra kumaz adam "Kara Batur" diye adlandırılır. Karahan da Zühre'yi Kara Batur'a vermek zorunda kalır.

Garip ile Senem hikayesinde Abbashan kızı Senem'in büyüdüğünü görünce sözleşme gereği onu Garip'le evlendirmek ister. Ancak hanımı yetim oğlana padişah neslinden kız verilemeyeceğini söyler ve sözleşmeyi yırtıp atmak hususunda Abbashan'a akıl verir. Her ne kadar Senem sonra Garip'ten kendilerinin doğumundan önce yapılan bu sözleşmeyi alıp babasına göstermiş ise de annesi buna şiddetle karşı çıkar.

---

69. Rüyalar Üzerine, s. 201.

Diğer hikayelerde bu sebepler coğrafi engel şeklinde ortaya çıkmaktadır. Mesela Senuber hikayesinde Senuber'in rüyada gördüğü Gülperizat ona kendisini 360 yılda bulabileceğini söyler. Kamerşah ile Şemsi Canan'da da aynı durum sözkonusudur. Kamerşah'ın gördüğü rüyada Şemsi canan ona kendisinin Şems-i Bostan'da bulunduğunu, oraya ulaşmak için 360 yıl gerektiğini söyler. Bu hikayelerle birlikte Şahzade Nizamettin ve Melike Rena ile Boz Yiğit hikayelerinde sevgililerin birbirlerine kavuşamamalarının sebebi aralarındaki mesafenin uzaklığı ya da sevgililerin hayali olmasıdır.

2. Engellemenin Şekilleri:

Bu da hikayelere göre farklılık arz etmektedir. Eğer kahramanlar aynı memlekette ise birbirinden ayrılır, aynı memlekette ise coğrafi engel (uzaklık) konulur.

Tahir ile Zühre hikayesinde Tahir ile Zühre'nin bir Çarbağda eğlenmekte olduğunu gören cadı bunu derhal Kara Batur'a bildirir. Kara Batur gerçeği öğrenmek için bir bahaneyle Çarbağ'a gider. Bu sırada Tahir Kara Batur'a göstererek Zühre'yi dokuz kez öper. Buna dayanamayan Kara Batur durumu Karahan'a bildirir. Fakat Karahan inanmaz. Bunun üzerine Kara Batur "yalan söylediysem malım yağmalansın, başım alınsın" der. Karahan adam gönderip gerçeği öğrenir ve Tahiri öldürmek ister. Sonunda kızının talebine göre sandık yaptırtıp Tahiri sandığa koyup Rum nehrine bırakır. Garip ile Senem hikayesinde Abbashan hanımının isteği üzerine Garip'i padişah ailesinin şerefini lekelemekle suçlayarak ailesiyle birlikte Bağdat'a sürgüne gönderir.

Senuber hikayesinde padişah Hurşit oğlunun 360 yıllık mesafesindeki bir kıza aşık olduğunu, bu mesafeyi katetmenin imkansız olduğunu öğrenince oğlunu bu işten vazgeçirmeye çalışır, ona dünyanın en güzel kızını bulacağını söyler.

Diğer hikayelerde ilk engel de diyebileceğimiz bu engeller sözkonusu değildir. Kahramanlar rüyalarında gördükleri sevgililerini aramak için yola koyulurlar. Ancak yollarda türlü engellerle karşılaşır ki biz bunu yeri gelince belirteceğiz.

Anadolu sahasındaki halk hikayelerinde ise bu engellerin birini sevgililerin farklı dinlerden olmaları oluşturmaktadır. Mesela, Kerem ile Aslı hikayesinde Kerem'in müslüman, Aslı'nın Hıristiyan olması nedeniyle evlenmeleri engellenir ve sevgililer çeşitli sıkıntılara düşerler.

C. Sevgilinin Aranması

Bu, daha çok rüyada görüp aşık olma motifi sözkonusu hikayelerde görülür. Kahramanlar birbirlerini rüyada görüp aşık olduktan sonra sevgiliyi aramaya koyulurlar. Senuber, Kamerşah ile Şemsi Canan, Şahzade Nizamettin ve Melike Rena, Boz Yiğit hikayelerinde sevgililerin her türlü zorluk ve hayati tehlikelere bakmadan sevgiliyi aramaya çıktıklarını görüyoruz. Bu da gerçek aşıkta yerine getirilmesi gereken önemli hususların biridir. Ancak hikayelerde sevgiliyi aramaya çıkan ekseriyetle erkektir. Kız sevgili ise erkek sevgilisini yıllarca sabırla bekleyen vefakar maşuk tipini temsil etmektedir. İncelediğimiz hikayelerden sadece Şahzade Nizamettin ve Melike Rena'da sevgiliyi arayan kızdır. Melike Rena rüyasında gördüğü sevgilisini arar ve çarşıda bulur. Boz Yiğit hikayesinde ise Sahip Camal, Boz Yiğit'in rüyasına girerek ondan kendisini aramasını ister. Bunun üzerine Boz Yiğit arkadaşıyla birlikte sevgilisini aramaya koyulur.

Bu epizotta dikkatimizi çeken önemli husus da Tahir ile Zühre hikayesinde Kara Batur'un Karahan'a Tahir ile Zühre'nin seviştiğini anlatırken söylediği "yalan söylediysem malım yağmalansın, başım alınsın" cümlesidir. Bunu Orhan Şaik Gökyay'ın "Dedem Korkut'un Kitabı" adlı kitabında anlattığı eski Türklerde, hatta osmanlılarda da görülen yağma geleneğinin bir izi olarak düşünebiliriz. Ancak Gökyay'ın naklettiğine göre yiğitlik ve çeviklik yarışması⁷⁰ olarak bilinen bu adet hikayemizde suçlulara uygulanan bir çeşit ceza olarak görülmektedir.

---

70. Dedem Korkut'un Kitabı, s. CCCXX

Netice itibariyle bu epizottan elde ettiğimiz ortak yapıyı şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Kahramanlar eğitim sırasında ya da rüyada aşık olurlar.
2. Sevgililerin evlenmeleri çeşitli nedenlerle engellenir.
  - a. Sosyal durumların farklılığından dolayı engellenir.
  - b. Maddi yönden, yani zenginlik-fakirlik nedeniyle engellenir
  - c. Coğrafi yönden, yani mesafe olarak uzaklık (mesela, 360 yıllık yol, Kaf Dağının ardı) nedeniyle engellenir.
3. Engelleme şekli olarak sevgililer aynı memleketten ise biri yurdundan sürülür, ayrı memleketlerde ise coğrafi engel konulur.
4. Kahramanlar sevgiliyi aramaya koyulurlar.

3. SEVGİLİLERİN KAVUŞMA MÜCADELELERİ

Halk hikayelerinin macera bölümünü teşkil eden bu epizotta, kahramanların aşık olduktan sonra sevgilileriyle evlenebilmek için çeşitli engel ve zorlukları aşmak zorunda olduklarını görüyoruz. Bu engel veya zorluklar bazen kahramanın yerine getiremeyeceği zor görev şeklinde görülürken, bazen yurdundan sürülme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bazı hikayelerde bu coğrafi engel kahramanın sevgilisinin bulunduğu yerin çok uzakta, hatta 360 yıllık bir mesafede olması şeklinde görülmektedir. Kahramanlar bütün bunları aşmaya mecburdurlar. Aslında hikayelerin temelini bu epizot oluşturmaktadır. Biz bu epizotu şu şekilde inceleyeceğiz.

1. Yurdundan sürülme ya da gurbete gitme,
2. Yollarda karşılaşılan güçlükler ve engeller,

3. Sevgilinin bir başkasıyla evlendirilmek istenmesi,

1. Yurdundan Sürülme ya da Gurbete Gitme

Halk hikayelerinde kahramanların maceraya atılmasının ilk noktası buradadır. Evlenmelerine karşı çıkılan sevgililerin biri yurdundan sürülecektir ya da rüyasında gördüğü sevgiliyi aramak için yollara koyulacaktır. Ele aldığımız hikayelerde de aynı şema sözkonusudur.

Tahir ile Zühre hikayesinde Karahan, kızı Zühre'yi öpen Tahiri öldürmek istemektedir. Ancak Zühre'nin isteği üzerine Tahiri özel olarak yaptırılan bir sandığa koyarak Rum nehrine bırakır. Böylece Tahir yurdundan sürülmüş olur.

Garip ile Senem hikayesinde padişah Abbashan'ın hanımının isteği üzerine Garip ve ailesi Bağdat'a sürülür. Zabtiyelerin eşliğinde çöllerden, dağ ve ırmaklardan geçerek kırk günde Bağdat şehrine gelirler. Garip burada avlanmakla gönlüne teselli bulmaktadır.

Senuber hikayesinde, Senuber rüyasında görüp aşık olduğu Gülperizat'ı aramak için babasından izin alarak Ziver yiğit başta olmak üzere beş yüz yiğitle yola koyulur, yani gurbete çıkar.

Kamerşah ile Şemsi Canan ve Boz Yiğit hikayesinde de aynı olay sözkonusudur. Yani kahramanlar rüyalarında gördükleri sevgililerini aramak için yola koyulur.

Şahzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesinde ise kahramanların yurdundan sürülmesi ya da gurbete gitmesi olayı yoktur. İki aşığın evlenmelerindeki engelleri onların kendi memleketinde karşılaştığı güçlükler teşkil etmektedir ki biz bunu kahramanların "yollarda karşılaştığı güçlükler" maddesinde anlatacağız.

Yurdundan sürülme ya da gurbete gitme sevgililerin birbirlerine olan sadakatını deneme bakımından önemlidir. Bu sadakat sevgililere her türlü zorluğun

üzerine gitme, yılmadan mücadele etme ve sıkıntılara göğüs germe azmi verecektir.

2. Yollarda Karşılaşılan Güçlükler ve Engeller

Kahramanlar yurtlarından sürüldükten ya da sevgililerini aramak için yollara koyulduktan sonra binbir zorluklarla karşılaşacaklar ki, bu zorluklar onları sevgilisine kavuşma isteğinden vazgeçiremez.

Mesela, Tahir ile Zühre hikayesinde sandığa konularak Rum nehrine bırakılan Tahir Tokuz Taram denen limana gelir. Tahir burada sesinden farkettiği kervanlarla sevgilisi Zühre'ye selam söyler. Tahir'in sesini işiten kervancılar onun söylediklerini not ederler. Sandık Rum şehri tarafına doğru akıp gider. Karahan'ın şehrine gelen kervancılar nehir kıyısında dinlenirken su almaya çıkan cariye Dilaram'ın ibriğine Tahir'in selam mektubunu yerleştirip Zühre'ye ulaştırırlar. Zühre mektubu alınca kervancıların ticaretini bir an evvel bitirip dönmesini ve yine Tahir'den haber getirmesini sağlamak maksadıyla şehirde, kervancılar dışındaki kimselerin ticaret yapmalarını yasaklar. Ticaret yapanların kellesi uçurulup parası yağmalanacaktır. Bu fırsattan tüccarlar kısa sürede ticaretlerini bitirirler. Zühre onlardan yine Tahir'den haber getirmelerini rica eder ve Şah behram'ı onlarla beraber gönderir.

Garip ile Senem hikayesinde Bağdat'a sürülen Garip günlerin birinde bir falcı nineye rastlar ve falcı ninenin hemen dönüp Akça Ana'ya evlat olursa Senem'i görebileceğini, aksi halde hasrette kalacağını söylemesi üzerine annesi ve kızkardeşi Gül Cemal ile vedalaşarak Diyarbekri vilayetine doğru yola koyulur. Üç gün üç gece yol yürüdüktan sonra bir pınara ulaşır ve oradan bir dağa tırmanır. Dağın tepesinde bir mağara bulunmaktadır. Mağaradan Hazreti Şeyh Cünayd-i Bağdadi Azizi çıka gelir ve Garip'e soru sorar. Garip şeyhin sorduklarına doğru cevap verince Şeyh ona dua eder. Yedi gün yedi gece yol yürüyüp bir çöle gelen Garip'e kırk haydut rastlar ve haydutlar Garip'in üzerini tarayıp bir şey bulamayınca

onu öldürmek isterler. Ancak aralarında yaşlı birinin tavsiyesiyle Garip'i satmak için Haleb Şirvan şehrine götürürler.

Şah Senem, Garip'ten ayrılınca durumu gün geçtikçe kötüleşir. Bunun üzerine padişah kızı için bir Çarbağ yaptırır ve kızının Çarbağdaki hizmeti için Halep Şirvan şehriden kırk köle satın alınmasını buyurur. Zabtiyeler Haleb Şirvan şehrine varıp köle pazarından 39 köle satın alıp yine bir köle ararlarken Garip'e rastlar ve onu da haydutlardan satın alırlar. Çarbağa gelince Garip Akça Ana'ya kendini Gülmet olarak tanıtır ona evlat olur. Bir gün Akça Ana çiçek dikerken Garip merakla çiçeği niçin dizdiğini sorar. Akça Ana çiçekleri aşk sevdasına tutulan Senem için dizdiğini anlatınca Garip gerçek kimliğini tanıtır ve Senem için çiçek dikmek ister. Ahçı anne Garip'in dizdiği çiçeği Senem'e götürür. Senem çiçekten Garip'in kokusunu alınca bayılır. Ayıldıktan sonra çiçekler arasına konulan mektubu okur ve sevinerek babasına Çarbağa çıkmak istediğini anlatıp mektup gönderir. Padişah kırk günlük izin verince de hemen cariyelerini yanına alarak Çarbağa gider ve Garip'le görüşür. İki sevgili Çarbağda kırk gün beraber olurlar. Kırk gün dolunca, Senem tekrar babasından kırk günlük izin alır ve saraydan Çarbağa dönerken cariyelerinden bu sırrı kimseye açıklamamaları hususunda söz alır. Ancak cariyeler arasında Garip'e göz diken Süçük adında bir kız vardır. Bir gün Garip tek başına dolaşırken Süçük arkasından gelerek ona sarılır. Buna sinirlenen Garip Süçük'ü itince yere düşer. Bunun üzerine o durumu padişaha aktarır. Padişah gazaba gelerek Garip'i yakalatmak için Abdullah Şatır'le birlikte binlerce cellatı çarbağa gönderir. Garip'in falına bakan Akça Ana binlerce cellatın gelmekte olduğunu söyler ve Garip'i hemen bir sandığın içine saklar. Abdullah Şatır gelip Çarbağı kontrol eder ve Garip'i bulamayınca geri dönüp durumu padişaha bildirir. Bundan emin olamayan padişah falcılara fal baktırır ve sonuçta Garip'in sandık içinde saklandığı anlaşılır. Padişah cellatları tekrar Çarbağa gönderir. Bu kez Abdullah Şatır Senem'le Garip'i birlikte dolaşırken görür ve Garip'i yakalamak ister. Garip onunla dövüşmek üzereyken Senem, Abdullah Şatır'a altın vererek onu niyetinden vazgeçirir. Abdullah Şatır Garip'in Çarbağda bulunmadığını bildirmesi

üzerine öfkelenen padişah iftiracı Süçük'ü idam ettirir. Şah Senem Çarbağda yine takipçilerin peyda olduğunu görünce Garip'e kaçmak gerektiğini söyler.

Senuber hikayesinde Senuber uzun bir yolculuktan sonra Deryayı Omman (Omman Nehri) adındaki bir nehre gelir.

Senuber arkadaşlarıyla kayığa oturup nehirde yüzer, ancak kayık bir taşla takılarak üç aya kadar orada kalır. Senuber'in Allah'a münacat okumasıyla bir kasırga çıkıp kayığı paramparça eder ve beşyüz yiğit suda garkolup sadece Senuber'le ziver yiğit kurtulur. Ancak ikisi birkaç gün yürüdüktan sonra Ziver Yiğit de hastalanarak ölür. Senuber tek başına yoluna devam eder, dağlardan, nehirlerden geçerek uzun bir yolculuktan sonra bir bahçeye gelir. Bahçede bir büyük çınar ve çınarın altında bir nehir vardır. Nehirden bir su sığına çıkar ve ağzındaki bir gevherle bütün bahçeyi aydınlatır. Senuber bir fırsatını bulup kaçar ve çöllere düşer. Bu arada, gökte uçan tumalar ve sabah esen rüzgarlarla sevgilisine selam yollamaktadır. Senuber yine bir bahçeye rastlar ve bahçedeki altın kulede bulunan bir cadı tarafından büyü ile geyik şekline dönüştürülür. Konuşamaz hale getirilir. Geyik suretine gire Senuber sevgilisi Gülperizat'ı aramaya devam eder ve uzun bir yolculuktan sonra bir Çarbağa gelir. Çarbağdaki altın kulede oturan bir kız büyü ile geyiği dile getirir ve geyik durumu anlatır. Kızın adı Mihri Engiz'dir. Durumu öğrenen Mihri Engiz büyü ile geyiği asli şekline getirir ve ikisi birlikte cadıyı öldürürler. Mihri Engiz Senuber'e aşık olmuş^{dur} Ancak Senuber rüyasında gördüğü Gülperizat'ı sevdiğini ve onu aramaya gideceğini söyler, Mihri Engiz'le vedalaşarak yoluna koyulur. Uzun bir yolculuktan sonra geldiği Çarbağda şarap içerek oturan kırk kalenderi görür. Kırk kalender Senuber'e bir bade şarap sunar. Şarabı içen Senuber'in vücudu güç ve kuvvetle dolur. Senuber kırklardan ayrılıp zenciler padişahının kızının mekanına gelir. Zenciler padişahının kızı Senuber'i görünce ona aşık olur ve ondan kendisinin güzelliğini tarif etmesini ister. Senuber ona hakaret edince zenci kızı Senuber'i ölüme buyurur, fakat kızın süt annesi tarafından kurtarılır. Senuber birgün zencilerin sarhoş bir olduğu fırsattan faydalanarak kaçar, uzun bir yolculuktan sonra ulaştığı bir ormanda rudupalara*

yakalanır. Senuber Hazreti Hızır Aleyhisselam'ın yol göstermesiyle rudupalardan kurutulur ve Deryayı Omman kıyısına gelir. Sal yaparak nehirde birkaç gün yüzer, sal bozulunca nehirde bulunan bir çınara tutunur ve Allah'a dua eder. Bunun üzerine bir anka kuşu gelir ve Senuber'i üzerine alarak Gülperizat'ın mekanı olan Şehr-i Şebistan'a getirir ona gerekli bilgileri verdikten sonra döner. Senuber kırk kulaç yüksekliğinde altın merdiveni olan bir Çarbağa gelir ve Çarbağ kapısına bakan devlere aldirmeden bağa girer. Bu sırada perilerin hepsi uyumaktadır. Senuber rüyasında gördüğü Gülperizat'ı, taht üzerinde uyurken bulur. "Zerrin Bal" adlı kuşun ötmesiyle uyanan devler Senuber'i yakalamak için ararlar. Gülperizat tahtının altındaki Senuber'i görüp onu tahtına çıkarır ve birkaç gün misafir eder. İki sevgili uzun bir süre eğlenir.

Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde Kamerşah, kırk gün kırk gece yol yürümesine rağmen hiçbir şeye rastlamaz. Çöllerde şaşkın şaşkın dolaşan kamerşah üç yıl yol yürür, ayakları yaralanır. Bir gün Kamerşah yolunu şaşırken gökten bir adam iner ve ona üç yıl yürüdüktan sonra bir ihtiyara rastlayacağını, ihtiyarın ona yol göstereceğini ve muradına erdireceğini söyler. Bunun üzerine Kamerşah uzun bir yolculuktan (doksan dokuz gün, yedi gün yedi gece, öndört gün öndört gece, kırk gün kırk gece, üç yıl) sonra bir Çarbağa gelir. Çarbağda karşısına ak sakallı, nur yüzlü bir ihtiyar çıkar ve Kamerşah'a onu muradına erdirmek için geldiğini söyler. Kamerşah bir ırmak kıyısına gelip otururken su almaya çıkan bir kadın onu görüp aşık olur. Kamerşah sevgilisi Şemsi Canan'ı aramaya geldiğini anlatınca kadın ona yardım edeceğini söyler ve aşkını kalbinde saklayarak Kamerşah'ı Şemsi Canan'ın bulunduğu Çarbağın hizmetçisi Salmas Dede'nin kapısına kadar getirir. Salmas Dede'nin Ayhan adında bir kızı vardır. Kız, Kamerşah'ı görünce ona tutulur ve dedesine delikanlıyı eve almasını söyler. Kamerşah Salmas Dede'nin evladı olarak üç yılı geçirir. Memleketi İsfahan'dan ayrılalı dokuz yıl olan Kamerşah, Salmas Dede'ye derdini anlatır. Salmas Dede onu şifalı bitki dermeye götürür. Kamerşah şifalı bitkiyi niçin topladığını sorunca

---

* Rudupa, bir çeşit yaratık

Salmas Dede bu şehrin padişahının kızının dokuz senedir aşk sevdasına yakalandığını ona şifalı bitkiler toplayarak karşılığında geçimini sağladığını anlatır. Bunun üzerine Kamerşah bir demet bitki dererek Salmas Dede'den sevdalı kıza ulaştırmasını rica eder. Kamerşah bir demet gül dizip arasına dertlerini anlatan mektubu koyarak Salmas Dede'yle yollar. Şemsi Canan gülü koklayınca vücudu aşktan titrer ve gülleri göğüsüne basar. Demetin içinden çıkan mektubu okuyan Şemsi Canan bayılır ve ayıldıktan sonra Salmas Dede'ye bu gülü gönderen oğlunun nerede olduğunu sorar. Salmas Dede durumu anlattıktan sonra Şemsi Canan Çarbağda gezmek için babası Şaperkut'tan izin alarak kırk cariyesiyle Çarbağa gelir. Kamerşah sevgilisinin karşısına çıkmaktan çekinerek çiçeklerin arasına saklanır. Çiçekler arasından hoş bir koku alan Şemsi Canan merakla çiçekleri çevirince karşısında dokuz yıldan beri beklediği sevgilisini görür. İki sevgili birbirine sarılır ve Çarbağda kırk gün kırk gece eğlenirler. İzin süresi bitince Şemsi Canan babasına gidip yine kırk günlük izin alır. Bir gün Şemsi Canan Kamerşah'a Salmas Dede'yi babasına gönderip kendisini istemesini söyler. Kamerşah durumu Salmas Dede'ye anlatınca bunun çok tehlikeli olduğunu söyleyen Dede oğlunun ısrarı üzerine saraya gidip Şaperkut'tan kızını oğluna ister. Bunun üzerine öfkelenen padişah Salmas Dede'nin öldürülmesi emrini verir. Şaperkutun akıllı bir veziri vardır. O cellatları durdurup padişaha, görücünün öldürülmesinin caiz olmayacağını, haksız yere dökülen kanın kıyamette hesabının sorulacağını, eğer kızını vermek istemiyorsa ağır başlık parası koymasının gerektiğini söyler. Affedilen Salmas Dede durumu Kamerşah'a anlatır. Şemsi Canan tek çarenin İsfahan şehrine kaçmak olduğunu söylediye de Kamerşah Şaperkut'un elinden kaçmanın mümkün olmadığını, ancak Allah'a dua ederek bu talebin yerine getirilebileceğini söyler ve kırk günlük izin ister. Kamerşah yola koyulup kum arasından geçen bir tılsımlı nehre gelir ve vücudunu suya batırarak başlık parası için kırk gün kırk gece Allah'a münacat okuyup yalvarır. Sonunda, Allah muhteşem bir irembağ (cennet bahçesi) yaratır. Padişah ve vezirleri bağı görüp hayran kalırlar. Ama padişah yine de verdiği sözü tutmayarak kızını insan oğluna vermek istemez. Hatunundan buna bir çare bulmasını ister, hatunu da bir şey söyleyemeyince padişah, Kamerşah'ı

ortadan kaldırmayı düşünür ve cellatlarını yanına alarak yola koyulur. Yolda atının sürçmesiyle, yere düşer ve gözü kör olur, konuşamaz olur. Bütün hekimleri çağırmasına rağmen hiçbiri onu iyileştiremez. Padişahın durumu fenalaşınca hatunu Büvi Hanife padişahı iyileştirene, padişahlık tahtıyla bütün hazinesinin ödül olarak verileceğini, iyileştiremeyenin öldürüleceğini söyler. Pek çok hekim canından olur. Bu haberi öğrenen Kamerşah Şemsi Canan'a padişahı iyileştirmeye gideceğini bildirir ve bunun üzerine Şemsi Canan ona bir sihirli muska verir. Muskanın içinde ölüyü dirilten hayat ilacı bulunduğunu, bunun sırnını Salmas Dede'nin çözebileceğini söyler. Salmas Dede muskanın sırnını çözer ve yılanın kamındaki yumurtaya adam otunun çekirdeğini ilave ederek muskanın içinde bulunan yetmiş iki bin çeşit misk-anber cevheriyle melhem hazırlar. Kamerşah'a bu ilacı padişahın gözüne üç kez sürerse gözlerinin açılacağını, nohut kadar bir parçayı yedirirse konuşmaya başlayacağını, ancak padişahın yazılı söz aldıktan sonra hünerini göstermesini söyler. Kamerşah saraya girip dağ gibi olan insan kellesini görür, ama buna aldırılmaz. Büvi Hanife'ye yazı yazdırıp mühür bastırır. Sonra Salmas Dede'nin söylediği gibi yapar. Şaperkut'un gözü açılır. Konuşur. Kamerşah bunun karşılığında Şemsi Canan'ı ister. Padişah halk-ı aleme verdiği sözü gereğince kızını Kamerşah'a vermek zorunda kalır. Kırk gün kırk gece düğün yapıp kamerşah ile Şemsi Canan evlendirilir. Altı sene sonra Kamerşah'ın iki oğlu ve bir kızı olur.

Şahzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesinde, rüyasında gördüğü delikanlıya aşık olan Melike Rena, rüyasını Hoca Nesrettin'e yorumlatır. Hoca, Melike'ye kırk gün sonra muradına ereceğini, gayipten nikah geleceğini ve sefere çıkma ihtimalinin bulunduğunu ve başına türlü tehlikelerin geleceğini, bunun için yedi gün kur'an okumasını söyler. Melike Rena kur'an okumaya başlar.

Hezan şehrinde Behram adında bir padişah vardır. Onun Nizamettin isimli bir de oğlu bulunmaktadır. Bir gün kırk tüccar Şam vilayetine ticaret yapmaya gideceklerini, Şehzade Nizamettin'in de beraber gelmesini söylerler. Şehzade bu fikri kabul edip babasından izin alır ve mal yüklü kırk deve ile on bir gün yol yürüyüp Şam Şehrine gelir. Bir kervan saraya yerleştikten sonra ticarete başlar.

Bir gün Melike Rena bahçivan annesiyle birlikte Gülcemal adlı cariyesini alarak çarşıya çıkar ve çarşıda ticaret yapmakta olan bir delikanlıyı görür. Onun rüyasında gördüğü delikanlı olduğunu farkedince bayılır ve bir şiir söyler. Bu şiiri dinleyen Şahzade Nizamettin de bayılır ve Melike Rena'ya aşık olur. İki aşık tanışır ve ahvallaşır. Ertesi gün buluşmak üzere ayrılırlar. O gece Şahzade Nizamettin Melike'nin aşkıyla yanıp tutuşur, ağlar, uşakları hekim çağırır. Ertesi gün saray sahibi, Şahzadeyi gerekli hazırlıklarla çaharbağa götürür, Şahzadenin Melike Rena'nın sorusuna cevap vermesi gerekmektedir. İki aşık bir gece Çahar bağda bulunan gölün kenarında görüşürler ve aşklarını ifade ederler. Şahzade kırk bohça mücevher ile beş yüz dirhem parayı Melikeye verir. Bunun üzerine Melike Rena, Şahzade'ye bir soru soracağını, eğer cevap verirse onu kendine kabul edeceğini bildirir. Melike, Şahzade'ye «Mesnev-i Şerif»in şerhinden soru sorar. Sorularına doğru cevap alan Melike memnun olur ve son olarak Şahzade'ye üstadının kim olduğunu sorar. Şahzade üstadının Buharadaki Şemsettin Tebrizi olduğunu, ondan yedi yıl tahsil gördüğünü anlattıktan sonra Melikeyle hemen evlenmek istediğini bildirir. Şahzade ile Melike bahçivan annesiyle saray sahibini tanık tutarak babalarından gizli nikahlanırlar ve bu sırrı kırk gün gizleyeceklerine dair söz verirler. Şahzade babasından izin almak için yola koyulmak üzereyken Melike onu öper. Tam bu sırada padişah gelir. Padişah, Melike ile Şahzade'nin öldürülmelerini emreder. Her ne kadar annesi ve kardeşi Maksut, Melike'nin idamını engellemeye çalışsalar da padişahı kararından vazgeçiremezler. Maksuthan tekrar babasından af istemeye gider ve babasına: "Cellatlar Melike'yi darağacına asmışlardı, ama ip koptu. Melike haksız yere asılmıştır" der. Bunun üzerine padişah Melike'yi asmaktan vazgeçip onun atalarından kalan bir kulenin üzerinden bırakılmasını emreder ve eğer hüküm haksız ise onun sağ kalabileceğini söyler.

Cellatlar Melike'yi kuleden aşağı bırakmak için cuma namazının bitmesini beklerken Melike olup bitenleri cellata anlatır. Cellatlar nikah tanıklarını sorgular, saray sahibi gerçeği söyledikten sonra cellatlar onu padişaha getirirler, öfkelenen padişah onu zındana atar, Melike'yi de evlatlıktan reddettiğini söyler ve onun

kuleden aşağı bırakılmasını emreder. Melike Buhara Evliyasına sığınarak annesinin verdiği altın küpeyi yere bırakır ve ağlayarak yalvarır. Cellatlar Melike'yi kuleden aşağı bırakırlar.

Bu arada Buharadaki Bala Gerdan Evliya otuz üç bin müridiyle Tanrıya ibadet etmekle meşguldür. Bir ara evliyanın kulağına "ya pirim ya pirim, bana yardım et" denen ses duyulur Evliya "Allahu" diye hemen kulenin üzerinde peydah olur Melikeyi kurtarır. Halk evliyaya baş koyar. Olup biteni öğrenen padişah da evliyaya baş koyar. Evliya, padişaha Melikeyi affetmesini söyleyerek kaybolur. Padişah kızını affeder, ama kızını baştan çıkararak delikanlının yakalanması için emir verir. Cellatlar bu kez Şahzade Nizamettin'i yakalamaya koyulurlar.

Kendi şehrine dönen Şahzade Nizamettin seksen deve mal hazırlatır ve babasının kırk günlük yolu bir günde kateden devesini alıp çabucak Şam şehrine gelir. Şahzade Nizamettin burada olup bitenleri öğrendikten sonra Melike ile görüşmek üzere Çaharbağ'ı gider. Melike ona buradan birlikte kaçmaları gerektiğini söyler.

Boz Yiğit hikayesinde ise rüyasında gördüğü kızın aşkıyla yanıp tutuşan Boz Yiğit, arkadaşı Kimenle kızı aramak için batıya doğru yola koyulur. Uzun bir yolculuktan sonra maymunlar şehrine gelir ve maymunlar ikisini yakalayıp üç yıl tutusak ederler. Bir gün iki arkadaş kayık yapıp nehir yoluyla kaçmaya çalışmışlarsa da maymunlar onları tekrar yakalar ve gelenekleri gereği Boz Yiğit'i padişah yapmak isterler. Çünkü onların geleneğine göre ülkeye insanlardan padişah yaptıkları zaman bereket olacağına, kendi türlerinden birini padişah yaptıkları zaman kuraklık olacağına inanılmaktadır. Bu nedenle Boz Yiğit ve arkadaşı Kimen yine üç yıl maymunlara tutusak olurlar, üç yıl sonra nehir yoluyla kaçıp kurtulurlar. Yolda Bağdat şehriden gelen tüccarlara rastlarlar ve tüccarların öğüdüne rağmen kızı aramaktan vazgeçmezler. Kırk gün yol yürüyerek Mulatiye şehrine gelirler.

Boz Yiğit'in rüyasında gördüğü kız Mulatiye şehrinin padişahının kızıdır. Bir gün bir cariye yakışıklı bir delikanlı gördüğünü kızı anlatınca kız yanındaki kırk cariyeye delikanlıyı bulmalarnı söyler. Kırk cariye kırk gün aramalarına rağmen delikanlıyı bulamazlar.

Boz Yiğit bir gün bir rüya görür. Rüyasında beyaz sakallı bir ihtiyar ona bu şehirden çıkmamasını, sevgilisinin şehirde bulunduğunu söyler. Boz Yiğit gördüğü rüyasını Kimen'e anlattıktan sonra şehirde dolaşmaya çıkar. Kırk cariye de bunları aramaktadır. Kız saraydan ağlayarak bir şiir söyleyince bunu dolaşarak sarayın kapısına gelen Boz Yiğit duyar ve o da bir şiir söyler. Boz Yiğit'in şiirini duyan kızlar onu saraya getirirler ve böylece iki aşık birbiriyle görüşmüş olur.

Cariyelerin arasında iftiracı bir kız vardır. O olanları değiştirerek padişaha anlatır. Gazaba gelen padişah askerleriyle kızının sarayını kuşatır ve şerefının lekeleniği söyleyerek Boz Yiğit'i ölüme buyurur. Boz Yiğit saraya baskın yapan cellatları ve kaçarken takip eden 128 askeri öldürüp kurtulur. Buna rağmen kızla buluşmaya devam eder. Padişah her ne kadar kızını bu işten vazgeçirmeye çalışsa da kızı onu dinlemez. Bunun üzerine padişah Boz Yiğit'i öldürmek için on beşbin asker toplar. Bu arada Boz Yiğit bir mektup yazarak Kimen'i Tammashan'a elçi olarak gönderir. Mektupta kendisini Allah'ın emriyle kızına aşık olduğunu yazar. Bunun üzerine çok sinirlenen Tammashan Kimen'i ölüme buyurur, ancak bunu padişahın veziri engeller. Kimen'i almaya gelen Boz Yiğit şehir civarında padişahın askerleriyle savaşır ve iki yüz seksenüç askeri öldürür. Boz Yiğit'i savaşta yenemeyeceğini anlayan padişah hileyle öldürmek ister ve kızını Boz Yiğit'e vereceğini, bunun için düğün yapılması gerektiğini bildirir. Düğünde Boz Yiğit'i şarap ve boza ile sarhoş ederler. Bunun bir tuzak olduğunu farkedene Kimen durumu kızı anlatarak bir çareyle Boz Yiğit'i atla kaçıtır. Takibe çıkan beş yüz askerin üçyüzü Boz Yiğit tarafından öldürülür.

Görüldüğü gibi bu bölümde kahramanlar sevgililerine kavuşabilmek için çeşitli engel ve güçlükleri aşmakta, tehlikelere atılmaktadırlar. Bu gayret, tabii ki onları beklenen sonuca götürecektir.

3. Sevgilinin Bir Başkasıyla Evlendirilmek İstenmesi

Halk hikayelerinde sevgililerin birbirine kavuşmalarına mani olan engellerin birini sevgilinin bir başkasıyla evlendirilmek istenmesi oluşturmaktadır. Bunun hikayelerde dozu artırma gibi fonksiyonunun yanısıra sevgilinin sadakatını denemede de çok önemli rolü bulunmaktadır. İncelediğimiz hikayelerden Tahir ile Zühre ve Boz Yiğit hikayesinde sevgilinin bir başkasıyla evlendirilmek istenmesi hususu yer almaktadır. Diğer hikayelerde ise bu husus umutsuz aşk motifiyle ortaya çıkmaktadır. Bu durumu biraz daha açıklamamız sanıyoruz yerinde olacaktır.

Tahir ile Zühre hikayesinde Rum padişahının Melike Leyliveş, Melike Hayriveş ve Melike sultan Büvice adında üç kızı bulunmaktadır. Bu kızlar bir gün nehir kıyısında eğlenirken nehir üzerinde çok güzel bir sandık bulurlar. Kızlar sandıkta hazine olabileceğini düşünerek ona çıkarmaya karar verirler ve sandığı kim çıkarabilir ise ona verileceği hakkında anlaşır. Büyük ve ortanca kardeş sandığı çıkaramazken en küçüğü olan Melike Sultan Büvice kırk kulaç uzaklıktaki saçlarıyla sandığı çekip çıkarır. Padişah sandığı küçük kızına verir, ama sandık açılmaz. Ustalar baltayla kırıp açmak üzereyken sandık birden bire açılır. Sandıkta yüzü sararan, saçları omuzlarına kadar uzayan bir insan vardır. Dev zannederek kimse ona yaklaşmaya cesaret edemez. Padişah büyük bir ikramiye vadedince birisi sandığa girip Tahir'i çıkarır. Padişah, Tahir'i saraya getirir taş ettirir. Güzelce giyindirir ve onu kızı Melike Sultan Büvice ile evlendirmek ister. Fakat haremdeki sağdıç üç kez denenmeye kız verilmeyeceğini ve Tahir'i üç kez denemek gerektiğini söyler. Bunun üzerine Tahir üç kez denenir ve bu imtihanlarda başarılı olur. Böylece Tahir ile Melike Sultan Büvice büyük bir düğünle evlendirilir. Ama Tahir, Melike ile birlikte olmaz. Gerdek gecesi Tahir, Melike ile arasına çift tıgılı kılıcını koyar. Kız korkudan Tahir'e yaklaşamaz. Durumu öğrenen padişah, Tahir'i

gönlü açılınsın diye kırk günlük ava gönderir, bu da kar etmez. Bunun üzerine padişah şehirde şahane bir taht kurdurup bir tarafına Tahir'i öbür tarafına kızını oturtur ve saz şairleri ile eğlence, ziyafet düzenler. Ancak Tahir Zühre'nin aşkıyla tutuşup kıvrılmaktadır. Bu arada Zühre'nin de Kara Batur'la evlendirilmek istendiğini belirtelim.

Boz Yiğit hikayesinde de padişahın kızı Sahipcamal'ı vermek istediği Zeytun adında bir şehzade bulunmaktadır. Zeytun kaçan Boz Yiğit'i ikiyüz askerle takibe çıkar. Zeytun'da çok yiğit birisidir. Boz Yiğit kaçarken taşa ok atar. Ok taşın yarasına kadar saplanır. Zeytun'un oku da taşın yarısına kadar saplanır. Bunun üzerine Zeytun Boz Yiğit'i alt edebileceğini zanneder. Ancak Boz Yiğit'in ikinci kez attığı ok taşa tamamıyla saplanır. Zeytun'un oku ise yarısına kadar saplanır. Bu sefer Zeytun korkar ve Mulakiye şehrine geri döner. Padişah Zeytun'un kaçtığını öğrenince çok kızar.

Garip ile Senem hikayesinde bu husus daha değişik bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Cariyelerden Süçük adında birisi Garip'e aşiktir. Ancak Garip ona yüz vermemiştir.

Senuber hikayesinde, Senuber Gülperizat'ı ararken yolda büyücü kız Mihri Engiz'e rastlar. Mihri Engiz Senuber'e aşık olur, ancak Senuber rüyasında gördüğü Gülperizat'ı sevmektedir ve onu bulmaya kararlıdır. Uzun bir yolculuktan sonra zenciler padişahının kızının mekanına gelir. Zenciler padişahının kızı Senuber'i görünce ona aşık olur. Senuber ona hakaret edince Senuber'in öldürülmesini emreder. Ancak o, bir gün fırsat bulup kaçar. Hikayenin sonunda Senuber memleketine dönerken Mihri Engiz'i de beraberinde götürdüğü ve hem Gülperizat'la hem de onunla evlendiği görülmektedir.

Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde Kamerşah Şemsi Canan'ı arayıp bir ırmak kıyısına gelirken su almaya çıkan bir kadın onu görüp aşık olur. Salmas Dede'nin Ayhan adında bir kızı olup o da Kamerşah'a aşık olmuştur. Ancak Kamerşah Şemsi Canan'a ulaşmanın yollarını aramaktadır. Görüldüğü gibi

kahramanlar gerek yollarda gerekse vardıkları ya da buldukları yerlerde hiç beklemediği zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Ancak ideal sevgiliye kavuşma azmi, önceden çizilen kader, onları maddi ve manevi her türlü güçlükleri kararlılıkla aşmaya mecbur eder. Bunun aksini düşünmek imkansızdır.

Tahlil ettiğimiz hikayenin "kahramanların kavuşuma mücadelesi" dediğimiz bu macera bölümünde karşımıza çıkan önemli hususları şöyle sıralayabiliriz.

1. Uzun Yolculuk: Özellikle aşk hikayelerinde sevgililer birbirlerine kavuşmak isteğiyle yollara düşerler ve dağlarda, çöllerde, ıssız yerlerde günlerce, aylarca, hatta yıllarca yolculuk ederler. Ele aldığımız hikayelerde bunun örneklerini görüyoruz. Mesela, Tahir nehirde günlerce akarken, Garip'te dağlardan taşlardan aşarak kırk günde Bağdat'a ulaşır. Senuber'de Omman nehrinde, çöllerde uzun bir yolculuk yapmıştır. Kamerşah'da çöllerde sırasıyla doksandokuz gün, yedi gün yedi gece, ondört gün ondört gece, kırk gün kırk gece, üç yıl yol yürür. Bu husus Anadolu sahası halk hikayelerinde de söz konusudur. Mesela, Kerem, Aslı için diyar diyar dolaşmıştır. Hikayelerde sevgililerin böyle uzun bir yolculuğa tabi tutulması onların sevgiliye kavuşma istek ve iradelerinin izahında önemli rolü vardır. Nitekim bu kararlılık ve irade Allah tarafından da taktir görmektedir.

2. Nehirde Akma: Bu husus ele aldığımız hikayelerden Tahir ile Zühre, Senuber, Şehzade Nizamettin ve Melike Rena, Boz Yiğit hikayelerinin yanısıra kaynağını Bin Bir Gece Masalları'ndan alan Seyfülmlük hikayesinde de karşımıza çıkmaktadır. Tahir ile Zühre hikayesindeki Tahir'in sandığa konularak nehirde akmasına benzer bir olayı Şehzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesinde de görüyoruz. Şehzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesinin sonuç bölümünde iki sevgili Omman nehrinin kıyısında sohbet ederken nehirden bir sandık aka gelir. Ancak sandığı bir türlü kıyıya çıkaramazlar. Bunun üzerine Melike Rena Şehzadeyle sandığı kim çıkarırsa ona ait olması hususunda anlaşır ve bir münacat okur. Bunun üzerine bir rüzgar eserek sandığı kıyıya vurur. Sandıktan güzel bir kız çıkar.

Senuber hikayesinde gördüğümüz kahramanın arkadaşlarıyla birlikte nehirde yolculuk etmesi hususu Seyfûlmülük hikayesinde aynen yer almaktadır. Mesela, Seyfûlmülük resmini görüp aşık olduğu Şehbal şahının kızı Bedir Cemal'i aramak için arkadaşıyla Hindistan'a gitmek üzere kayığa biner ve onlar bir fırtınanın sürüklediği bir limanda karaya çıkmış buldukları zaman zencilerin esaretine düşerler. Zenci hükümdarının kızı Hüsnara Seyfûlmülük'ü beğenir. Seyfûlmülük arkadaşı Sait ile zenci kızının isteğini reddederek kayıkla kaçır. Deniz onları ıssız bir adaya sürükler. Aradan çok geçmeden Seyfûlmülük arkadaşı Sait'i kaybeder.⁷¹

Boz Yiğit hikayesinde de Boz Yiğit arkadaşı Kimen'le maymunlara üç yıl tutsak olur ve kayık yaptırıp nehirle kaçır. Burada hikayelerden hikayelere nakledilebilen ortak epizotlar söz konusudur. Buna benzer durumu ileride yine göreceğiz. Buradaki suda akma hususunun su kültü ile ilgili olup olmadığı ayrı bir araştırma konusudur.

Ancak Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde gördüğümüz Kamerşah'ın tılsımlı nehire girerek Allah'a yalvarması eski türklerin su kültüyle ilgili inancından izler taşımaktadır. Nitekim Manas Destanı'nda geçen şu mısralar da bu inançla ilgilidir.

Kocamış Çırçı'ysa, Manas'ını beledi, Koydu renkli beşiğe, hızır da destekledi. Derin sulara girdi, kafir ile müslüman Manas'ın haberini, kalmadı hiç duymayan.⁷² (Su kültüyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, Sayfa 444-445)

3. Deneme ya da İmtihan: Masallarda ve halk hikayelerinde sık sık karşımıza çıkan bu motif incelediğimiz hikayelerde değişik biçimlerde kullanılmıştır. Tahir ile Zühre hikayesinde Tahir Rum şehrinin padişahının kızıyla evlendirilmek istendiği zaman sağdıç denenmeye kız verilmeyeceğini, bu nedenle Tahiri üç kez denemek gerektiğini söyler. Bunun üzerine Tahir üç kez denenir. İlk olarak bir

---

71. Türkçede Roman, s. 78

72. Türk mitolojisi, s. 507

odanın bir tarafına yemek, öbür tarafına silah koyup Tahir'i odaya sokarlar. Tahir padişahın kılıcını ve tüfeğini alıp çıkar. İkincisinde padişahın Topıçak İrak adlı atını atların arasına bırakarak Tahir'in ahıra bir at alıp çıkmasını isterler. Tahir Topıçak adlı atı alıp çıkar. Üçüncüsünde bir doğanı kuşların arasına bırakıp Tahir'in bir kuş alıp çıkmasını söyler. Tahir doğanı alıp çıkar. Böylece Tahir denemelerden başarıyla çıkar.

Yukarıdaki denemelerde Tahir'in silahı yemeğe tercih etmesi, atların arasından Topıçak İrak adlı atı seçmesi, kuşların arasından doğanı seçmesi eski Türklerin silah, at ve yırtıcı kuşlara verdiği önemi çok güzel bir şekilde yansıtmaktadır. Bilindiği gibi, akıncı, savaşçı olan eski Türklerin hayatında silah ve atın ayrıca yeri vardır. "At yiğidin yoldaşdır", "Atsız Türk olmaz", gibi atasözleri bunu ifade etmektedir. Aynı zamanda avcılıkla geçimini sağlayan Türkler doğan şahin gibi yırtıcı av kuşlarına da büyük önem vermişlerdir. Kısacası, At, silah, yırtıcı kuş yiğitliği temsil etmektedir.

Garip ile Senem hikayesinde Garip Bağdat'tan Diyarbekriye dönerken bir dağın tepesindeki mağaranın önünde Şeyh Cünaydi Bağdadi'ye rastlar ve Şeyh, Garip'e şiirle üç defa soru sorar ve Garip soruların hepsine doğru cevap vererek Şeyh Cünaydi Bağdadi'nin duasını alır.

Şehzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesinde de Melike Rena, Şehzade Nizamettin'e bir soru soracağını, eğer doğru cevap verirse onunla evleneceğini söyler, "Mesnevi Şerif" in şerhinden bir soru sorar, Şehzade de buna doğru cevap verir.

Halk hikayelerinde genellikle üç kez tekrarlanan deneme ya da imtihan motifi kahramanların kişiliklerinin tanınması ile ilgilidir. Kahramanların gerçek kişiliği bu deneme neticesinde ortaya çıkar.

4. Nineye ya da dedeye evlat olma ve sevgiliye çiçek göndererek tanınma: Ele aldığımız hikayelerde dikkatimizi çeken önemli ortak epizotlardan biri de budur. Bu motif Garip ile senem ve Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde aynen kullanılmıştır. Mesela, Garip Senem'in Çarbağındaki Akça Ana'ya evlat olurken Kamerşah da Şemsi Canan'ın hizmetçisi Salmas Dede'ye evlat olur. Garip'de Kamerşah da bir demet çiçek dizerek ver arasına derterini anlatan bir mektup koyarak Akça Ana ve aracılığıyla Salmas Dede sevgililerine yollarlar Senem de, Şemsi Canan da çiçekten sevgililerinin kokusunu alırlar ve durumu öğrendikten sonra Çarbağa çıkmak için babalarından kırk günlük izin isterler.

Dikkat edecek olursak bu iki epizot arasında isim değişikliği dışında hiçbir farklılığın olmadığını görürüz. Çeşitli hikayelere adapte edilebilen bu tür ortak epizotlar hikayelerde aynı fonksiyonu üstlenmektedir.

5. Kahramanların birbirlerini uzaktan denemeleri: Manas destanında gördüğümüz bu motif Boz Yiğit hikayesinde de yer almaktadır. Manas yüksek bir tepede kendisine doğru gelmekte olan Almambet'i gözetlerken onun ayak izlerinin kendi ayak izlerinden küçük olduğunu görünce kendisinden daha emin olur⁷³. Boz Yiğit hikayesinde de Boz Yiğit kaçarken bir taşa ok atar, ok taşın yarsına kadar saplanır, düşmanı olan Zeytunda taşa bir ok atar, onun oku da taşın yarsına kadar saplanır. Bunun üzerine Boz Yiğit'e galip geleceğini düşünür. Ancak Boz Yiğit'in ikinci kez attığı ok taşa tamamıyla saplanırken Zeytun'un oku ise yine taşın yarsına kadar saplanır. Böylece Boz Yiğit'i yenemeyeceğini anlar ve korkup kaçır.

Dikkat edecek olursak, burada epik destanlara has özellik, yani kahramanın fizik gücü önplana çıkmaktadır.

6. Rüya: Umay Günay'ın "Kültür Örneği" rüyalar grubu çerçevesinde ele aldığı bu rüyalar tahlil ettiğimiz hikayelerin değişik bölümlerine serpilmiştir. Bu rüyaların bazıları "mitolojik figürler"⁷⁴ ihtiva ederken, bazıları kutsal şahısları içermektedir.

---

73. Prof. Dr. Emine Gürsoy-Naskalı, Manas Destanı, Türksoy Yayınları No:1, Ankara, 1995, s. 11

74. Umay Günay, Aşık Edebiyatında Rüya Motifinin Tipleri ve Tahlili, s. 153.

Garip ile Senem hikayesinin hazırlık bölümünde padişah Abbashan bir rüya gördüğünü, rüyasında bir renkli simurg ile gümüş kuyruklu anka gördüğünü, kuşların sürekli başı üzerinde uçtuğunu söyler. Bu rüyayı yorumlayan müneccimler padişahın sarayında bir erkek çocukla bir kız çocuğun doğacağını söylerler ki padişahın çocuk sahibi olma arzusu tatmin edilmiş olur. Burada mitolojik figür olan "renkli simurg" ile "gümüş kuyruklu anka"nın doğacak çocuklarla ve çocukların cinsiyetiyle ne gibi bir ilişkisi olduğu ayrı bir araştırma konusudur.

Yine aynı hikayenin 2. epizotunda Senem'e aşık olan Garip bir rüya görür. Rüyasında Hazreti Resul Ekrem Sellallahı Aleyhi Vesselam'ın elinden kuledeki kırklar sonbetinde aşk şarabı içer. Kırklar Şah Senem ile Garip'i nişanlandırırlar. Görüldüğü gibi rüyada kutsal kişiler yer almaktadır. Bir bakıma sevgililerin kaderi bu rüyayla çizilmiş olur.

Diğer hikayelerde görülen rüyalarda da kutsal kişiler belirir ve bu kişiler kahramana yol gösterir, tehlikelerden haberdar eder. Mesela, Senuber bir mezarlıkta yatarken rüyasında bir kişi ona burada yatmamasını söyler. Boz Yiğit'de bir gece rüyasında bembeyaz sakallı bir kişiyi görür. Beyaz sakallı kişi Boz Yiğit'e bu şehirden çıkmamasını, sevgilisinin bu şehirde bulunduğunu söyler.

Halk hikayelerinde rüyalar olayların akışında çok önemli fonksiyona sahiptir. Dolayısıyla hikayelerin yapısını etkileyen faktörlerin başında rüyalar gelmektedir.

Diğer Hususlar:

1. Mağara Motifi: Şamanizm inancına bağlı olarak ortaya çıktığı bilinen bu motifin eski Türk destanlarında sık sık kullanıldığını biliyoruz. Bahaeddin Ögel'in "Türk Mitolojisi" adlı kitabında bu motifle ilgili geniş bilgi bulunmaktadır. Şamanlar'ın yeraltı dünyasına gitmesinde veya yeryüzüne çıkmasında bir kapı olarak görülen mağara motifi ele aldığımız hikayelerden Garip ile Senem'de de bulunmaktadır. Garip Bağdat'tan memleketine dönerken bir dağın tepesinde ışık saçan bir mağara görür ve mağaradan Hazreti Şeyh Cünaydi Bağdadi çıkagelir. Garip'e sorular sorar. Bu motifin İslami destanlarda da yer aldığını Ali Öztürk belirtmektedir.

Mesela, Battal Gazi'nin atı Aşkar bir mağarada şekil almıştır. Rivayete göre Köroğlu ile Kır At'da bir mağaraya girerek kaybolmuştur⁷⁵. Müslümanlarca kutsal sayılan bu tür mağaraların bir örneği Doğu Türkistan'ın Turfan bölgesindeki Tuyuk köyünde bugün de sık sık ziyaret edilen ashabü'l-keyf (yedi uyuyanlar) mağarasında görüyoruz. Kutsal kişilerin girip kaybolduğuna inanılan bu mağara hala büyük bir kalabalık tarafından ziyaret edilmektedir.

Bu noktadan Garip ile Senem hikayesinde görülen ışık saçan mağara motifinin islami kaynaktan alındığını düşünebiliriz. Zira mağaradan çıkan Hazreti Şeyh Cünaydil Bağdadi'de 10. yüzyılda yaşayan islam büyüklerinden biridir.

2. Su Sığırı: Senuber hikayesinde tali olaylar arasında bir de ağzında gevher bulunan sığır geçmektedir. Senuber sevgilisini arayıp bir bahçeye gelirken nehirden bir sığır çıkagelir. Sığırın ağzında bir gevher vardır ki etrafı aydınlatmaktadır. Sığırın eski yakutlarda ve Hindu dininde kutsal sayıldığını biliyoruz. Bu motifin islam muhitinde teşekkür eden bir hikayede yer alması ilginçtir.

Şahzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesinde geçen bir konuşma da dikkatimizi çeken hususların biridir. Maksuthan kardeşi Melike Rena'nın idamını engellemek için padişah'a "Cellatlar Melike'yi daracağına asmışlardı, ama ip koptu. Melike haksız yere asılmıştır" der. Burada darağacı ipinin kopması mahkumun suçsuz olduğunu göstermektedir. Bu konuşma belli ölçüde eski toplumun hukuk anlayışını yansıtmaları bakımından önemlidir.

Ancak padişah bu kez Rena'yı darağacına asmaktan vazgeçip yüksek bir kuleden aşağıya bırakılmasını emreder. Ona göre, eğer Melike Rena suçsuz ise sağ kalacaktır. Bu da eski toplumun hukuk sistemideki ceza türlerinden birini göstermektedir.

Sözkonusu hikayelerin "kahramanların kavuşma mücadelesi" dediğimiz bu macera bölümünde görülen ortak yapıyı şöyle gösterebiliriz:

---

75. Ali Öztürk, Türk Anonim Edebiyatı, İstanbul 1985, s. 202

1. Sevgililerin biri yurdundan sürülür ya da gurbete gider.

2. Yollarda çeşitli güçlüklerle karşılaşır.

A. Uzun bir yolculuk yaparlar.

1. Çöller, 2. Dağlar, 3. Nehirler aşılır.

B. Tutsak olurlar.

a. Maymunlara...

b. Zencilere...

c. Haydutlara...

d. Rudupalara...

C. Çeşitli tiplerden yardım görürler.

1. Arkadaşlardan...

2. Hızırdan...

3. İkinci aşıktan...

4. Evliyadan...

5. Kuştan...

3. Sevgiliyle karşılaşır.

a. Denenirler

b. Evlenirler.

4. Sonuç

Halk hikayelerinin son halkasını teşkil eden bu sonuç bölümünde incelediğimiz hikayelerin bazıları mutlu sonla biterken, bazıları trajik sonla bitmektedir. Biz bu bölümü mutlu sonla biten hikayeler ve trajik sonla biten hikayeler olmak üzere iki maddede tahlil edeceğiz.

A. Mutlu Sonla Biten Hikayeler

Ele aldığımız hikayelerden Garip ile Senem, Senuber, Kamerşah ile Şemsi Canan, Şahzade Nizamettin ve Melike Rena'da sevgililer çeşitli engelleri aşarak sonunda birbirlerine kavuşurlar ve kırk gün kırk gece yapılan düğünle muratlarına ererler. Bu husus örnekleriyle daha iyi anlaşılacaktır.

Garip ile Senem hikayesinde sürüldüğü Bağdat'tan Diyarbekri'ye geri dönen Garip türü engellerle karşılaşınca Senem'in tavsiyesiyle birlikte kaçmaya karar verir. Şah Abbashan kızından ayrılınca gönlüne teselli bulmak için vezir, danışman ve falcılarıyla birlikte kırk günlük ava çıkar. Bir dağa gelirken padişah beraberindekilerden ayrılarak Garip'in yattığı tarafa doğru yönelir. Bunu farkedemeyen Senem uyumakta olan Garip'i uyandırıp kaçmasını sağlar, kendisi ise orada kalır. Padişah gelince Senem Allah'a dua ederek aşk azabını babasına çektirmesini talep eder. Duası makbul olan Senem aslında kiden yüz misli güzelleşir. Padişah kendi kızı Senem'e bir bakmakla aşık olup bayılarak atından düşer. Şah Senem babasının atına binerek çarbağa geri döner ve olup bitenleri Akça Ana'ya anlatır. Padişahın beraberindekiler padişahı baygın bir halde bulunca onu derhal sarayına götürürler. Padişah aşk ateşiyle yanıp tutuşur. Kimse onun derdine çare bulamaz. Bütün bunların sonunda padişah, Garip ile Senem'e yaptıklarına pişman olur ve zabtiyelerine üç gün içinde Garip'i bulup getirmelerini emreder. Garip bulununca kırk gün kırk gece düğün yapılır.

Senuber hikayesinde Gülperizat'a kavuşan Senuber bir gün baba ve annesinin özlemiyle ah çeker ve yurdunu özlediğini söyler. Bunun üzerine

Gülperizat Senuberle beraber yola koyulur ve devlerin kaldırdığı taht üzerinde birkaç gün uçtuktan sonra Mihri Engiz'in bulunduğu yere gelirler. Mihri Engiz'i de yanlarına alarak Deryayı Omman'ın kıyısına gelirler ve burada Senuber nehirde gark olan yiğitlerini ve Ziver Yiğiti yad eder. Yurduna dönerse bu 500 yiğidin baba annelerine cevap veremeyeceğini düşünerek Çin Maçın'e dönemez. Buradan babası Hurşit'e bir mektup gönderir. Hurşit Şah vezir vuzurasıyla Senuber'i karşılamak için yola koyulur. Senuber Deryayı Omman kıyısında Allahu teâlâyâ yalvarıp ağlar ve Allahın kudretiyle nehir aniden dalgalanarak suda kaybolan 500 yiğit su yüzüne çıkar. Onların hepsi dirilip silahlarıyla birlikte nehirden çıkarlar. Ziver Yiğit de dirilir. Buna çok sevinen Senuber yiğitleriyle yola koyulur ve birkaç gün sonra baba oğul görüşürler. Hurşit şah kırk gün kırk gece düğün düzenletip Gülperizat ve Mehri Engiz'i Senuber'le evlendirir. Böylece sevgililer muratlarına ererler.

Hurşit Şah Ziver Yiğit ile 500 yiğide hediyeler verir, Senuber'i kendi yerine padişah yapar. Senuber memleket işlerini iyi yönetir.

Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde Kamerşah kör olan, dili tutulan Şaperkut'u iyileştirince Şaperkut kızı Şemsi Canan'ı Kamerşah'a vermek zorunda kalır ve kırk gün kırk gece düğün yapılarak iki sevgili evlendirilir. Altı sene sonra da Kamerşah'ın Şemsi Canan'dan iki oğlu, bir kızı olur.

İsfahan şehrinin padişahı olan Hüseyin oğlu Kamerşah'tan on sene ayrı kalınca ağlaya ğlaya gözleri kör olmuştur.

Bir gün Kamerşah rüyasında baba ve annesini görüp özlem ateşiyle yanar ve Şemsi Canan'a memleketine dönmek istediğini söyler. Şemsi Canan da Kamerşah'a beraber geleceğini bildirir. Bunun üzerine padişah'tan izin isterler. Padişah izin vermek istemez, ama Kamerşah ile Şemsi Canan ısrar edince izin vermek zorunda kalır ve onları yolcu eder. 360 yıllık yolu kırk günde kateder. Dev pirlere onları İsfahan şehrine ulaştırdıktan sonra geri dönerler. Kamerşah kız kardeşi Gülcemile ile görüşür. Annesi karşısına çıkar ve oğlunu görünce bayılır, öylece

nefesi kesilir. Kamerşah annesinin cesedini üç gün bekletip toprağa verir. Kamerşah Kuh-ı Kaftan getirdiği tılsımlı ab-ı hayatı babasının gözlerine sürtünce babasının gözleri açılır ve oğluna kavuşur, üç yıl sonra vefat eder. Halk Kamerşah'ı padişah yapar. Kamerşah yurduna asayiş getirir.

Şahzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesinde bu bölüm biraz farklıdır. İki sevgili ilk görüştüğü anda gizli olarak nikahlanmıştı. Ancak olay ortaya çıkıp bir takım engellerle karşılaşınca kaçmaya karar verirler. Bunun üzerine Şahzade on gün içerisinde geri dönmek üzere de kendi şehri olan Hezan'a gider ve babasına Şam padişahının 360 veziriyle birlikte geleceğini, onları şehire getirirlerse tehlike yaratacağını, bu nedenle şehir dışında bulunan Lenger denen yere bir misafirhane inşa edilmesini, gelecek misafirleri orada ağırlamak gerektiğini söyler. Babası bu fikri kabul edince Şahzade 500 kişiyi oraya götürür ve yedi günde iki misafirhane yaptırır. Evi döşedikten sonra babasından izin alarak Şam'a gelir. Şahzade zindana atılan saray sahibini kurtararak Melike Rena'yı, bahçıvan anne ve Gülcama'lı alıp Hezan'a doğru yola koyulur. Onlar Omman nehrine gelirler, Şahzade ile Melike nehir kıyısında sohbet ederlerken nehirden bir sandık akarak gelir. Ancak sandığı kıyıya bir türlü çıkaramazlar. Bunun üzerine Melike Şahzade'yle sandığı kim çıkarırsa ona ait olması hususunda anlaşır ve bir münacat okur. Bunun üzerine rüzgar eser ve sandık kıyıya vurur. Sandıktan bir ses çıkar ve sandığı açınca da içinden güzel bir kız çıkar. Kızın adı Gülpırak'tır. Gülpırak başından geçenleri anlattıktan sonra Şahzadeyle Melike onu da beraberlerinde götürürler. Yedi gün yedi gece yol yürüdükten sonra Şahzadenin yaptırdığı köşke gelirler. Şahzade misafirleri yerleştirdikten sonra üç gün üç gece meclis düzenler. Sonra ticaretin için Şam'a doğru Melike Rena'yla vedalaşarak yola koyulur. Hikaye burada bitmektedir.

Görüldüğü gibi burada kırk gün kırk gece düğünden bahsedilmiyor. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi iki sevgili görüştükleri andan beri nikahlıdır.

B. Trajik Sonla Biten Hikayeler

Tahlil ettiğimiz hikayelerden Tahir ile Zühre ve Boz Yiğit hikayesi bu tip hikayelere girmektedir.

Tahir ile Zühre hikayesinin bu bölümünü şöyle özetleyebiliriz: Kervanlarla beraber Rum şehrine gelen Şah Behram Tahiri bir taht üzerinde bulur ve ona Zühre'nin mektubunu iletir. Mektubu okuyan Tahir memleketine dönmeye karar verir. Melike Leyliveş, Melike Hayriveş ve annesi, Melike Sultan Büvice için Tahir'e ayrı ayrı halde üçer günden eğlence, Şah da yedi gün yedi gece eğlence düzenler. Sonra Şah at hazırlatarak Tahiri üç yüz beyle birlikte yolcu eder. Melike Sultan Büvice Tahir'in Zühre'den vazgeçmesini ister. Fakat Tahir asla vazgeçmeyeceğini bildirince Melike Sultan Büvice onunla beraber gitmek istediğini söyler, ancak Tahir bu isteği reddeder. Sonunda Tahir üç yüz bey ve Melike Sultan Büvice'yle vedalaşarak yoluna devam eder ve Şah Behramla uzun bir yolculuktan sonra Tanrıkut eteğindeki Karahan ülkesine gelir. Tahir, Zühre ile görüştüktan sonra çarbağda birlikte eğlenmeye başlar. Onların çarbağda eğlendiklerini gören kocakanı durumu derhal Kara Batur'a intikal ettirir. Kara Batur gerçeği öğrenmek için bir bahaneyle çarbağa girer ve Tahir'in Zühre'nin dudaklarını öptüğünü görünce buna tahammül edemeyerek durumu Karahan'a iletir. Karahan da adam gönderip durumun gerçek olduğunu öğrenince cellatlara Tahiri yakalayıp getirmelerini emreder. Üç yüz cellat Tahiri yakalayıp getirir. Zühre babasına damadını öldürürse müslümanlıktan çıkacağını söyler. Bunun üzerine Karahan kızına Tahiri vereceğini bildirir, ancak çok geç kalır, Zühre cellatlara dur deyinceye kadar onlar Tahiri öldürüp dört parça yaparak darağacına asarlar. Zühre bayılıp düşer. Ayılınca siyah elbise giyip yas tutar ve bir hazine dolusu altın harcayarak şehrin içindeki ve dışındaki imam, molla, hafız ve dervişleri çağırıp büyük bir törenle Tahir'in cenazesini defneder, bütün kişilere aş verir. Sonra altın ve gümüşten tuğla hazırlatıp Tahir'in mezarını yaptırır ve kırk gün odasına kapanır, kırk gün ibadet eder. Kırk birinci gün odasından çıkar ve hazineden inci alır. Zühre kırk cariyesine bu incileri dökeceğini, onları eksiksiz toplaması gerektiğini, herkesin derdiği incinin

kendisine ait olacağını söyleyip incileri döker. Kızlar inci toplamakla meşgul olurken Zühre koşarak Tahir'in mezarına gelir ve bir beyit okur. Mezar ortadan açılınca Zühre kendini mezara atar, mezar kapanır. Cariyeler Zühre'nin mezarda takılıp kalan saçını görür ve saraya dönüp durumu hatuna anlatırlar. Bu durumdan haberdar olan Kara Batur da Zühre için kılıçla intihar eder. Karahan, Kara Batur'u da Tahir ile Zühre'nin arasına gömülmesini buyurur. Aşıklann mezarında iki kızıl gül biter. Kara Batur'un mezarında bir diken biter. İki kızılgül ne zaman birbirlerine sarılmak için yaklaşırsa diken onlara engel olur.

Boz Yiğit hikayesinde savaşta 72 yerinden yaralanan Boz Yiğit yaralı tavşanın bir çeşit bitkiyi yedikten sonra iyileştiğini görür ve tavşanın yediği bitkiyi yiyince onun da yarası iyileşir. Bunun üzerine Mulatiye şehrine gelir, arkadaşı Kimen'i bulur. Kimen onu bir ihtiyarın evinde saklar, ancak, ihtiyar büyük bir servet karşılığında Boz Yiğit'i bayılarak padişahın askerlerine yakalatır. Böylece Boz Yiğit zindana atılır ve idama mahkum edilir. Cellatlar ona kılıçla vururlar, ancak kılıç kesmez. Canı acıyan Boz Yiğit cellata ayağının altında bulunan kendi elmas kılıcıyla öldürmesini ister. Cellat elmas kılıçla Boz Yiğit'i keser. Boz Yiğit'in ölümüne acıyan Kimen Boz Yiğit'in yüzündeki kıl perdeyi açar, ışıklı güzel bir yüzü gören cellatlar pişman olurlar. Zeytun Boz Yiğit'in cesedini darağacına astırır.

Sahipcemal Boz Yiğit'in öldürüldüğünü öğrenince babası Tammashan'a gelir. Tammashan üzülen kızına acır kızının isteğine göre Mulatiye şehriden 148 ustayı çağırıp türbe yaptırır. 147 günde yapılan bu türbe çok güzeldir. Kız ustalara ikramiyeler verir, onları ve Mulatiye şehri halkını razı eder. Sonra kız türbeye girip Boz Yiğit'e sarılarak can verir.

Anadolu sahasındaki halk hikayelerinden Arzu ile Kanber, Kerem ile Aslı da trajik sonla bitmektedir. Arzu ile Kanber hikayesinde iki sevgili birbirlerine sarılarak can vermişlerdir. Kerem de çektiği ahıyla yanıp kül olurken, saçlarıyla külü toplayan Aslı da saçından tutuşan ateşle cayır cayır yanarak Kerem'in külüne karışmıştır.⁷⁶

---

76. Türkçe'de Roman s. 97

Ölen sevgililerin mezarından iki gül fidanının bitmesi Ferhat ile Şirin hikayesinde de mevcuttur. Mesela, Şirin'in öldüğü haberini alan Ferhat kendini öldürmüş ve sevgilisinin cesedini gören Şirin de hançerle kendine kıymıştır. İki sevgilinin kanından biri beyaz, biri kırmızı iki gül bitmiş ve büyüyünce de dalları birbirine sarılmıştır.⁷⁷

İslam anlayışına göre gerçek vuslat öbür dünyadadır. Fani dünya geçicidir, aldaticıdır. İnan her müslüman fani dünyada iken öbür dünya için zorluklara, acılara dayanmalı, sabretmelidir. Dolayısıyla çeşitli sıkıntı ve acılara dayanan, sabreden sevgililer de öbür dünyada birbirine kavuşacaklardır. Nitekim ölen sevgililerin küllerinin birbirine karışması veya kanlarından biten gül fidanlarının sarılması, onların öbür dünyada birbirlerine kavuştuklarının bir işaretidir. Bu husus halkın mistik tasavvurunun çok güzel bir örneğidir.

C. Hikayeden sonraki rivayetler

Bilindiği gibi, halk hikayeleri halk arasında çok yaygın olduğu kadar, aynı vakitte çok sevilen bir anlatı türüdür. Dolayısıyla halk hikayeleri halk arasında öyle bir etki bırakır ki, bu etkiyle yeni yeni rivayet ve hikayeler meydana gelmekte, böylece aynı olay, aynı konu değişik isim ve şekillerle devam etmektedir.

İncelediğimiz hikayelerden Tahir ile Zühre ve Boz Yiğit'te hikaye sonunda kahramanların ölümünden sonraki durumla ilgili müstakil olarak eklenen rivayetler bulunmaktadır.

Tahir ile Zühre hikayesinin sonuna eklenen «Derviş Hakkında Rivayet» başlıklı rivayet şöyledir: «Bir vilayette bir derviş vardı. O mezarlıkları dolaşırdı. Derviş bir gece tatlı uyurken bir rüya gördü. Rüyasında gözüne duvarları altın kerpiçe süslenmiş, etrafında çiçek, çeşme, ağaç ve renga renk güllerin aşkıyla ötmekte olan kuşlar bulunan bir türbe gözüksü. Derviş: «Havası iyi bir yermiş,

---

77. Dr. Otto Spies, Türk Halk Kitapları, 1941, İstanbul

burada birkaç gün kalayım» diye niyetlendi. Dolaşıp gördü ki, iki mezardan iki kızılgül bitip büyüdü, gonca oldu. Bu iki gonca ne zaman birbirine sarılmak üzere eğilse aradan bir diken çıkıp onları ayırıyordu.

Derviş uyandı. Gördüğü rüyayı hatırladı, «Bu ne iş» diye merak etti. Derviş fal açardı. Fala bakıp iki kızılgülün bittiği yerin Tahir ile Zühre'nin mezarı, dikenin bittiği yerin Kara Batur'un mezarı olduğunu, Tahir ile Zührenin aşık maşuk olduğunu, vefasız dünyada muratlarına ermeden, düşmanın iftirasıyla padişahın gazabına uğrayıp günahsız gittiğini tesbit etti. Derviş falını toparlayıp hemen mezara geldi. Gördü ki, birbirine sarılmak üzere olan iki kızılgülü diken ayırırverdi. Derviş kazmayla diken kesip ateşe verdi, külünü göğe savurdu. Derviş ertesi gün: «Her halde muratlarına ermiştir» diye gidip gördü ki, yine birbirine sarılmak üzere olan iki kızılgülü diken ayırırverdi. Derviş kazmayla diken kesip ateşe verdi, külünü göğe savurdu üçüncü gün yine aynı durum tekrarlandı. Bunu gören Derviş başka mezarlıklara gitmemiş. Her gün kazmayla diken kesip külünü göğe savurmuş. Günleri öyle geçmiş. İki kızılgül goncası da muratlarına erememiş.»

Boz Yiğit hikayesinin sonunda da ayrıca bir rivayet eklenmiştir. Rivayette Sahipcamal'ın yanındaki kırk kızın da iki sevgilinin acısıyla öldüğü ve Boz Yiğit ile Sahipcamal'ın türbesinin yanına gömüldüğü, Kimen'in ise Boz Yiğit'in vasiyetini yerine getirmek üzere kendi şehrine döndüğü anlatılmaktadır.

Hikaye sonuna eklenen bu rivayetler söz konusu hikayelerin halk arasında yarattığı derin etkisini göstermekte ayrıca dinleyicilerin kahramanların ölümünden sonraki durum veya neticeyle ilgili merakına cevap vermektedir.

İncelemeye aldığımız hikayelerin sonuç bölümünde karşımıza çıkan önemli hususların biri tahir ile zühre hikayesinin bitişi ve kahramanların akibeti ile Boz Yiğit hikayesinin bitişi ve kahramanların akibeti arasındaki benzerliktir. Bu konuyu biraz daha açıklamakta fayda vardır.

Tahir ile Zühre hikayesinde Tahir Rum şehrinden memleketine dönünce Karahan tarafından idama mahkum edilir. Zühre araya girip Tahir'in affedilmesini sağlayıncaya kadar cellatlar Tahiri idam ederler ve cesedini dört parçaya bölüp darağacına asarlar. Bunun üzerine çok üzülen Zühre büyük bir törenle Tahiri cenazesini defneder ve onun için ustalara özel bir türbe yaptırır. Sonra Tahir'in türbesine gidip beyit okur ve bunun üzerine açılan mezara girerek can verir. Mezar tekrar kapanır. Durumdan haberdar olan Kara Batur da Zühre için intihar eder. Karahan onun da Tahir ile Zühre'nin arasına gömülmesini emreder.

Tahir ile Zühre'nin mezarından iki kızılıgöl biterken kara Batur'un mezarından bir diken biter.

Bu epizot Boz Yiğit hikayesinde de şaşırtıcı bir benzerlikle kullanılmıştır. Söz konusu hikayede de zindana atılan Boz Yiğit idam edilir. Zeytun, Boz Yiğit'in cesedini darağacına astırır. Boz Yiğit'in öldürüldüğünü öğrenen Sahipcamal çok üzülür. Tammashan kızının isteği üzerine Mulatiye şehrinden 148 ustayı çağırıp 147 günde güzel bir türbe yaptırır. Sonra türbeyi yapan ustalan ve Mualtiyeye halkını razı eden Sahipcamal mezara girip Boz Yiğit'e sanılarak can verir.

Aynı epizotu Boz Körpeş-Kara Köz Ayım⁷⁸ hikayesinde de görüyoruz. Düşmanları tarafından parçalanarak öldürülen ve cesedi ağaca asılan Boz Körpeş sevgilisi Karaköz Ayım tarafından mezara gömülür. Sonra Karaköz Ayım da mezara Boz Körpeş'in üzerine sanılarak can verir. İki aşığın ruhları öbür dünyada buluşup muratlarına ererler.

Bu benzerlikten dolayı olsa gerektir ki Tahir ile Zühre hikayesinin konusunun kosikörpeş ve Bayan Sülü adlı destandan alındığı ve hatta bu destanın bir varyantı olduğu iddia edilmiştir.⁷⁹

---

78. Uygur Halk Dastanliri, 3, s. 166-199

79. Fikret Türkmen, Tahir ile Zühre, s. 163

Ancak daha önceden de gördüğümüz gibi epizotlar da motifler gibi hikayeden hikayeye geçebilmektedir. Ancak bu, hikaye konusunun kaynağını tayin etmede yeterli bir delil teşkil etmez.

Sonuç bölümünde dikkatimizi çeken diğer bir husus da kırk gün kırk gece düğündür. Yukarıda da anlattığımız gibi mutlu sonla biten hikayelerin hemen hemen hepsinde görülen bu motif formel sayılardan kırk sayısı ile ilgilidir. Kahramanlar yol yürürken kırk gün kırk gece yürümekte, izin isterken de kırk günlük süre istemektedir.

Hikayelerde görülen kırk gün kırk gece düğün çile çeken, bin bir türlü zorluklara katlanan sevgililerin bu çektiklerinin karşılığında verilen bir mükafat olarak da değerlendirilebilir.

İncelediğimiz hikayelerde evlenmeleri engellenen sevgililerin birlikte kaçmaları da gözümüze çarpan önemli unsurlardan biridir. Türk toplumunda «Evden kaçma,» ya da «kız kaçırma» olarak bilinen bu olay evlenmeleri ailelerince engellenen gençler arasında bugün de sık sık görülmektedir. Bu olayın hikayelerdeki işleniş tarzı da tamamen aynıdır.

Garip ile Senem hikayesinde Senem Garip ile anlaşarak çarbağdan kaçır, Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde de Şemsi Canan Kamerşah'a birlikte kaçmayı önerir. Şahzade Nizamettin ve Melike Rena da birlikte kaçmışlardır.

Dikkat edecek olursak burada zorla kaçırma yoktur, sevgililer kendi aralarında anlaşarak kaçmaktadırlar. Bu, insanların özgürlük isteklerinin en güzel ifadesidir.

Tahlil ettiğimiz hikayelerden Garip ile Senem'de Türk aile yapısına tamamen aykırı bir hususu görüyoruz. Mesela, ava çıkan Şah Abbashan bir dağda Garip ile birlikte kaçmakta olan kızı Senem'e yaklaşır. Bu sırada Senem Allah'tan babasına aşkın derdini bildirmesini isteyerek dua eder. Dua üzerine aslındakiden yüz kat daha güzelleşir. Şah Abbashan bu güzel kızı görünce aşık olarak bayılır.

Kendi kızına aşık olma her ne kadar bir çeşit ensest ilişkiyi hatırlatsa da burada sadece Şah Abbashan'ın gerçeği öğrenmesinde bir vasıta olarak kullanılmıştır. Nitekim, Şah Abbashan bu olaydan sonra gerçeği öğrenir ve Senem'in Garip ile evlenmesine razı olur.

Damadına aşık olma ya da gelinine aşık olma gibi bu tür ilişkilerin bazı hikayelerde görüldüğü bilinmektedir. Mesela, Şah İsmail hikayesinde Şah İsmail'in babası kendi oğlunun hanımına göz diker.⁸⁰

Elif ile Yaralı Mahmut Hikayesinde de aynı durum sözkonusudur.⁸¹

Ele aldığımız hikayelerin sonuç bölümünde görülen diğer bir husus kahramanların tahta geçmeleridir. Garip ile Senem hikayesinin diğer bir varyantında⁸², Senubr hikayesinde, Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde böyle bir durum sözkonusudur. Kahramanlar kırk gün kırk gece düğünle muratlarına erdikten sonra ya babası tarafından ya da baba öldükten sonra halk tarafından padişahlık tahtına geçirilmektedir. Tahta geçen kahramanlar da yurda asayiş getirmektedirler. Bu kahramanlar halkın kalbindeki ideal yönetici tiplerini temsil etmektedir.

Tahlil ettiğimiz hikayelerin sonuç bölümünün ortak yapısını şu şekilde göstereceğiz.

1. Sevgililerini bulan kahramanlar memleketlerine dönerler.
2. Sevgililer muratlarına ererler.
  - a. Kırk gün kırk gece düğünle evlenirler.
  - b. Padişahlık tahtına geçerler.

---

80. Fikret Türkmen, Tahir ile Zühre, s. 99

81. Dr. Ali Berat Alptekin, Yaralı Mahmut Hikayesi, TFA, 1982, s. 25

82. Uygur Halk Dastanlari, s. 220-312.

3. Sevgililer kendi yakınları tarafından öldürülürler.

a. Sevgililer aynı mezar paylaşır.

b. Ruhları öbür dünyada birleşir.

Eğer yukarıdaki epizotlardan tesbit ettiğimiz ortak yapıları bir araya getirip formüleştirecek olursak aşağıdaki formül ortaya çıkar.

$$T (A+K) + Ka + E + Sg + Z + V + D + N(d-ö)$$

Not:

T: tanıtım, A: Aile, k: kahraman, a: aşık olma E: engel, S: sürülme veya sürgüne gönderilme, g: gurbete çıkma, Z: zorluklar, V: kavuşma, D: memlekete dönme, N: sonuç, d: düğün, ö: ölüm

Netice itibariyle, yaptığımız bu tahlillerden zaman zaman Anadolu sahasındaki halk hikayeleri ile ortak yapısal özellik gösteren Uygur halk hikayelerinin, konuları ne olursa olsun, aynı gelenekten doğduğu, aynı ruh ve aynı kalıp çerçevesinde oluştuğu anlaşılmaktadır. Ayrıntılardaki bazı değişiklikler ise sosyal ve bölgesel etkilere açık olan halk anlatma geleneğinin bir özelliği olarak düşünülmelidir. Daha ziyade kahramanların işlevlerinde görülen bu değişikliklerin hikayenin yapısına tesir etmediğini görüyoruz. Mesela, kahramanların eğitim sırasında aşık olmalarıyla rüyada görüp aşık olmaları arasında ya da gurbete gitmeleriyle memleketten sürülmeleri arasında fonksiyon yönünden hiçbir fark yoktur. İster nehirde aksınlar ister kuşun sırtında yolculuk etsinler kahramanların fonksiyonları aynı kalmaktadır.

Klasik aşk hikayeleri (Geleneksel aşk hikayeleri de denir)ne özgü bu yapısal özelliklerin son yüzyıllarda teşekkül eden halk hikayelerinde oldukça zayıfladığı görülür. Mesela, 19. ve 20. yüzyıla ait Uygur halk hikayelerinden Nazuğum, Seyit Noçi, Abdurrahman Hoca gibi hikayeler gerek epizot yapısı, gerekse motif yapısı bakımından yukarıda sözkonusu edilen hikayelere nazaran çok basit kalmaktadır.

Bu da bize Türk Halk anlatma geleneğinin günümüze doğru geldikçe zayıfladığını göstermektedir.

III. BÖLÜM

UYGUR HALK HİKAYELERİNİN MOTİF YAPISI

1. Motif kavramı

Motif, edebiyat ve diğer sanat dallarında sık sık kullanılan bir terimdir. Ancak terimin edebiyat alanındaki kavramı üzerinde çeşitli görüşler mevcuttur.

Seyit Kemal, motifi (edebiyatta) «kompozisyon konusu, bir eseri ortaya çıkararak temel istek. Konuluk, konu olarak alınan fikir, eserlerde küçük farklarla yahut aynı şekilde tekrarlanan parçacıklar» diye tanımlar⁸³.

Veselovsky ise motifi bölünmeyen en küçük anlatım birimi olarak tarif ederken⁸⁴ V. Propp motifin bölünebilir olduğunu söyler⁸⁵.

Stith Thompson motifi, konu içerisinde devamlılık gösteren en küçük unsur olarak görür.

Max Lüthi'ye göre motif itici ve sürükleyici güce sahip en küçük unsurdur.⁸⁶

Böylece motif anlatmada devamlılık gösteren, itici ve sürükleyici güce sahip en küçük unsur demek oluyor.

Motifin kavramı hakkındaki bu farklı tanımlar uygulamada da farklı tutumlara yol açmıştır. Bugün Orta Asya'daki halk edebiyatı incelemelerinde motif derken daha çok tem kastedilmektedir.

---

83. Seyit Kemal, Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü, İnkılap ve Aka kiatbevleri, s. 466

84. Doç. Dr. Ensar Aslan, Yaralı Mahmut Hikayesi Üzerinde Bir İnceleme, Diyarbakır, 1990, s. 43.

85. V. Ja. Propp. Masalların Yapısı ve İncelenmesi, Kültür ve Turizm bakanlığı yayınları: 744, Ankara, 1987, s. 26-27

86. Ensar Aslan, a.g.e., s. 43

V. Ja. Propp ise masal incelemelerinde kahramanın her işlevini birer motif olarak ele almıştır. Biz Uygur halk hikayelerinin motif yapısını incelerken Stith Thompson'un motif anlayışını esas aldık.

2. Motiflerin Epizotlara Göre Dağılımı ve Fonksiyonu

Motif, halk hikayelerinin önemli yapı taşlarından biridir. Halk hikayeleri bir bakıma bu motifler üzerine kuruludur.

Tahlil ettiğimiz hikayelerde birbirine benzer pek çok müşterek motif bulunmaktadır. Bu motiflerin birçoğu destan ve masalarda da aynen kullanılmıştır.⁸⁷ Biz önce bu motiflerin epizotlara göre dağılımını ve fonksiyonlarını, sonra bunların Anadolu sahası halk hikayelerindeki benzerlerini göstermeye ve mukayesesini yapmaya çalışacağız. Bununla beraber tespit ettiğimiz motifleri Stith Thompson'un «Motif Index Of Folk Literature» (kısaca İndeks diyeceğiz) adlı kitabındaki benzer motiflerin numarasıyla kaydedeceğiz.

1. Kahramanların Aileleri ve Sosyal Durumlarının Tanıtımı Epizotuna Bağlı Motifler

Ele aldığımız hikayelerin bu epizotunda karşımıza çıkan en önemli motif «çocuğu olmayan yaşlı bir padişah» motifidir. İndeks'te M 825. 1. numarada kayıtlı olan bu motif hikayelerimizden Tahir ile Zühre, Garip ile Senem, Senuber, Kamerşah ile Şemsi Canan, Boz Yiğit'te yer almaktadır. Yalnızca Şahzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesinde bu motif bulunmamaktadır. Sözkonusu motifin benzerlerine Anadolu sahası halk hikayelerinde de sık sık rastlamaktayız (Kerem ile Aslı, Asüman ile Zeycan, Şah İsmail ve Gülizar Hanım, Razi Nihan ile Mahı Firuz)

---

87. Ali Berat Aptekin, Esmâ Şimşek, Türk Destanlarının Motif Yapısı, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 65, Nisan 1990, S. 197-254

«Çocuğu olmayan yaşlı padişah motifi, hikayelerde kahramanların mucizesi şekilde doğuşlarını hazırlayan önemli şartların biridir.

İncelediğimiz hikayelerde çocuksuzluk motifine bağlı olarak bir de «çare arama» motifi gelmektedir ki, bu da mucizevi doğumu hazırlayan bir başka etkidir. Çünkü çocukları olmayan yaşlı padişahlar Allah'a bir çocuk vermesini isteyerek dua ve ibadet ederler, hayırlı işlerle uğraşırlar, mezarları ziyaret ederler. Bütün bunların sonucunda doğan çocuk olağanüstü özelliklere sahip olacaktır. Bu motif incelemede kullandığımız hikayelerde daha çok Allah'a yalvarma ve dua, ibadet etme şeklinde görülmektedir. İndeks'te bu «dua ile çocuk sahibi olma» başlığıyla T526 numarada gösterilmiştir.

Anadolu sahası halk hikayelerinde ise «çare arama» motifi «Tebdil-i kıyafet» motifiyle birlikte kullanılmaktadır. Mesela: Razi Nihan ile Mahı Firuz» hikayesinde çocuğunun olmayışından son derece üzgün olan Kandihar padişahı çare aramak için veziri Yakup Bey'le kıyafetlerini değiştirerek yola çıkar. Asüman ile Zeycan hikayesinde de çocuğu olmayan Kaleli Bey kethüdası Derviş Ahmet ile beraber kılık değiştirerek seyahata çıkar. Bu motif indeks'te P 1812 numarada verilmiştir.

Çare arama sonucunda, çocuğu olmayan yaşlı padişahların hanımları hamile kalırlar ki bu motif İndeks'te «hamile kalma » başlığıyla T 511 numarada kayıtlıdır.

Mucizevi doğum motifinden önce gelen motiflerin biri de «Söz Kesme»dir. İncelediğimiz hikayelerden Tahir ile Zühre, Garip ile Senem'de bu motif bulunmaktadır. Akhan ile Karahan çocukları henüz doğmadan onların doğup büyüünce birbirleriyle evlendirileceği hakkında söz keserler. Şah Abbashan ile Hasan Vezir de Garip ile Senem doğmadan önce birbiriyle evlendirileceği hakkında yazılı mühürlü söz keserler. Kahramanların kaderlerinin önceden belirlenmesi anlamına gelen bu motif Anadolu sahası halk hikayelerinden Kerem ile Aslı, Asüman ile Zeycan'da bulunmaktadır. Hikayelerin aksiyonuna etki gösterebilecek olan «Söz kesme» motifi İndeks'te T. 61.5.3 numarada gösterilmiştir.

Hikayelerin bu ilk epizotunda görülen ve motif zinciri teşkil eden önemli motiflerin biri de kahramanların mucizevi doğuşlarıdır. Tahlil ettiğimiz hikayelerde kahramanlar, çocuğu olmayan yaşlı padişahların Allah'a yalvarmaları ve dua-ibadet etmeleri neticesinde doğmakta, dolayısıyla bir takım olağanüstü özelliklere sahip olmaktadır.

İndeks'te TS-40 numarada gösterilen «mucizevi doğum» motifi Anadolu sahası halk hikayelerinde daha değişik biçimde ortaya çıkmaktadır. Çocuğu olmayan yaşlı padişahlar kıyafet değiştirerek seyahata çıkarlar ve yolda rastladıkları dervişlerin verdikleri elmaları yerler, yedikleri elmaların neticesinde hanımları hamile kalır ve çocuklar böylece doğmuş olur. Mesela, Şah İsmail, Kerem ile Aslı, Asüman ile Zeycan hikayelerinde olduğu gibi. Elma yiyerek hamile kalma motifi İndeks'te T5-11.1.1 numarada gösterilmiştir.

Dikkat edilecek olursa biri erkek, biri kız olan çocuklar hep aynı günde doğmaktadır. Mesela, Tahir ile Zühre, Garip ile Senem, Boz Yiğit ile arkadaşı Kimen aynı gün doğmuşlardır. Kahramanların aynı gün doğmaları motifi indeks'te «Aynı zamanda doğma» başlığıyla T589.7.1 numarada verilmiştir.

Tahlil ettiğimiz hikayelerde «mucizevi doğum» motifinden hemen sonra «ad verme» motifi gelmektedir ki, bu motif İndex'te T. 596 numarada gösterilmiştir. Destan ve masallarda yaygın olarak kullanılan bu motif hikayelerimizden doğum sözkonusu edilenlerinin hepsinde yer almaktadır.

«Ad verme» motifi Anadolu sahası halk hikayelerinde de çok kullanılan motifler arasındadır. Mucizevi bir şekilde doğan çocuklara derviş tarafından ad verilmektedir. (Asüman ile Zeycan, Şah İsmail ve Gülizar Hanım, Razi Nihan ile Mahı Firuz hikayelerinde olduğu gibi)

«Ad verme» motifiyle içiçe bulunan diğer bir motif de «sembolik isim»dir. İndex'te Z.183 numarada kayıtlı olan bu motif Tahir ile Zühre, Garip ile Senem, Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde sözkonusudur.

Mesela, Tahir isminin Ay'ın, Zühre isminin de Venüs'ün sembolü olduğunu Prof. Dr. Fikret Türkmen Tahir ile Zühre adlı kitabın (s.167)da belirtmiştir.

Garip ismi de Hasan Vezir ölmek üzereyken söylediği «garip kaldın oğlum, garip..» sözüyle ve kimsesiz garip kalması sebebiyle verilmiştir.

İsfahan padişahı Şah Hüseyin doğan çocuğunun yüzünü aya benzetir ve bu nedenle oğluna Kamerşah adını verir.

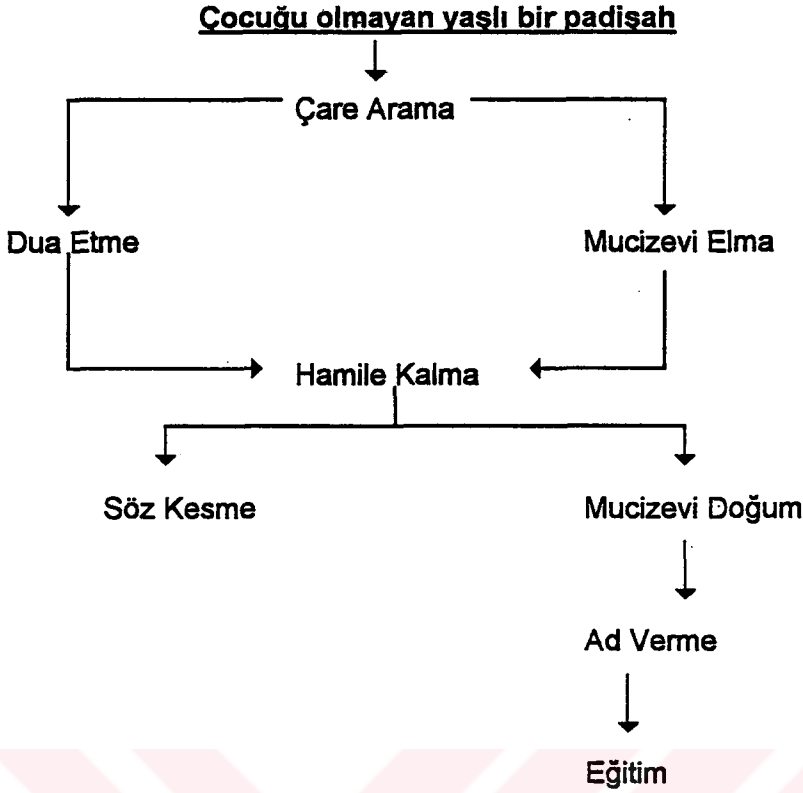
Kuh-ı kaf padişahı Şaperkut da doğan kızının yüzünü güneş benzeterek ona Şemsi Canan ismini vermiştir.

«Av» motifi de bu epizotta bulunan önemli motiflerden biridir. Tahir ile Zühre hikayesinde Karahan ile Akhan, Garip ile Senem hikayesinde de padişah Abbashan ile Veziri Hasan maiyetlerini alarak ava çıkarlar. İndeks'te «Avcılık» başlığı altında P414 numarada gösterilen bu motif eski Türklerin reel hayatında önemli yer tutan geleneklerden biridir.

Bu epizotta yer alan son motif «çocukların eğitimi»dir. Hikayelerimizden Tahir ile Zühre, Garip ile Senem, Senuber, Şahzade Nizamettin ve Melike Rena'da görülen bu motif Anadolu sahası halk hikayelerinde de bulunmaktadır.

Bu motif, hikayelerde kahramanların birbirlerine aşık olmalarına uygun bir ortam yaratmaktadır.

Yukarıda gösterdiğimiz motifler birbirleriyle doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak bağlantılıdır. Bunlar hikayelerde bir motifler zinciri oluşturmaktadır ki biz bu zinciri şöyle gösterebiliriz.

2. Kahramanların Aşık Olmaları ve Evlenmelerinin Engellenmesi Epizotuna Bağlı Motifler

İncelediğimiz hikayelerin bu epizotunda karşımıza çıkan önemli motiflerin biri «kahramanların aşık olmaları»dır. Ancak hikayelerde bu motif iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Biri kahramanların birbirlerini «rüyada görüp aşık olma»ları, diğeri de kahramanların birlikte büyümeleri ve birlikte okula gidip gelmeleri sırasında aşık olmalarıdır. İlk şekil Senuber, Kamerşah ile Şemsi Canan, Şahzade Nizamettin ve Melike Rena, Boz Yiğit hikayelerinde, ikinci şekil ise Tahir ile Zühre, Garip ile Senem hikayelerinde bulunmaktadır. Bu motif indeks'te T.11.23 numarada kayıtlıdır.

Anadolu sahası halk hikayelerinde ise kahramanlar gördükleri rüyalarında derviş, pir ya da Hızır'ın elinden aşk badesi içmek suretiyle aşık olmaktadır. Mesela; Kerem ile Aslı, Aşık Garip ile Şah Senem hikayelerinde bu durum söz

konusudur. Kahramanların önceden belirlenen kaderleri gereğince aşık olmaları değişik hikayelerde değişik şekillerde ortaya çıkmaktadır.

Kahramanlar aşık olunca aşk sevdası dolayısıyla yemek içmekten kalır, yüzleri safran gibi sararır, hastalanır. İndeks'te «aşk hastalığı» başlığıyla T24.1 numarada verilen bu motif ele aldığımız hikayelerin hemen hemen hepsinde yer almaktadır. Mesela, Tahir aşık olduğu Zühre'yi kırk gün göremeyince hastalanır. Senuber de rüyasında görüp aşık olduğu kız yüzünden hastalanır, göğsünü yere yapıştırarak yatar, kimseyle konuşmaz. Kamerşah rüyasında gördüğü Şemsi Canan'a aşık olunca gece gündüz ah çeker, yemek yemez. Şahzade Nizamettin de çarşıda ticaret yaparken gördüğü Melike Rena'ya aşık olduktan sonra geceleri aşk derdiyle ağlar. Boz Yiğit de aşk sevdasından bir yıl safran gibi sararır.

Tahlil ettiğimiz hikayelerde kahramanlar aşık olduktan sonra çeşitli engellerle karşılaşmaktadırlar. «Kahramanların evlenmelerinin engellenmesi» adını verdiğimiz bu motif hikayelerde genellikle iki şekilde görülmektedir. İlkinde sosyal statü farklılığı nedeniyle engellenir, ikincisinde coğrafi engel konulur. Mesela, Karahan kızı Zühre'yi yetim kalan Tahir'e, Şah Abbashan da Senem'i Garip'e vermek istemez. Senuber'in ve Kamerşah'ın sevgilisi insan ömrünün bile yetmiyeceği 360 yıllık uzaklıktadır.

Anadolu sahası halk hikayelerinde bu engellere bir de din farklılığı, maddi yönden zenginlik fakirlik gibi engeller girmektedir. Mesela, Kerem ile Aslı'nın evlenmeleri onların farklı dinlerden olmaları nedeniyle engellenirken, Garip ile Senem'in evlenmeleri de Garip'in fakir olması sebebiyle engellenmiştir.

İndeks'te S harfiyle gösterilen bu motif hikayelerde kahramanların çeşitli maceralara atılmasına sebep teşkil etmektedir.

«Kahramanların evlenmesinin engellenmesi» motfinin diğer bir şekli de «sevgilinin bir başkasıyla evlendirilmek istenmesi»dir. Bu motif hikayelerimizden Tahir ile Zühre, Boz Yiğit'te bulunmaktadır.

Tahir ile Zühre hikayesinde Karahan, ülkesini düşmanın saldırısından kurtarana kızını vereceği vaadinde bulununca Kara Batur Karahan'ın isteğini yerine getirerek mükafatı hakeder. Zühre Kara Batur'la evlendirilmek istenir. Bu olay Tahir'in sürülmesine, hatta ölümüne neden olacaktır.

Boz Yiğit hikayesinde de Boz Yiğit'in rüyasında görüp aşık olduğu sevgilisinin çok uzakta olması engelinin yanısıra kızın evlendirilmek istendiği Zeytun adında bir rakip bulunmaktadır.

Anadolu sahası halk hikayelerinden Arzu ile Kamber'de de Arzu amcasının oğluyula nişanlandırılmıştır.

Ele aldığımız hikayelerin bu epizotunda engelleme motifine bağlı olarak karşımıza çıkan diğer bir motif de «gurbete gitme» veya «sürgüne gönderilme» motifleridir. Kahramanların her ikisi aynı memlekette ise onların biri sürgüne gönderilmekte, eğer birbirlerinden uzakta ise onların biri sevgilisini aramak için gurbete çıkmaktadır. Mesela; Tahir ile Zühre hikayesinde Karahan Tahir'i kızı Zühre'den uzaklaştırmak için nehre atarak memleketinden sürmüştür. Garip ile Senem hikayesinde de Şah Abbashan, Garip'i Senem'den ayırmak için ailesiyle birlikte Bağdat'a sürgüne gönderir.

İndeks'te «gurbete gitme» başlığıyla LIII ve «sürgüne gönderilme» başlığıyla I34.3 numaralarda verilen bu motif Anadolu sahası halk hikayelerinde de mevcuttur. Mesela; Asüman ile Zeycan, Aşık Garip, Arzu ile Kamber hikayelerinde aynı memlekette bulunan kahramanlar çeşitli sebeplerle gurbete çıkmaktadırlar.

«Sürgüne gönderilme» motifiyle birlikte karşımıza çıkan bir ilginç motif de «Sandıkla nehre atılma» motifidir. İlk örneğini Hz. Musa'nın doğuşuyla ilgili kıssada gördüğümüz bu motif, hikayelerimizden Tahir ile Zühre, Şahzade Nizamettin ve Melike Rena'da bulunmaktadır.

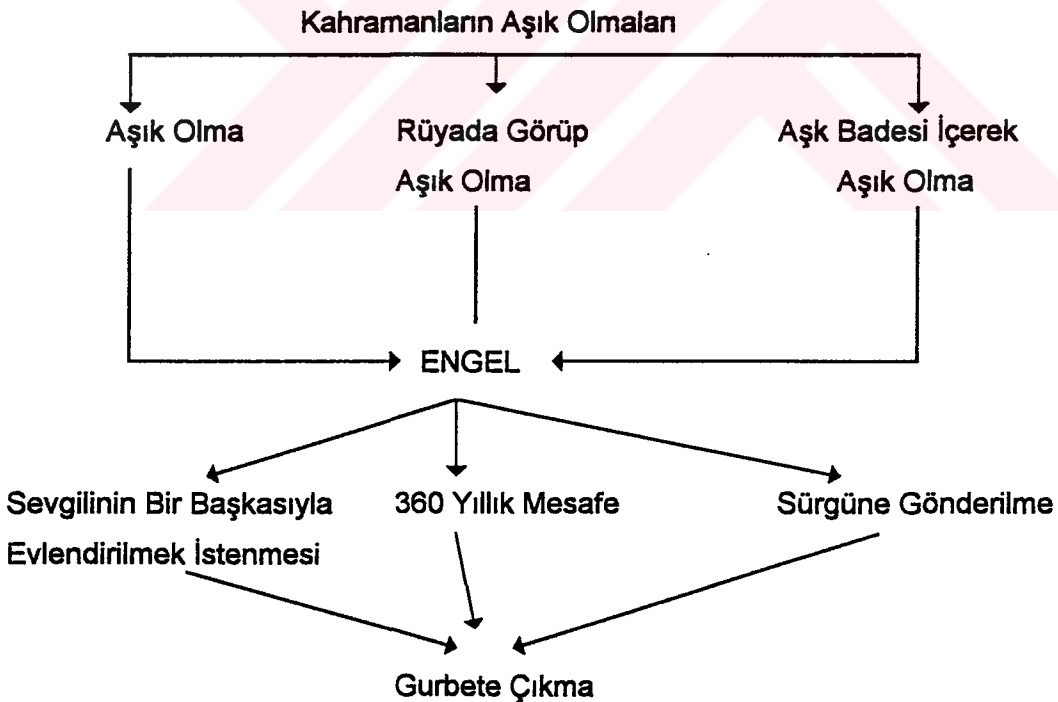
Tahir ile Zühre hikayesinde Karahan Kara Batur'un şikayeti üzerine Tahir'i sandığa koyup nehre atar.

Şahzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesinde iki sevgili nehir kıyısında sohbet ederken nehirde bir sandık akagelir. Sandığın içinde Gölpirak adında bir kız bulunmaktadır. Bundan kızın da birileri tarafından sandıkla nehre atıldığı anlaşılmaktadır.

Aynı motif Cengiz'in annesi Alankova ile ilgili bir rivayette de yer almaktadır. Rivayet şöyledir: «Buyan Han, Kıyan sahrasında Buğur Han'ın oğlu Bekiş'le savaşmaya gider. Alankova hamiledir. Annesi, Buyan Han duyarsa beni öldür diyerek, Alankova'yı bir sandık içinde deryaya bırakır. Daha sonra Dürülgen ilinden iki avcı bu sandığı bulur ve Alankova'yı kurtarırlar»⁸⁸

Bütün bunlar söz konusu motifin kaynak itibariyle çok eski olmakla birlikte kullanılmasının da çok yaygın olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak bu epizotta yer alan motifler de kendi aralarındaki ilişki ve etkileşimi ile bir zincir oluşturmaktadır. Biz bunu şöyle gösterdik:

88. Prof. Dr. Fikret Türkmen, Yeni Bir Oğuzname Yazmasındaki Cengiz Han, Türk Kültürünü Araştırma Yılığ Zeynep Korkmaz'a Armağan (Basılıyor) s. 334

3. Sevgilinin Aranması Epizotuna Bağlı Motifler

İncelediğimiz hikayelerin macera bölümünü teşkil eden bu epizotunda ilk karşımıza çıkan motif «olağanüstü yardımcı» motifidir. Buna Hızır, tuma, tarla kuşu gibi varlıklar girer. Kahramanlar sevgililerini ararlarken yollarda karşılaştığı çeşitli zorluklarda Hızır (ak sakallı ihtiyar, ihtiyar bir adam)dan yardım görmekte, sevgililerine tuma, tarla kuşu, hatta rüzgardan selam ve haber göndermektedirler. İndeks'te Hızır N. 844, tuma ve tarla kuşu «yardımcı kuş» başlığıyla B450, rüzgar «sihirli rüzgar» başlığıyla D906 numaralarda gösterilmiştir.

Bu motifler Anadolu sahası halk hikayelerinde de sözkonusudur. Mesela, «tuma» motifi Yaralı Mahmut, Kerem ile Aslı hikayelerinde bulunmaktadır. Bu sahadaki hikayelerde Hızır'ın yerini derviş veya ak sakallı ihtiyar almaktadır. «Tuma», «tarla kuşu» ve «rüzgar» motiflerinin hikayelerde iletişim aracı olarak kullanıldığını düşünüyoruz. «Mucizevi ışık»da bu epizotta gördüğümüz önemli motiflerin biridir. Hikayelerimizden Garip ile Senem, Senuber'de bu motif yer almaktadır. Mesela: Garip Bağdat'tan Diyarbekri'ye dönerken tırmandığı dağın tepesinde bulunan bir mağranın girişinde ışık belirir. Sonra mağaradan Şeyh Cüneydil Bağdadi (Cünayd-i Bağdadi) çıkar. Senuber hikayesinde de Senuber rastladığı bir bahçede su sığırı görür. Su sığırının ağzında bulunan gevherin ışığı etrafı aydınlatmaktadır. Bu ışıkların dini inançlarla ilgili olduğu ortadır. Eski Türk destanlarında güneş ve ay tannı inancı yahut ışık dini olan Mani'yle ilgili olarak görülen bu motif indeks'te «mucizevi ışıklar» başlığıyla V.222.1 numarada kayıtlıdır. Ancak Garip ile Senem hikayesinde görülen ışık İslam inancıyla ilgilidir. Bilindiği gibi İslam dininde ışık Allahın tecellisi olup, kutsallığı temsil etmektedir.

Bu epizotta yer alan diğer önemli bir motif de «cadı» ya da «kocakarı»dır. Bu motif Tahir ile Zühre, Garip ile Senem, Senuber hikayelerinde bulunmaktadır. Tahir ile Zühre hikayesinde Tahir'i Kara Batur'a şikayet ederek yakalanmasına, hatta öldürülmesine sebep olan ihtiyar bir dellâledir. Garip ile Senem hikayesinde ise kocakarıyı temsil eden falcı nine müsbet karakterde görülmektedir. Garip'in

hemen Diyarbekri'ye dönüp akça anneye evlat olmasını ve bu suretle Senem'i görmesini sağlar. Senuber hikayesinde Gülperizat'ı aramakta olan Senuber bir cadı tarafından geyiğe dönüştürülmektedir. Fakat daha sonra rastladığı Mihri Engiz tarafından tekrar eski haline dönüştürülür.

"İnsanın geyiğe dönüşmesi" bir masal motifi olup indekste D114.1.1. numarada gösterilmiştir.

Bu motifin, kahramanlarının kaderlerinin değişmesinde önemli fonksiyonu vardır.

İndeks'te G.244.4 numarada kayıtlı olan "cadı" motifi Anadolu sahası halk hikayelerinden Yaralı Mahmut, Gül ile Sitemkar, Kerem ile Aslı'da yer almaktadır.

İncelediğimiz hikayelerden sadece Garip ile Senem hikayesinde görülen "kırk harami" motifi de hikayelerde önemli fonksiyonu bulunan motiflerdendir. Garip yolda rastladığı kırk harami tarafından Halep Şirvan şehrine götürülerek satılır ve burada bir tesadüfle Şah Abbashan'ın adamları tarafından satın alınarak Senem için yaptırılan Çarbağ hizmetine koyulur.

İndekste P.475 numarada gösterilen bu motif Anadolu sahası halk hikayelerinde de bulunmaktadır. (Yaralı Mahmut, Şah İsmail, Melik Şah, Arzu ile Kamber, Tahir ile Zühre).

Bu motif kahramanları istenen ortama sokabilmede önemli rol oynar. Mesela, Hoca Behram yolda haydutlar tarafından öldürülünce kimsesiz kalan Kamber, Dursun Ağa tarafından evlat edinilir ve böylece kaderi Arzu'ya bağlanır.

Ele aldığımız hikayelerden Garip ile Senem, Kamerşah ile Şemsi Canan'da aynen kullanılan "evlat edinme" motifi de kahramanların sevgiileriyle karşılaşmalarını sağlayan önemli motiflerin biridir. Garip Bağdat'tan dönünce Senem'in çarbağında hizmetçi olarak çalışan Akça Ana aracılığıyla Senem'le buluşur. Bu motif Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde de aynen kullanılmıştır.

Kamerşah, Şemsi Canan'ın bulunduğu Çarbağın hizmetçisi Salmas Dede tarafından evlat edinmiş ve Salmas Dede'nin aracılığıyla Şemsi Canan'la görüşmüştür.

Bu motifin Anadolu sahası halk hikayelerinden Arzu ile Kamer'de bulunduğu yukarıda işaret etmiştik. Sevgililerin birbirleriyle buluşmalarında büyük bir kolaylık sağlayan bu motif indeks'te "yardımcı ihtiyar adam" başlığıyla N825.2 numarada gösterilmiştir.

Kahramanların sevgilileriyle karşılaşmalarını sağlayan diğer bir motif «tanınma» motifidir. Sevgilinin Aranması epizotuna bağlı olarak değişik şekillerde karşımıza çıkan bu motif hikayelerimizden Tahir ile Zühre, Garip ile Senem, Kamerşah ile Şemsi Canan'da vardır. Tahir memleketine dönünce Zühre'ye şiir söyleyerek tanınır. Garip ise Şah Senem'e Akça Ana'dan gönderdiği bir demet çiçekle tanınmaktadır. Kamerşah da Şemsi Canan'a Salmas Dede'yle gönderdiği çiçekle tanınır. Şah Senem Akça Ana'nın getirdiği çiçekten Garip'in kokusunu alır ve onun geldiğini anlar. Şemsi Canan da Kamerşah'ın geldiğini bu şekilde öğrenmektedir.

İndeks'te «haberci tarafından gönderilen tanınma işareti» başlığıyla H. 82 numarada verilen bu motif Anadolu sahası halk hikayelerinde de kullanılmıştır. Mesela, Asüman ile Zeycan hikayesinde Asüman, Zeycan'ı Derviş'ten gönderdiği çiçek ve çevreden tanımaktadır. Razi Nihan ile Mahı Firuz hikayesinde de Razi Nihan Mahi Firuz'a ihtiyar kadından gönderdiği mektupla tanınmıştır.

«İmtihan» veya «deneme» motifi bu epizotta bulunan en önemli motiflerin biridir. Masal ve halk hikayelerinde sık sık görülen bu motif tahlil ettiğimiz hikayelerden Tahir ile Zühre, Garip ile Senem, Şahzade Nizamettin ve Melike Rena'da kullanılmıştır. Tahir, Rum şehrinin padişahının küçük kızı olan Melike Sultan Buvice ile evlenebilmek için üç kez denemeden geçer. Şeyh Cünaydi Bağdadi'nin de Garip'i soru sorarak denediğini daha önce görmüştük. Genellikle üç

kez tekrarlanan bu imtihan kahramanların karakter ve kişiliklerinin tanınmasını sağlamaktır.

İndeks'te H. 1553 numarada kayıtlı olan deneme motifi Anadolu sahası halk hikayelerinde genellikle şiir yarışması şeklinde görülmektedir. Mesela, Asūman ile Zeycan hikayesinde Kaleli Bey çalıp söyleyen kızı Zeycan'ı çoban Aşık'la imtihan eder. Aşık Garip hikayesinde de Garip Deli Mahmud'un kahvesinde ünlü ozanlar tarafından imtihan edilir.

«Birden fazla kadınla evlenme» de tahlil ettiğimiz hikayelerde görülen motiflerin biridir. Tahir ile Zühre hikayesinde Tahir asıl evlenmesi gereken Zühre'nin üzerine bir de Rum şehri padişahının kızı Melike Sultan Buvice ile evlenmiştir. Senuber hikayesinde de Senuber sevgilisi Gülperizat'ı ararken yolda rastladığı Mihri Engiz adlı kızla evlenir. Bu motif indeks'te T 145.01. numarada gösterilmiştir.

Kahramanların birden fazla kadınla evlenmeleri İslami kurallara aykırı değildir. Dolayısıyla hikayelerde görülen bu durum yadırganmamaktadır.

Bu epizotta yer alan bir başka motif «umutsuz aşk» motifidir. İndeks'te T.75.3 numarada verilen bu motif Tahir ile Zühre, Garip ile Senem, Senuber, Kamerşah ile Şemsi Canan hikayelerinde bulunmaktadır. Tahir ile Zühre hikayesinde Rum şehrinin padişahının kızı olan Melike Sultan Buvice, Tahir'le evlenmiş olmasına rağmen hiç bir zaman onun sevgisini kazanamamıştır. Garip ile Senem hikayesinde Senem'in cariyelerinden biri olan Süçük, Garip'e aşıktır. Garip'ten bir karşılık göremeyince onu Şah Abbashan'a şikayet eder. Senuber hikayesinde de Zenci padişahının kızı, Senuber'e aşık olur. İsteği reddedilince Senuber'i öldürmek ister. Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde Kamerşah'a aşık olan bir kadın vardır. Kamerşah'tan karşılık görmemesine rağmen aşkından dolayı ona yardım eder. Ayrıca Salmas Dede'nin kızı Ayhan da Kamerşah'a tutulmuştur.

Anadolu sahası halk hikayelerinden Yaralı Mahmut'ta da Mahbub'un baş cariyesi Gülşen, Mahmut'a aşık olmuştur. Ancak Mahmut Mahbub'u sevmektedir.

Sürmeli Bey hikayesinde Zehra Sürmeli Bey'e aşıktır. Sürmeli Bey'in sevgilisi ise Güllü Senem'dir.

Hikayelerde yer alan bu tür trajik unsur kahramanların sevgililerine olan bağlılığını göstermekle birlikte gerilimi arttırmaktadır.

Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde Şaperkut kızı Şemsi Canan'ı Kamerşah'a vermemek için ona yerine getiremeyecek zor bir görev verir. Kamerşah bu görevi yerine getirmek için kum arasından geçen tılsımlı bir nehre gelip vücudunu suya batırarak kırk gün kırk gece Allah'a münacat okuyup yalvarır. Sonunda Şaperkut'un istediği çok güzel bir İrembağ ortaya çıkar.

Su kültüyle ilgili olduğunu düşündüğümüz «tılsımlı nehir» motifi indeks'te «Sihirli Su» başlığıyla D.1242 numarada gösterilmiştir. Suyun eski Türk inançlarında olduğu gibi, İslam dininde de kutsal sayıldığını biliyoruz. Yakutların Er Sogotok Destanında Sogotok sonsuz gücünü koltuğunun altına verilen hayat suyu dolu bir tulumdan alır⁸⁹ İslam dininde ab-ı zezem denilen su müslümanlarca mukaddes sayılmaktadır.

Ele aldığımız hikayelerin Sevgilinin Aranması epizotuna bağlı olarak karşımıza çıkan diğer bir motif «realist rüya» motifidir. Pekçok hikayede gördüğümüz bu motif söz konusu hikayelerimizden Senuber, Kamerşah ile Şemsi Canan, Boz Yiğit'de görülmektedir. Senuber bir mezara gelip uyurken rüyasında bir kişi ona orada yatmamasını söyleyerek uyarır. Boz Yiğit bir gün Allaha yalvarır. Akşam yatınca bir rüya görür. Rüyasında ak sakallı bir ihtiyar Boz Yiğit'e şehirden çıkmamasını, sevgilisinin şehirde olduğunu söyler.

İndeks'te F.1068 numarada kayıtlı olan bu motif Anadolu sahası halk hikayelerinden Arzu ile Kamber, Razi Nihan ile Mahı Firuz'da görülmektedir. Mesela, Kandıhar diyannın hükümdarı Şevketnüma bir gece rüya görür. Rüyasında bir ihtiyar ona: «Siz bana derdinize derman bulmamı söylemişsiniz. Şimdi bir cami

---

89. Bahaeddin Özgel, Türk Mitolojisi, s. 99

ile bir çeşme yaptırın. Cenabı Hak size bir evlat ihsan eder» der. Hükümdar rüyasında söylenenleri yerine getirince bir evladı olur. Arzu da şöyle bir rüya görür. Rüyasında kendisini bir kaç adam ava gidelim diye kandırır. Bir arabaya bindirirler ve dağlar, ormanlar dolaşırlar. Bir uçurumun yanına gelince araba ile uçuruma yuvarlanırlar. Bu rüya üzerine Arzu'nun başına bir felaket gelir. Haydutlar onu kaçıtır ve öldürmeye çalışır.

«Realist rüya» motifi Hızır'ın kahramanları tehlikelere karşı uyarması, onlara yol göstermesi ve yardım etmesinde bir vasıta olarak görülmektedir.

«Vaat etme» motifi de bu epizotta sık sık görülen bir motiftir. Tahir ile Zühre hikayesinde Rum padişahı nehirden çıkarılan sandıkta ne olduğunu öğrenen kişiye büyük servet vereceğini vaat edince bir ihtiyar, dev zannettiği Tahiri sandıktan çıkarır.

Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde attan düşüp kör olan, dili tutulan padişahı kim iyileştirebilirse ona padişahlığın verileceği vaat edilir. Bunun üzerine Kamerşah Şaperkut'u iyileştirir, ancak karşılığında taht değil, Şemsi Canan'ı ister. Boz Yiğit hikayesinde Tammashan Boz Yiğit'i saklayan ihtiyara Boz Yiğit'i teslim ederse mevki ve mal mülk vereceğini vaat eder (s. 381). Bunun üzerine ihtiyar Boz Yiğit'i bayıltarak padişaha teslim eder.

«Sihirli ilaç» motifi Kamerşah ile Şemsi Canan, Boz Yiğit hikayelerinde görülen motifler arasındadır. Kamerşah Salmas Dede'nin yılanın kamındaki yumurtaya adam otunun çekirdeğini ilave ederek muskanın içinde bulunan 72 bin çeşit misk anber cevheriyle hazırladığı melhemle Şaperkut'un kör olan gözlerini açar. Yetmiş iki yerinden yaralanan Boz Yiğit de yaralı bir tavşan'ın yediği bitkiyi yedikten sonra iyileşmektedir.

İndeks'te D1240 numarada kayıtlı olan bu motif Anadolu sahası halk hikayelerinden Sürmeli Bey'de bulunmaktadır. Mesela, bir ihtiyarın kırmızı

kurbağanın kemiklerinden meydana getirdiği bir iksiri vardır ki, onu içen kadından nefret etmektedir.

İncelediğimiz hikayelerden Kamerşah ile Şemsi Canan, Şahzade Nizamettin ve Melike Rena'da bulunan «Sihirli muska» motifi de çok ilginçtir. Kamerşah sevgilisi Şemsi Canan'ın verdiği bu muskanın sırnını Salmas Dede'ye çözdürmek suretiyle kör olan, dili tutulan Şaperkut'u iyileştirmiştir. Melike Rena da annesinin verdiği altın küpe sayesinde ölümden kurtulmuştur.

Kahramanların zor anlarda tehlikeden kurtulmalarında, karşılarına çıkan zor görevleri yerine getirmelerinde olağanüstü bir kuvvetin kaynağı olarak görülen bu sihirli muska motifi indeks'te «sihirli objeler» başlığıyla D harfinde gösterilmiştir.

«Kötülerin cezalandırılması» hikayelerimizde görülen önemli bir motiftir.

Garip ile Senem hikayesinde Garip'i Şah Abbashan'a şikayet eden iftiracı Süçük öldürülerek cezalandırılır. Senuber hikayesinde de Senuber kendisini geyiğe dönüştüren sihirbaz cadıyı öldürür.

«Kötülerin cezalandırılması» motifi indeks'te Q 221 numarada verilmiştir.

İyilerin mükafatlandırılması, kötülerin cezalandırılması halkın adalet anlayışını yansıtmaktadır.

Bu epizotta yer alan diğer önemli motif de «kırk gün mühlet verme» motifidir. İndeks'te C. 750 numarada gösterilen bu motif Garip ile Senem, Kamerşah ile Şemsi Canan hikayelerinde mevcuttur. Senem Çarbağ'da Garip'le eğlenmek için babasından kırk günlük izin ister. Bunun üzerine Şah Abbashan kızına kırk gün izin verir. Şemsi Canan da Şaperkut'tan Çarbağ'da kalmak için kırk günlük izin istemektedir.

Bu motif Anadolu sahası halk hikayelerinden Yaralı Mahmut'ta bulunmaktadır.

Destan ve masal motifi olan «en küçük kardeşin başarması» motifi ile «Gerdek gecesi kızla arasına kılıç koyarak yatma» motifi Tahir ile Zühre hikayesinde kullanılmıştır. Rum şehrinin padişahının iki büyük kızı nehirden akıp gelen sandığı kıyıya çıkaramazken en küçük kızı olan Melike Sultan Buvice kırk kulaç uzunluktaki saçını kullanarak çıkarır. Üç kardeş arasında önceden yapılan anlaşma gereği sandık Melike Sultan Buvice'ye verilir ve sandıktan Tahir çıkınca da ikisi evlendirilir. Ancak Zühre'nin aşkıyla yanıp tutuşan Tahir gerdek gecesi kızla arasına kılıç koyar ve «sen kıpırdasan seni kessin, ben kıpırdasam beni kessin» der. Er Töştük destanında, Dede Korkut hikayelerinde de gördüğümüz bu motif İndeks'te «kesin yasak» başlığıyla C495 numarada verilmektedir.

4. Sonuç Epizotuna Bağlı Motifler

Daha önce belirttiğimiz gibi memleketinden uzaklaştırılan ya da sevgililerini aramak için gurbete giden kahramanlar eninde sonunda memleketlerine dönmektedirler. «kahramanın memleketine dönmesi» motifi incelediğimiz hikayelerin Boz Yiğit hikayesi hariç hepsinde vardır. Yalnız Boz Yiğit hikayesinde kahraman sevgilisinin memleketinde öldürülmüştür.

Anadolu sahası halk hikayelerinin hemen hemen hepsinde görülen bu motif İndeks'te LIII. numarada kayıtlıdır.

Sonuç epizotuna bağlı olarak karşımıza çıkan diğer bir motif dizisi de «körlük» «kör olan gözün açılması» ve «şifalı toprak» motifleridir.

«Körlük» motifi Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde iki kere kullanılmıştır. İki Şemsi Canan'ın babası Şaperkut'un attan düşerek kör oluşu, ikincisi ise Kamerşah'ın babası Şah Hüseyin'in gurbete giden oğlunun hasretiyle ağlaya ağlaya kör oluşudur.

Bu motif Anadolu sahası halk hikayelerinden Aşık Garip, Asüman ile Zeycan, Melikşah ve Güllü Han'da da bulunmaktadır. Aşık Garip'in annesi başlık parası bulmak için giden oğlunun hasretiyle ağlaya ağlaya kör olmuştur. Asüman'ın

babası da aynı şekilde kör olur. Melikşah'ın hain validesi Melikşah'ın iki gözünü çıkararak onu kör etmiştir.

«Körük» motifini takip eden diğer motifler de «kör olan gözlerin açılması» ve «sihirli ilaç» motifidir. Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde Kamerşah Şaperku'tun kör olan gözlerini Salmas Dede'nin yaptığı sihirli ilaçla açmıştır. Babası Hüseyin'in gözlerini ise Kuh-ı kafitan getirdiği ab-ı hayat ile açar.

Anadolu sahası halk hikayelerinden Asüman ile Zeycan'da Asüman dervişin sağ ayağının bastığı yerden aldığı toprakla babasının kör olan gözlerini açmaktadır.

Melikşah'ın gözleri de bir kuşun konduğu dalın yağrağıyla açılmıştır.

«Kör olan gözlerin açılması» motifi indeks'te D 1505 numarada, «kör olan gözleri açan ilaç» motifi «sihirli ilaç» başlığıyla D1240 numarada, «şifalı toprak» motifi «sihirli toprak» başlığıyla D1500.128 numarada, «ab-ı hayat» motifi de «sihirli su» başlığıyla D1242 numarada gösterilmiştir.

Bu epizotta dikkatimizi çeken bir başka motif de «yeniden dirilme» motifidir. İndeks'te E151 numarada kayıtlı olan bu motif sadece Senuber hikayesinde görülmektedir. Senuber memleketine dönerken nehirde kaybettiği beş yüz yiğit için üzülür ve Allah'a yalvarır. Bunun üzerine beş yüz yiğit ile Ziver Yiğit tekrar dirilerek nehirden çıkarlar.

Manas destanında gördüğümüz bu motif kaynak itibariyle «İncil»deki Hazreti İsa'nın ölülerini diriltmesiyle ilgili kıssaslara kadar gider.

Tahlil ettiğimiz hikayelerin sonuç epizotunda yer alan önemli motiflerin biri «düğün eğlencesi» motifidir. Kahramanlar bin bir çeşit zorlukları yenerek sevgilisini bulup memleketlerine dönünce birbiriyle evlendirilecektir. «Düğün eğlencesi» çoğu zaman kırk gün kırk gece sürmektedir. Bu motife mutlu sonla biten hikayelerden Garip ile Senem, Senuber, Kamerşah ile Şemsi Canan'da rastlamaktayız. Söz konusu hikayelerde kahramanlar için kırk gün kırk gece süren düğün eğlencesi

yapılmaktadır. Trajik sonla biten Tahir ile Zühre, Boz Yiğit hikayelerinde ise kahramanlar öldürüldüğü için böyle bir motif söz konusu değildir. Yalnız Tahir ile Zühre hikayesinde Tahir Rum şehrinin padişahının kızıyla evlendirildiği zaman büyük bir düğün yapılmıştır.

Anadolu sahası halk hikayelerinden Yaralı Mahmut, Asüman ile Zeycan, Melikşah ile Güllü Han'da gördüğümüz bu motif indeks'te T.136.3 numarada verilmiştir.

Bu epizotta görülen son motif «tahta geçme» motifidir. Kahramanlar yıllar süren gurbetten sonra memleketlerine dönmekte ve babalarının tahtlarına geçmektedirler. Hikayelerimizden Kamerşah ile Şemsi Canan, Senuber'de bulunan bu motife aynı zamanda «taht vererek mükafatlandırma» motifi de diyebiliriz. İndeks'te bu motif Q 112.0.1 numarada kayıtlıdır.

Anadolu sahası halk hikayelerinden Asüman ile Zeycan'da Asüman Kaleli Bey'in makamına geçmektedir.

Trajik sonla biten hikayelerin sonuç epizotunda görülen iki önemli motif vardır. Bunların biri «kendiliğinden açılan mezar», diğeri de «kahramanın mezarından gül fidanı bitmesi» motifidir. Tahir ile Zühre hikayesinde Zühre Tahir'in mezarı başına gidip bir beyit okuyunca mezar ortadan açılır ve Zühre mezara kendini atınca da tekrar kapanır. Bu motif indeks'te D.1641.8 numarada gösterilmiştir. Tahir ile Zühre ölünce onların mezarından birer gül fidanı, rakibi olan Kara Batur'un mezarından ise bir diken biter. İndeks'te D.212 numarada kayıtlı olan bu motif Prof. Dr. Fikret Türkmen'in Tahir ile Zühre adlı kitabında geniş bir şekilde açıklanmıştır.⁹⁰

3. Formelistik Sayılar

İncelediğimiz hikayelerin bütün epizotlarında yer yer formel sayılar geçmektedir. Anadolu sahası halk hikayelerinde de kullanılışı aynı olan bu sayıların sırası ve seçtiğimiz örnekleriyle göstermeye çalışacağız.

90. Tahir ile Zühre, s. 195-197

Z71. Formelistik sayı 3

1. Tahir nehire atılmadan önce Zühre ile üç gün muhabbetleşir. (Tahir ile Zühre)
2. Abbashan ava çıktıktan sonra üç gün üç gece yol yürür. (Garip ile Senem)
3. Hurşitşah oğlu Senuber ve beraberindekileri karşılamak için üç gün eğlence düzenler (Senuber)
4. Kamerşah gurbete çıktıktan sonra üç yıl durmadan yol yürür (Kamerşah ile Şemsi Canan).
5. Şahzade Nizamettin memleketine dönünce Melike Rena için üç gün üç gece meclis düzenler (Şahzade Nizamettin ve Melike Rena, s. 94)
6. Boz Yiğit ile Kimen maymunlara üç yıl tutsak olur (Boz Yiğit, s. 343)

Z71.5. Formelistik sayı 7

1. Rum şahı Tahir için yedi gün yedi gece eğlence düzenler (Tahir ile Zühre)
2. Senem Garip'i kurtarmak için Abdullah Şatır'a yedi altın verir. (Garip ile Senem)
3. Kamerşah çölde yedi gün yedi gece yol yürür. (Kamerşah ile Canan)
4. Hoca Melike Rena'ya yedi gün Kur'an okumasını söyler (Şahzade Nizamettin ve Melike Rena. s.6)

Z71. 6. Formelistik sayı: 9

1. Tahir çarbağda Zühreyi Kara Batur'a göstererek dokuz kez öper (Tahir ile Zühre).
2. Senem iddiaya girdiği Garip'ten dokuz öpücükle dokuz gehver kazanır (Garip ile Senem).

3. Şemsi Canan Kamerşah'ı dokuz yıldan beri beklemektedir (Kamerşah ile Şemsi Canan).

Z71.12 Formelistik Sayı: 40

1. Tahir ile Zühre birbirinden ayrı olarak kırk gün ders alır (Tahir ile Zühre).
2. Padişah Abbashan çocuğu olduğunu duyunca kırk gün kırk gece düğün yapılmasını buyurur (Garip ile Senem).
3. Hurşitşah Senubere kırk yiğit verir (Senuber).
4. Şemsi Canan Çarbağda kalmak için babasından kırk günlük izin ister (Kamerşah ile Şemsi Canan).
5. Behram şah oğlu Nizamettin'e kırk deve mal hazırlar (Şahzade Nizamettin ve Melike Rena, s. 7).
6. Mulatiye şehri padişahının kızının kırk kız arkadaşı vardır (Boz Yiğit, s. 349).

Z71 Formelistik sayı: 99

Kamerşah doksan dokuz gün yol yürür (Kamerşah ile Şemsi Canan)

Z71 Formelistik Sayı: 360

1. Rüyada Şemsi Canan Kamerşah'a kendini bulabilmesi için 360 yıl gerektiğini söyler.
2. Maksuthan 360 vezirini toplayıp padişahın Melike Rena'nın affedilmesini ister (Şahzade Nizamettin ve Melike Rena, s. 40)

Z71.3.0.1. Formelistik sayı: 500

1. Hurşitşah oğlunu beş yüz yiğitle beraber yolcu eder (Senuber)

2. Boz Yiğiti beş yüz asker takibeder (Boz Yiğit, s. 374).

Z71 Formelistik sayı: 72000

1. Salmas Dede yetmiş ikibin çeşit misk anber cevheriyle bir melhem hazırlar
(Kamerşah ile Şemsi Canan)

IV. BÖLÜM

UYGUR HALK HİKAYELERİNDEKİ ŞİİRLER

1. Uygur Halk Şiiri

Anadolu sahasında «halk şiiri» diye isimlendirilen, ozanların, aşıkların ya da ilk yaratıcısı bilinmeyen halk sanatçılarının hece vezniyle özel biçimlerde ortaya koydukları manzum ürünlere⁹¹ Doğu Türkistan Uygur sahasında «Halk koşakları»⁹² denmektedir. «koşak» terimi Anadolu sahası halk şiirinde bir tür olarak bilinen «koşma» terimiyle aynı kökten, yani «KOŞ» (ilave etmek) fiil kökünden türetildiği halde bu iki terimin karşıladığı kavram farklıdır. «Koşma» terimi Anadolu halk şiirinde bir türü ifade ederken, Uygur sahasında «koşak» terimi «halk şiiri» anlamına gelmektedir. Uygur folklorcularından Abdülkerim Rahman ve Mehemmet Zunun bu terimi şöyle izah ederler: «koşak» terimi «koşuş», «koşuk» «koşaş» kelimesinden gelmez, kelimelerin belli bir disipline bağlı olarak belli kafiyelerle düzülmesi anlamına gelir.⁹³

«Koşak-koşak, nahşa (gazel), beyit ve balılar koşığı (çocuk şiiri)nin genel adıdır. Halk içindeki ölçülü, kısa, kafiyeli şiir ürünlerine koşak denir.»⁹⁴

Anadolu sahasındaki halk şiiriyle aynı kökten gelen Uygur halk şiiri, şekil ve tür itibarıyla da Anadolu halk şiiri ile aynı özellik ve karakteri göstermektedir. Mesela: Uygur halk şiirlerinin şekil yapısı da ikili, dördü, altılı ve daha fazla mısralardan; mısralardaki «barmak vezni» (parmak hesabı) denilen hece (boğum) ölçüsü beş heceliden on altı heceliye kadar çeşitli ölçülerden oluşmaktadır. Hecelerin durak yapısı genel olarak şöyledir:

---

91. Hikmet Dizdaroğlu. Halk şiirinde Türler, Türk Dil kurumu yayınları, 1969, s. 7

92.93. Uygur Halk Eğız Edebiyatının Esasları, s. 84.

94 Uygur Halk Eğız Edebiyatının Esasları, s. 84

Hece		Durak
5	=	3 + 2, 2 + 3
7	=	4 + 3, 3 + 4
8	=	4 + 4, 3 + 5, 5 + 3
9	=	5 + 4, 4 + 5
10	=	5 + 5
11	=	4 + 3 + 4, 3 + 4 + 4, 4 + 4 + 3
13	=	4 + 4 + 5, 5 + 4 + 4
14	=	7 + 7
15	=	7 + 8, 8 + 7
16	=	8 + 8

Bu yapı Anadolu halk şiirinin durak yapısıyla kıyaslandığı zaman aralarında önemli bir farkın olmadığı görülür. Ancak kelimelerdeki vurgu durumu başta olduğundan, Anadolu sahası halk şiirinde genel olarak ilk duraktaki hece sayısı fazla olmaktadır. 4 + 3 veya 6 + 7 gibi

Uygur sahası halk şiirinde ise bu duraklar henüz tam oturmuş görünmemektedir. Bazı mısralarda ilk duraktaki hece sayısı daha az, bazılarında ise daha fazladır. Bu durum şiirdeki ahengi sağlayan bir unsur olmaktadır. Şiir monotonluktan kurtulmakta, koşakçılar ses tonlarını duraklardaki azalış ve yükselişlere göre renklendirmektedir.

Bu benzerliği Uygur halk şiirlerinin kafiye yapısında daha açık bir şekilde görebiliriz. Uygur halk şiirlerinin kafiye yapısı genel olarak şöyledir.

Uygur Türkçesi⁹⁵:

Cüp Kafiye : aa

Araş kafiye : abcb

Üç kafiye : aaba

Tutaş Kafiye : aaaa

Almaş Kafiye : abab

Sekretme Kafiye: aaab-cccb-çççb

Tavuş Kolişiş : Alliterasyon

Anadolu halk edebiyatında dörtlüğün kafiye örgüsü, ilk dörtlükte çeşitlenmekte, diğer dörtlüklerde ise şiirin bütünlüğünü sağlayacak şekilde oturmuş bir şema göstermektedir. Bu şemaya göre ilk üç mısra kendi aralarında, son mısra ise ilk dörtlüğün son mısrasına bağlanmaktadır. Mesela: aaab-cccb-çççb

İlk dörtlükte, kafiye şeması şu değişikliklerle karşımıza çıkmaktadır.

<u>1.Tip</u>	<u>II: Tip</u>	<u>III. Tip</u>	<u>IV. Tip</u>
x	a	a	a
x	b	b	a
b	a	c	a
x	b	b	b

IV. tip için ilk dörtlük olup olmadığının mutlaka kontrol edilmesi gerekliliğini unutmamalıyız.

Bilindiği gibi Anadolu halk şiirinde en çok rastlanan kafiye yarım kafiyedir. Kafiye çeşitlerine gelince, şiir örgüsü içinde aynı özellikler Uygur halk şiirinde de görülmektedir. Ancak doğal olarak bazı terim farklılıkları dikkati çekmektedir.

---

95. Uygur Halk Eğız Edebiyatının Esasları S. 236-241

Şekil ve tür meselesi, gerek Anadolu sahasında, gerekse Uygur sahasında hala münakaşa konusu olarak durmaktadır. Türk halk şiirinin müzikle içiçe olması, müziğin değişmesiyle türünün de değişmesi gibi nedenlerle tür bakımından kesin çizgilerle ayırlanamamaktadır. Mesela: aynı şiir ezginin değişmesiyle koşma, türkü, varsağı gibi türlere ayrılabilenkte, dolayısıyla şekil ve tür terimi zaman zaman kanşınılmaktadır. Biz burada bu tartışmalara girmek istemiyoruz.

Ancak bugün Türkiye'de şu görüş ağırlık kazanmaktadır: Tür, genel olarak şiirlerin konusuyla ilgilidir. Ninni, ağıt, koçaklama, güzelleme, taşlama gibi.

Şekil ise şiiri okumaya başladıktan sonra ilk önce dikkatimizi çeken teknik özellikleri, yani mısraların hece sayısı, vezni, kafiyesini gösterir.

Biz çalışmamızda daha ziyade şiirlerin şekillerini inceleyeceğiz.

2. Uygur Halk Hikayelerindeki Şiirlerin Şekil ve Türleri

Uygur halk hikayeleri şekil yapısı bakımından nazım ve nesir karışık olma özelliğiyle diğer nevilere ayrılmaktadır. Halk hikayelerinde, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, olaylar nesirle, heyecanlı durumlar nazımla anlatılır. Hikayelerin nazım kısmıyla nesir kısmının münasebetinde, Dr. Otto Spies'in belirttiği gibi, nazım nesirle söylenmiş bir hikayeyi süslemek ve sanat kıymetini yükseltmek için kullanıldığı⁹⁶ hallerin bulunmasıyla birlikte bazen nazım kısmın ağırlık kazandığı durumlar da mevcuttur. Mesela: Seyit Noçi Destanı, Kızıl gülüm, Abdurrahman Hoca destanlarında nazım parçalar nesir kısmına oranla daha fazladır. Olaylar zaman zaman nazımla anlatılmaktadır ki bu parçalar çıkarıldığı takdirde olaylarda kopukluk görülür. Yani halk hikayelerinde nazım parçalar sadece süs değil, aynı zamanda çok önemli fonksiyona sahiptir. Nitekim, coşku, ızdırap ve sevinç gibi insan duygu ve ruh halleri, kahramanların konuşmaları nazımla ifade edilmektedir.

Uygur halk hikayelerindeki şiirlerin içerisinde en çok karşımıza çıkan şekil koşma ve manidir. Bunun yanısıra semai, beyit ve aruzlu şekillerden divan, aruzlu

---

96. Dr. Otto Speis, Türk Halk Kitapları, s. 38

semai, kalenderi muhammesler de kullanılmıştır. 19. ve 20. yüzyıla ait halk hikayelerinde ise mani + koşma + beyit karışımı olan değişik şekiller kullanılmaktadır. Mesela, «Seyit Noçi» destanında 4. nolu 7 heceli şiirin kafiye şeması abcbçbdxffgfkx şeklinde, «Abdurrahman Hoca» destanında 2. nolu 7 heceli şiirin kafiye şeması abcbçbdbgbxxxx eeef şeklindedir. Bunlarla birlikte bu şiirlerin sıkı bir intizama tabi olmadığı da görülür. Nitekim, halk hikayelerinde kullanılan bazı şiirlerin ilk mısrası 11 heceli iken, diğer mısraları 10, 9, 8, 7 gibi değişik sayılarda gelmektedir. Örneğin yukarıda aklettiğimiz misalin ikincisinde ilk mısra 7 heceli olduğu halde diğer mısralar 11, 10, 9 hecelidir. Yani bu şiirler klasik aşk hikayelerinde kullanılan şiirlere nazaran daha serbesttir.

A. Heceli Şekiller

1. Koşma:

Ele aldığımız hikayelerde en çok kullanılan şekillerin biri koşmadır. «Koşma» Anadolu sahası halk şiirinde on bir heceli, kafiye şeması xaxa-bbba-ccca ya da aaab-cccb-çççb şeklinde olan şiirlere denmektedir.⁹⁷ Ancak kafiye yapısı koşmanıninkine benzeyen sekiz heceli şiirler de vardır ki, Ahmet Talat Onay bunları koşmaya dahil ederken, Hikmet Dizdaroğlu koşma tipi şiir diye adlandırmaktadır.⁹⁸ Koşmaya benzeyen sekiz heceli şiirlere semai dendiğini biliyoruz. Onun için burada bu tip şiirlere semai demeyi uygun bulduk.

Garip ile Senem hikayesinde on bir heceli koşmadan 14 (8, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 23, 24, 27, 28, 31, 34, 37 no'lu şiirler), on iki heceli konuşmadan 3 (21, 32, 35 no'lu şiirler), semaiden 12 (3, 4, 7, 11, 12, 14, 25, 26, 29, 30, 36, 38 no'lu şiirler) adet kullanılmıştır.

Senuber hikayesinde on bir heceli koşmadan 33 (1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 16, 18, 19, 20, 22, 24, 25, 27, 28, 32, 34, 35, 36, 37, 39, 41, 43, 45, 46, 47, 49, 51 no'lu şiirler), semaiden 10 (6, 13, 23, 26, 29, 31, 38, 40, 44, 50 no'lu şiirler) kullanılmıştır.

97. Halk Şiirinde Türler, s. 70-72

98. a.g.e., s. 72.

Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde on bir heceli koşmadan 12 (1, 2, 6, 7, 22, 26, 27, 28, 32, 33, 36, 37 no'lu şiirler), on iki heceli koşmadan 1 (29 no'lu şiir), yedi heceli koşma tipi şiirden 1 (13 no'lu şiir), 10 heceli koşma tipi şiirden 1 (38 no'lu şiir) kullanılmıştır.

Şahzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesinde on iki heceli koşmadan 23 (1, 3, 4, 10, 17, 18, 19, 20, 21, 29, 33, 34, 40, 47, 49, 50, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 61 no'lu şiirler), on bir heceli koşmadan 1 (38 no'lu şiir), semaiden 37 (2, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 51, 53, 54, 60 no'lu şiirler) adet bulunmaktadır.

Hikayelerimizde yoğun olarak kullanılan koşmaların ve semailerin kafiye şeması genel olarak şöyledir:

abcb-xxxb-çççb

abab-cccb-dddb

aaab-nnnb-eeeb

Hecelerindeki durak düzeni ise on bir heceli olanların 6 + 5, 4 + 3 + 5, 4 + 4 + 3, on iki heceli olanların 7 + 5, 6 + 6, sekiz heceli olanların 4 + 4, 5 + 3, 3 + 5, on heceli olanların 5 + 5, yedi heceli olanların 4 + 3, 3 + 4 şeklindedir.

Söz konusu şiirlerin hece sayılarında zaman zaman farklılık görülmektedir. Aynı koşmada bazı mısralar 11, bazıları 10, hatta 12 ve 13'tür. Bununla beraber ekseriyeti düzgündür.

Koşmaların dörtlük sayısına gelince bu genelde 2 ile 6 arasında değişmektedir. Bazen 8 hatta 10 ve daha fazla olabilmektedir. Dörtlük sayısı 2 olanların kafiye şemasından bunların diğer dörtlüklerden koparıldığı anlaşılmaktadır. Mesela, Garip ile Senem hikayesindeki 6. no'lu koşma iki dörtlükten oluşurken, aynı koşma hikayenin diğer bir varyantında 10 dörtlükten kurulmaktadır.

Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde koşma ile semainin karışık olarak kullanıldığı görülmektedir. 36 no'lu üç dördlükten ibaret şiirde birinci ve üçüncü dördlük on bir heceli koşma, ikinci dördlük ise sekiz heceli semaidir. Ancak kafiye şeması birbirlerine uymaktadır.

Şahzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesinde ise yedekli koşmaya benzeyen 2 şiir vardır. 8 heceli olan bu şiirlerin ilki (25 no'lu)nin kafiye düzeni aaab-ccfbçb-dxgx nnn bçb şeklindedir. Bu şiirin daha iyi anlaşılması için orijinalini aynen nakletmek istiyoruz.

Mening acızlıkım yetti,	a
Ecelniñ növiti yetti,	a
Geriblamiñ beşi kattı,	a
Keterimge ilacım yok	b
Bahar bolsa kızıl güller,	c
Uninğ işkida bulbullar,	c
Murad tapmay ötüp ketti,	b
Bu dunyanıñ vapası yok.	b
İşenmenğlar bu dunyaga,	ç
Bu dunyanıñ vapası yok	b
Atam bolsa, anam bolsa,	d
Vapa kelse kerindaştın	x
Ata kolıdın vapa kelmes,	g
Ketermen bagu bostandın	x
Meninğ derdim kişi bilmes	n
Günahımni atam bilmes,	n
Visalınga meni koyması	n
Bu dunyanıñ vapası yok	b
İşenmenğlar bu dunyaga,	ç
Bu alemniñ vapası yok.	b

Bu şiirin durak yapısı da 8= 6 + 2, 3 + 5, 5 + 3 şeklindedir.

İkinci (30 no'lu)sinin kafiye düzeni ise aaabc-çççbc-dddbc biçiminde olup «Bugün ahır zamandır/körüşkeymiz kıyamette» mısraları kavuştak olarak her bentte tekrarlanmaktadır. Bu şiirin durak yapısı 4 + 4= 8 şeklindedir. Durak yapısı 5 + 4= 9 olan mısralar da vardır.

2. Mani

Tahlil ettiğimiz hikayelerde kullanılan diğer bir şekil de manidir. «Mani» Anadolu halk şiirinde yedi heceli ve dört mısıralı tek kıtadan meydana gelen, uyak düzeni aaxa şemasına uygun düşen şiirlere denir⁹⁹ Bu şekil ele aldığımız hikayelerden Tahir ile Zühre, Boz Yiğitte yer yer kullanılmıştır.

Başka şekillerin hiç kullanılmadığı Tahir ile Zühre hikayesinde toplam 66 adet mani dörtlüğü ve kıtalar bulunmaktadır. Bunların içinde kafiye şeması aaxa olan maniler 59, abcb olanlar ise 7 adettir. Sadece 1 maninin kafiye şeması abcc şeklinde görülmektedir. Söz konusu manilerin durak yapısı ise özet olarak şöyledir: 7= 3 + 4, 4 + 3, 2 + 5

Bazı manilerin mısralarındaki hece sayısı birbirlerinden farklıdır. Mesela, 1 no'lu şiirin ilk üç mısrası 7 heceli iken, son mısrası 8, 2 no'lu şiirin ilk mısrası 6 heceli iken kalanları 8 heceli olarak görünmektedir. Ayrıca bu maniler içerisinde 6 mısıralı 2 mani de bulunmaktadır. Bunların kafiye şeması ise aabaca şeklindedir.

Boz Yiğit hikayesinde ise manilerin yanısıra beyit ve koşma tipi şiirler de kullanılmıştır. Söz konusu hikayelerdeki maniler az bir kısmı dörtlük maniler olmak üzere ekseriyeti altı mısradan 106 mısraya kadar ulaşan dörtten fazla mısıralı manilerdir. Bu maniler şekil yapısı itibarıyla oldukça karışıktır. Dörtlük manilerin kafiye şeması aaba, xxx, az bir kısmının ise abcb biçimdedir. Dörtlük maniler ile dörtten fazla mısıralı manilerin karışık kullanıldığı şiirlerin kafiye şeması ise genel olarak şu şekildedir: abcbçbdb...-xxfhknkgnh...-eeye-ttmrr Bu şema kendi aralarında yer değiştirebilir.

---

99. Halk şiirinde Türler, s. 54

Hikayedeki bazı manilerin kafiye düzeni abccdc biçimindedir, aabb şeklinde beyit tarzı maniler de bulunmaktadır.

Bazı şiirlerde beyit ile mani karışık halde kullanılmıştır. Mesela, 24 no'lu şiirde durum böyledir. Bu şiirin kafiye düzenini şu şekilde gösterebiliriz.

aabaccddçç...-xxfx-eeenknhn...

Hece sayısı ise beyitte 11, 12, manide 7'dir. 2 no'lu şiir koşma tarzında olup kafiye şeması aaab-cccb-çççb şeklindedir. Hece sayısı ise 7'dir.

42 no'lu şiirde ise mani ve koşma tarzı mani karışık halde kullanılmıştır. Bu şiirin kafiye düzeni de aaab-ddcd-xxxxknd... biçimindedir.

Söz konusu manilerin hece sayısı 7'dir, çok nadir olarak 8 heceli mısralara da rastlanılır. Durak yapısı ise 4 + 3, 3 + 4 şeklindedir.

3. Beyit:

İncelediğimiz hikayelerde karşımıza çıkan diğer bir şekil, beyittir. «Beyit bir mısraya aynı vezinde bir parça ilavesi ile olur. Bu parçaların diğeri ile mana bakımından alakası olması şarttır. Beyitler ya mukaffa olur, yahud olmaz.»¹⁰⁰

Beyitler, hikayelerimizden Garip ile Senem, Kamerşah ile Şemsi Canan, Boz Yiğit'te kullanılmıştır.

Garip ile Senem hikayesinde 1 ve 17 no'lu şiir beyit şeklindedir. 30 mısradan oluşan ilk beyitin ilk dört mısrasının kafiye düzeni abab, diğerlerinin ccddççxx şeklindedir. 12 hecelidir. Durak yapısı 4 + 4 + 4, 6 + 6= 12'dir. İkinci beyit ise 16 mısradan müteşekkildir. Bu beyitin kafiye şeması aabccdd düzenine uymaktadır. Mısralarının hece sayısı 11, 10, 9, 13 arasında değiştiği görülür.

Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde 5 beyit vardır. 17, 19, 24, 31, 35 nolu şiirler bu şekildedir.

100. Çankırlı Ahmet Talat, Halk Şiirlerinin Şekil ve Nevi, İstanbul-Devlet Matbaası, 1928, s. 9

17 no'lu beyit 12 mısradan ibarettir. 15 heceli olan bu beyitin kafiye semesi aa bb cc dd .. şeklindedir.

8 mısradan kurulan 19 no'lu beyitin kafiye düzeni ise aa aa bb aa şeklindedir. Hece sayıları farklıdır. İlk mısra 15, ikinci mısra 14, üçüncü mısra 13, diğerleri 14'dür.

24 no'lu beyit de 8 mısradan kuruludur. Kafiye düzeni aa bb cc dd .. olan bu beyit 16 hecelidir. Yalnız 5. mısrası 14 hecede kalmıştır. Durak yapısı 8 + 8= 16'dır.

31 no'lu beyitte 6 mısra vardır. Kafiye düzeni aa bb cc olan bu beytin hece sayısı 14, durak yapısı da 7 + 7 şeklindedir.

35 no'lu beyit biraz değişiktir. 12 mısradan oluşan bu şiir 3 dörtlük şeklinde yazılmıştır. Kafiye düzeni abcb-xxx-dddd olup 11 hecelidir.

Boz Yiğit hikayesinde 16 mısradan kurulan bir beyit bulunmaktadır. 16 no'lu bu beyit aa bb cc dd .. kafiyeli olup, her mısrasının sonunda sürekli tekrarlanan «yar-yan» şeklinde bir redif vardır. Mısralların hece sayısı ise 14, 13, 15 arasında değişmektedir. Bu tip beyitler Uygur sahasında daha çok düğünlerde söylenir.

B. Aruzlu Şekiller

İncelediğimiz hikayelerde heceli şekillerle birlikte aruzlu şekiller de kullanılmıştır. Bunlardan divan, semai, musammat semai ve beşlik üzerinde duracağız.

1. Divan: Aruzun Failatün-Failatün Failün kalıbına uyan, on beş heceli şiirlere divan denmektedir. Gazel, murabba, muhammes, müseddes biçimleri vardır.¹⁰¹ İncelemeye aldığımız hikayelerde bu kalıba uyan şiirler de bulunmaktadır.

Mesela,

---

101. Halk Şiirinde Türler, s. 123-124

Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde 5(8, 10, 18, 20, 34 no'lu şiirler), Senuber hikayesinde 3(7, 21, 30 no'lu şiirler) divan vardır. Birinci hikayedeki divanlar gazel biçiminde, ikinci hikayedekiler ise dörtlük şeklindedir. 15 hecelidir. Düzgündür.

Senuber hikayesindeki divanlar ise dörtlük biçiminde olup 7 no'lu divan 5 dörtlük, 21 no'lu divan 3 dörtlük, 30 no'lu divan ise 6 dörtlükten mürekkeptir. Kafiye şeması 7 ve 30 no'lu divanlarda xxx-aaax-ccc..., 21 no'lu divanda ise aaba-ccca-ddda biçimindedir.

Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesindeki 8 no'lu divan 14 mısra, 10 no'lu divan 12 mısra, 18 ve 20 no'lu divan 6'şar mısra, 34 no'lu divan ise 10 mısradan kurulmuş olup, bunların kafiye düzeni aa-ba-ca-ça... şeklindedir.

2. Semai: Aruzun mefailün mefailün mefailün mefailün kalıbına uyan şiirlere semai denmektedir. 8 + 8 duraklı kalıbına da uyan bu şeklin kafiye düzeni divanda olduğu gibi aaba-ccca-ççça ya da aaaa-bbba-ddda..., abab-cccb-çççb şeklindedir. Gazel, murabba, müseddes biçimleri vardır. ¹⁰²

Ele aldığımız hikayelerden Garip ile Senem'de 5 (2, 9, 10, 22, 33 no'lu şiirler), Kamerşah ile Şemsi Canan'da 8 (3, 4, 5, 12, 14, 15, 16, 25 no'lu şiirler), Senuber'de 3 (33, 42, 48 no'lu şiirler, semai bulunmaktadır.

Garip ile Senem hikayesindeki 2 no'lu semai 10 mısra, 10 no'lu semai 4'er mısra, 9, 22, 33 no'lu semailer ise 8'er mısradan ibarettir. 16 heceli olan bu semailerin kafiye düzeni aa-ba-ca-ça şeklindedir.

Bunlardan 2, 9, 22, 33 no'lu semailer musammat semai tipindedir. Bu semailerin durak yapısı 8 + 8 olup, mısraları ortadan bölüp yan yana getirdiğimiz zaman dörtlükler meydana gelir. Nitekim 2, 22, 33 no'lu musammat semailer hikayenin diğer bir varyantında ¹⁰³ dörtlükler şeklinde kullanılmıştır. Söz konusu semailerin kafiye yapısını şöyle gösterebiliriz.

---

102. Halk Şiirinde Türler, s. 127

103. Uygur Halk Dastanları, 2, s. 220-312

_____ a   _____ b   _____ d   _____ d
_____ c   _____ b   _____ d   _____ b
_____ ç   _____ ç
_____ ç   _____ b

Senuber hikayesindeki 33 no'lu semai 10 mısra, 42 no'lu semai 8 mısra, 48 no'lu semai ise 6 mısradan oluşmaktadır. Bunların tamamı musammat semai tipindedir. Kafiye düzeni şöyledir.

_____ a   _____ b
_____ c   _____ b
_____ x   _____ x
_____ x   _____ b
_____ n   _____ n
_____ n   _____ b

Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesindeki 3, 5, 14, 25 no'lu semailer 8'er mısra, 12 no'lu semai 12 mısra, 15, 16 no'lu semailer 10'ar mısradan mürekkeptir. Bunlardan 3, 5, 12 no'lu semailer dörtlük biçimindedir. 12 no'lu semai hariç tamamı musammat semai tipine uymaktadır. 12 no'lu semai murabba biçiminde olup kafiye şeması aaaa-bbba-ccca şeklindedir. 3 no'lu semainin kafiye düzeni ise aaaa-baca şeklindedir. 5 no'lu semai de abcb-cbxb şeklinde kafiyeleşmiştir. Bunların ayrıca iç kafiye de vardır. Kafiye yapısından bunların gazel biçimindeki semailerin dörtlük şeklinde yazılmasıyla ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

3. Kalenderi: Aruzun Mefulü Mefailü Mefailü Feulün kalıbında yazılan 7 + 7 duraklı 14 heceli şiirlere kalenderi denmektedir. Kalenderilerin de gazel, murabba, muhammes, müseddes biçimleri vardır.¹⁰⁴

104. Halk Şiirinde Türler, s. 131-134

Bu şekil, hikayelerimizde çok az kullanılmıştır. Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde 2 (9, 11 no'lu şiirler, Senuber hikayesinde 1 (17 no'lu şiir) olmak üzere toplam 3 kalenderi bulunmaktadır.

Senuber hikayesindeki 17 no'lu kalenderi 6 dörtlükten ibaret olup murabba biçimindedir. Kafiye şeması aaba-xxxa -ddda .. şeklindedir. 14 hecelidir.

Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesindeki 9 no'lu kalenderi 4 dörtlük, 11 no'lu kalenderi murabba biçimindedir. Kafiye düzeni aaaa-bbba-ccca ... şeklindedir. 11 no'lu kalenderi gazel biçiminde olup aa-ba-ca-ça. şeklinde kafiyenlemektedir. 14 heceli ve durak yapısı da 7 + 7'dir.

4. Muhammes: Bu şekil sadece hikayelerimizden Garip ile Senem'de kullanılmıştır. Sözkonusu hikayedeki 5 no'lu şiir 3 beşlikten ibaret muhammestir. Mısraları 15 heceli olan bu şiirin kafiye düzeni aaaaa-bbbba-cccca şeklindedir. İlk beşlikteki 3. mısra 16 hecelidir.

UYGUR HALK HİKAYELERİNDEKİ ŞİİRLERİN ŞEKİLLERİ

Tablo: 1

HİKAYELER	HECELİ ŞEKİLLER				ARUZLU ŞEKİLLER				
	Mani	Koşma	Semai	Beyit	Divan	Semai	Kalenderi	Muhammes	Diğerleri
Tahir ile Zühre	(25 şiir) 66								
Garip ile Senem		17*	12	2		5		1	
Senuber		33	10		3	3	1		1****
Kamerşah ile Ş. Canan		18**		5	5	8	2		
Ş. Nizamettin ve Melike Rena		24***	37						
Boz Yiğit	43 (şiir)			1					

Not: * Bunun içinde 3 koşma on iki hecelidir.

** Bunun içinde yedi heceliden 1, on heceliden 3, on iki heceliden 1, on üç heceliden 1 koşma vardır.

*** Bunun 23'ü on iki heceli, 1'i on bir hecelidir.

**** Senuber hikayesinde 15 no'da kayıtlı olan bu şiir 16 heceli mısralardan kurulu, kafiye yönünden müstakil 3 dörtlükten oluşmuştur. Kafiye şeması aaba-ccxc-çdç şeklindedir. Değişik bir şekil olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görüldüğü gibi, Uygur halk hikayelerinde halk şiirinin hemen hemen bütün şekilleri bulunmaktadır. Yukarıdaki araştırmalar bu şekiller içerisinde en çok kullanılanın koşma ve mani olduğunu da ortaya koymaktadır. Ancak hangi şekil olursa olsun, bu şiirler şekil, hece ve durak yapısı itibariyle sıkı bir intizama tabi kalmadan serbestçe kullanılmıştır. Mesela, koşmalar, teorik olarak 11 heceli olmaları icabederken ele aldığımız hikayelerde bunların 10, 12, hatta 13 heceli olanları görülmektedir.

Aruzlu şekillere gelince, bunlar şekil bakımından her ne kadar divan şiirindekilere benzese de vezin itibariyle zaman zaman kusurlu bulunmaktadır. Yani bunları gerçek divan şiiriyle kıyaslamamak gerekir.

3. Redifler

Tahlil ettiğimiz hikayelerdeki şiirlerde en çok kullanılan unsurların biri rediftir. Kafiyeden sonra aynen tekrarlanan anlam ve görevi bir olan kelime ve kelime gruplarına redif denmektedir. Şiirde çeşitli biçimlerde görülen rediflerin anlamın kuvvetle belirtilmesinde, ahengin sağlanmasında çok önemli rolü vardır.

Redif, ele aldığımız hikayelerdeki şiirlerin hemen hemen hepsinde kullanılmıştır. En çok kullanılan redifler de şunlardır:

«eyledi», «sanğa tapşurdum», «hoş emdi», «saldıng», «eylime», «boldi», «küdür», «kaldı», «bugün», «bar», «neyleyin»

Redifler genellikle mısranın sonunda gelir, ancak mısranın başında gelenler de vardır. Mesela, Garip ile Senem hikayesindeki 37 no'lu şiirin 2. dördlüğünde «ne» redifi mısra başında gelmektedir.

Bunların yanısıra bir de her dördlüğün dördüncü mısrasında kavuştak olarak tekrarlanan nakaratlar vardır ki bu tip şiirlere koşma-şarkı denmektedir. Biz çalışmamızda bu tip şiirleri koşma çerçevesinde ele almakla iktifa ettik. kavuştak

olarak tekrarlanan nakaratlar da sözkonusu şiirlerde bolca kullanılmıştır. Burada bazıları örnek olarak veriyoruz.

Garip ile Senem:

Garip seni bir Allag'a tapşurdum	(8 no'lu)
Manga ustaz bolsingiz cavavım şudur.	(16 no'lu)
Yar camalini körmey öler ohşaymen	(18 no'lu)
Rastın eytkin can ana gülüni kim tizdi	(21 no'lu)
Yarning gülü keldi, özi kelmidi.	(22 no'lu)

Kamerşah ile Şemsi Canan:

Rehim eyligeysen Şemsi Cananga	(21)
Kamerşah oğlumni sendin tileymen	(33)
İşengin sen Kamerşah derding tûgeydu	(22)

Senuber:

Sözle halı perişaning ne boldı?	(3)
Bugün manga ahır zaman boluptur	(9)
Hever bering yarım bar mı?	(13)
Şükri emdi yar makanı körüdi	(18)
Yar camalın körmes boldum men emdi	(28)

Şahzade Nizamettin ve Melike Rena:

Bizge şundak kısmetler boldı neyleyin	(3)
---------------------------------------	-----

Bilmesme caying kaydudur	(5)
Manga aşık bolsingız sualım şudur	(18)
Bugün bizge medet berer künıngdur	(38)

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Nakaratların en çok kullanıldığı hikaye Şahzade Nizamettin ve Melike Rena'dır. Sözkonusu hikayedeki 40 şiirde nakarat bulunmaktadır.

4. Uygur Halk Hikayelerindeki Şiirlerin Fonksiyonu

a. Şiirlerin epizotlara göre dağılımı.

Halk hikayelerinde olaylar ve olayların seyri nesirle anlatılırken, coşku, ızdırap ve sevinç gibi heyecanlı haller nazımla anlatılmaktadır. Bu yüzden şiirlerin hikayelerdeki kahramanların aşık olmaları, ayrılmaları ve kavuşmalarının anlatıldığı bölümlerde yoğunlaştığını görürüz. Çünkü heyecan bu bölümlerde artmaktadır. Mesela, tahlil ettiğimiz hikayelerin Ailelerin ve Kahramanların Tanıtımı bölümünde şiir pek bulunmazken, Kahramanların Aşık Olmaları, Sürülme veya Gurbet'e Gitmeleri, Memleketine Dönmeleri bölümlerinde şiirlerin sıklığı görülmektedir.

Tahir ile Zühre hikayesinde Tahir ile Zühre'nin birbirine aşık olmaları bölümünde 4, Tahir'in memleketinden sürülmesi bölümünde 8, Tahir'in memleketine dönmesiyle ilgili bölümde 9 şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerde Tahir ile Zühre'nin birbirine olan aşkı, ayrılık derdi, Tahir'in gurbette çektiği acıları, diğer rakipleriyle olan mücadelesi, onun memlekete döndükten sonraki kavuşma sevinci, Tahir öldürüldükten sonra Zühre'nin yürek acıları anlatılmaktadır.

Garip ile Senem hikayesinde de Garip ile Senem'in aşık olmalarıyla ilgili bölümde 5, Garip'in Bağdat'a sürülmesi bölümünde 7, onun Bağdat'tan memleketi Diyarbekri'ye dönmesiyle ilgili bölümde 24 şiir vardır. Bu şiirlerde de Garip ile Senem'in birbirlerine olan ateşli aşkı, Garip sürülürken iki sevgilinin çektiği ayrılık acıları, Garip'in gurbette ve memleketine dönüşünde yolda karşılaştığı olaylar,

mesela: haydutlara rastlaması ve onlar tarafından satılması gibi olaylardan ötürü çektiği ızdıraplar, iki sevgilinin birbirlerine kavuştuğu zaman duydukları sevinç ve mutlulukları anlatılmıştır.

Senuber hikayesinde ise Senuber'in rüyasında gördüğü kıza aşık olmasıyla ilgili bölümde 5, Senuber'in sevgilisini aramak için çıktığı gurbet bölümünde 40, rüyasında gördüğü kıızı bulup memleketine dönmesiyle ilgili bölümde 6 şiir bulunmaktadır. Bu şiirler Senuber'le Gülperizat'ın aşkını, Senuber'in gurbette uzun yolculuk sırasında çektiği acılarını, arkadaşlarını ve Ziver Yiğit'i kaybetmesi, zencilere ve rudupalara tutsak olması, cadıya rastlaması gibi maceralar yüzünden çektiği çilelerini, Gülperizat'a kavuşma sevincini ve uzun süre ayrı düştüğü ailesiyle tekrar görüştüğü zaman duyduğu mutluluğunu anlatmaktadır.

Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde Kamerşah'ın rüyasında gördüğü Şemsi Canan olan aşkını anlatan bölümde 6, Kamerşah'ın sevgilisini aramak için çıktığı gurbet bölümünde 27, onun Şemsi Canan'ı bulup memlekete dönmesiyle ilgili bölümde 5 şiir vardır. Bu şiirlerde de Kamerşah'ın Şemsi Canan'a olan aşkı, onu aramaya çıkarken yaptığı uzun yolculuk sırasındaki sıkıntıları, Kamerşah'a aşık olan bir kadın ve Salmas Dede'nin kızı Ayhan'nın aşkı, Kamerşah'ın Şemsi Canan'la karşılaştığı ve Çarbağ'da beraber eğlendiği zaman duyduğu mutluluğu, Şemsi Canan'ın babası Şaperkut'un koyduğu engellerden iki sevgilinin duyduğu üzüntüleri, bütün engelleri aşkıktan sonra birbiriyle evlenmeleri ve uzun süre ayrı kaldığı memleketi İsfahan'a dönüp ailesiyle görüşmelerinden doğan sevinci anlatılmıştır.

Şahzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesinde Şahzade ile Melike'nin Aşık olmalarıyla ilgili bölümde 15, iki sevgilinin bulunduğu yerde karşılaştıkları zorluklarla ilgili bölümde 32, Şahzade Nizamettin'in Melike Rena'yı alarak memleketi Hezan şehrine dönmesiyle ilgili bölümde 14 şiir vardır. Bunlarda da iki sevgilinin birbirleriyle görüştükleri zaman duyduğu mutluluklar, ayrı kaldıklarında ve karşılaştığı zorluklar sırasında çektikleri azaplar ifade edilmektedir.

Boz Yiğit hikayesinde ise Boz Yiğit'in rüyasında gördüğü kızla olan aşkını anlatan bölümde 7, Boz Yiğit'in arkadaşı Kimen'le birlikte rüyasındaki kızı aramak için çıktığı gurbet bölümünde 22, Boz Yiğit'in öldürüldükten sonraki olaylarla ilgili bölümde 15 şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerde Boz Yiğit'in rüyasında gördüğü kızla olan aşkı, gurbette maymunlara tutsak olması ve kaçma sırasında çektiği sıkıntıları, Mulatiye şehrine geldikten sonra Sahipcamal ile karşılaşırken iki sevgilinin sevinci ve burada karşılaştığı türlü zorluklardan çektiği üzüntüler, Boz Yiğit öldürüldükten sonra Sahipcamal'ın acıları anlatılmıştır.

Bu şiirleri tabloya dökersek mesele daha iyi anlaşılacaktır.

UYGUR HALK HİKAYELERİNDEKİ ŞİİRLERİN EPİZOTLARA GÖRE DAĞILIMI

Tablo: 2

BÖLÜMLER EPİZOTLAR HİKAYELER	HAZIRLIK		MACERA		SONUÇ			TOPLAM Şiir Sayısı
	Allelerin Tanıtımı	Kahramanların Tanıtımı	Kahramanların Aşık Omaları	Sürülme veya Gurbete Giltme	Kahramanların memleketine dönmeleri	SONUÇ		
						Düğün	Ölüm	
Tahir ile Zöhre	-	2	4	8	9	-	3	26
Garip ile Senem	1	-	5	7	24	-	-	37
Senuber	-	-	5	40	6	-	-	51
Kamerşah ile Şemsi Canan	-	-	6	27	5	-	-	38
Şahzade Nizamettin ve Melike Rena	-	-	15	32	14	-	-	61
Boz Yiğit	-	-	7	22	-	-	15	44

Tablodan anlaşıldığı gibi şiirlerin epizotlara farklı oranda dağılması sadece kahramanların ferdi psikolojik durumunu değil, aynı zamanda toplum psikolojisini gayet güzel bir şekilde açıklamaktadır.

b. Rüyada Söylenen Şiirler

Anadolu sahası halk hikayelerinde kahramanlar şiir söyleme ve saz çalma yeteneğini rüyalarında pir'in elinden içtiği bade ya da aşk dolusu sayesinde kazanırlar ve ilk şiirini rüyalarından hemen sonra söylerler. Uygur sahasındaki halk hikayelerinde ise durum biraz farklıdır. Tahlil ettiğimiz hikayelerde kahramanların saz çalmaları sözkonusu değildir. Kahramanlar şiir söyler ve ilk şiirini de Anadolu sahası halk hikayelerindeki gibi rüyadan sonra değil, rüyalarında söylemektedirler.

Hikayelerimizden Senuber, Kamerşah ile Şemsi Canan, Boz Yiğit'te kahramanlar rüyalarında görüp aşık oldukları sevgilileriyle şiir söyleşirler.

Senuber hikayesinde Senuber rüyasında gördüğü Gülperizat'a aşık olur ve ona «kaydın bolursen?» (neredensin?) redifli bir şiir söyler Şemsi Canan da cevap olarak «...bolurmen» (olurum) redifli şiir söyler. 12 dördlükten oluşan soru cevap şeklindeki bu şiirde sevgililer birbirlerine aşkını, durumunu ve kimliğini anlatmaktadır.

Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde Kamerşah rüyasında sevgilisine «senin makaning» redifli bir şiirle onun mekanını ve kimliğini sorar. Şemsi Canan da «makanım» redifli bir şiirle Kamerşah'a kendini anlatır. İki sevgilinin soru cevap şeklinde söyledikleri 6 dördlükten oluşan bu koşmanın dördüncü mısralarının kafiyesi Kamerşah'a ait dördlükler ile Şemsi Canan'a ait dördlüklerde farklıdır.

Boz Yiğit hikayesinde de Boz Yiğit bir rüya görür. Rüyasında bir peri kızı Boz Yiğit'e 4 dördlükten oluşan maniyle aşkını anlatır ve kendini aramasını ister. Bunun üzerine Boz Yiğit de 4 dördlükten ibaret koşma tipi bir şiirle ona sabretmesini bildirir. İkinci senesinde peri kızı yine Boz Yiğit'in rüyasına girerek 7 dördlükten oluşan maniyle Boz Yiğit'i beklemekte olduğunu ifade eder. Boz Yiğit de 4 mani

dörtl g yle kızın yerini, kavım ve yurdunu, ismini sorar ve onu arayacağını bildirir. Bunun  zerine peri kızı cevap olarak 3 dörtlükten oluşan bir maniyle kendini Rum şehrinden bulabileceğini söyler.

c. Karşılıklı konuşma şeklinde söylenen şiirler

İncelemeye aldığımız hikayelerde kahramanlar birbiriyle çoğu zaman şiir ile konuşmaktadırlar. Karşılıklı soru cevap şeklinde söylenen bu şiirler hece ölçüsü bakımından aynı olmakla birlikte kafiye düzeni birbirerinkinden farklıdır. Yani birinin söylediği şiirin kafiye düzeni abcb-çççb-dddb şeklinde iken, diğerinin axbx-cccx-nnnx şeklinde olmaktadır.

Tahir ile Zühre hikayesindeki 4, 7, 13, 14, 15, 20, 21 no'lu şiirler; Garip ile Senem'deki 8, 21 ve 27 no'lu şiirler; Senuber'deki 1 ve 10 no'lu şiirler, Kamerşah ile şemsi Canan hikayesindeki 1 ve 28 no'lu şiirler, Boz Yiğit hikayesindeki 1, 2, 3, 4, no'lu şiirler karşılıklı soru cevap şeklinde söylenen şiirlerdir.

Bu şiirlerin büyük bir kısmını iki sevgilinin karşılıklı söylediği şiirler teşkil eder. Ancak bunun yanısıra kahramanın diğer tiplerle karşılıklı olarak söylediği şiirler de vardır. Mesela: Tahir ile Zühre hikayesinde Tahir, Zühre'den başka yine Kara Batur, şah Behram, Akça Hanım ve Melike Sultan Büvice ile de karşılıklı şiir söylemektedir.

Tahlil ettiğimiz hikayelerde çok önemli motiflerin biri olan deneme veya imtihan motifi şiirle anlatılmaktadır. Mesela: Garip ile Senem hikayesinde şeyh Cüneydi Bağdadi Garip'e şiirle soru sorar ve böylece onu dener. Garip de şeyh'in sorularına şiirle cevap verir ve verdiği doğru cevaplarla imtihandan geçer. Burada şeyh Cüneydi Bağdadi'nin sorularıyla Garip'in verdiği cevabı aynen nakletmek istiyoruz.

Nr. 16

Cüneydi Bağdadî'nin sorusu

Ol nîmedur yıldıztı yok, tendin su içer,

Şahı çeksiz yaprıǵı alemni kuçar,

Ol nîmedur, kanatı yok seylane uçar,

Oǵlum aşık bolsanǵ manǵa cavap ber.

Garip'in cevabı:

Yıldıztı yok ademdur, ruhı tendin su içer,

Könǵli çeksiz bostandır, alemni kuçar,

Kanatsızdur adem ekli seylane uçar,

Manǵa ustaz bolsıǵız cavavım şuldur.

Cüneydi Bağdadî'nin sorusu

Ol nîmedur egilur ve lekin sunmas,

Ol nîmedur müşkülât-capadan korkmas,

Ol nîmedur yalkunlangan oti besilmas,

Oǵlum aşık bolsanǵ manǵa cavap ber.

Garip'in cevabı:

Çın hekiket dünyada egilur sunmas,

Işk ehli capadin-ölümdin korkmas,

Işk tıǵı keser taǵnı bisi kaynılas,

Manğa ustaz bolsingiz cavavım şuldur.

Cüneydi Bağdadi'nin sorusu:

Ol nimedur pütkül alem yoruğı?

Ol nimedur üç yüz atmış yaprığı?

Ol nimedur sehi heseldin şahı?

Oğlum aşık bolsanğ manğa cavap ber.

Garip'in cevabı:

Ay hem kündür pütkül alem yoruğı,

Üç yüz atmış kündür uning yaprığı,

Sehi aydur uning heseldin şahı,

Piri ustaz bolsingiz cavavım şuldur*

* Çevirisi metinler bölümündedir.

Anlaşıldığı gibi karşılıklı soru cevap şeklinde gerçekleşen bu deneme içerik bakımından bir bilmecedan başka bir şey değildir. Nitekim «Azeri Bilmeceleri» adlı bir kitapta buna benzer bir bilmece geçmektedir.

Sual:

Ne ağacdır budahlar on iki,

Her budahda nece yaah yek-yeki

Hasile gelende meyvesi iki,

Biri ağdır, biri gara deyerler.

Cevabı:

Ağac ildir, ay budağı on iki,

Her budahta otuz yaah yek-yeki

Hasile gelende meyvesi iki,

Gündüz ağdı, gece gara deyerler. ¹⁰⁵

Şahzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesinde ise Melike Rena Şahzade Nizamettin'in kendisiyle evlenebilmesi için sorunlarına cevap vermesi gerektiğini söyler ve ona şiirle soru sorar. Melike Rena'nın Ademin yaratılışıyla ilgili sorduğu sorusuna Şahzade Nizamettin de doğru cevap verir.

Melike Rena'nın sorduğu soruların bazıları Garip ile Senem hikayesindeki Şeyh Cüneydi Bağdadi'nin Garip'e sorduğu sorular andırmaktadır. Mesela:

Kökte bardur bir dereh şahliri neçe?

İsmi tende turadur yaprığı neçe?

Bezi yaprak çüşidu töpidin tüzge,

Manga aşık bolsingiz sualım şudur.

Çevirisi:

Gökte vardır bir ağaç dalları nice?

İsmi tende duruyor yaprağı nice?

Bazı yaprak dökülür tepeden düze

Bana aşık iseniz sualım şudur.

---

105. Neriman Hepbildikler, Azeri Bilmeceleeri ve Bilmece Dili, (Bitirme tezi). E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İzmir-1982, s. 236-237

Bu şiir Şeyh Cüneydi Bağdadî'nin Garip'e sorduğu sorunun ilk dörtlüğüne benzemektedir.

Bazı halk hikayelerinde kahramanların birbirlerine kavuşabilmeleri için şiir yarışları yapıldığı da görülür. Mesela, Uygur halk hikayelerinden «Şahzade Behram ve Melike Dilriz»de¹⁰⁶ Melike Dilriz kendisiyle evlenmek isteyenleri şiir yarışına davet eder. Şiir söylemede kendisine kim üstün gelirse onunla evlenecektir. Çin hakanının oğlu Şahzade Behram Hızır'ın yardımıyla aşık olduğu Melike Dilriz'e kavuşur.

Bütün bunlardan gerek duyguyu anlatmada, gerekse konuşmalarda ve denemelerde şiirin fonksiyonunun hiç de küçümsenecek durumda olmadığı anlaşılmaktadır.

d. Müşterek şiirler

Halk hikayelerindeki müşterek şiirler meselesi, bugüne kadar üzerinde fazla durulmuş bir mesele değildir. Prof. Dr. Fikret Türkmen «Tahir ile Zühre» adlı kitabında sözkonusu hikayenin etkileri üzerinde dururken hikayedeki bazı şiirlerin diğer halk hikayelerinde de kullanıldığına işaret eder. Ali Öztürk «Türk Anonim Edebiyatı» adlı kitabında bu konuya değinirken daha çok varyantlar arasındaki benzer şiirler üzerinde durmuştur. Konuya daha dikkatli eğildiğimiz zaman birbirlerinden farklı halk hikayelerinde müşterek kullanılan pek çok şiirin bulunduğunu farkederiz. Bu müşterek şiirler halk hikayelerinin kalıplaşmış ortak anlatım tekniklerinin biri olarak görülmektedir.

Tahlil ettiğimiz hikayelerde de aynı mahiyetteki şiirleri görüyoruz. Mesela:

Garip ile Senem:

Mundin keter bolsanğ Bağdat şehrige,

Garip seni bir Allaga topşurdum.

Alla saldı bu cudalık derdige,

Gerip seni bir Allaga topşurdum.

---

106. Uygur Halk Destanları, 4, Şincang Halk Neşriyatı, Ürümqi, 1993, s. 191-239

Kamerşah ile Şemsi Canan:

Mundin keter bolsanğ oğlum

Kamerşah, Şemsi Canan kızını sanğa topşurdum.

Alla saldı cudalıkning derdige

Yigane kızını sanğa topşurdum.

Bu şiir yine Uygur halk hikayelerinden «Hurilika ile Hemracan»da da vardır. Mesela:

Mundin keter bolsang kaytıp yurtungga

Hemra seni bir Allaga topşurdum.

Vedimizge sen özeng kılğaysen vapa,

Hemra seni bir Allaga topşurdum¹⁰⁷

Naklettığımız bu şiirler vezin ve kafiye yönünden, söylendiği muhit yönünden birbirinin aynıdır. Yani hepsi 11 hecelidir ve hepsi ayrılma durumunda söylenmiştir. Bu yüzden sözkonusu şiirlerin üstlendiği fonksiyonu da aynıdır.

Şimdi şu mısallara bir bakalım:

Garip ile Senem:

Gerip derler bu atımnı,

Kimge eytay men dadımnı,

Alla bersun muradımnı,

Meni togra yolga salgın.

Senuber:

Şah Senuber derler mening atımnı,

İzlerim Alladın köngül şadımnı,

Hek muyesser etkey şu muradımnı,

Yarı dep külpetlik hicran izleyin.

---

107. Alimcan İnayet, Hurilika-Hemracan Hikayesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), E.Ü. Ed. Fak. Kütüphanesi, 1992-İzmir.

Bu şiir Hurilika ile Hemracan hikayesinde şöyledir: Hemra denglar şul atımnı,

Kimge eytay men dadımnı,

Alla bersun muradımnı

Hurilikahan yarga yetküz.

Anadolu sahası halk hikayelerinden «Köroğlu»nda bu şiirin varyantına rastlamaktayız. Mesela:

Hüruşan Alı derler öz adımıza,

Huda yardımcıdur her dadımıza,

Nuh tufanı benzer bir badımıza,

Dünya kan ağlayıp can ateşlenir.¹⁰⁸

Bu şiirlerde de biraz önce verdiğimiz örneklerde olduğu gibi, kalıp ve kafiye aynıdır. Ancak hece sayısı, bazı mısralar ve şiirin kullanıldığı muhit farklıdır. Hece sayısı ve bazı mısraların biraz farklı olması şiirin kalıbını bozmaz, fakat kullanıldığı muhitin değişmesi aynı şiire değişik fonksiyon kazandırır. Mesela, Garip ile Senem hikayesinde bu şiiri Garip falcı nineye fal baktırırken söyler ve bununla derdini, isteklerini dile getirir. Senuber hikayesinde ise Senuber ölen arkadaşı Ziver'i toprağa verdikten sonra üzülererek bu şiiri söyler. Şiirde sevgilisi için çektiği bu acılan ve Allah'tan dilediklerini anlatır. Köroğlu hikayesinde Köroğlu kendi neslinin mert ve yiğitliğini bu şiirle ifade eder.

Müşterek kullanılan bazı şiirlerde ise mısraların sırası değiştirilmiştir. Mesela:

Senuber:

Zalim pelek oga koştı eşimga,

Tügimes sevdalar saldı beşimga

Hiç kim rehim eylimes kanlık yeşimga,

Yar camalın körmes boldum men emdi.

---

108. Halk hikayeleri ve Halk Hikayeciliği, s. 207

Diğer hikayelerden Hurilika ile Hemracan'da bu şiir şöyle geçer.

Gapil erdim emdi keldim keşingga,
Ne sevdalar çüşti sening beşingga,
Kimler sening oga saldı eşingga
Örgiley men kara nerkeş közüngdin.

Yusuf ile Züleyha:¹⁰⁹

Bilinmeyen ne hikmet çüşer beşingga,
Pelek agu saldı içken eşingga,
Rehmet eyiligin akkan yeşingga,
Cenim içre servi nazım aynılma.

Anadolu sahası halk hikayelerinden Melikşah ile Güllü Han'da bu şiir şu şekildedir:

Nazar eyle gözden akan yaşına,
Felek agu kattı benim aşıma,
Senin için neler geldi başıma,
Kahr edib mülkümden geçdim de geldim.¹¹⁰

Bazı müşterek şiirlerde mısraların hece sayısı farklıdır ama kafiye yine aynı kalmaktadır. Bu tür şiirlere gerek Uygur sahasındaki halk hikayelerinde, gerekse Anadolu sahası halk hikayelerinde yer yer rastlamaktayız. Mesela:

Hurilika ile Hemracan:

Mundin keter bolsang tağlar tumandur,
Camaling muradım arzu-armandur,
Bugün cudalıktur, ahır zamandur,
Hemra seni bir Allaga tapşurdum.

---

109. Uygur Halk Dastanliri 2, s. 8

110. Dr. Otto Spies, Türk Halk Kitapları, Çev. Behçet Gönül, Rıza Koşkun Basımevi, İstanbul, 1941, s. 77

Yusuf ile Züleyha:

Yıraklıkning hicran ot yamandır,
Atamning beşiga ahır zamandır,
Emdi ketsem kaytıp kelmek gumandır.
Ehli helkim buradırım aman bol (s.44)

Aşık Garip:¹¹¹

Garib aydur benim halim yamandır,
Yüce dağ başları tozdur dumandır,
Bu ayrılık bize ahır zamandır.
Gidem yar, eğlenem, belki gelmiyem.

Kerem ile Aslı:

Dertli Kerem eder ebru kemandır,
Yarı görmeyeli haylı zamandır,
Ellere yaz bahar, çayır çimendir,
Niçin bize yağmur ile kar gelir.¹¹²

Melikşah ile Güllü Han:

Şimden gerü benim halim yamandır,
Sevdiğimin kaşı kemandır.
Bilmem aceb ne diyarda mihmandur,
Arasam da bulsam nazlı yarımı (s. 62)

Bazı şiirlerin aynı hikaye içinde birçok defa kullanıldığı da görülmektedir.

Mesela, Senuber hikayesinde,

---

111. Dr. Fikret Türkmen, Aşık Garip Hikayesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma, Ankara-1974, s.146

112. Kerem ile Aslı, Bozkurt Kitap ve Basımevi, İstanbul, 1970, s. 81

Şah Senuber derler mening atımını,

İzlermen Alladin köngül şadımını,

Hek muyesser etkey şu muradımını,

Yarnı dep külpetlik hicran izleyin

şeklindeki şiir aynı hikayedeki 32 ve 41 no'lu şiirler arasında da biraz değişik şekliyle geçmektedir.

Buna benzer örneklere halk hikayelerinde sık sık rastlamak mümkündür. Yukarıdaki örneklere baktığımızda bunların şekil yönünden birbirinin aynı veya varyantı olduğu görülür. Ancak kullanıldığı muhitin değişmesi aynı şiire değişik görev yüklemiştir.

Netice itibariyle, Uygur halk hikayelerinde kullanılan bu şiirlerin Anadolu sahası halk hikayelerinde de görülmesi sözkonusu hikayelerin aynı kaynak ve aynı ruhtan meydana geldiğinin bir başka delilidir.

V. BÖLÜM

UYGUR HALK HİKAYELERİNDEKİ DİĞER HUSUSLAR

1. Dini Unsurlar

Kuvvetli islam tesiri altında teşekkül eden halk hikayelerinin dini unsurlar taşıması gayet doğaldır. Ancak sözkonusu unsurların hikaye yapısı içerisindeki dağılımı ve fonksiyonu farklıdır. Hikayelerin nesir kısmında dini unsurlara seyrek rastlanırken, nazım kısmında bunların yoğunlaştığı görülür. Ele aldığımız metinlerde bunu açıkça görüyoruz.

Tahir ile Zühre hikayesinin ilk bölümünde Akhan ölünce Karahan onu yıkatıp tekvin techizle defnetmektedir. Burada islami kurallar sözkonusudur. Zühre Dilaram'a Tahir'in bırakıldığı yerden abdest için su getirmesini söyler. Zühre'nin abdest için su getirtmesinden, onun namaz kıldığı anlaşılmaktadır.

Garip ile Senem hikayesinde Garip uyurken bir rüya görür. Rüyasında Hazreti Ekrem Sellallahu Aleyhi Vesselam'ın mübarek elinden kuledeki kırklar sohbetinde aşk şarabı içer. Buradaki Hazreti Ekrem Sellallahu Aleyhu Vesselam sevgili peygamberimizi, kırklar de dinimizde ölümsüzlüğe kavuştuğuna inanılan kutsal şahsiyetleri göstermektedir. Garip, Bağdat şehrinden memleketi olan Diyarbekri'ye dönerken bir dağda Hazreti Şeyh Cüneydi Badadi'ye rastlar. Bilindiği gibi, 10. yüzyılda Bağdat'ta yaşayan Cüneyd-i Bağdadi meşhur İslam mutasavvifidir.

Senuber hikayesinde ise Hurşit Şah Allah'tan bir çocuk talep eder. Allah da onun talebini makbul görüp ona bir erkek çocuk ihsan eder. Senuber sıkıntıya düştüğü zaman sık sık Allah'a yalvarıp ağlamakta ve münacat okumaktadır. Arkadaşı Ziver ölünce onun cenaze namazını okuyup defneder. Senuber sevgilisini bulup memleketine dönüşünde nehirde boğularak ölen 500 yiğiti için ağlarken Allah'ın kudretiyle bu yiğitler tekrar hayata döner. Ziver Yiğit de dirilir.

Hurşit şah tahtını oğlu Senuber'e verdikten sonra Allah'a ibadet etmekle meşgul olur.

Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde de padişah Hüsen Allah'tan bir çocuk talep ederek kırk gün kırk gece ibadet edip ağlar. Kuh-ı kaftaki dev pirlerin padişahı Şaperkut da Allah'tan bir çocuk istemektedir. Kamerşah sevgilisi Şemsi Canan'la evlenebilmesi için şart koşulan görevi yerine getirmek üzere kırk gün kırk gece ibadet ederek Hudaya nale eder.

Şahzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesinde Melike Rena'nın gördüğü rüyayı yorumlayan Hoca Nasrettin ona yedi gün Kur'an okumasını söyler (s. 6). Melike Rena hocanın tasviyesi üzerine Çarbağ'da ibadetle meşgul olur (s.40). Cellatlar Melike Rena'yı kuleden aşağı bırakmak üzereyken cuma namazı vaktinde adam öldürmenin doğru olmadığını söyleyerek namazın bitmesini bekler (s.54). Buhara'daki Bala Gerdan evliya otuz üç bin müridiyle Tanrıya ibadet etmektedir (s.66). Melike Rena, Şahzade Nizamettin'le bir nehir kıyısında otururken nehirde akıp gelen sandığı çıkarmak için Allah'a münacat okur. Allah'ın kudretiyle rüzgar eser ve sandık kıyıya vurur (s.85).

Boz Yiğit hikayesinde de Boz Yiğit zorda kalınca Allah'a yalvarıp ağlamakta ve münacat okumaktadır (s.345). Tammashan'a mektup göndererek kızını isterken «.. kızınıza Allahu ta'la'nın kudretiyle aşık olmuşum..., Hudanın takdirini ferman ve saltanatınızı mukaddes bilip isteğimi kabul görünüz» der (s.360).

Bütün bu örnekler hikayelerin nesir kısmında tesbit edilmiştir. Nazım bölümlerinde ise bu tür misallere yer yer ratlamak mümkündür.

Mesela:

Elhemdu süre Kur'anning başıdadur yar yar

Peygamberler Allanını kaşıdadur yar yar

(Boz Yiğit, s. 356)

Ana pak tugmak bar,

Alla emrini bilmek bar,

Ecel yetse bendiğe,

Bu dünyadın ketmek bar.

(Boz Yiğit, s. 384)

Biz burada sadece şiirlerde telmih olarak geçen dini hüvviyeti haiz şahısların listesini vermek istiyoruz. Çünkü meselenin anlaşılmasında en güzel örneği bunlar teşkil etmektedir.

a. Peygamberler:

1. Hz. Adem,	2. Hz. İdris.	3. Hz. Nuh
4. Hz. İbrahim	5. Hz. İsmail	6. Hz. İshak
7. Hz. Yakup	8. Hz. Yusuf	9. Hz. Musa
10. Hz Davut	11. Hz. Süleyman	12. Hz. Lukman
13. Hz. İsa	14. Hz. Muhammed	

b. Melekler

1. Hz. Cebrail	2. Hz. İsrail	3. Hz. Azrail	4. Hz. Mikail

c. İslam'a hizmet eden şahıslar

1. Hz. Ebubekir	2. Hz. Ömer	3. Hz. Osman
4. Hz. Ali	5. Hz. Haydar	6. Hz. Fatma
7. Hz. Hasan ve Hüseyin	8. Sahabe	9. Hz. Mevlevi Cami

Bu şahıslar ele aldığımız hikayelerin hemen hemen hepsinde yer almıştır.

Ancak bunların dağılım oranı birbirindekinden farklıdır. Bunu şöyle gösterebiliriz.

Hikayeler

Dini Şahıslar	1	2	3	4	5	6
1. Hz. Adem		+			+	
2. Hz. İdris			+			
3. Hz. Nuh						
4. Hz. İbrahim		+	+	+		
5. Hz. İsmail			+			
6. Hz. İshak						
7. Hz. Yakup					+	
8. Hz. Yusuf				+	+	
9. Hz. Musa		+	+		+	
10. Hz. Davut		+	+		+	
11. Hz. Süleyman		+			+	
12. Hz. Lukman		+		+	+	
13. Hz. İsa			+		+	
14. Hz. Muhammed			+		+	
15. Hz. Cebrail					+	
16. Hz. İsrail					+	
17. Hz. Mikail					+	
18. Hz. Azrail				+	+	
19. İblis					+	
20. Hz. Ebubekir			+			
21. Hz. Ömer			+			
22. Hz. Osman			+			
23. Hz. Ali		+	+			
24. Hz. Haydar			+			
25. Hz. Fatma						
26. Hz. Hasan ve Hüseyin				+		
27. Sahabe			+			
28. Dört yar			+			
29. Hz. Melevi Cami						
30. Mansur						
31. Ahmedi Muhtar			+			

1. Tahir ile Zühre

2. Garip ile Senem

3. Senuber

4. Kamerşah ile Şemsi Canan

5. Şahzade Nizamettin ve Melike Rena

6. Boz Yiğit

Yukarıda gösterilen dini şahıslar sadece isim olarak değil, onlarla ilgili bazı olaylar telmih olarak geçmektedir. Mesela, Hz. İbrahim'in ateşte yanması, Hz. Süleyman'ın Belkıs'a aşık olması, Hz. Yusuf'un satılışı ve Kerbela vak'ası gibi dini olaylar telmih olarak kullanılmıştır.

Bütün bunlardan incelediğimiz hikayelerin koyu dini unsurlarla süslenmiş olduğu görülmektedir.

2. Masal Unsurları

Halk hikayelerinde yer alan masal unsurları halk hikayelerinin karakterini tayin meselesinde bazı tartışmalara yol açmıştır. Mesela, Dr. Otto Spies sözkonusu unsurlardan dolayı halk hikayelerini masal olarak görmektedir.¹¹³ Pertev Naili Boratav ile H. A. Ficsher ise halk hikayelerinde reel hayatın ön planda, masal unsurlarının ise arka planda olduğunu, dolayısıyla halk hikayeleri ile masalların birbirlerinden ayrıldığını ortaya koymuştur.¹¹⁴

Halk hikayelerinde sadece masal unsurları değil, aynı zamanda destan ve roman unsurları da vardır. Ancak bu unsurların fonksiyonunun halk hikayelerinin karakterini değiştirecek derecede olmadığı da ortadadır. Bunu ele aldığımız hikayelerde de görüyoruz.

Tahlil ettiğimiz hikayelerde fazla olmamakla birlikte bazı masal unsurları da bulunmaktadır. Şekilde, mekanda, tipte ve olayda görülen bu masal unsurları, hikayeleri renklendiren bir süs rolü oynamaktadır. Bu unsurlar her ne kadar olağanüstü görünse de hikaye mantığı içerisinde doğallaşmakta, fazla gariplik doğurmamaktadır.

---

113. Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği s. 64

114. a.g.e., s. 65

Biz bunu örnekleriyle açıklamak istiyoruz.

a. Şekilde: incelediğimiz hikayelerin tamamı masal formeli olan belirsiz zamanla başlamaktadır. Hikayelerin ikisi «eski zamanda...» diye başlarken, diğerleri de zaman belirtilmeden doğrudan doğruya başlamıştır.

b. Mekanda: Ele aldığımız hikayelerde masal memleketi olan Çin, Şam, Rum, Diyarbekri, Kuhi kaf gibi mekanlar kullanılmıştır. Mesela:

Tahir ile Zühre hikayesinde sandığa konularak nehire bırakılan Tahir akarak Rum şehrine gelir.

Garip ile Senem hikayesinde Abbashan Karahanlıların Diyarbekri ilinin padişahıdır. Dolayısıyla Garip ile Senem'in faaliyet alanı da Diyarbekri'dir.

Senuber hikayesinde Senuber'in babası Hurşid Şah Çin memleketinin hükümdarıdır.

Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde Şemsi Canan babası Şaperkut Kuhikafın padişahıdır.

Şahzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesinde Melike Rena Şam'da yaşamıştır.

Boz Yiğit hikayesinde Boz Yiğit ile arkadaşı Kimen uzun bir yolculuktan sonra Maymunlar şehrine gelirler.

Halk hikayelerinde sık sık başvurulan bu masal memleketlerinin muhayyile (convantional)nin çalıştırılabilmesinde önemli fonksiyonu olduğunu daha önce belirtmiştik.

c. Tipte: İncelediğimiz hikayelerde masal kahramanları olan dev, peri, cadı, hayvan ve konuşan kuşlar da sahneye çıkmışlardır. Mesela:

Tahir ile Zühre'de Tahir'in gerçeği öğrenip Zühre'ye aşık olmasına sebep olan ihtiyar nine (cadı) Tahir'in yakalanıp öldürülmesine de sebep olmuştur.

Senuber hikayesinde Senuber'in rüyasında görüp aşık olduğu Gülperizat bir peri kızdır. Senuber Gülperizat'ı ararken bir cadı tarafından geyiğe dönüştürülür. Senuber'i Gülperizat ile memleketine götüreren devlerdir.

Kamerşah ile Şemsi Canan'da da dev pirlar Kamerşah ile Şemsi Canan'ı İsfahan'a götürür.

Boz Yiğit hikayesinde maymunlar yakaladığı Boz Yiğit'i kendilerine padişah yapmak istemektedirler.

Bunların yanısıra sevgililerin zaman zaman uçan kuşlardan, yani tarlakuşu, tuma ve bülbüllerden sevgilisine selam yolladığı görülür.

d. Olaylarda: Ele aldığımız hikayelerde masallara özgü olağanüstü olaylarda yer almaktadır.

Mesela:

Tahir ile Zühre hikayesinde Melike Sultan Būvice tarafından kıyıya çıkarılan sandık kendiliğinden açılır. Zühre Tahir'in mezarna gelerek bir beyit okuyunca mezar ortadan yanılarak açılır. Zühre mezara girince tekrar kapanır.

Garip ile Senem hikayesinde Senem dua ederek eski halinden yüz kat daha güzelleşir.

Senuber hikayesinde Senuber üç yüz altmış yıllık mesafede bulunan sevgilisini aramaya çıkar. Ararken de gökte uçan tumalardan, kuşlardan, hatta rüzgardan sevgilisine selam yollar. Bir kulede rastladığı cadı tarafından geyiğe dönüştürülür.

Senuber nehirdeki bir ağaç üzerinde mahzur kalırken gökten uçarak gelen bir anka kuşu Senuber'e geliş nedenini sorar, sonra onu gitmek istediği Şehri Şebistan'a ulaştırır ve Senuber'e yapması gerekenleri söyler.

Senuber memleketine dönmek isteyince Gülperizat devlerine kendilerini götürmelerini emreder ve böylece gökte uçarlar.

Deryayı Omman'da garkolan 500 yiğit tekrar dirilir. Ölen Ziver Yiğit de canlanır.

Kamerşah ile Şemsi Canan'da, Kamerşah çölde yürürken gördüğü bir tarla kuşundan sevgilisine selam söyler. Devler Kamerşah ile Şemsi Canan'ı üzerine alarak 360 yıllık mesafeyi kırk günde katedip İsfahan şehrine ulaştırır.

Kamerşah Kuhıkaftan getirdiği tılsımlı ab-ı hayat ile babasının kör olan gözlerini iyileştirir.

Şahzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesinde yüksek kule üzerinden bırakılan Melike imdat çağınca Buhara'da bulunan bala Gerdan evliya yetişip gelir ve onu kurtarır (s.68)

Yukarıda gördüğümüz masal unsurları hikayelerin muhtelif bölümlerine serpilmiş olup, genel yapı içinde ikinci planda yer almaktadır.

3. Tipler

Tahlil ettiğimiz hikayelerdeki tipler padişah, vezir, tüccar, köle gibi çeşitli sosyal mevkii ve meslekteki şahıslardan oluşmuştur. Bunlar toplumun muhtelif tabakalarını temsil etmektedir.

Bütün hikayelerde olayların merkezinde bulunan erkek kahramanlar padişahların tek oğullarıdır. Sahip oldukları olağanüstü güçleriyle karşılarına çıkan her türlü engelleri başarıyla aşarak hedeflerine ulaşırlar. Bunlar mücadeleci tipleri temsil etmektedirler.

Hikayelerdeki kız kahramanlar da erkek kahramanlar gibi hükümdarların tek evlatlarıdır. Aşkına son derece bağlı ideal sevgili tipini temsil ederler.

Hikayelerde olayların merkezini teşkil eden erkek kahramanlar ile kız kahramanların kaderi gereğince birbirlerine aşık olmaları, kavuşma istek ve mücadeleleri diğer tipleri de harekete geçirerek sahneye çıkarmaktadırlar. Sahnede görülen tipler:

1. Kahramana iyilik eden tipler

2. Kahramana kötülük eden tipler diye iki gruba ayırabiliriz.

1. Kahramana iyilik eden tipler

Bu tipler kahramanların sevgiilerine kavuşma mücadelelerinde değişik şekil ve vasıtalarla yardım etmektedirler.

Mesela: Tahir ile Zühre hikayesinde, Zühre ile Tahir arasında iletişimi Dilaram sağlamaktadır. Şah Behram ise Zühre'nin isteği üzerine kervanlarla Rum şehrine varıp Tahir'i bulur getirir.

Garip ile Senem hikayesinde falcı nine Garip'in falına bakarak onun zamanında Diyarbekri'ye ulaşıp Senem'le buluşmasına sebep olur. Bir de her zaman Senem'in yanında bulunan Akça Ana vardır ki, Senem'in bütün dertlerine çare bulma, Senem ile Garip'i buluşturma görevini bu kadın üstlenmiştir.

Senuber hikayesinde kahramana yardım eden tipler arasında Ziver Yiğit, Mihri Engiz, Dadı, Zerrin Bal bulunmaktadır.

Vezir olan Ziver Yiğit Senuber'in en iyi arkadaşıdır. Senuber'e uzun yolculukta eşlik eder ve onun için ölür.

Mihri Engiz ise geyiğe dönüştürülen Senuber'i eski haline getirir ve ona aşık olur. Aşkına karşılık görememesine rağmen Senuber'e iyilik eder ve onun sevgilisi Gülperizat'ı bulmasını sağlar. Sonunda Gülperizat ile birlikte Senuber'le evlenir.

Zenciler padişahının kızının bir dadısı bulunmaktadır ki, Zencilere tutsak olan Senuber'i ölümden kurtaran odur.

Senuber hikayesinde bir de masallara özgü tipler vardır.Zerrin Bal adlı kuş işte bunların biridir. Senuber'e yardım eder ve ona Gülperizat'ın yerini söyler.

Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde kahramana yardım eden tiplerin başında Salmas Dede gelmektedir. Geçimini şifalı bitkiler toplayarak sağlayan bu tip Kamerşah'ı evlat edinerek evinde barındıran, Kamerşah'ın Şemsi Canan'a kavuşmasında önemli rol oynayan bir ihtiyardır.

Ölüm tehlikesine rağmen Şemsi Canan'ı Kamerşah için babasından istemeye gider. Kamerşah için ölüyü diriltten bir ilaç yapar.

Bunun dışında Kamerşah'a aşık olan ve aşkından dolayı ona yardım eden bir kadın bulunmaktadır.

Sözkonusu hikayede kahramana dolaylı olarak yardım eden bir vezir tipi vardır. Şaperkut'un hizmetindeki bu vezir Salmas Dede'yi ölüm cezasından affettirir.

Şahzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesinde kahramanlara yardım eden tipler olarak Hoca Nesirdin, Bahçıcvan anne, tüccarlar, saray sahibi, Gülcemal, Melike Rena'nın annesi, Meksuthan karşımıza çıkmaktadır.

Hoca Nesirdin, Melike Rena'nın gördüğü rüyayı yorumlayarak ona Kur'an okumasını tavsiye eder (s.3, s.14). Melike Rena'nın zorda kaldığı zaman sık sık başvurduğu adam budur.

Birçok hikayelerde kız kahramanın yanında bulunan bahçivan anne tipi sözkonusu hikayede görülmektedir. Melike Rena'nın yanındadır ve ona yardım eder.

Tahir ile Zühre hikayesinde gördüğümüz tüccar tipi bu hikayede Şahzade Nizamettin'in Hezan şehrinden Şam'a gelerek Melike Rena ile görüşmesine vesile olmaktadır. Şahzade Nizamettin'i kendileriyle birlikte Şam'a vana ticaret yapmaya ikna ederler.

Saray sahibi, Şahzade Nizamettin'in Şam'daki yardımcısıdır. O Şahzade Nizamettin'e ve Melike Rena'ya önemli yardımlarda bulunur. İki sevgilinin yaptırdığı gizli nikaha tanıklık eder ve bu olayı gizlemek için ölümü bile göze alır (s.16).

Gülcemal, Melike Rena'nın yanında bulunan cariyelerden biridir. Melike Rena onu her gittiği yere beraber götürmektedir (s.8)

Melike Rena'ya yardım eden tiplerin biri de kendi annesidir. Kızına sihirli altın küpeyi vererek onu feci bir ölümden kurtarır.

Melike Rena'nın kardeşi olan Meksuthan da kız kardeşine elinden gelen yardımı yapar. Babasının Melike'yi affetmesini ısrarla ister.

Boz Yiğit hikayesinde Boz Yiğit'e yardım eden tiplerin başında Kimen gelmektedir. Abdullah Han'ın veziri Tabil'in oğlu olan Kimen, Boz Yiğit'in en yakın arkadaşıdır. Çeşitli zorluk ve mücadelelerde Boz Yiğit'in yanında bulunmaktadır. Arkadaşı için her türlü zorluğa katlanır, hatta ölümü bile göze alır.

Sözkonusu hikayede de görülen tüccarlar uzun yolculuğa çıkan Boz Yiğit'e yiyecek ve elbise verirler (s. 346).

Sahipcamal'ın yanındaki kırk kız da kahramanlara yardım etmiştir. Sahipcamal'ın isteği üzerine Boz Yiğit'i ararlar ve bulurlar.

İyi vezir tipi bu hikayede de bulunmaktadır. Mesela: Kimen, Tammashan'a Boz Yiğit'in mektubunu ulaştırırken öldürülmek istenir. Kimen'i bu ölümden kurtaran işte Tammashan'ın veziridir (s.360).

Ele aldığımız hikayelerde kahramanlara yardım eden tipler sadece bunlardan ibaret değildir. Daha önemli bir tip vardır ki, o da Hızır'dır. Hızır değişik hikayelerde değişik isimlerde ve değişik şahsiyetlerde ortaya çıkmakta, kahramanlara da değişik şekillerde yardım etmektedir.

Garip ile Senem hikayesinde Hızır'ın rolünü Şeyh Cüneydi Bağdadi üstlenmektedir. O, Garip'e soruları sorduktan sonra ona hayır dua eder. Garip'in muradına ermesinde bu duanın rolünü gözardı edemeyiz.

Senuber hikayesinde Senuber bir mezara gelip uyuyunca, rüyasına bir kişi girerek ona burada yatmamasını söyler.

Bir keresinde Senuber rudupalara tutsak olur. Ne yapacağını şaşırken Hazreti Hızır Aleyhisselam gelerek Senuber'e rudupanın başını bir çınarın çatalına kıştırıp koparmasını söyler, Senuber de Hızır'ın dediğini yaparak tutsaklıktan kurtulur.

Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde ise Hızır şöyle ortaya çıkmaktadır: Çölde yolunu şaşırın Kamerşah Allah'a yalvarınca gökten bir kişi iner ve "Ey oğlum, yoluna devam et, Allah talebini makbul görüp sana yardımcı olsun, yine üç yıl yürürsen bir ihtiyara rastlayasın. O yolunu göstereyim, muradına eresin.» der. Hızır Kamerşah'a bu şekilde yol göstermiş olur. Kamerşah uzun bir yolculuktan sonra ak sakallı, nur yüzlü bir kişiye rastlar. Ak sakallı kişi Kamerşah'ı muradına erdirmek için geldiğini söyler. Şahzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesinde ise Hızır'ın yerini Bala Gerdan Evliya (Evliya Nekşibendi, Tacı Evliya) almaktadır. Yüksek bir kule üzerinden bırakılan Melike Rena'nın imdanına yetişerek Melike'yi ölümden kurtarır (s.66).

Boz Yiğit hikayesinde Hızır «ak sakallı bir kişi» olarak ortaya çıkmıştır. Boz Yiğit akşamleyin yatıp uyurken bir rüya görür. Rüyasında ak sakallı bir kişi ona bulunduğu şehirden çıkmamasını, sevgilisinin bu şehirde olduğunu söyler.

Görüldüğü gibi destanlarda ve hikayelerde değişik kılıklarda ortaya çıkan Hızır tipi zorda kalan kahramanları koruyan bir hami olarak bilinmektedir. En kritik anlarda kahramanın imdadına yetişir, yol gösterir ve ölüm tehlikesini ortadan kaldırır. Bu tip gerek Anadolu sahasındaki, gerekse Doğu Türkistan sahasındaki destan ve halk hikayelerinde hep aynı fonksiyon ve görevi üstlenmektedir.

Bütün bunların yanında kahramana yardım eden tipler olarak masal kahramanları, yani dev ve hayvanları(kuşlar)'da görüyoruz

2. Kahramana kötülük eden tipler

Kahramanların sevgililerine kavuşmalarını engelleyici tipler olarak gördüğümüz bu kadro oldukça çeşitlidir. Hükümdarlar, babalar, anneler, cadılar, rakipler, zenciler ve haydutlar bu kadroda yer almaktadırlar. Bunlar kahramanların hedeflerine ulaşmalarını muhtelif şekil ve yöntemlerle engellerler. Bu engellerin hikayelerin yapısında çok önemli fonksiyonu bulunduğunu daha önce belirtmiştik.

Tahlil ettiğimiz hikayelerde kahramana kötülük eden tiplerin başında kötü baba ve kötü anne tipi gelmektedir. Mesela: Tahir ile Zühre hikayesinde Zühre'nin babası Karahan, Garip ile Senem hikayesinde Senem'in babası Abbashan ve annesi Hanış Ayım, Kamerşah ile Şemsi Canan hikayesinde Şemsi Canan'ın babası Şaperkut, Şahzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesinde Melike Rena'nın babası Maksuthan, Boz Yiğit hikayesinde Sahipcamal'ın babası Tammashan bu tipleri temsil etmektedir.

Bunlar kızlarını aşık oldukları sevgililerine vermemekte direnmekte ve sevgililerin önüne her türlü engeli çıkartmakta, hatta bazıları kızlarının sevgililerini öldürmekten de geri kalmamaktadırlar.

Tahlil ettiğimiz hikayelerin ikisinde cadı tipi karşımıza çıkmaktadır ki bunlar kahramanları sözle, büyü ile engellerler.

Tahir ile Zühre hikayesinde cadı tipini temsilen ortaya çıkan ihtiyar dellale, Tahir ile Zühre'nin beraberliğini Kara Batur'a ihbar ederek Tahir'in nehire atılmasına, sonra ölümüne neden olur.

Senuber hikayesinde sevgilisini arayan Senuber cadı tarafından büyü ile geyiğe dönüştürülür.

Kahramana kötülük eden tiplerin biri de iftiracı kız tipidir. Garip ile Senem ve Boz Yiğit hikayesinde görülen bu tip, sevgililerin gizli ilişkilerini padişaha çarpıtarak şikayet etmekle onların ayrılmalarına neden olmaktadır. Ancak sonunda gerçekler anlaşılınca iftiracılar cezasını bulurlar.

Sevgililerin birbirlerine kavuşmalarını engelleyen diğer önemli tipler de rakiplerdir.

Tahir ile Zühre hikayesinde Kara Batur, Boz Yiğit hikayesinde Zeytun bu tiplerdendir. İki sevgilinin arasına girer ve aşk üçgeni oluşturur. Bu şekilde kahramanın sevgilisine ulaşmasına engel oluşturur.

Tahlil ettiğimiz hikayelerde yukarıdaki tiplerin yanısıra bir de ikinci derecede engelleyici tipler vardır. Bunlara örnek olarak Tahir ile Zühre hikayesindeki Melike Sultan Büvice, Garip ile Senem hikayesindeki kırk harami, Senuber hikayesindeki Zenci padişahının kızı, rudupa, Boz Yiğit hikayesindeki maymunlar gösterilebilir. Bunu biraz daha açıklayalım:

Melike Sultan Büvice Tahir ile evlenerek onun memleketine gitmesini engellemeye çalışmaktadır.

Kırk harami Garip'i yakalayıp öldürmek ister, daha sonra Halep Şırvan şehrine götürüp köle olarak satar. Garip'in Şah Abbashan'ın gönderdiği adamlar tarafından satın alınması bir tesadüftür. Burada haramilerin iyiliği sözkonusu değildir.

Zenci padişahının kızı, Senuber'i tutsak eder, aşkı karşılıksız kalınca öldürmek ister.

Rudupalar, hile ile yaklaştığı Senuber'in boynuna yapışarak onu yolundan alıkoyarlar.

Maymunlar, Boz Yiğit ile arkadaşı Kimen'i toplam altı yıl tutsak ederler.

Bu tipler kahramanların sevgililerine kavuşmalarını kötü babalar ve rakipler gibi doğrudan doğruya değil, dolaylı olarak engellemektedirler.

Ele aldığımız hikayelerin sadece birinde hain tipine rastlamaktayız. Boz Yiğit hikayesinde görülen bu tip para karşılığında Boz Yiğit'i padişah Tammashan'a teslim ederek onun öldürülmesine neden olmaktadır. Diğer hikayelerde bu tipin yerini iftiracı kız almıştır.

Yukarıda gördüğümüz bu tiplerden başka hikayelerde çok nadir görülen ve olaylara fazla iştirak etmeyen tipler de vardır. Bunları kahramanların anneleri ve kardeşleri teşkil etmektedir.

Dikkat edecek olursak, Tahir, Garip, Senuber, Kamerşah, Şahzade Nizamettin ve Boz Yiğit'in anneleri ve kardeşlerinin hikayelerde pek fazla rolü bulunmamaktadır.

Ancak bazı hikayelerde kız kahramanların anneleri çok az olmakla birlikte olaylara iştirak etmektedirler.

Senem'in annesi Haniş Ayım kızının Garip'le evlenmesine şiddetle karşı çıkmakla kalmayıp, Garip'in Bağdat'a sürülmesine sebep olmuştur.

Şemsi Canan'ın annesi Büvi Hanife Kamerşah'a yazılı söz vererek onun Şemsi Canan'la evlenmesini sağlamıştır.

Melike Rena'nın annesi kızına sihirli altın küpeyi vererek kızının ölümden kurtulmasını sağlamıştır. Söz konusu hikayelerde gördüğümüz bu tipler Anadolu

sahasındaki halk hikayelerinde de aynen bulunmaktadır. Mesela: Asüman ile Zeycan hikayesindeki Zeycan'ın babası Kaleli Bey, Kerem ile Aslı hikayesindeki Aslı'nın babası olan keşiş kötü baba tipini, Zeycan'ın annesi, Arzu ile Kamber hikayesindeki Arzu'nun annesi kötü anne tiplerini temsil etmektedir. Bunlar da kızlarını sevdiği oğlanlara vermemek için ellerinden geleni arkasına koymamakta, hatta kendi evlatlarını öldürmekten çekinmemektedirler.

Bunlarla beraber Hızır, cadı, kocakan, haydutlar da bu sahadaki hikayelerde sık sık karşımıza çıkan tipler arasındadır.

Netice itibariyle halk hikayelerindeki bu geniş şahıs kadrosu halk hikayelerini masallardan ayırarak romana yaklaştıran önemli özelliklerden biri olarak görülmektedir.

4. Şekil Özellikleri

A. Başlayış formelleri

Halk hikayeleri kompozisyon yapıları itibariyle masallarda olduğu gibi belli bir başlayış formelleriyle başlamaktadır. Sözlü geleneğe kitaplardan geçtiği ileri sürülen¹¹⁵ bu formeller Uygur halk hikayelerinde de tatbik edilmiştir. Örnek vermek gerekirse, incelemede kullandığımız hikayelerden Tahir ile Zühre «Raviyani ehbar ve nakılanı asar, amma mundak rivayet kılurler ki...» (Raviyan-ı ahbar ve nakılan-ı asar, şöyle rivayet ederler ki...) başlayış formeli; Garip ile Senem «Hilmu-hil vekelerdin rivayet kılguçılar, türük tümen ehvallardın hikayet kılguçılar, şirin sözler bilen tüzülgen destan baplıridin haman yasap şundak hikaye kilişidu... (Çeşitli vak'aları rivayet edenler, türlü türlü ahvalları hikaye edenler, tatlı sözler ile düzülmüş olan destan bölümlerinden harman yaprak şöyle hikaye ederler ki...) başlayış formeli, Senuber «Hemmidin heverdar kişilerin rivayeti ve nekil keltürgüçilerin söziğe karganda...» (Her şeyden haberi olan kişilerin rivayeti ve nakledicilerin sözüne göre...) başlayış formeli; Kamerşah ile Şemsi Canan «Diveler şundak

---

115. Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği, s. 44

rivayet kılıduki...» (Devler şöyle rivayet ederler ki...) başlayış formeli; Şahzade Nizamettin ve Melike Rena «Şirin sözlük suhendanlar şundak rivayet kılıduki ...» (Tatlı dilli söz ustaları şöyle rivayet ederler ki... s.1) başlayış formeli; Boz Yiğit de «hemmidin heverdar kişiler şundak rivayet kılurler ki...» (Her şeyden haberi olan kişiler şöyle rivayet ederler ki... s. 333) başlayış formeliyle başlamaktadır. Görüldüğü gibi bu formeller fonksiyonu aynı olmakla birlikte muhtelif hikayelerde değişik şekillerde ortaya çıkar. Başlayış formelleri hikayelere giriş vazifesini yapmaktadır.

B. Geçiş formelleri

Kitaplara sözlü gelenekten geçtiği bilinen geçiş formelleri masallarda olduğu gibi halk hikayelerinde de yaygın olarak kullanılmıştır. Hikayelerde olayları sırasıyla anlatmak, bir olayı diğer olaylardan ayırmak, uzun mesafe ve zaman aralıklarını kısaltmak gibi amaçlarla sık sık başvurulan sözkonusu formeller incelediğimiz hikayelerde muhtelif şekillerde görülmektedir. Mesela:

Tahir ile Zühre:

«Elkisse, emdi sözni Karahanning ehvalıdın anlaylı.»

(Elkissa, şimdi sözü karahanın ahvalinden dinleyelim)

«Elkisse, emdiki sözni yeğini kayturguçidin anlaylı.»

(Elkissa, şimdi sözü düşmanı püskürtenden dinleyelim)

«Elkisse, emdi ki sözni Tokuz Taramdın ötüp ketken sandıktın işitmek gerek» (Elkissa, şimdi sözü Tokuz Taramdan geçen sandıktan dinlemek gerek)

«Tahir sezip bu beyiti okıdı»

Garip ile Senem

«Emdi Şah Senemdin bir söz anğlaylı»

(Şimdi Şah Senem'den bir söz dinleyelim)

«Elkısse bir kelime sözni Geriptin anğlaylı»

(Elkıssa bir kelime söz Garip'ten dinleyelim)

«Elkısse, emdi bir kelime sözni Şahı Abbashandin anğlaylı»

(Elkıssa, şimdi bir kelime sözü Şahı Abbashan'dan dinleyelim)

Kamerşah ile Şemsi Canan:

«Emdi bir kelime sözni küyikap dive-pirileming padişahı Şaperkuttin anğlaylı...»

(Şimdi bir kelime sözü kuhıkaf dev pirlerinin padişahı Şaperkuttan dinleyelim...)

Şahzade Nizamettin ve Melike Rena:

«Elkısse, emdi iki kelime sözni Hezan şehridin anğlaylı»

(Elkıssa, şimdi iki kelime söz Hezan şehriden dinleyin. s.7).

Boz Yiğit:

«Emdi gepni Boz Yiğit çüşide körge huş süret kızdın anğlaylı»

(Şimdi sözü Boz Yiğit'in rüyasında gördüğü hoş suret kızdan dinleyelim, s. 349)

Hikayelerimizde bunun örnekleri çoktur. Bu formellere Dede Korkut ve Anadolu sahası halk hikayelerinde de çok rastlarız. Dede Korkut hikayelerinde

«Soylamış görelüm Hanum, ne soylamış Aydur», «Görelüm hanum ne soylar, soylamış Aydur» şeklindeki geçiş formelleri yer yer kullanılmıştır. Anadolu sahası halk hikayelerinde bu formel «Gelelim Zeycana», «Aldı Kerem», «Aldı Aslı» şeklindedir.

C. Bitiriş formelleri

İncelediğimiz hikayeler kalıplaşmış sabit formellerle değil, değişik kalıplarla bitmektedir.

Tahir ile Zühre:

«Bu iki gül fidanı ne zaman birbirine sarılmak için yaklaşırsa ortadan diken çıkıp onların sarılmalarına imkan vermedi. Bu şekilde nice zaman geçti.»

Garip ile Senem:

«Ondan beri Garip ile Senem'in kıssası dünyayı sarsıp Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun, Vamık ile Huzra, Yusuf ile Züleyha, Tahir ile Zühre gibi halkın kalbinde yer aldı.»

Senuber:

«Böylece onlar murat maksatlarına ermişler.»

Kamerşah ile Şemsi Canan:

«Kamerşah memlekete asayiş getirdi. Ana yurdunu gül çiçekle doldurdu.»

Şahzade Nizamettin ve Melike Rena hikayesinde bitiriş formeli sözkonusu değildir. Melike Rena'yı memleketine götüren Şahzade Nizamettin ticaret yapmak için tekrar Şam'a doğru yola koyulmaktadır.

Boz Yiğit hikayesi ise bir rivayetle biter.

Bitiriş formelleri Anadolu sahası halk hikayelerinde daha belirgindir.

Razı Nihan ile Mahı Firuz hikayesi:

«Darsı delikanlılarımızla genç kızlarımızın başına,

Cenabi hak bu milleti de mesut ve müreffeh buyursun.»

Aşık Garip:

«Darsı geri kalan gençlere, Amin.»

Sürmeli Bey:

«Ulu Tann onlar gibi cümle kullarını da mesut ve bahtiyar kılsın»

şeklindeki formellerle bitmektedir.

Masallarda sık sık karşılaştığımız bu formellerin, halk hikayelerinde de görülmesi, masallar ile halk hikayelerinin ortak şekil özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

NETİCE

Doğu Türkistan'da Muhabbet Dastanları diye adlandırılan Uygur halk aşk hikayeleri, sadece Uygur sahasında değil, Türk boyları arasında, hatta Anadolu sahasında da çok yaygındır. Dolayısıyla sözkonusu hikayeler Türk Dünyası'nın ortak değerlerinden biri durumundadır.

Ele aldığımız hikayeler şekil ve yapı bakımından kendi aralarında ortak özellikler göstermekle kalmayıp, Anadolu sahası halk hikayeleriyle de benzerlik ve paralellik arz etmektedir. Bu durum sözkonusu hikayelerin aynı kökten, aynı tabandan aynı ruhtan, aynı çerçeveden geldiğini gayet açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Hikayelerin muhtevastaki bazı farklılıklar ise geniş coğrafi alana dağılan Türklerin içinde buldukları sosyal, kültürel ve bölgesel durumlarından kaynaklanmıştır. Ancak bunlar hikayelerin genel yapısını pek etkilememektedir.

Tahlil ettiğimiz hikayelerdeki şiirlerin dağılımı epizotlara göre değişmektedir. Tablo 1'den de görüldüğü gibi şiirler aşk, ayrılık, kavuşma gibi coşku ve heyecanın arttığı bölümlerde yoğunlaşmaktadır. Bu, normal bir insanın psikolojik durumunu göstermekle beraber diğer yandan toplum psikolojisini de yansıtmaktadır.

İncelemeye aldığımız hikayelerde şiirin en çok kullanılan şekli koşmadır. Koşma, teorik olarak 112 heceli axbx-cccx-dddx kafiye düzenindeki şiire denilse de, hikayelerde kullanılan şiirlerin içerisinde kafiye düzeni koşmaya benzeyen, ancak hece sayıları 7,8,10 ve 12 arasında değişen şekilleri de bulunmaktadır. Tahir ile Zühre ve Boz Yiğit hikayelerinde ise şiirin mani-koşma-beyit karışım şekli yoğunluktadır. Hikayelerimizde kullanılan şiirler, genel olarak, düzgün bir yapıya sahip olmakla beraber hece, kafiye ve durak yapısı itibariyle bazen kusurlar da bulunmaktadır. Bu durumu, halkın anlatma geleneğinin değişkenliği, irticalen söylemeyeniden yaratma dinleyiciye hoş görünme v.b. sebeblerle açıklayabiliriz.

Tahlil ettiğimiz hikayelerde yer alan masal, efsane ve destan motifleri genel yapı içerisinde yoğurulmuştur. Söz konusu hikayelerin olay örgüsü içerisinde itici güce sahip olan bu motifler dolaylı veya dolaysız olarak motifler zinciri oluşturmakta ve bu suretle olayların mantıklı devamını sağlamaktadır.

İncelediğimiz hikayelerin şahıs kadrosu oldukça geniştir, hemen hemen toplumun her tabakasını temsil eden tipler olaya iştirak etmektedir. Hikayeler bu özelliğiyle, yani çoğunluğunu üst (yönetici) tabakaya mensup tipler teşkil etmekle birlikte, orta ve alt tabakaya mensup tüccar, hizmetçi köle, cariyeye ve fakirleri de içeren geniş kadrosuyla epico-romanesque bir özellik kazanmaktadır.

Ele aldığımız hikayelerde görülen dini unsurlar sözkonusu hikayelerin Türk-İslam kültür muhitinde yaratıldığını açıkça ortaya koymaktadır. Kısacası, incelediğimiz hikayelerde halkın hayata ve dünyaya bakış tarzı, özendiği ideal düzen ve ideal yönetici tipi, vb. gibi tamamen pratik amaçlı yönünün yanısıra, halkın estetik ihtiyacını da karşılamakta böylece toplumun kültür birliği ve bütünlüğünün ~~karşı~~ ^{harcı} ~~karşı~~ olmaktadır.

METİNLER

Tahir ile Zühre	143
Garip ile Senem	169
Senuber	206
Kamerşah ile Şemsi Canan	253

TAHİR İLE ZÜHRE

Yayına Hazırlayan: Tursun ZERİDİN

Ben bu destanı 1982 yılında Kulca şehrindeki meddah Tohti Şemseddin ağabeyin anlattıklarına göre not etmiştim. Bu sene yine bir el yazmasını buldum. Bu el yazma Molla Tahir Taş Mollam tarafından yazılmış olup, kitaba ebcele kendi adı ve soyadını yazmıştır. Fakat yazılış tarihini vermemiştir. Sonra kitabı okuyanların kitapta bırakmış olduğu notlara göre, kitabın yazıldığına 100 seneden fazla olduğu anlaşılmıştır. Kitapta "Hurilika-Hemra", "Melike-Gülruz", "Tahir-Zühre" destanları bulunmaktadır.

"Tahir ile Zühre" destanının bir el yazması geçen sene not ettiğim nüshayla aynıdır. Derleme yaparken el yazmasını esas aldım. Notlardan yararlandım. Bu nüshayı "Tahir ile Zühre" destanının mükemmel nüshası sayamayız. Büyüklerimizin, folklor şunaslarının ve okuyucuların bu destanın mükemmel nüshasını bulmaya çalışmalarını ve bu destanın derleme sırasında ortaya çıkan bazı eksikliklerinin düzeltilmesine yardımcı olacaklarını umuyorum.

Raviyan-i ahbar ve nakılan-i asar şöyle rivayet ederler ki, eski zamanda Tanrikut bağrında iki padişah var idi. Birinin adı Karahan, öbürünün adı Akhan idi. İki han akraba idi. İkisinin de çocuğu yok idi. Bu sebepten: "Bizden sonra padişahlığımız, taht sarayımız yadlara kalır" diye çok kaygılanıyorlardı. Hanların ahı Huda'ya ulaştı mı ne, günlerin birinde her iki hanın eşleri hamile kaldı. Hanlar çok sevindi. Her hafta, her ay nezr nüzur verip Tanrıya sığındılar.

Karahan ile Akhan ava merak sardılar. Bir sürü insana kuş, baykuş, laçın, doğan; yine bir sürü insana tüfek, yay aldirdılar. Haddi hesapsız avcı, kuşçu kovalayıcılara baş olup heybetle ava atlandılar. Vezir vüzera da işe koyuldu.

Karahan vezir vüzera ve leşkerlerine baş olup yürürken karşısına bir geyik çıktı. Şah yayı ile nişan aldığında gözü geyiğe düştü. Geyik gebe idi. Şah: "Geyik gebe imiş, avlarsam kisası hamile karıma düşmesin" diya geyiği bıraktı.

Geyik yoluna devam ederken Akhan'a rastladı. Akhan da hamile karısını hatırlayıp "Gebe geyiği avlarsam, kisası karıma düşer" diye geyiği avlamayıp bıraktı.

Karahan kendi yolunda, Akhan kendi yolunda giderken bir yere geldiklerinde birbirleriyle karşılaştılar. İki şah has selamlaştılar. Birbirlerine yolda neye rastladıklarını sordular. İkisi de gebe geyiğe rastladıklarını avlarsa kisasının hamile karılarına düşeceğinden korkup vurmada bıraktıklarını anlattılar. Karahan ile Akhan memnuniyetle tekrar el sıkışıp, şöyle vaatlaştılar: "Allhü Teala bilir ki, ikimiz oğul görsek padişahlığı bir olsun, eğer biri oğul, biri kız olursa birbirleriyle evlendirelim, kim bu ahda vefa etmeden cefa etse, onun yüzü iki âlemde kara olsun." Divan beyleri şahların emrini kâğıda yazdılar. Vezir vüzerâ hazır oldular. Ahdnâme ilan edildi.

Haber geldi ki Akhan padişahın karısı oğul doğurdu. Ardından yine bir haber geldi, Karahan padişahın karısı kız doğurdu.

Akhan padişah kendini tutamadı. Atını kamçılıyıp atın dizginlerini bıraktı. Atın tabanlarının yere vurmasıyla ateş çıkıyordu. Toz toprak göğün yüzünü kapladı. Akhan bu şekilde fazla gidemedi. At bir şeye takılıp düştü. Atın yuları koptu. Akhan'ın boynu koparak can verdi.

Karahan: "Oğul görsem muradıma ererdim, dişi görmüşüm" diye üzgün bir halde gidiyordu. Yolda Akhan'ın dünyayla vedalaştığını gördü. Karahan vezir vüzerasıyla Akhan'ın cesedini kendi sarayına getirdi. Fazla geçmeden padişah cemaati toplayıp Akhan'ı yıkayıp kefenleyip şahane bir törenle toprağa verdiler. Sonra ehl-i cemaati toplayıp Akhan padişahın oğluna "Tahir" adını verdi. Kendi sarayına gelip kızını gördü. Kızına "Zühre" adını verdi. Bebekleri şahane bir şekilde yetiştirmek için Tahir'i de kendi sarayına aldırdı.

Elkissa, Karahan el altındaki şehir ve köylere adam gönderip yetenekli iki dadı buldu. Şah dadılara: "Tahir ile Zühre süt kardeş olup kalmasın. Hanginiz buna itaat etmeden ikisini süt kardeş yaparsa kellesi uçurulacaktır diye yarlıg verdi. Tahir ile Zühre'yi dadıların kucağına verdi.

Karahan vezir vüzerasını hazırlayıp: "Bu çocuklar erginlik çağına gelene kadar özel çarbağ yapılınsın" diye yarlıg verdi. Vezir vüzeralar çarbağ inşaatıyla meşgul oldular. Bağa yedi iklimde var olan ağaç çiçek ve bitkileri ektiler, diktiler. Fazla vakit geçmeden çarbağ cennetten işaret verdi. O zamana kadar Tahir ile Zühre bir daldan çıkan iki gonca gibi beraber büyüdüler.

Elkıssa, Tahir ile Zühre yedi yaşa girdiler. Karahan Tahir ile Zühre'nin akli ermeye başladıklarını görünce ünlü müderrisi çağırıp: "Benim bu yavrularım ilim irfan semasında uçsunlar, marifet kevseri verin" diye Tahir ile Zühre'yi teslim etti.

Tahir ile Zühre ilim sahasında öyle bir ilerleme kaydettiler ki yedi günlük dersi bir günde okudular. Bir aylık dersi dört günde okudular.

Elkıssa, Tahir çocukların sapan oynamakta olduğunu görüp Karahan'ın yanına gidip: "Ey baba, çocuklar sapan oynuyor, ben de oynamak istiyorum" Dedi. Karahan: "Ey yavrum, çocuklar, sapan oynamışsa sen yay atıp oyna" diye bir yay alıp verdi. Tahir yayı bir çekip kırdı, yine bir yay verdi. Onu da kırdı. Böylece ardı ardına dört yayı kırdı. Sonunda Karahan bir büyük yayı verdi. O zamana kadar kış mevsimi geldi.

Yurdun çocukları buz üzerinde aşık oynadı. Bunu gören Tahir yine Karahan'ın yanına girip: "Ey baba, yurdun çocukları aşık oynuyor, ben de aşık oynamak istiyorum" dedi. Karahan: "Ey yavrum, yurdun çocuklarının oynadığı aşık kemiğidir. Ben sana gümüş aşık, altın bilye yaptırıp vereyim" dedi. Fazla geçmeden gümüş aşık, altın bilye yaptırıp verdi. Tahir babasına saygıyla eğilip gümüş aşıkla altın bilyeyi alıp oynadı.

Elkıssa bir gün Tahir okula giderken gümüş aşık ve altın bilyesini alıp yolda oynayarak gidiyordu. Tahir'in attığı bilye ırmak boyunda su almakta olan ninenin kabağına değdi. Su kabağı delinip suyu döküldü. Nine öfkelenerek Tahir'e bakıp şu beyiti okudu:

- 1 -

Hey yetim, hakir yetim,
Gelip önümde diz çökün

Bana oyun oynayacağına,

Beyzadeye şafka biçin

Tahir'in utancından yüzü kızardı. "Yetim" dendiğine şaşırıp şu beyiti okudu:

- 2 -

Hey dellâle azgın dellâle,

Söylediğin yalan dellâle

Başı kabak, beli kaburga,

Dili acı akrep dellâle.

Nine: "Söylediğim gerçektir, bana oyun oynayacağınıza sözlünüze oyun oynasanız olmaz mıydı?" dedi.

- Benim sözlüm kim?

- Zühre hanım değil mi?

- Ben Zühre ile kan kardeşim, nasıl onun sözlüsü olacağım?

- Ey Tahircan, siz Akhan padişahın oğlusunuz, Zühre hanım ise Karahan padişahın kızıdır. Birbirinize uygunsunuz.

O günden itibaren Tahir aşığı bıraktı. Ninenin sözünü işittikten sonra, aşk duygusu peyda oldu. Aşıklık alakası maşukluk bağı kuruldu. Birkaç zaman, birkaç yıl bu şekilde geçti. Yavaş yavaş Tahir ile Zühre'nin gönül tarlasına aşkın ılık ışığı değip kıvılcımlar saçtı. Sonunda aşk ateşi onların kalbini yakıp, utanç perdesini yırttı.

Elkıssa, hoş koku ile kötü koku gizlenemediği gibi Tahir ile Zühre arasındaki alamet de gizlenemedi. Müderris telaşlanarak Karahan'a: "Ey hürmetli şahım, Tahir ile Zühre hanımın tahsili ilerleme sağlayamadı. Okuma odalarını ayırmaya ne dersiniz" diye bildirdi. Karahan müderrisin iltimasını kabul görüp beylerine: "Okul içinde iki avlu yapın, duvarları yüksek olsun içi geniş olsun" diye yarlık verdi. Beş gün içinde avlu hazır oldu. Karahan avluyu görüp müderrise: "Avlunun bu tarafına Tahir'i, o tarafına Zühre'yi koyun, kilitleyip anahtarını kendiniz tutun. Tahir'e ayrı Zühre'ye ayrı ders verin" diye yarlığ verdi.

Elkıssa, Tahir ile Zühre 40 gün bu şekilde ders dinlediler. 41. gün Tahir hastalandı. Tahir içinden "Zühre hastalansa annesi babası bakar, ben hastalansam kim bakar? ölsem cesedimi karga kuzgun yiyip bitirir" diye kaygılandı, üzüldü. Sonra şu beyiti okudu:

- 3 -

Bu dağlar yüksek dağlar
Ateşi yüreği dağlar
Ben burada garip oldum
Orda kaldı çarbağlar

Kırk gün oldu Zühre'nin
Yüzünden ayrı kaldım
Bu gönül firakında
Sergerdan gedâ oldum

Kül oldu benim cismim,
Bir anda gider oldum,
Ay yüzünü bir görsem
Etrafında dolaşsam?

Gözüne gözümü dikip
Yüreğimi anlatsam,
Ölsem hasretim yoktur,
Ayağında can versem.

Ondan sonra Tahir'de bir himmet peyda oldu. Yerinden sıçrayıp kalktı. Duvarı bir tekmeledi, yüksek duvarın 20 kulaç yeri yıkıldı. Tahir kendini Zühre'nin karşısında gördü. Âşıklar çarbağı yad ettiler.

Elkıssa, şimdi sözü Karahan'ın ahvalinden işitelim: Karahan'ın ülkesi barış içindeki bir ülke idi. Aniden bu ülkeye başka ülkeden düşman geldi. Karahan gamnak olup gece gündüz uyuyamadı. O: "Yatıp öleceğine atıp öl" diye herkese yarlık verdi. "Kim bu düşmanı geri çevirirse o değerli kişiye kızım Zühre'yi

vereceğim" dedi. Bu yarlığı işiten bir kurnaz: "Ya ölüm, ya kalım" diye saraya gidip şahın huzurunda düşmanı püskürtmek istediğini söyledi.

Elkıssa, şimdi sözü düşmanı püskürtmek isteyen kişiden iştelim: O, bir uçan atı seçti. Atın üzerine tutkal sürüp eyerledi. Eyerin üzerine tutkal sürdükten sonra bindi. At yerinde durmadan dizginini çekti. O, atın dizginini bıraktı, at onu alıp kaçtı. O düşmekten korktu. At koşarken bir çınarın dalına asıldı. Çınarın kökü çürük idi. Dalı çektiğinden çınar yolundu. O çınarın dalını bırakmadı. At fırtına gibi hızlı gidiyordu. Düşman birisinin silah çekip bir tane çınarı sürükleyip gelmekte olduğunu görünce paniğe kapıldı. "Biz bu ülkeyle başa çıkamayacakmız" diye kaçtılar. Bu olaydan sonra o kurnaz tabiatına ve yaptıklarına uygun bir şekilde "Kara Batur" diye adlandırıldı. Karahan çaresiz Kara Batur'a Zühre'yi vermek zorunda kaldı.

Elkıssa Tahir ile Zühre çarbağa varıp eğlenirken bir alını çıkık, yüzü kırışık, ağzı bozuk dellâle çarbağa çiçek dermeğe girdi. Tahir ile Zühre'nin beraber eğlenip oturduğunu gördü. Dellâle derhal dönüp Kara Batur'a: "Ey Kara Batur, 30 günlük orucu sen tutsan, bayramını Tahir ile Zühre mi yapacak?" diye laf götürüp geldi. "Kara Batur" dedi ki: "Ey nine, Zühre bana vaad edilmiştir. Yarın sabahtan kuşumu alıp dokuz civciv yakalatıp kebab ederek Zührem'e sunayım. Zührem bana kadeh sunar, Tahir'i sürüp çıkayım".

O gece sabaha kadar "Kara Batur"un gözüne uyku girmede. Kara Batur ertesi gün sabahtan kuşunu alıp serbest bıraktı, yine bir defa avlamak bahanesiyle kuşunu çarbağa sokup kendisi bağın dışında durup şu beyiti okudu:

- 4 -

Kuş uçurdum av kuşu,
Alıp kondu bahçeye
Kuşçuğumu kaybettim
Soruyorum herkese

Tahir:

Kuş uçursan olmaz mı,
Kuş civciv almaz mı?

Evvel sevdiğim Zühre'yi
Şimdi sevsem olmaz mı?

diye Zühre'nin gonca gibi dudağına dokuz kez öptü. Bunu gören Kara Batur kendini tutamadı. Yüzünü yumruklayarak doğru saraya varıp: "Şikayetim var Şahım, şikayetim var" diye şaha arz etti. Karahan: "Şikayetin nedir?" diye sordu. Kara Batur: "Orucu ben tutsam bayramı Tahir ile Zühre mi yapacak?" dedi. Karahan gazaba gelip: "Hey terbiyesiz, benim şu biricik kızıma böyle mi iftira edeceksin?" dedi. Kara Batur: "Şahım, yalan söylemişsem, malım yağmalansın, başım vurulsun" diye şahın ayağına kapandı. Karahan tahkikat için adamlarını görevlendirdi, hakikat ortaya çıktı. Karahan'ın rengi uçtu, saçları diken diken oldu. Cellatları çağırıp Tahiri getirmeleri için yarlık verdi.

Elkıssa, Tahir'i bağlayıp getirdiler. Bir kenarda duran Zühre'nin dünyası karardı. Can ciğerine ateş tutuştu. Babasına duyurarak şu beyiti okudu:

- 5 -

Bu kavak uzun kavak
Dibinden kesmek gerek
Dibinden kesiverip,
Sandık yaptırmak gerek

Sandık yaptıktan sonra,
Tahir'i koymak gerek
Tahir'i koyduktan sonra
Nehire bırakmak gerek.

Karahan: "Zühre bu sözü demeseydi, Tahir'i öldürecektim, şimdi öldürmeyeceğim" diye cellatları geri çevirdi. Beylere: "Usta bulup bu kavağı sandık yaptırınız" diye yarlığ verdi.

Elkıssa, ustalar gelip sandık yapmakla uğraştı. Zühre ustalara sandık mükemmel olsun, asla su geçirmeyecek şekilde olsun, dokuz hücreli olsun, köşesi tuvalet olsun, çatlak delik olmasın" diye tenbih etti. Onlara her gün çeşitli yemek,

meyva, tabak dolusu altın, cevahir, inciler hediye etti. Kara Baatur: "Şahın emri, sandığın her duvarında birden çatlak olsun, delik olsun, su geçirecek şekilde olsun, Tahir'in bin canı olsa da kurtulamayacak şekilde olsun" dedi. Ustalar ona: "Hey terbiyesiz, bir parça ekmeğin yok her gün bir yalan emir getiriyorsun, defol git" diye küfrettiler.

Ustalar sandığı Zühre'nin dediği gibi yaptılar, boyadılar. Zühre sandığa döşemelik hazırladı. Her türlü gerekli malzeme hazırlandı. Sandık han hakanların evlerinden daha güzel oldu. Sonra Tahir ile Zühre üç gün dertleştiler. Sonunda Tahir: "Ey Zühre biz yine insanların diline düşeceğiz" dedi. Zühre: "Öyleyse babama malum edelim diye babasının yanına girip, hıçkırarak yaş döktü ve şu beyiti okudu:

- 6 -

Ey benim âlim babam,
Taş yürekli zalim babam,
Sandık şimdi hazır oldu,
Hükmünüz nasıl babam?

Karahan: "Bana tabi şehirlerdeki adamların hepsi hazır olsun" diye buyurdu. Adamlar o an hazır oldular. Tahir'i sandığa koyup Rum nehrine bıraktılar.

On güne kadar Zühre'nin boğazından yemek geçmedi. Ağlayıp inledi. Yaş yerine kan ağladı, yas tuttu.

Elkıssa, Zühre'nin Dilaram adında bir cariyesi var idi. On birinci gün Zühre: "Ey Dilaram, Tahir'in bırakıldığı yere varıp abdest için su getirin" diye buyurdu. Dilaram nehir boyuna vardı. Gördü ki, sandık bırakıldığı yerde akmadan duruyordu. Dilaram sandığa bakacağım diye orada uzun süre kaldı. Zühre: "Niye geciktiniz?" diye sordu. Dilaram: "Ey sultanım, Tahir'in bırakıldığı yerde bir sandık dönüp duruyor. Ona bakacağım diye geciktim" dedi. Zühre Dilaram'a bir takım elbise hediye etti. Sonra saray kızlarını peşine alıp nehir boyuna varıp sandığa bakarak şu beyiti okudu:

- 7 -

Gizeli mi gizeli
Ey göz nûrum izeli

Bahçelere su dolsa,
Ördek olup yüzeli.

Tahir:

Sen beni unuttun mu-
Göz yaşını kuruttun mu-
On gün oldu çıkmadın
Orada yâr tuttun mu

Zühre:

Ben de seni unutsam,
Göz yaşımı kurutsam
Hüda'ya kul değilim
Senden başka yâr tutsam.

Tahir:

Su gelir güldür güldür,
Sevgilim kızıl güldür,
Ayrılalı on gündür
Bu yüzüm sarı güldür.

Zühre:

Su gelir çamur çamur,
Senden nasıl ayrılalım,
Senden başka yâr tutsam
Ben hançere saçılalım

Arayıp nereye varayım,
Varacağın yeri nasıl bileyim?
Bir Hüda'dan siz için,
Aman esenlik dileyim.

Tahir:

Gideceğim yerin nişanı yok
Ağaç atın yorulduğu yok,
Çekip gördüm duracağı yok,
Dizginlere bakacağı yok.

Zühre:

Haktan kader böyledir,
Kısmet bana böyledir,

Değdi serin rüzgarı
Beni sizden ayırdı.

Tahir:

Ayrılıp gittim yârim
Dönüp dönüp gittim yârim
Siz talep ile olun ,
Kavuştursun bizi Allahım.

Zühre:

Nehire bıraktılar
Akmaya başladılar
Benim ne çarem var
Babam sizi bıraktılar.

Tahir:

Sandığa koydu hanım,
Sandığa battı yanım
Aşağı tarafa giderim,
Aman olun Zühre hanım.

Sandık çark gibi dönüp akıp gitti. Zühre takatsizlendi. Nehir boyunda sağa sola koştu. Nehre kendini atacağı anda saray kızları onu yakalayıp teselli, sabır verip geri getirdiler.

Elkissa, birkaç zaman geçti. Sandık aka aka Rum nehrinin Dokuz Taram denen gemi limanına vardı. Kervancıcıların sesini Tahir duydu. Tahir: "Evet ben Dokuz Taram'a gelmişim. Zühreye bir duayı selam yollayayım, yurdumdan gelenler varsa haberimi ulaştırabilirler" diye şu beyiti okudu:

- 8 -

Ben geldim Dokuz Taram
Benden Zühre'ye selâm
Zührem kabul etmezse
Eskide sevdiğim haram.

Kervancıcılar: "Hey, bu ses nereden geliyor, yine gelse, kağıda not etsek olurdu" dediler.

Tahir:

Ey beyler, kervancılar
Zühreme selâm deyin
Zührem kabul etmezse
Onu sevdiğim haram deyin.

Kervancılar dua-yı selâmı kağıda not ettiler. Sandık nehrin bir ayrımlına girip Rum şehri tarafına doğru akıp gitti.

Elkıssa, kervancılar şu yürüdükçe Karahan padişahın şehrine girip nehir boyunda dinlendiler.

Dilaram sabahla birlikte su almaya çıkmıştı. Kervancılar: "O cariye'nin Zühre'nin yanından çıktığı bellidir" diye tahminde bulunarak Dilaramdan ibriği su içmek için alıp ibriğin ucuna selamnameyi tıktı. Dilaram suyu alıp döndü.

Zühre: "Ey hanım niye geciktiniz?" dedi. Dilaram: "Ey hanım kervancılar nehir boyuna inmişler, Tahir'in haberini alırım diye geciktim" dedi.

Zühre:

- Haber aldınız mı?

Dilaram:

- Hayır

Zühre: suyu elime verin, dedi. Dilaram su vermeye çalıştı, ama su akmadı. Dilaram ibriği şöyle bir sallamıştı, ibriğin ucuna tıkilan dua-yı selâm Zühre'nin avucuna düştü. Zühre okuduktan sonra Tahir'in dua-yı selâmı olduğunu anladı.

Zühre bayıldı. Biraz sonra ayılıp beyaz eşarbını örtüp, saray kızlarını alıp kervancıların yanına geldi. Kervancılar Zühre'ye saygıyla eğildiler. Kendilerinin

ticaret yapmak için geldiklerini ticaret, çabuk biterse, yakında döneceklerini söylediler.

Zühre ertesi gün pazara tellal çıkardı. Tellal: "Ey millet duyduk duymadık demeyin, şahın yarlığı şudur ki kervancılar ticaretini tamamlamadıkça dükkanlar açılmasın, kim buna uymazsa kellesi kesilecek, parası yağma edilecektir" diye buyurdu. Dükkanlar açılmadı. Kervancılar öyle ticaret yaptılar ki, biri on, onu yüz, yüzü bin misli fiyata sattılar. Ticaret tamamlandı. Zühre kervancılara hediye verdi.

Kervancılar dönmek üzere Zühreyle vedalaşmak için geldiğinde Zühre onlara yine sandıktan haber alıp getirmesini rica etti. Kervancılar memnun oldular. Zühre Şah Behram'ı haber almak için kervancılarla birlikte gönderdi. Şah Behram'a baştan aşağı kıymetli giysiler giydirip, üç deveye leal, cevahir yükletip yolcu etti.

Üç gün yürüdüktan sonra, kervancılar: "O sandık bu zamana kadar çamura batmıştır, hiç bir şeyi kalmadı" diye Şah Behram'ı soyup elbiselerini çıkartıp, eski elbiseleri giydirip deveye bakmaya buyurdu.

Ama bu kervancıların bir büyüğü bu kötülüğü işitip takatsizlendi. O:"Ey kervancılar, bize Zühre hanım fazlasıyla iltifat etmişti. Gidene geri dönmek, yüz yüze gelmek vardır, böyle yapmayın" diye Şah Behram'ın eşyalarını iade ettirdi.

Elkissa, şimdi sözü Dokuz Taram'dan geçen sandıktan işitmek gerek. Rum şahının üç kızı var idi. Kızlar her Allahın günü nehir boyuna temaşaya varırlardı. Kızlar bir gün nehir boyunda eğlenirken nehirden bir sandık döne döne akıp geldi. Sandık güzel idi. Kızların büyüğü Melike Leyliveş: "Bu sandığı yakalayan kişinin nesilden nesile kalacak parası olacaktır" dedi. Ortancası-Melike Hayriveş: "İşbu sandığı çıkaran kişiye Rum'un bir yıllık masrafı verilecektir" dedi. Küçüğü-Melike Sultan Büvice: "Sandık nehirden boşu boşuna akmaz, onu çıkaralım" dedi.

Kızların saçları 40 kulaç gelirdi. Onlar aralarında şöyle konuştular: "Her birimiz saçımızı ip edip sandığa atalım. Kimin şans varsa ona çıkar, kim çıkarsa

sandık onun olsun" Büyüğü saçını attı. Sandığa ilişmedi. Ortancası attı, sandığa yine ilişmedi, küçüğü attı sandığa ilişti.

Sandığı çıkarıp baktı ki hiçbir yerinde açılacak yeri yok. Kızlar sandığı alıp hoş keyif babalarının yanına girdi. Şah: "Kızlarım, bu ne sandıktır?" diye sordu. Melike Sultan Büviçe: "Ey baba, bu sandık nehirde akıyordu, şansımızı denemek için saçımızı attık, ablalarım önce saçlarını attı, onlara çıkmadı, sonunda ben attım, sandık çıktı. Hangimize iltifat ederseniz o alır. Sandığı görmeye gelenlerin haddi hesabı yok" dedi. Şah sandığı Melike Sultan Büviçe'ye verdi. Baktılar ki, sandığın hiç açılacak yeri yok. Ustalar balta çekiç getirip kırmak üzereyken, Melike Sultan Büviçe: "Şu sandığa bir sesleneyim" diye şu beyiti okudu:

- 10 -

Döne döne gelen sandık,
Çevrilip gelen sandık,
İçinde ne can vardır
Bir ses çıkar sandık.

Sandık içinden:

Tekmelersen sandık açılır
Gül başıma saçılır
Benim şikeste gönlüm
Yâri görsem açılır
Gelse Zühre'den haber
Sandık kendisi açılır.

Sandık fazla geçmeden Allahü Teâla'nın kudretiyle kendisi açıldı. Gördü ki bir delikanlı oturmuş, yüzü saman gibi sararmıştı. Saçları omuzuna kadar uzamıştı. Lamba yanıyor, önünde de kitap vardı. Halk "Yedi Başlı Dev" olduğunu sanıp sandığa yaklaşamadı. O an şah: "Onu çıkaran kişiye bir hazine hediye edeceğim" diye bildirdi. Birisi Şahın önüne gelip: "Ey şahım onu ben çıkarayım, yerse beni yesin, dünya çocuklarıma kalsın" diye saygıyla eğildikten sonra sandığa indi. O sandık içindeki insanın erkek ya da kadın olduğunu bilemeden şaşırıldı. Tahir bunu anlayarak şu beyiti okudu:

Yüzlerim sarı saman,
Zühre'nin ateşi yaman
Ölüm Hüdâ'nın emridir.
Diri ayrılmak yaman

Zühre'den ayrılıp
Oldum başıboş insan
Kavuştursun Zühre'ye
Yâ rahim yâ rahman

Tahir sandıktan çıkıp şaha saygıyla eğildi. Sonra Şah, Tahir'i sarayına getirtti. Çeşit çeşit yemekler verdi, ama sinmedi, Kepek suyu verdi, sindi. Tıraş oldu. Şahane giydirildi. Öyle yakıştı ki, Tahir yine evvelki gibi oldu.

Elkıssa, Rum şahı Tahir'in hüsn ü cemali, akıl ve edep ahlakını beğendi. Sonra vezir vüzerasını toplayıp "Bu delikanlı her yerde şahzade olmaya layıktır. Sandık içinde iken Melike Sultan Büviçe'yi tanımıştır. Siz görüşüp düğün hazırlıklarını yapınız" dedi. Haremdeki gözcü nine: "Ey şahım sınanmayana kız verilmez" dedi. Şah: "Nasıl sınyalım?" dedi. Nine: "Bu evin bir tarafına aş, ekmek, yine bir tarafına silah koyup onu eve sokun, şahzade ise silah alıp çıkar, değilse aş ekmek alıp çıkar. Böyle deneyeceğiz" dedi. Şah ninenin dediği gibi yaptı. Tahir şahın kullandığı ilaca batırılan kılıcını, karanlıkta kara kilim üzerindeki kara karıncanın gözüne doğrulayıp ateşlese isabet eden tüfeği alıp çıktı. Şah şimdi bir şey söylemek üzereyken, nine: "Yine sınamak gerek" dedi. Şah nasıl sınyacağını sorunca nine: "Hazretlerinin bindiği at-Topıçak Irak'ı atların içine bırakalım. Ahıra girip bir at alıp çıkmasını isteyin. Şahzade ise Topıçak Irak'ı alıp çıkar, değilse, başka bir at alıp çıkar" dedi. Şah ninenin dediği gibi yaptı. Tahir Topıçak Irak'ı alıp çıktı. Şah Tahirden memnun oldu, nine yine: "Ey şahım erkek oğlunu üç kere sınamak gerek, Allhın hakkı üçtür. Bir kere daha sınyalım, fazla işin ayıbı yoktur" dedi. Şah nineye nasıl sınyacağını sordu, nine: "Doğanı kuşlar arasına koyup kuş

evinden bir kuş alıp çık deyin, şahzade ise doğanı alıp çıkar, değilse, başka kuşu alıp çıkar" dedi. Şah doğanı kuşlar arasına bırakıp yapması gerekeni söyledi. Tahir doğanı alıp çıktı. Hepsi kesin inançla: "Gerçekten Şehzade imiş" diye tastik ettiler.

Şah düğün hazırlığını bitirdi. Şehir içinde bir revah yaptırdı. Büyük bir düğün yapıp Melike Sultan Büviçe'yi Tahir'in nikâhına verdi.

Elkissa, sağdıç kadınlar odaya dokuz döşek koydular. Melike Sultan Büviçe'yi getirip çıkıp gittiler. Tahir döşek ortasına bir kazık kaktı. Kazığı yardı. Arasına çift tıgılı kılıcını kıstırdı. Melike Sultan Büviçe'ye kılıcını gösterip: "Sen kıpırdasan seni kessin, ben kıpırdasam beni kessin" dedi. Sonra Tahir bir tarafta Melike Sultan Büviçe bir tarafta yattı. Tahir'in ateş-i firakı, kılıcın korkusu sabaha kadar Melike Sultan Büviçe'ye uyku vermedi. O: "Ne zaman yaklaşır acaba" diyerek saman gibi sarardı.

Ertesi gün sağdıçlar gelip gördü ki, samanda nûr var, ama Melike Sultan Büviçe'nin yüzünde nûr yok. Onlar şaşırıp: "Ey hanım, Yedi Başlı Dev sizi asıp tabanınızdan kan mı emdi, yüzünüz sararmış?" diye sordular. Melike Sultan Büviçe, Tahir'in söylediklerini söyleyip kılıcı gösterdi. Sağdıç kadınlar bu durumu sultan hatuna bildirdi. Sultan hatun şaha: "Çamura batan bir şeye kız verirsen akıbeti budur?" diye hakaret etti. Şah: "Boşuna konuşma, at binip av avlayıp eğlence ile yaşayan delikanlıdır. Gurbetçilikte sefer azabıyla gönlü ölmüştür. Bu delikanlıyı ava çıkarıp gönlünü açalım" diye Tahir'i kırk gün ava çıkardı.

Elkissa, avın yararı olmadı. Beyler: "Ey delikanlı biz her sefer ava çıksak avla doyar idik" dedi. Tahir:

- 12 -

Kendi yurdunda eşşek
Hem kaz alır hem ördek
Kişinin yurdunda boz laçın
Ne kaz alır, ne ördek

diye elindeki laçini yere bıraktı. Beyler: "Eyvah kalbi yaralı delikanlı imiş" diye avı orada kestiler.

Beyler şaha avdan haber götürdüler. Şah: "Doğru söylüyor, kişinin yurdunda boz laçın ne kaz alır, ne ördek. Kendisinin garipliğine beyit okumuştur. Her yerde eğlence ile eğlenip yaşayan delikanlıdır" dedi.

Elkıssa, şehrin önünde yüksek bir şah kanepesi vardı. Şah o kanepeye iki taht kurdu. Halı, kilim döşekler koydu. Hoş sesli hafız, saz şairleri getirtti. Önüne şeker, kuruyemiş ve lezzetli yemekler koydu. Bir tahta Tahir'i, bir tahta Melike Sultan Büviçe'yi oturttu. Birkaç gün eğlendiler. Arkası arkasına ziyafetler düzenlendi. Taht ve süslere Tahir'in gözü düşmedi, Nağme nevalar kulağına girmedi. Boğazından yemek geçmedi. Zühre'nin firakıyla ateşteki kıl gibi kıvrandı. Birkaç gün Tanrıkut tarafına bakıp ah çekerek oturdu.

Elkıssa, şimdi sözü Şah Behram'dan işitmek gerek: Kervancılarla beraber Şah Behram Rum'a adım attı. Pazar ve sokakları dolaşp şehir kanepesi önüne gelip durdu. İşitti ki tahtan nagme neva oluyormuş. Bir tahtta bir kadın, diğer bir tahtta bir erkek hayallere dalıp nağme nevadan tıksınıp oturuyordu. Şah Behram dikkatle bakınca yorgun yüzünde sevinç peyda oldu ve elini kaldırarak : "İşte O, Tahir, Tahir" dedi. Kervancılar: "Ey aptal, Tahir'in etini yiyen kargalar dahi buraya gelemes, O nasıl Tahir olsun" dedi. Şah Behram tahta bakarak şu beyiti okudu:

- 13 -

Ben geldim Kervancı olup,
Kervancı sayvan olup
Kervancı orada kaldı,
Ben geldim hayran olup.

Tahir:

Gelmişsin kervancı olup
Kervancı sayvan olup
Kervancı yoluna bakıp
Oturdum hayran olup.

diye dokuz merdivenli tahttan inip Şah Behram'a sarıldı. Şah Behram'ın omzunu tuttu. Şah Behram Tahir'e Zühre'nin gönderdiği mektubu sundu. Tahir mektubu görüp yüzüne sürdü. Gözlerinden bahar yağmuru gibi yaş döktü...

Elkıssa, Melike Leyliveş kardeşi Melike Sultan Büviçe'yi hânesine çağırıp: "Ey kardeşim o delikanlı yurdunu özledi, bu yerde yerleşmeyi gönlü arzu etmedi" diye Tahir'i çağırıp üç gün eğlence düzenledi. Melike Hayriyeş üç gün eğlence düzenledi. Annesi üç gün eğlence düzenledi. Şah yedi gün yedi gece gün eğlence düzenledi. Sık sık ziyafetler verildi. sonra Şah beylere:"At hazırlayın" diye emretti. Tahir, şaha üç kez saygıyla eğilip memnuniyetini bildirdikten sonra şu beyiti okudu:

- 14 -

Su gelir taş üstüne
Kavuşurum kaş üstüne
Ben Zühre'yi özlesem
Ağlarım iş üstüne

Sultan Hatun:

Pazara varan delikanlı,
Çift bıçak asan delikanlı
Elma gibi kızı bırakıp
İhtiyarı seven delikanlı

Tahir:

Pazara vardığım doğru
Çift bıçak astığım doğru
Kızı gönlüm tutmadı
İhtiyarı sevdiğim doğru

Tahir Şah Behramı yanına alarak atlandı. Şah onlara üçyüz beyi kattı ve "Tahir nerede yatmaya izin verirse orada yatınız" diye buyurdu. Melike sultan Büviçe de beylerle beraber atına bindi.

Tahir sekiz mil yol katetti. Sonra beylere: "Ey beyler, yatınız" diye buyurdu. Melike Sultan Büvice o an şu beyiti okudu:

- 15 -

Bu kavak uzun kavak
Dibinden kesmek gerek
Yeni yar tutan kişi
Eskiden geçmek gerek.

Tahir:

Aziz candan geçerim
Ben Zühre'den geçemem
Allah nasib eylese
Kendi yurduma ulaşırım.

Melike Sultan Büvice:

Ben âşık idim size
Bir bakmadınız bize
Bir bakmasanız bize
Günahım geçer size.

Tahir:

Bir hayli zaman oldu
Gurbette yaşayıp gittik,
Yurduma dönecek oldum
Şimdi ayrılacak olduk.

Melike Sultan Büvice:

Kıyamet günü olsun
Hüdam kadı olsun
Yakanıza yapışmaya
Demir tırnağım olsun

Tahir

Sürülerde erzak var
Kızılgül kokusu var
Yâr üstüne yâr tutsa
Kıyamette sorgusu var

Melike Sultan Büvice:

Sen gitsen ben de gideyim
Bıraksan yolda kalayım
Altın ibrik alarak
Melikeme su koyayım

Tahir:

Ben gitsem sen gidemezsin
Gitsen yolda kalmazsın
Sen benim melikeme
Su koyup veremezsin

Ben buralı değilim
Buraları bilmiyorum
Ne dersen de bana
Bağlasan da kalmıyorum.
Gidecek yollarım düzdür
Gece bana gündüzdür
Bırakın ben gideyim
Zühre orada yalnızdır.

Ey boz atım, güzel at
Koştur, boynunu uzat
Olsa uçup Zühre'ye
Beni ulaştır boz at

Başından dizgini alıp
Seni edeyim âzât.

Tahir boz atının başını okşadı. Üç yüz bey ve Melike Sultan Büvice ile vedalaştı. Atını kamçladı. Melike Sultan Büvice Tahir'in izi kaybolana kadar ağladı.

Elkıssa, Tahir'le Şah Behram yürüye yürüye birçok menzilleri aşarak Tanrıkut bağrındaki Karahan ülkesine geldiler. Vakit gece idi. Tahir: "Ey Şah Behram, biz herkesin diline düştük, doğru Zühre'nin yanına gidelim diye maslahat verdi. Şah Behram: "Tamam" dedi. Onlar dokuz kapıdan geçerek Zühre'nin yattığı revahın yanına geldiğinde Tahir şu beyiti okudu:

- 16 -

Ben geldim oradan buraya,
Hûdâ'nın buyruğuyla
Ölmeden diri geldim
Hûdâ'nın buyruğuyla

Hiçbir yerden ses çıkmadı. Tahir:

- 17 -

Ben geldim tan vaktiyle
Zühre yatıyor uykuda
Çağırısam ses çıkmıyor
Kim var acaba yâdında

Tahir'in bu sesi derin uykudaki Zühre'nin kulağına kurşun gibi girdi, aşkı can ciğerinden bıçak gibi geçti. Zühre takatsızlanarak şu beyiti okudu:

- 18 -

Dünden beri uyuyordum
Hiçbir şey duymuyordum
Sizi rüyamda görüp,
Tatlı tatlı uyuyordum

Uyuyordum uyandım
Sağdan sola döndüm
Tahir'mişsiniz bilemedim
Kara Batur sandım

Zühre: "Ey kızlar, Tahir'can gelmiş, kalkınız" diye kızları uyandırdı. Sonra Tahiri karşıladı. Tahiri tahtta oturttu. Baktı ki Tahir'in sakalı bıyığı uzamış. Tahir bunu sezip şu beyiti okudu:

- 19 -

Yola çıktım gurbette
Hasret ve meşakette
Sakal bıyığım uzadı
Mihnet ve meşakette.

Pazarın rengi bakkaldır
Yiğidinse sakaldır
Ayrılalı üç yıl oldu
Siz artık halavette

Zühre ipinden kopmuş inci gibi göz yaşı dökerek şu beyiti okudu:

- 20 -

Bülbül ötüp geçti mi?
Günlün bölünüp gitti mi?
Yâr üstüne yâr tutup
Başın göğe yetti mi?

Tahir:

Bülbül ötüp geçmedi
Gönlüm bölünüp gitmedi
Üç yıl oldu ey Zühre
Senin ateşin sönmedi

Rum şehrinden kız aldım
Halini bir sormadım
Senden ayrılısam bile
Gönülde hiç ayrılmadım.

Zühre kendini Tahir'in ayağına attı. İp gibi kıvrandı. O zamana kadar tan yeri ağardı. Tahir ile Zühre tan yerine bakarak çarbağa doğru yol aldılar.

Elkıssa, Tahir ile Zühre çarbağda istirahatle nağme neva ederlerken yine o ihtiyar dellâle çarbağa çiçek demeye girdi. Baktı ki Tahir ile Zühre eğlenip oturuyorlardı. Dellâle derhal dönüp Kara Batur'a: "Ey Kara Batur, otuz gün orucu sen tutsan bayramı Tahir ile Zühre mi yapacak?..." diye haber verdi. Kara Batur: "Ey nine, Zühre bana söz vermişti, yarın sabah kuşumu alıp çıkıp dokuz civciv yakalatıp kebab yapıp Zühre'ye tutarım. Zührem bana kadeh tutar. Tahir'i sürüp çıkarım" dedi.

O gece sabaha kadar "Kara Batur"un gözüne uyku girmedi. Kara Batur ertesi gün sabahtan kuşunu alıp avlanmaya bıraktı. İkinci defa avlamak bahanesiyle kuşunu çarbağa bırakıp kendisi çarbağın dışında durup şu beyiti okudu:

- 21 -

Kuş uçurdum av kuşu,
Aldı indi bahçeye
Kuşçuğum kayboldu
Soruyorum herkese

Tahir:

Kuş uçursan olmaz mı,
Kuş civciv almaz mı?
Evvel sevdiğim Zühre'yi
Şimdi sevsem olmaz mı?

diye Zühre'nin gonca gibi dudağına dokuz kez öptü. Bunu gören Kara Batur kendini tutamadan. yüzünü yumruklayarak saraya girip şikayet etti. Karahan gazaplanarak: "Ey Kezzap, terbiyesiz, benim şu biricik kızım var, Tahir'se nehre atıldı, yine iftira ediyorsun ha" dedi. Kara Batur: "Ey şahım yalan söylemişsem malım yağmalansın, başım alınsın" dedi. Karahan yine tahkikat için adamlarını görevlendirmişti. Hakikat ortaya çıktı. Karahan: "Cellat cellat..." diye bağırdı.

Elkissa, Tahir bağlanarak saraya getirildi. Üç yüz cellat kılıcını kınından çıkardı. Zühre herkesin önüne çıkıp sükuneti bozup şu beyiti okudu:

- 22 -

Ey baba nasıl işin
El salıp yürüyüşün
Çölde kalan geyik gibi
Şaşkın şaşkın bakışın

Ben geldim güneş ile
Koynum doldu yaş ile
Vakit gelip geçti bile
Siz hâlâ danışma ile

Tahir:

Vaadini vurdu taşta,
Dar oldu âlem bize,
Yâr tutmak günah olup

Sonunda çıktı başa

okudu: Cellatlar kılıcını oynatıp Tahir'i götürdüler. Sonra Zühre babasına şu beyiti

- 23 -

Ey benim âlim babam
Taş yürek zâlim babam
Oğlunuz da yok idi
Nasıl geçer halin babam
Hoşaneler hoşhanlık
Yok imiş müslümanlık
Damadını öldürüp
Kime kalır sultanlık

Karahan düşündü. Sonra: "Çıkın kızım, Tahir'i size verdim" dedi. Zühre uçar gibi çıkıp baktı ki cellatlar Tahir'i çoktan öldürüp dört parça edip dört darağacına asmışlar. Zühre'nin feryat figanları feleğe yetti. Saçlarını yolup bayıldı. Bir zamandan sonra ayılıp döndü. Sonra üstüne kara elbise giyip şu beyiti okudu:

- 24 -

Tahir'in babası yoktur
Belinde kemeri yoktur
Ağlamayın yurt avam
Alemin vefası yoktur

Kefen giyeceğim sensiz
Şehir şehir gezeceğim sensiz
Sizi öldüren babam
Toprağa girsin imansız

Bu hava hava mıdır
Kar yağmur yağar mıdır?
Kız için yiğit ölmek
Şeriatta reva mıdır?

Kimin elinden gelsin

Kendi oğlunu öldürmek
Kendi oğlunu öldürüp
Rakipleri güldürmek?

Karahan Zühre'nin nâle zârına dayanamadan: "Ey kızım, gönlünüz ne yapmak isterse onu yapın" dedi. Zühre: "Ey baba gönlümün kuşu göğe uçtu dedi ve feryat figânını içine yuttu...

Elkıssa, Zühre bir hazine altın cevahir alıp çıktı. Şehrin içindeki ve dışındaki imam, molla, müderris, hafız ve dervişleri topladı. Tahir'i tekfin edip defnettiler. Sonra bütün cemaate yemek verdiler. Altın gümüşten tuğla yaptırıp Tahir'in mezarını yaptırdı. Yer tarih ve nam nişanını yazdırdı. Ondan sonra kalabalığa böyle hitap etti: "40 güne kadar ister şah, ister geda olsun, ister vezir, ister bey olsun bana gözükmessin, gözüdürse parçalarım". Zühre odasına girip gitti. İsteklerini diledi. 41. günü odasından çıktı. Hazineden tabak tabak inciler aldırdı. Saray cariyelerinden kırkını arkasına aldı. Onlara: "Ey kızlar ben bu incileri bir anda saçacağım, yerden eksiksiz derip alınız, herkesin derdiği kendinin olsun" dedi ve incileri saçtı. Sonra kızlara bakıp şu beyiti okudu:

- 25 -

Gelin kızlar koşalım
İncileri derelim
Sonra gidip mezarla
Yüzyüze bakışalım

Kızlar inci derip kaldı. Zühre koşarak Tahir'in mezarı önüne gelip şu beyiti okudu:

- 26 -

Tahir adlı var mısın
Tahtında aman mısın?
Odana mihman geldi
Kapını açıp çıkar mısın?

Zühre'nin sözünden sonra bir gürültü çıktı. Mezar yarıldı. Zühre şu an kendini mezara attı. Mezar yine aslı haline geldi.

Cariyeler incileri derdikten sonra mezar yanına vardılar. Zühre yoktu. Gördü ki, Zühre'nin saçının ucu mezara kısılıp kalmış. Onlar üzgün bir halde döndüler. Bu acayip işi sultan hatuna anlattılar.

Elkissa, Zühre'nin murada ermek istediği bütün millete duyuldu. Kara Batur da duydu. O saraya girip: "Tahir için Zührem ölmüştür. Zührem için ben öleyim" diye kendi kendine hançerle intihar etti.

Karahan yarlık verdi: "Kara Batur'un hakkı var idi. Onu Tahir ile Zühre'nin arasına defnedin". Böylece iki tane kızıl gül arasına nâpâk diken kısırıldı. Aşık maşuk mezarından kısa sürede iki kızıl gül bitip gonca oldu. Kara Batur'un mezarından bir diken bitti. İki tane kızıl gül ne zaman birbirine sarılmak için yaklaşırsa diken ortadan çıkıp engel oldu. Bu şekilde bir zaman geçti.

Derviş Hakkında Hikâye:

Bir vilayette bir derviş var idi. O mezarlıkları dolaşırdı. O derviş bir gece tatlı uyurken yatıp bir rüya gördü. Rüyasında gözüne duvarları altın kerpiçle süslenmiş, çevresinde çiçek, çeşme, ağaç ve rengârenk güllerin aşkıyla ötmekte olan kuşların bulunan bir mezar gözüktü. Derviş: "Havası iyi bir yemiş, burada bir kaç gün kalayım" diye niyet etti. Dolaşıp gördü ki iki mezardan iki kızılgül bitip büyüdü gonca oldu. Bu iki gonca ne zaman birbirine sarılmak için yaklaşırlarsa aradan bir diken çıkıp onları ayırıyordu.

Derviş uyandı. Rüyasını hatırladı: "Bu ne iş" diye merak etti. Derviş fala bakardı. Fala bakıp iki kızıl gülün bittiği yerin Tahir ile Zühre'nin mezarı, dikenin bittiği yerin Kara Batur'un mezarı olduğunu, Tahir ile Zühre'nin aşık maşuk olduğunu, vefasız âlemde murada eremediği düşmanın iftirası, padişahın azabına uğrayıp günahsız suçsuz gittiğini tespit etti. Derviş falını toplayıp derhal mezara geldi. Gördü ki, birbirlerine sarılmak üzere olan iki kızılgülü diken ayırıverdi. Derviş kazma ile dikenin kesip ateşe verdi. Külünü göğe savurdu. Derviş ertesi gün: "Her

halde Muradına ermiştir" diye gidip gördü ki yine birbirine sarılmak üzere olan iki kızılıgölü diken Derviş kazma ile dikenini kesip ateşe verdi, külünü göğe savurdu. Üçüncü gün yine aynı durum tekrarlandı. Bunu gören derviş başka mezarlıklara gitmemiş. Diken her gün bitip çıksa her gün kazma ile kesip külünü göğe savurmuş. Günler böyle geçmiş, iki kızıl gül goncası da muratlarına erememiş."

GARİP İLE SENEM

Çeşitli vakıâları rivayet edenler, türlü ahvalleri hikaye edenler tatlı sözlerle dizilen destan parçalarından şöyle hikaye ederler:

Karahanlıların Diyarbekri ilinde Abbashan adında bir padişah var idi. Onun devleti ziyade, şan şöhreti eşsiz idi.

Şah Abbashan'ın "Hasan" adında akıllı bir veziri vardı. onlar birbirlerine sadık, yakın dost idiler. Günlerin birinde Şah Abbashan Hasan vezire danışarak pek çok askerini yanına alıp ava çıktı. Onlar üç gün üç gece çöl ve kırlarda yürüdüler. Ama hiç bir geyiğe rastlamadılar. Sonunda Abbashan ile Hasan vezir ayrı ayrı yönlere doğru yol aldılar.

Allah'ın lütfüyle Hasan vezir bir dişi geyiğe rastladı. Vezir buna çok sevinerek derhal okunu çıkarıp yaya yerleştirdi ve geyiğe nişan alıp avlamak istedi. Baktı ki, geyik gebe imiş. Hasan Vezir karısının hamile olduğunu hatırlayarak geyiğe atmadı. Geyik vezirin önünden geçip birhayli yürüdüktan sonra bir kaya başında Şah Abbashan'a rastladı. Padişah bu geyiği gördükten sonra yayını doğrulttu. Bu sırada geyiğin gebe olduğunu anlayıp ona nişan almadan kendi yoluna bıraktı. Birazdan her ikisi de eli boş döndüler.

Hasan Vezir Şah Abbashan'a tazim eğilerek:

- 1 -

Şan şöhretli ey ulu şahım,
Boş döndük bu ne keramet.
Rastlayan geyiği bırakmak ne iş,
Allah'tan oldu mu ya bir inayet?

Şah Abbashan dedi ki:

Ey vezirim kendine hem ayan zattır,
Sultan Ay'ın altın boyu iki kattır.
Tanrıdan bize bu bir iltifattır,
Bu bahttan şahin gözü pek şaddır.
Gebe imiş bize rastlayan o geyik,
Bunu Allah'tan bir işaret diye bilelim.

Ecel yetse eğer o geyiğe,
Sultan ay da kalır belki müşküllüğe.
Bu yüzden şah vazgeçti çekmekten yayı,
Reva gördü onu kendi yoluna bırakmayı,
Taç ve tahtım kudretiyle devran süreyim,
Bu dünyanın nimetinden lezzet alayım.
Evlât hasretiyle yaşıyorum,
Şimdi sabırsızlıkla onu bekliyorum.
Ey vezirim yay kullanmada mahir idin,
Söyle bu gün niçin sen de boş döndün.

Hasan vezir gerçeği söylemek zorunda kaldı:

Beyan etsem şahım gördüğümü,
Mızrak ile dağları aşip yürüdüğümü,
Bir kayadan bir geyik çıkıverdi,
Ona bakıp anladım ki, gebe idi.
Atayım dedim elim titreyip atamadım,
Onu canına kıyamadım,
Hanım Ayım şu geyik gibi iki kattır,
O da bize İlahimden iltifattır.
Reva gördüm kendi yoluna bırakmayı,
Yavrusunu doğurup muradına ulaşmasını.

Şah Abbashan vezirinin sözünden sonra düşünerek: "Şaşıyorum, bu acayip bir hal, düşümde de ayân oldu böyle bir fal" dedi.

Hasan Vezir: "Kudretli şahım, mübarek düşlerini öğrenmek mümkün müdür?" diye sordu.

Şah Abbashan: "Bir gün bir düş gördüm, düşümde bir çift kuş gördüm. Biri renkli simurg, öbürü gümüş kuyruklu anka idi. Onlar uçuyorlardı, ama başımdan gitmiyorlardı. Tutmak istedim ama, imkan vermediler. Bu düşüme şaşırdım. ondan beri hayal içinde perişanım. Hadi danışmanlar, anlatın bana, bunun tabiri nedir?" diye yanındaki danışmanlarına soru nazarıyla baktı. Danışmanlar yarışircasına kur'a kitaplarını açtılar. Biri Şaha hoş görünmek maksadıyla Şah Abbashan'ın

göreyim, düğün hazırlıklarını yapayım" diye dönmeye izin istedi. Şah Abbashan başıyla işaret ederek: "Yolun açık olsun, Divan Beyi yardımcı olsun" diye müsaade etti.

Elkıssa, Hasan Vezir doru atına binip birkaç muhafızın eşliğinde evine doğru yol aldı. Av meydanında Şah Abbashan'ın önünde şenlik başladı. Dansçılar sema oynadılar, eğlence zirveye çıktı. Bir haberci koşarak gelip Şah Abbashan'ın keyfini bozdu: "Kudretli şahım, Hasan Vezir, Hasan Vezir..." dedi ama sözün sonunu söyleyemedi. Şh Abbashan şaşarak yerinden kalktı: "He, ne oldu? Çabuk söyle" dedi. "Vezir-i âzâmın atı taşa takılıp düştü. Muhterem vezir atın altında kaldı... Onu, ecel kuşu koynuna aldı. 'Ah oğlum, garip kaldın, garip' derken nefesi kesildi..." dedi. Şah Abbashan başını sallayarak: "Ah biraderim, zamansız gittin, 'garip kalan oğlum' demişse vezirimin hatırası için oğlunun adı 'Garip' olsun. Sarayda babasının yerini alsın" deyip avdan döndü.

Padişah, saray dönüp kızını gördü. O güneş gibi hoş suret idi, bu yüzden Şah Senem adını verdi. Babasının mübarek yüzünü göremeyen zavallı oğlan gerçekten garip kaldı.

Elkıssa, Şah Senem ile Garip, dört yaşına bastığında birlikte okula başladılar, birlikte büyüdüler. Yavaş yavaş birbirlerine gönül verip âşık maşuk oldular.

Günlerin birinde Garip ile Şah Senem birbirleriyle anlaşarak "Yarın buraya hangimiz erken gelirse geç kalandan dokuz öpücükle beraber bir de dokuz gevher alalım" diye evlerine döndüler. O gece Şah Senem sabaha kadar uyumadı. Sabah yerinden kalkıp anlaştığı yere gelerek Garip'i bekledi. Bir saatten sonra Şah Garip geldi. Şah Senemcan Garip'e: "Şimdi mi geldin" diyerek boynuna sarılarak dokuz öpücük alıp, dokuz gevherini aldı. Akşam olunca onlar okuldan döndüler. Dönüşte yine tanıştılar. Bu gece Garip uyumadan bekleyip sabaha karşı uyuya kaldı. Şah Senem yine sabah kalkıp anlaştığı yere gelip bekledi. Böylece Garip'i yine yendi.

Elkıssa, Garip Şah Senem'e 18 öpücükle 18 gevherini kaptırıp üzgün bir halde evine döndü. Annesi Garip'i bu halde görüp: "Ey yavrum niçin böyle

üzgünsünüz?" dedi. Garip annesine bütün olup biteni anlattı. Annesi: "Ey Garipcan, hiç üzülmeysin, Şah Senem size verilmiştir. Padişah babanızla bu konuda anlaşarak ahdname yazdırıp mühür basmıştır. Bütün cemaat şahit olmuştur, ahdi bozmama konusunda söz vermiştir" diyerek ipek kağıda yazılan yazıyı oğluna gösterdi. Garip yazıyı görüp büyük bir sevinçle uykuya gitti. O gece rüyasında Hazreti Resul-i Ekrem, Sallallahu Aleyhi Vesselem'in mübarek ellerinden kuledeki kırklar sohbetinde aşk şarabı içti. Kırklar, Şah Senem ile Garip'i nişanladılar. Garip uyanıp acayip hoş keyif oldu. Sabahleyin açan kızılıgöl gibi yüzü güldü. Sabah buluşacağı yere varıp "Şah Senem" gelecek diye sabırsızlıkla bekledi. Kuşluk vakti oldu, ama Şah Senem gelmedi. Sonunda Garip Şah Senem'e küserek okula gitti.

Elkıssa, Şah Senem sabah kalkıp okula gitmek üzereyken annesi padişaha bakıp:

- "Şimdi Şah Senem bülûğ olmuş, göğsü çıkmıştır. Gün geçtikçe okula erken gidiyor, bundan sonra okula göndersek iyi olmaz, halk-ı alem dedi kodu çıkarır" dedi.

Padişah cevap verip: "Öyleyse Şah Senem okula gitmesin, bülûğ olmuşsa Garip'e veririz, vaadimizin meyvasını görürüz" dedi. Şahın hatunu Sultan Ayim kızarak: "Bu nine namussuzluk böyle, Garip babasız bir yetim çocuktur. Şah neslinden yetim çocuğa kız verilir mi?" dedi.

Padişah: "Hasan Vezir hayattayken ahdname yazmıştık, ahdnameyi bozmama konusunda mühürlü yazılı söz vermiştik, şimdi cemaate nasıl cevap veririz" dedi.

Sultan Ayim: "O geçmişteki laftır, aradan 18 sene geçip gitmiştir, ahdname akıllardan çıkmıştır. Yazıyı yırtıp atalım, iş tamam" diye padişahı bu işten soğuttu.

Şah Senem evde oturup ana babasının sözünü işitip şok oldu. "Aman tanrım, şimdi işler değişti, yarimi görmek zorlaştı, kalbim şu an gamla doldu" diye Garip'ten ayrıldığı için üzülererek şu beyiti okudu:

karşısında diz çökerek: "Kitaplara göre kim düşünde kuş görürse, bu saadetin işaretidir. Şahımızın başına devlet kuşu konacaktır, hazine altın gümüşle dolacaktır" dedi. Bir başkası ise soğukkanlılıkla: "Bir çift kuş, bir çift evlada işarettir. Şahımızın dergahında iki evlat dünyaya gelecektir, onların biri şehzade oğlan, biri hanzade perizat olacaktır" diye tabir verdi. Şah Abbashan bu tabirden memnun olup sevindi. Saray büyüklerine bakarak: "Vezir ve beylerim, tabirlere sevindim, bir çift kuşun düşüme girişi ulu Tanrı'nın iltifatıdır, gebe geyiğin Hasan Vezir ile bana rastlaması, niyet ve ikbalimizin aynı olmasıdır, bu Allah'ın kısmetidir. Bu nedenle hayırlı bir iş göreyim:

"Biraderim Hasan Vezirim düşmanı yenmede şemşirimdir, yurdumu yönetmede kemerimdir. Hadi, Divan Beyi, ahdname yazılsın, ikimizin mühürü basılsın" diye ilan etti.

Hasan Vezir: "Şükürler olsun, şahımızın iltifatına" diye tazim eyledikten sonra ahdnamenin şartlarını Şaha sordu. Şah Abbashan: "Eğer biri oğlan, biri kız doğsa, ergenlik çağına geldiğinde nikahını kıyacağız. Eğer her ikisi oğlan ise, biri elemle, biri kalemle uğraşsınlar, Eğer her ikisi kız olursa, bu dünyada hemşehri arkadaş olarak yaşasınlar. Bu ahda kim vefasızlık etse veya husumet ile kavga çıkarsa halk-ı âlem karşısında yüzü kara olsun" diye anlaşmayı ilan etti. Ahdname Divan Beyi tarafından bir daha okunduktan sonra herkes ayağa kalkıp "Amin" dediler. Bu esnada Abdullah Şatır atını uçarcasına koşturup geldi. Şah'a hoş haber getirdi. Şatır, Şah Abbashan'ın ayağını öperek: "Müjde, şöhretli şahım, sultan Ayım doğurdu" dedi. Şah Abbashan'ın yüzü güldü: "Ey değerli muhafızbaşı, kurt mudur, tilki midir? Tez cevap ver" diye sordu. Abdullah şatır kekeleyerek: "Sa... sa... sa... sahavetli sultan Ayım tilkiden haber verdi!" dedi. Ardından yine bir haberci atını koşturarak geldi. Hasan vezirin önüne gelerek: "Hoş haber size vezir-i âzâm, kurttan haber verdi hanım sultan" dedi. Hep beraber: "Mübarek olsun" diye Hasan Veziri tebrik ettiler. Sonra Şah Abbashan, tellala: "Haber ver halk duysun, kırk gün kırk gece düğün eğlence temeşe olsun, komşu il beyleri haber alsın" diye buyurdu. Hasan Vezir oğlunun gül yüzünü tez görmek arzusuyla: "Kudretli Şahım, oğlum

- 2 -

Zulmün ile kaba felek bizi gayrı yâre saldın,
İbrahim gibi ateşe atıp cefa ile nâra saldın.

Götürdü gönül hoşunu, bozuldu gülüşen hüsnü,
Kuruttu göz yaşını, bizi hûn ve hâra saldın.

Bırakmadı kendi halime, acımadı ahvalime,
Kavuşturmadı yârime, deşt-i hicranüzâra saldın.

Bizi Leyli Mecnun edip, gece gündüz kan ağlatıp,
Yaşımızı sel edip, bu gam pazarına saldın.

Senem arar ülfetini, kimse bilmez külfetini,
Kullanıp cefa tığını, yüreğimi parçaladın.

Elkıssa, Şah Senem'in beyitini dinleyen Akça Ana geldi: "Ey Şah Senem, size ne derd, elem geldi? Bugün yüzünüz oldukça solgun, ahu gözünüzde üzüntü gözüküyor. Derd-ü figanınızı bana anlatın, ben çaresini söylerim" dedi.

Şah Senem Akça Ana'ya okuldaki ve yollardaki vaad, öpücükle ilgili olup bitenleri, bu yüzden okula gidemediği için üzüldüğünü bir bir anlatıp hüngür hüngür ağladı.

Akça Ana Şah Senem'den bu sözü işitip: "Ey Şah Senem, ben bir bahaneyle okula götüreyim. Şimdi Şahın huzuruna girip, ben bugün okula gidip mollamın duasını alayım dersiniz padişah izin verir, bu bahaneyle Garipcan'la buluşursunuz" dedi.

Şah :Senem Akça Ana'nın dediklerini yaptı.

Şah Abbashan:

- "Haklısınız yavrum, mollarınızı razı edin" dedi. Sonra hazineciye: "Bin dirhem para ver" diye emretti. Şah Senem bin dirhem parayı alıp Akça Ana ile

beraber okula gitti. Okula gelip pencereden baktı. Gördü ki, zavallı Garip, gaflet duygusuyla çekişerek ciğeri kebab, elinde kitap, gözleri yaşlı bir halde dertlenip şu beyiti okudu:

- 3 -

Ey yaranlar, kadir bilenler,
Ne oldu yârim gelmedi.
Aşk oduyla yanıyor canlar,
Ne oldu yârim gelmedi.

Geleceğim diye vaad etti,
Şimdi beni derde saldı,
İşte kuşluk vakti oldu
Ne oldu yârim gelmedi.

Gül yüzünü göresim gelir,
Elele yürüyesim gelir,
Daima devran süresim gelir
Ne oldu yârim gelmedi.

Dert üstüne dertler oldu,
Garip yürek hasretle doldu,
Elimdeki gülüm soldu,
Ne oldu yârim gelmedi.

Ya bir kötü derde kaldı,
Ya da onu göz hapsine aldı
Yahut zindana saldı,
Ne oldu yârim gelmedi.

Yürek oldu parça parça,
Bu dertlere var mı çare,
Ağlıyor Garip biçâre,
Ne oldu yârim gelmedi.

Elkissa, zavallı Garip ağlıyordu. Mollası girip: "Niçin dersini çalışmadan ağlıyorsun?" diye Garib'i azarladi.

Garip mollasına bakarak içten nazim düzüp gönlündekini anlattı:

- 4 -

Güneş çıkıp kuşluk oldu,

Yârimi bir görsem keşke.

Bilmediğim ahvalinden,

Bir söz sorsaydım keşke.

Kuşluktan sonra öğlen olur,

Yârin gönlü nahoş olur,

Şimdi görmek zor olur,

Bir kez görseydim keşke.

Öğleden sonra olur pişin ¹

Yarimin belleri ibrişim,

O ibrişim boylarına,

Sarılarak ölsem keşke.

İşinden sonra olur diğér ²

Yâr aşkıyla yanar ciğér

Yâr gelmezse buraya eğer,

Ben varsam idim keşke.

Diğéerden sonra olur akşam,

Bağrım benim yanan bir şam ³

Nasıl geçer bu gün akşam,

Bir görsem idim keşke.

Şamdan sonra huften ⁴ olur

Aşık-maşuk çiftten olur,

Yârim niçin yekten olur,

Bir görsem idim keşke.

Han sarayı belki hâli,

¹ pişin, ikindi anlamındadır.

² diğér, ikindi ile akşam arasındaki vakittir

³ Şam, mum anlamındadır

⁴ Huften, yatsı anlamındadır.

Harap burda Garip hâli,
Ne haldedir yârim hâli,
Bir kez görse idim keşke.

Elkissa, Garipcan gözlerinden ayrılık yaşlarını döküp ders çalışmaya başladı. Şah Senem pencereden bu hali görüp üzüldü, sabırsızlıkla: "Bu gün Garip'i serbest bırakın" diye ciğerinden şu muhammesi okudu:

- 5 -

Zavallı bir bülbülsün, gül aşkıyla feryad et,
Aşk-ı sergeşte isen uykunu feda et,
Sabah akşam durmadan ağlayarak feryad et,
Yâr için yaptım saray, aşk yolunu abad et,
Canım mollam bir süre şu yârimi azad et.

Her kişi burada belalarla olsa bi-şümar,
Kalmasın gönlünde hasret-zerde gibi ihtiyar,
Titriyor ruhu simab gibi tende canım bîkarar,
Yar bu yerde zâr eyler, ben o yerde intizar,
Canım mollam bir süre şu yârimi azad et

Ber-muallak şu zaman ki, şöhretinden ba-kerem,
Dergâhına yol alıp daima visâlini ararım,
Bal yerine bana zehir içirdi derd ü gam
Dikilip geda gibi yârini arar Şah Senem
Canım mollam bir süre şu yârimi azad et

Elkissa, mollası Şah Senem'den bu sözü işitip: "Bunların arasında böyle bir iş var demek, onları birbiriyle görüştüreyim" diye öğrencileri serbest bıraktı. Garip'i ise "Sen ders tekrarla" diye alıkoydu. Sonra molla Şah Senem'e: "Şimdi girin" diye işaret verdi. Şah Senem sevinip bin dirhem gümüş parayı mollasının önüne koydu. Mollası Şah Senem'in mutluluğu için dua etti. Şah Senem Garip'le görüştü. Birbirleriyle dertleşip ağlaştılar. Şah Senem Garipcan'ın miskin yüzüne gözlerini dikerek: "Ey Garipcan, artık birbirimizle görüşmemiz zor oldu, gülümüz hazan gibi soldu. Bugün buluşma yerine gelemeyişimin sebebi budur" dedi.

Garip şok oldu. Şah Senem: "Artık bizden devlet gitti, başımıza elem yetti" diye ağladı. birbirlerine soru cevap şeklinde şu beyiti okudular:

- 6 -

Senem:

Kulak verip işit benim şikayetimi,
Artık bizden bu devran gitti Garip'im,
Hüdâ saldı bu ayrılık derdine,
Düşmanlar aramıza girdi Garip'im.

Garip:

Aramız kapandı diye kaygılanma,
Kızılgül gibi açıl sakın solma,
Aşık isen garibinden vaz geçme,
Ayrılığın sonunda kavuşmak vardır.

Elkissa, Garip Şah Senem'e bakıp:

- Ey canımın cananı, yüreğimin parçası, babanla benim babam biz doğmadan yazılı mühürle söz kesmiş, o yazıyı kitabımın arasında sakladım, kalbimde yâdladım, diye yazıyı Şah Senem'e sundu. Şah Senem yazıyı görüp sevinerek onu kitabının arasına koydu. Şah Senem derhal evine dönüp kitabını babasına verdi. Padişah kitabı karıştırmıştı, arasından bundan 18 yıl önce Hasan Vezir'le yaptığı anlaşma çıktı. Padişah bu yazıyı hatununa gösterip: "Şimdi olmadı, sır aşikâr olmuş, anlaşma gereğince iş yapmaktan başka çare var mı?" dedi. Akılsız hatun kötü kötü bakıp: "Böyle binamus işe vefa etmeye imkan yok" diye yazıyı yırtıp yaktı. Ardından: "Garip kızımızı baştan çıkardı, şahın şöhretine dâğ düşürdü. Şimdi bu işe seyirci kalamayız, Garip'i ortadan kaldırmazsak gönlümüz huzur bulmaz, onu annesiyle beraber uzak bir yere sürgüne gönderelim, Şah Senem'i elimize alalım" dedi.

Hatunun yol göstermesiyle Şah Abbashan zaptiyelerine: "Garip ailesi yarına kalmadan Bağdat şehrine sürgün edilsin." diye emretti.

Zaptiyeler padişahın hükmünü yerine getirdiler. Garip'i acımasız cellatların refakatinde sürgün etmek istediler.

Garip gazapla: "Ben padişaha karşı ne suç işledim ki? Ne sebeple bizi sürgüne gönderiyorlar? Neden çeriler boynuma bukağı geçirip beni götürüyorlar?" dedi.

Cellatbaşı: Biz suçunuzu bilmiyoruz. padişahın fermanı böyledir, yerine getirmemek haddimiz değil, diye annesi ile kız kardeşini de zorla götürdüler. Garipcan kendisini götüren zabtiyelere aldirmeden figanla gazel okuyup yurduyla vedalaşmak istedi:

- 7 -

Ters feleğin derdiyle,
Yüreklerde dağlar kaldı.
Bülbülü gülden ayırıp,
Hoş neşeli bağlar kaldı.

Beraber doğup beraber büyüyen,
Aşk ateşiyle yanan,
Bir ömürlük söz veren,
Güzel fırsat, çağlar kaldı.

Ecdatlarının teri akan,
Bağrına alıp bana bakan,
Hasan babam bağrını yakan,
Kuşlar uçan dağlar kaldı.

Beni sürüyor kolumu bağlayıp,
Yüreğimi ateşle dağlayıp,
Senemcanım kaldı ağlayıp,
Burada baykuş, kuzgun kaldı.

Elkıssa, Garip'in sürgün edileceği haberini alan Şah Senem "Aman tanrım Garipan'dan ayrılacağım galiba" diye cellatbaşına bin dirhem gümüş para verip: "Garip'i benim revakımın yanından geçir, son kez gülümü göreyim" diye yalvardı.

Cellatbaşı Abdullah Şatir parayı cebine koyup Şah Senem'in talebini kabul etti. Şah Senem Garip'i bu halde görüp içten ağlayarak şu beyiti okudu:

- 8 -

Senem:

Buradan gideceksen bağdat şehrine,
Garip seni Allah'a emanet ettim.
Allah saldı bu ayrılık derdine,
Garip seni Allah'a emanet ettim.

Garip:

Beni gitti diye melal olmayın,
Çok ağlama Senemcan gitsem dönerim.
Kızılgül gibi açıp solmayın,
Çok ağlama Senemcan gitsem dönerim.

Senem:

Ağlamayım da ne yapayım gönlüm karardı,
Sevgimizin bağları candan ayrıldı,
Alnıma böyle kısmet yazıldı,
Garip seni Allah'a emanet ettim.

Garip:

Beni gitti diye yârim olma sergerdan,
Her tatlı bakışın derdime derman
Aman esen olsam, tende olsa can
Çok ağlama Senemcan gitsem dönerim.

Senem:

Senem diyor: Cefa ile cebrim var,
Gerçek âşığım sonsuza dek sabrım var,
Gelemezsen yol üstünde kabrim var,
Garip seni Allah'a emanet ettim.

Garip:

Garip diyor: Alnımda terslik olmazsa,
Ecel gelip şum kadehim dolmazsa,
Çöller içinde umut gülüm solmazsa,
Çok ağlama Senemcan gitsem dönerim.

Elkissa, Şah Senem'in yaşları bahar yağmuru gibi dökülüp, boyu posu büküldü, yürek bağı bağlarından söküldü, ağlayarak revah üzerinde kaldı. Garip, Şah Senem'e uzaktan bakıp gözleriyle vedalaşarak yola koyuldu. Şah Senem Garip'in yolundan gözünü almadı, üzüldü. Garipcan'a amanlık dileyerek bir münacat okudu:

- 9 -

Kudretli kadir Hüdâ, Garip sana emanet,
Aziz yârdan ayrı düştüm, Garip sana emanet,

Olamadım ona hemdem, yüreğimi kapladı gam,
Atamız Hazreti Adem, Garip sana emanet.

Bu başıma düştü sevda, yardım et Hazreti Musa,
Aşıkların piri Yusuf-Züleyha, Garip sana emanet.

Bu derdime eyle derman, tabiplerin piri Lokman,
Allah yolu açık et, Garip sana emanet.

Elkissa, Garip çok menzilleri aşip, çöl beyabanlardan geçip, dağ ve ırmakları kasıp kırk günde Bağdat şehrine ulaştı. Onların Bağdat'a geldiğini öğrenen Bağdat ehli onları saygı selamla karşıladı.

Garipcan burada, solgun gönlüne, ava çıkmakla teselli buldu. Senemcan'ı özleyip bir münacat okudu:

- 10 -

Rüzgar götür gönlümün hoş kokusunu yar Senemcan'a
Söyle ona aşkın için gül derdi Garibin çöl ve beyabanda

Yetiştirdi yürek kanıyla o Leyli reyhan çiçeğini
Anlat bağı bin parça Garibin hicrini armanda.

Elkissa, günlerin birinde Garip yalnızlıktan canı sıkılarak babasından kalan altın bilyesini alıp dolaşmaya çıktı. Caddede bir falcı nineye rastladı. Falcı nine Garip'in solgun yüzüne bakarak: "Ey oğlum siz aşık mısınız?" dedi. Garip bu sözü işitip şaşırıldı. Merakla: "Ey nine, siz falcısınız her halde, benim falıma bir

bakın, gönlümdекini bilseniz elimdeki altın bilyeyi size hediye edeceğim" diye şu beyiti okudu:

- 11 -

Falcı nine yolu şaştım,
Beni gayri yola sal.
Leyli gibi haddimi aştım,
Mecnun gibi çöle sal.

Bir yârdan ayrılan yârim,
Kah ateşte kah sudayım,
Yalnız uçan bir turnayım.
Kuşlar uçan göle sal.

Yârân var mı ben kula,
Kervancı göçüp düştü yola,
Nişan eyleyip sağ ve sola,
Beni bir menzile sal.

Garip derler bu adımı,
Kime anlatayım ahımı,
Allah versin muradımı,
Beni doğru yola sal.

Elkıssa, nine Garip 'ten bu sözü işitip kur'asını güneşe çevirip baktıktan sonra: "Ey Garip, sen Diyerbekri padişahının kızı, melike Şah Senem'e aşık imişsin, çabucak dönüp kendini gizleyerek çiçekçi nineye evlat olursan, Senemcan'ın yüzünü görme şansını elde edersin, eğer geç kalırsan hasrette kalırsın" dedi. Garip, bu sözü işitip falcı nineye altın bilyesini verdi ve vedalaşarak döndü. Garip'in yüreğine Şah Senem'in ateş-i firâkı tekrar tutuştu. Garip'in halini gören sevgili annesi üzülerек: "Garipcan oğlum, iyi görünmüyorsunuz, niye bu kadar üzgünsünüz?" dedi. Garip annesine: "Ey sevgili anne, artık takâtım kalmadı, bana izin ver, Diyarbekri şehrine döneceğim, kendi yurdumda Senemcan'la birlikte yaşayacağım." diyerek annesinden izin isteyip şu beyiti okudu:

- 12 -

Anneciğim, mihribanım,
Dua verin gideceğim.
Ayrıldığım Senemcan'ın
Huzuruna varacağım.

Dayanamadım dertfirâğa,
Varayım ben çarbağa,
Baş koyayım pir üstada,
Ona hizmet edeceğim.

Garip diyor: Kardeşim,
Yanar oldu iç ve dışım,
Amân olsa tende başım,
Ana yurda göçeceğim.

Anneciğim gam ortağım,
Gam dağından gül derdim,
Götüreceğim her şeyimi,
Ana yurttta yaşayacağım.

Elkissa Garipcan'ın annesi bu sözü işitip: "Ey yavrum baban Hasan Vezir vefat ettiğinden beri miskin gönlümü senin mübarek cemalinin nuruyla ışıklandırıyordum. Sana gelen ayrılık derdi hepimize huzur vermedi. Benim ne çarem var? Seni Hüdaya emanet edeyim" dedi ve dertli dertli ağlayıp şu beyiti okudu:

- 13 -

Hasan Vezir ölünce seninle avundum,
Git yavrum bir Allah'a emanet.
Birkaç gün boynunu görüp sevindim
Git yavrum bir Allah'a emanet.

Bir yâr için kan ve zerdap yutarsın,
Uzak yurda başın alıp gidersin,
Sevdâ olup aşk ateşine girersin,
Git yavrum bir Allah'a emanet.

Gözümün bebeği, nurum sen idin,
Behiştte Firdevsi hurim sen idin,
Ömrümün baharı, gülüm sen idin,
Git yavrum bir Allah'a emanet.

Başın alıp gideceksen uzağa,
Mürüvvet edesin gamlı kullara,
Selam söyle bizleri soranlara
Git yavrum bir Allah'a emanet.

Bilmiyorum müşkülün olur mu âsân,
İlgisiz dönüyor vefasız zaman,
Biz niçin olduk hâr ü perişan
Git yavrum bir Allah'a emanet.

Elkissa, Garip annesiyle vedalaşıp yurduna doğru yol aldı. Yol üzerinde arkadaşlarıyla bahçe gezisinden dönmekte olan kardeşi Gülcemâl'e rastladı. Erzak çantasını eline alıp, babasından miras kalan zülfikarı yanına alıp yola çıkan kardaşını gören Gülcemâl, onun karşısına çıkıp: "Ey kardeşim, bizleri bırakıp yine nereye gidiyorsun?" diye Garipcan'a bakarak şu beyiti okudu:

- 14 -

Arada hiç söz geçmeden,
Can kardeşim nereye gidiyorsun?
Benim gülüm açmadan,
Can kardeşim nereye gidiyorsun?

Anneme hizmet etmeden,
Kefen sorgusunda bulunmadan,
Kendi elinle toprağa vermeden,
Can kardeşim nereye gidiyorsun?

Bize dünya cehennem oldu,
Giydiğimiz kefen oldu,
İçtiğimiz zehir oldu,
Can kardeşim nereye gidiyorsun?

Bizleri eyleyip biçare,
Derdimize bulmadan çare,
Yüreğime açıp yara,
Can kardeşim nereye gidiyorsun?
Yad yurtlarda bizi bırakıp,
Gözümüzü kanla yaşlatıp,
Bitmez dertlere bırakıp,
Can kardeşim nereye gidiyorsun?

Elkıssa, Garip kardeşinden bu sözü işitip üzüldü. Kardeşini bağına basarak ona teselli verdi. vedalaşıp yola koyuldu. Garip gece gündüz demeden üç gün üç gece yol yürüdü. Bir pınarın yanına gelip durdu. Pınar suyuyla elini yüzünü yıkadı, su kabağına su alırken dertlenip türkü söyledi:

- 15 -

Firâk beni şimdi eyledi berbat,
Bir Hüdâya ağlayıp ederim feryat,
Deler hemen Bistun dağına Ferhat,
Ferhat gibi Şirincan'ı görür müyüm?

Va deriha ben yârimden ayrıldım,
Ayrılıkla uzaklaştı diyârım,
Kırmızı yüzlü, dolunay gibi nigârım,
Bülbül olup gülsüz nâle eder miyim?

Figân ile hasret düştü başıma,
Bir yetimim ben, ağı düştü aşıma,
Bir garibim kimse gelmez yanıma
Yusuf gibi zindanda yatar mıyım?

Elkıssa, Garip susuzluğunu giderdikten sonra yüksek dağa tırmandı. Dağ üzerine çıkıp bir mağara gördü. Mağaranın ağzında acayip bir ışık vardı. "Bu ne alamet böyle? Bu yerde evliya var galiba. Ben o Hızır'dan yardım isteyim bâri" diye mağaranın ağzına vardı. Mağaradan Hazret-i Şeyh Cüneydil Bağdâdî azizi çıkageldi. Hazret-i Cüneydil Bağdâdî: "Bu oğlana soru sorayım, cevap veremezse

dua edip muradına erdireyim, cevap verirse tâlim verip menziline ulaştırayım" diye
Garip'e soru sordu.

-- 16 -

Cüneydil Bağdâdî'nin sorusu:

Nedir o, kökü yok, vücuttan su içen,
Dalı sayısız, yaprağı âlemi saran.
Nedir o, kanadı yok özgürce uçan,
Oğlum âşık isen bana cevap ver.

Garip'in cevabı:

Kökü yok insandır, ruhu vücuttan su içer,
Gönlü sınırsız bostandır, âlemi sarar.
Kanatsızdır insan akli özgürce uçar,
Bana üstat olsanız cevabım şudur.

Cüneydil Bağdâdî'nin sorusu:

Nedir o, eğilir, ama kırılmaz,
Nedir o, müşkül ve cefadan korkmaz,
Nedir o, alev alev ateşi sönmez,
Oğlum âşık isen bana cevap ver.

Garip'in cevabı:

Dünyada hakikat eğilir, ama kırılmaz,
Aşk ehli cefadan ölümden korkmaz,
Aşk tîği dağı deler tîği kırılmaz,
Bana üstat olsanız cevabım budur.

Cüneydil Bağdâdî'nin sorusu:

Nedir o, bütün âlemin ışığı?
Nedir o, üçyüzaltmış yaprağı?
Nedir o, sahi haselden dalı,
Oğlum âşık isen bana cevap ver.

Garip'in cevabı:

Ay ve güneştir bütün âlemin ışığı,
Üçyüzaltmış gündür onun yaprağı,
Sahi aydır onun haselden dalı,
Pir ü üstat olsanız cevabım budur.

Elkissa, Hazreti Cüneydil Bağdâdî bu cevapları alıp ona teşekkür etti:

- 17 -

Teşekkürler seni okutan üstadına,
Aferin hem senin aklına.
Cihanda çok âşıklar yaşadı,
Feleğin sayfasına kıssalar yazdı.
Âşık Ferhat dağları deldi,
Maşuğu Şirin'in ateşiyle yandı.
Çöllerde gezdi zavallı Mecnun,
Yaş yerine Leyli döktü hûn.
Uzrâ uzun yıl nehirde aktı,
Vâmuk aşk ateşiyle bağrını yaktı.
Aşıkların pîridir Yusuf, Züleyha,
Aşk kıssasının sönmez adı var.
Aşıklar kismetinden al sen de ibret,
Eş edin cesareti her zaman elbet.
Soruma yeterli verdin sen cevap,
Yârin cemalini edersin tavâf.

Garip Hazreti Cüneydil Bağdâdî ile vedalaşarak yoluna koyuldu. Kalbi güvenle doldu. Gene yedi gün yedi gece yürüyüp bir çöle çıktı. Çölde ona kırk harami rastladı. Haramiler her taraftan gelip Garip'i yakaladılar. Sıkıca bağlayıp aradılar. Cebinde hiç bir şey bulamadılar. Haramiler sinirlenerek: "Bu delikanlıdan hiç bir şey çıkmadı, peşimize takılan takipçi olabilir, onu öldürüp kılıcımızı kana boyayalım, öcümüzü böyle alalım dediler. Zavallı Garip haramilerin maslahatını işitip üzümlere şü şii okudu:

- 18 -

Ne yapayım nazik elim bağlandı,
Yâr yüzünü görmeden öleceğim.
Haramiler öldürmeye niyetlendi
Yâr yüzünü görmeden öleceğim.

Bu canıma kastetti harami afet,
Burdan kurtulmak, yoktur selamet,

Güyâ bana oldu kıyamet,
Yâr yüzünü görmeden öleceğim.

Yakamı çâk edip eylesem feryat,
Acep hoş sevgililer boyu bir şemşât,
Yok olsun bozulsun çerh-i kainat,
Yâr yüzünü görmeden öleceğim.

Garip'in piridir Cüneydil Bağdâdî,
Senden başka kime ulaşır feryadı,
Allah versin aşıkların muradı,
Yâr yüzünü görmeden öleceğim.

Elkıssa, Garip'in feryadını duyan haramilerin içindeki bir aksakal ihtiyar:
"Ey arkadaşlar, bu delikanlı da bizim gibi bir dertli imiş, genç canına kıymıyalım,
Haleb Şirvan şehrine götürüp köle pazarında satalım" dedi. Bu maslahat herkese
makul geldi. Garip'i alıp Halep Şirvan şehrine doğru yol aldılar.

Şimdi Şah Senem'den bir söz işitelim: Şah Senem, Garip'ten
ayrıldığından beri durumu gün geçtikçe kötüleşerek yüzü sarardı.

Şah Abbashan kızını bu halde görüp çok üzüldü. Bütün beylerini çağırıp:
"Ey danışmanlar, kızım Şah Senem'in derdine şifa bulunuz" dedi. Falcılar
istralapı(1) [İstralap, güneşi ve yıldızları gösteren aynadır.] eline alıp güneş saatına
ayarladılar. Bu falı, iyice yorumladıktan sonra: "Şah Senem kız aşk azabına
yakalanmış" dediler. Padişah: "Buna çare var mı? Bir çare bulun" dedi.
Danışmanlar birbirine bakışıp: "İşbu şehrin dışına güzel bir çarbağ yaptırın, bağın
havası temiz, meyvaları bol, gül çiçekleri fazla olsun, cariyeler Şah Senem'i her gün
çarbağa götürüp gezdirsinler, o zaman inşallah iyileşir" dedi. Padişah derhal ferman
çıkardı. Zaptiyeler şehrin içindeki ve dışındaki danışman bey ve emirleri, büyükleri
ve asilzadeleri toplayıp onların maslahatıyla bütün köy, oymak, kasabalardan adam
getirip melike Şah Senem'e bir çarbağ yaptılar. Bağ, cennet gibi süslendi.

Elkissa, zaptiyeler bağı hazırlayıp padişaha haber verdiler. Padişah: "Halep Şirvan şehrine varıp yetenekli kırk köle satın alıp getirin, köleler çarbağın hizmetine baksınlar" diye emretti. Zaptiyeler padişahın fermanı gereğince hazineci den inci, yakut, altın ve gümüşleri alıp Şehr-i Haleb'e doğru yola çıktılar.

Onlar Şehr-i Haleb'in köle pazarından 39 köle satın aldılar. Gene bir köle ararken haramiler yakışıklı bir delikanlıyı getirdiler. Zaptiyelerin gözü bu köleyi tutup onu da satın aldılar. Böylece Garip kırk kölenin biri olarak Şah Abbashan'ın haşmetli çarbağına geldi. Bu sırada Akça Ana Garip'i görüp içinden: "Köleye benzemiyor" diye düşündü. Yavaşça Garip'in yanına gelerek: "Ey oğlan, adınız nedir?" diye sordu. Garip: "Adım Gülmet" diye cevap verdi. Akça Ana daha da meraklanarak: "Ey delikanlı, benim bu dünyada hiç evladım yok, bana evlat ol" dedi. Garip bu talebi memnuniyetle kabul etti. Bir gün bahar geldi. Çiçekler açıp bülbüller ötmeye başladı. Akça Ana bir gün gülleri demet yapıyordu. Garip merak edip: "Ey anne, bu gül demetlerini ne yapacaksınız? Şehirde satıyor musunuz yoksa?" diye sordu. Akça Ana: "Ey yavrum, bu şehrin bir padişahı vardır. Onun adı Şah Abbas'tır, devleti, saltanatıkendine hastır, onun Senem adlı bir kızı var, dolunay gibi güzel yüzü vardır. Bu kız aşk ateşiyle yanıyor. Onun aşığı Garipcan denen çocuktur, fakat padişah onu sürgüne gönderdi. Bu yüzden Senem onun aşk ateşiyle hastalanıp yatıyor, ayrılık derdiyle yüzü de sarardı, bu çiçekleri o kız için deriyorum, o şimdi konuşamıyor, baygın bir haldedir, çiçeklere bakarak biraz avunuyor" diye anlattı. Garip bu durumu öğrenip kendini tutamadı. İki gözü iki çeşme oldu. Akça Ana'nın peşine takılarak şiir okudu:

- 19 -

Akça Ana, canım anne, çöllerde gezip,
Aşk ateşiyle yan yana yine geldim ben,
Senem ile ayrılığın derdinden,
Hasret ile şaşkın şaşkın geldim ben.

Anlatayım arz ü hâlimin varnı,
Kulak verip işit yetim ahını,
Çektim ayrı düşmelerin derdini,
Mecnun gibi sersem olup geldim ben.

Akça Ana bu sözü işitip gözlerini tekrar tekrar ovalayıp: "Garip misin yavrum, gözden gitti Akça Anan" diye Garip'in göz yaşlarını silip hal ahval sordu. Garip: "Anne, izin verirseniz, bu gün çiçeği ben dermek istiyorum" dedi. Akça Ana: "Der yavrum der. Gülünü desteni Senem'e ulaştırırım" dedi. Garip çemenlerin içinden en güzel çiçekleri seçip, Senemin anladığı yürek ipiyle bağlayıp, arasına sergüzeştilerini anlatan mektubu koyup revah yanına gelerek türku söyledi:

- 20 -

Ey gül seni arayıp çemen bağıyorum,
Varıp gülüm Senem'e selam dersin.
Arz ü hâlimi anlatıp sana ağlıyorum,
Yaşlarını döküp Senem'e selam dersin.

Kızılgül açıp solarsa mıydı cihanda,
Bülbül huzur bulur mu gül dalında figanla,
Gülü koparsam bülbül kalmaz mı armanda,
Gül dalına bülbül kondu dersin.

Bağına bir yetim oğlan gelmiş,
Yüzü sararıp takatten gitmiş,
Bilmek istersen adı Garip'tir.
Mecnun sıfatlı Garip gelmiş dersin.

Elkıssa, Garip gülü Akça Ana'ya verdi. O alıp Şah Senem'in yanına götürdü. Şah Senem gülü aldığı anda Garip'in hoş kokusu geldi. O an bayılıp düştü. Birazdan ayılıp bu gülün sırnını öğrenmek isteyip türkü söyledi:

- 21 -

Çemenlerin içinde nazik çemen var,
Gerçeği söyle anneciğim gülü kim derdi?
Bu camıma işkence etme, eyle sen izhar,
Gerçeği söyle anneciğim gülü kim derdi?

Akça Ana:

Ne çemen o yavrum benden sorduğun,
Hepsini kendim dizdim beyan eyleyim.

Günde yüz bin hayalle çemen bağılıyorum,
Hangi birini kuzum sana beyan eyleyim.

Senem:

Hiç bir zaman dizmemiştin böyle çemeni,
Gerçeği söyle anneciğim, zorlama beni,
Ölmezsem ulaştırırım murada seni,
Gerçeği söyle anneciğim gülü kim derdi?

Akça Ana

Her sabahta açar mırğızar güller,
Gül dalında can verir şad bülbüller,
Yavrum evde bir zavallı yetim oğlum var,
Onun kıssasını sana beyan eyleyim.

Senem:

Göster anne bana yetim oğlunu,
Kurban edeyim ona var ve yokumu,
Rahmeyle, zorlama hasta canımı,
Gerçeği söyle anneciğim gülü kim derdi?

Akça Ana

Visal arayıp çeker hasret ü figan,
Dert ü alem içinde yürek bağı kan,
Bilmek istersen onu Şah Sen emcan,
Adı Garip'tir Oğlumun beyan eyleyim.

Elkıssa, Şah Senem gül demetini açıp gördü ki, arasında bir mektup vardı.

Bu mektupta Garib'in bütün hal ahvali beyan edilmişti:

- 22 -

Bahar oldu gül açtı, benim gülüm açmaz mı?
Hoş kokular hoş saçıldı, bana katre saçmaz mı?

Artık benden talih gitti, rakiplere fırsat geldi,
Çarbağda güller açtı, benim gülüm açmaz mı?

Bağ içinde güller kaldı, yar ile buluşan yerler kaldı
Canan gözü yaşlı doldu, artık nurlar saçmaz mı?
Garip diyor, ömrüm gülü, açılmadı bahtımın yolu,

Geldi aşkının zar bülbülü, visal kapısı açılmaz mı

Elkissa, Şah Senem bu mektubu okuyup ıkırarak içinden hüngür hüngür aladı. Akça Ana:"Ey melike, niye alıyorsunuz, bana arz  halinizi anlatın" dedi.

Şah Senem demetini gsne sıkıca basıp halini beyan ederek Şu beyiti okudu:

- 23 -

Akça Ana sana anlatayım halimi,
Yarin gl geldi, kendisi gelmedi.
Beyan edeyim figanımı, ahımı;
Yarin gl geldi kendisi gelmedi.
Dert  hasret çekiyormuŐ Garipcan,
Visal arayıp yürek-barı olup kan.
Gece gündüz olup hali perişan,
Yarin gl geldi kendisi gelmedi.
Bu ters felek beni etti gamhane,
Kendisi gelmeden gl geldi yegane
Benim için Garip oldu bahçivan,
Yarin gl geldi kendisi gelmedi.

Elkissa, Akça Ana bu sözü işitip: "Ey Şah Senem, sen artık gam yeme, gönlünü rahat tut, arbaa varıp gezeceim diye izin iste, baa vardıktan sonra gönül meselen hallolur" dedi. Şah Senem Akça Ana'nın dediklerine çok sevinip Şu beyiti okudu:

- 24 -

Kurbanın olayım Akça Ana'cıım,
Garipcan'ı alıp getir ne olur.
O yarima kast etti Şah Abbashan,
O yarimi alıp getir ne olur.

 yıl oldu gideli Bağdat Şehrine,
Beni koydu cefa ile cevrine,
Bülbül kuşum telaşlanıp yürür nerede,
Bahçivan olup alıp getir ne olur.

Sonra Şah Senem babası Şah Abbashan'a: "Yeni çarbağa kızlarla çıkmak istiyorum, kuşların ötüşünü duymak istiyorum, mırğızar gülleri koklamak istiyorum, hasta canıma şifa bulmak istiyorum, izin vermenizi arzederim" diye mektup yazıp Akça Ana ile gönderdi. Padişah mektubu okuyup: "Şah Senem artık Garib'i unutmuş" diye sevinip kırk günlük izin verdi. Şah Senem sabırsızlıkla altın arabasına binerek tavuskuşu sıfatında süslenip cariyelerinin eşliğinde sevinerek çarbağa doğru yola çıktı.

Elkissa, Garip yolları gözetleyip, her ihtimali dikkate alıp kendisini bağdaki mırğızar güllerin arasına aldı. Şah Senem çarbağda Garib'i göremeden takatsızlanıp şu beyiti okudu:

- 25 -

Uçurdum doğan kuşumu,
Hiç bir yerde izi yok.
Hasretimle o seyyarımı,
Bulmadıkça karanım yok.

Kaçtı bu devletin kuşu,
Arıyorum yaz ve kışı,
Haberini bilmez hiç bir kişi,
Bu menzilde durasım yok.

Ben diyorum, yarım gelse,
Gelip gamlı gönlümü alsa,
Kötü rakipler duyar olsa,
İkimizi bırakacağı yok.

Göster aşk yolunu,
Bir tutsam yarın elini,
Gezsem kerbela çölünü,
Bu gönlümün aramı yok.

Senem diyor ey mihriban,
Ömrüm saldın dert ü figan,
Nice yıllar çektim hicran,

Yüreğimin mecali yok.

Elkıssa, Akça Ana bu sözü işitip Şah Senem'in gönlüne teselli verdi. Şah Senem Akça Ananın peşine takılıp Garib'in nerede olduğunu sorup şu beyiti okudu:

- 26 -

Akça Ana gamstz başım,
Gamhane oldu ne edeyim.
Bir sözle sevdiğim yarım,
Bigane oldu ne edeyim.

Ben geldim yarı arayıp,
Yüreğimi ateşle dağlayıp,
Yar gitti benden uzaklaşıp
Gözüküyor ne edeyim.

Ağlıyorum iş bu saat,
Hiç kalmadı bende takat,
Emeğinle yapılan kat,
Virane oldu ne edeyim.

Senem arar yarini,
İzhar edip ahvalini,
Göremeden Garib'in yüzünü
Pervane oldu ne edeyim.

Elkıssa, Garip Şah Senem'den bu sözü işitip kendini saklamaya dayanamadı. Çiçekler arasından kendini Senem'e attı.

Onlar sevincini şiire kattı.

- 27 -

Garip:

Nice zamandır ah çekip ben yar diye,
Yarimin bağda olduğunu bilmedim.
Hasretle Senemcanım nerde diye,
Senemcan'ım burda olduğunu bilmedim.

Senem:

Hayran etti beni şirin sözünüz,
Bu bağ içinde benim ile gezseniz,

Şimdi geldi güzel fırsat bilerseniz,
Çarbağların has olduğunu bilmedim.

Garip:

Kurban olayım kaşın ile gözüne,
Canım fedadır senin her bir sözüne,
Gel Senemcan bir doyayım hüsnüne
Burda yarım olduğunu bilmedim.

Senem:

Bülbül olup şeker efşan eyleyim,
Gül aşkıyla bülbül gibi öteyim,
Gel Garipcan bu bağ içinde eğlenelim,
Çemen gülün olduğunu bilmedim.

Elkissa, Garip ile Senem çiçek gibi açılıp görüştüler, elele çarbağ içinde dolaştılar. Böylece kırk günü aşkın keyif sürdüler. Kırk gün tamamlandıktan sonra Şah Senem: "Ey Garipcan, ben babama gidip yine kırk günlük izin alıp geleceğim, ben gelinceye kadar çarbağda gizlenin" dedi. Garip, Şah Senem'den bu sözü işitip yine üzülerek: "Ey canımın cananı, yüreğimin parçası, sen gelinceye kadar nasıl dayanırım" deyip şu beyiti okudu:

- 28 -

Kurbanın olayım ay yüzlü Senem,
Ne yapayım şimdi sen gelene kadar.
Sözü hoş, dudağı şeker melikem,
Yoluna bakarım sen gelene kadar.

Garip seni bekler bu bağ içinde,
Takipçiler takipeder gündüz gecede.
Yaşıyorum canım aşkın gücüyle,
Takatım kalmaz Senemcan gelene kadar.

Elkissa, Şah Senem Garip'ten bu sözü işitip: "Çabuk gelirim" diye vedalaşarak saraya doğru yola çıktı, çok geçmeden Şah Senem babasının huzurunda hazır oldu, yine kırk günlük izin istedi. Şah Abbashan memnun olup: "Kızıma bağ iyi gelmiş, gönlü çekmişse varsın" diye kırk günlük izin verdi.

Elkissa, Garip Şah Senem gelinceye kadar sabırsızlıkla yoluna bakıp muntazır oldu. Bu sırada Şah Senem Akça Ana ile beraber geldi. Garip onları görüp beyitle karşıladı:

- 29 -

Bağa bir kaç peri geliyor,
Acep cilveli cilveli,
Aşıklann gönlünü alıyor,
Acep cilveli cilveli.

İki kişi eş olup,
Birbirine sevgi verip,
Tatlı bakıp, elini uzatıp,
Geliyor cilveli cilveli.

Biri güldür, biri gonca,
Hiç biri yoktur Senemce,
Temaşaya gelir herkes,
Acep cilveli cilveli.

Garip arıyor yarini,
Izhar eder ahvalini,
Yar gösterip cemalini,
Geliyor cilveli cilveli.

Elkissa, Şah Senem Garip ile görüştü, tebessümle birbirine doyamadan bakıştı. Garip sevinçten şu beyiti okudu:

- 30 -

Bağban olup bağında dersem taze güllerini,
Hüda seni hoş yaratmış eğsem nazik bellerini.

Beni sorsan işbu halde,
Kendim gamdayım, gözüm yolda,
Ay yüzüne çekme perde,
Görsem gül gibi cemalini.

Boyların sanki laledir,

Bakışın can alıyor,
Ağzın altın kasedir,
Koyup içsem çaylarını.
Sabah kalkıp saçını tara,
Gül yüzünü eşarpla kapa,
Düşmanın yüzü olsun kara,
Ok yaparsın benlerini.

Garip aşık oldum fakir,
Yar aşkı için oldum hakir,
Dua ile arzını oku,
Kiblegah edip cemalini.

Elkıssa, Şah Senem Garip'ten bu sözü işitip hoş keyif olup çarbağa yol aldı.
Bağın içi sakın olup bu ikisine kaldı.

Günlerin birinde Garip akşamüstü bostanda duruyordu. Şah Senem altın tarağıyla sümbül saçını taramakta idi. Bu sırada Garip, Şah Senem'in saçlarına bayılıp içtenlikle şöyle tarif etti:

- 31 -

Canımı rahat bıraksa da bu bağ içinde,
Dolaşsaydım seninle Senemcan.
Bırakmazsa beni hasret içinde,
Dolaşsaydım seninle Senemcan.

Kurban olayım kaşın ile gözüne,
Canım feda olsun özüne,
Gel Senemcan doyayım ben yüzüne,
Gül yüzüne muntazırım Senemcan.

Elkıssa, Şah Senem Garip'ten bu sözü işitip çok sevindi, kalbi umutla doldu.
Ona cevap olarak şu beyiti okudu:

- 32 -

Gel Garipcan dolaşalım daima bu bağda,
Bülbül görsün güllerin eğlencesini.
Senin için Garib'im can olsun feda,

Cihan görsün bizlerin eğlencesini.

İlahim yaratmış cennet'ül Ridvan,
Bu dünyada nimetler verdi bin elvan,
Bir yar için nice yıl dolaştı sergerdan,
Leyli görsün Mecnun'un eğlencesini.

Aşk ateşi eyler herkesi berbat,
Tutuşanlar eder yüz bin kez feryat,
Nice Bistun dağları deldi o Ferhat,
Şirin görsün Ferhad'ın eğlencesini.

Kaba felek herkese saldı bin sevda,
Cihan pazarında vardır çok kavga,
Oniki yıl aktı nehirde Uzra,
Vamuk görsün Uzra'nın eğlencesini.

İki aşık geldiler bir bir cem olup,
Sineleri dağ olup, gözü yaşla dolup,
Garip Senem derler şirin Şad olup,
Cihan görsün bizlerin eğlencesini.

Elkıssa, Şah Senem Akça Ana'ya bakarak: "Ben yine şehire varıp babamdan kırk günlük izin isteyip gelirim, ben dönünceye kadar Garipcan'ı rahatsız etmeyin" diye Garib'i arkadaşlarına bırakıp vedalaşarak şehire yol aldı. Şah sarayına girip yine kırk günlük izin istedi, şahın iznini alıp cariyeleriyle beraber doğru çarbağa döndü. Yolda gelirken cariyelerine ahvali anlatıp onlardan bu sırrı aşikar etmemeleri için söz aldı.

Elkıssa, cariyeler Şah Senem'den bu sözü işitip: "Ey melike, sizinle Garib'in sırrını kimseye anlatmayız" diye söz verdiler. Şah Senem cariyelerine teşekkür ederek çarbağa doğru ilerledi. Şah Senem'in cariyeleri arasında Süçük adında bir kız vardı. O çoktan beri Garib'e göz koyup onun firakından ah çekip dertleniyordu. Fırsat bulup Garib'i bir öpmenin hayalini kuruyordu.

Günlerin birinde, Garip çemen içinde tek başına geziniyordu. Garib'in bugün yalnız dolaştığını gören Süçük kız gönlünde: "Tam zamanıdır, bugünkü gibi güzel fırsat bir daha gelmez" diye düşünüp, Garib'in arkasından gelerek ona sarıldı. Garip içinden: "Şah Senem geldi herhalde" diye arkasına dönüp Süçük kızı gördü. Garip öfkelenerek: "Hey ahlaksız, ne yapıyorsun böyle?" diye onu itmişti, Süçük kız yere düştü ve ağlayarak: "Nice zamandan beri melikeyle eğleniyorsun, niye bir kez olsun benim gönlümü almıyorsun? Böyle davrandığın için şimdi sana göreceğini göstereceğim. Derhal padişaha bildirip seni darağacına astırmazsam Süçük kız değilim" diye yemin etti. Garip: "Sana bakacak gözüm yok, elinden geleni yap," diye ona aldırmadan kendi yoluna devam etti. Süçük kız dediğini yaptı. Padişahın huzuruna girip: "Şikayetim var padişahım, size ulaştın arz ü halim" dedi. Padişah: "Ey cariyeye, ne derdin var? Beyan eyle" diye sordu. Süçük: "Ey şefkatli padişahım, nice gün oldu, Garip, Bağdat şehrinde dönüp Şah Senem'le çarbağda gece gündüz keyif, sefa sürüp kendinden geçti. Size bildireyim dedim ama, gazabınızdan korktum, bildirmeyeyim dedim ama, onlar hadlerini aştı. Bu hayasızlıktan bütün cariyelerin gazabı taşı. Çaresiz, huzurunuzda geldim . Beni bağışlayın" dedi. Padişah bu sözü işitip çok öfkeleni: "Bu ne rezillik, bunca zamandır ahlaksız Senem'in çarbağda kalmayı talep etmesinde başka niyeti varmış demek. Şan ve şöhretimi lekelediği için kesinlikle affetmem" diye Abdullah Şatır'a binlerce acımasız celladı vererek Garib'i yakalayıp getirmelerini buyurdu.

Elkıssa, bir kelime sözü Garip'ten işitelim: "Garip dalgın bir halde Şah Senem'in yanına geldi. Şah Senem Garib'in bu halini görüp: "Garipcan, ne oldunuz? Bugün suratınız değişik geldi?" diye sordu. Garip olup bitenleri bir bir anlattı.

Elkıssa, Şah Senem Garip'ten bu sözü işitip perişan oldu, içi dertle doldu. Gül gibi yüzü soldu. Akça Ana'yı çağırıp: "Bizim ahvalimiz hakkında kur'aya bakın" dedi. Akça Ana kur'ayı güneşe doğru tutmuştu, Abdullah Şatır'ın binlerce cellatla Garib'i yakalamak maksadıyla kasırğa gibi gelmekte olduğu ayan oldu. Bu olayı Şah Senem'e anlattı. Şah Senem telaşlanarak "Ey Akça Ana, buna siz bir çare

bulun" dedi. Akça Ana derhal: "Oğlum Garip, buraya saklansın" diye Garib'i bir sandığın içine koydu. Fazla geçmeden Abdullah Şatır acımasız cellatlarıyla çarbağın çevresini çembere aldı. Bağın içini ve dışını kontrol ettiler. Garib'in izini bile bulamadan umutsuz bir halde padişahın huzuruna geldiler. Şah Abbashan bundan emin olamıyarak danışman ve falcılarını çağırıp fal baktırdı. Falcılar Garib'in sandık içine saklandığını bildirdi. Padişah bunu öğrenip cellatları tekrar gönderdi.

Elkıssa, Şah Senem düşmanların kastından kurtulan Garib'i özleyip Akça Ana'ya bakarak şu beyiti okudu:

- 33 -

Akça Anam mihribanım yarım Garipcan'ı getir,
Kırmızı yüzlü, kalem kaşlı, o mah-ı tabanı getir.

Benim ile sözlener, ayrılık derdi bağırını delen,
Benim için kuyuda yatan, o bende-i zindanı getir.

Mısır ilinde Yusuf-ı Ken'an,⁽¹⁾ cevr çekip rahat bulan
Cefa tığını parçalayan, o bağır-ı kalkanı getir.

Hali nasıl sorayım yarın, o ateşe kendimi vereyim
Onunla sohbet kurayım, aşkı ateşli yarı getir.

Elkıssa, Akça Ana Şah Senem'den bu sözü işitip Garib'i Senem'in önüne getirdi. Senem keyiflenip şu beyiti okudu:

- 34 -

Aşık olup ah ü efgan çekersin,
Yana yana kan ve zerdap yutarsın,
Sabret muradına erersin,
Zaman daima böyle dar olmaz.
Kalmayasın kaygı ile hasrette,
Umutlu olan asla kalmaz gurbette,

(¹) Yusuf-ı Kenan, "Yusuf Züleyha" kıssasındaki Yusuf Peygamberdir. O Ken'anlı Yakub'un oğludur.

Devam et sen yaşamaya gayretle,
Aşıkların aşkı asla har olmaz.

Elkıssa, şimdi bir kelime sözü Şah Abbashan'dan dinleyelim: Padişah tahtında oturup içinden: "Eğer Garip Bağdat'tan dönüp Senem'le buluşmuşsa o zaman kendim için iyi olmaz, bu işi yine gözleyelim, çarbağa bir gözcü gönderelim" diyerek Abdullah Şatır'ı kırk cellat ile, bağı gizlice kontrol etmeye gönderdi. Onlar gözlemeye başladılar. Garib'in izini bile bulamadan başlarını kaşıdılar. Abdullah şatır gözünü Senem'e dikti..... Günlerin birinde Garip'le Senem hiç bir şeyden habersiz bağda dolaşıyorlardı. Tam bu sırada Abdullah Şatır onları gördü. Derhal kanlı kılıcını eline aldı. Cellatlarına işaret verip Garib'i yakalamalarını istedi. Şah Senem ahvalin kötüleştiğini sezip Garib'i kaçırmak istedi. Garip kaçmayı redederek rakibiyle dövüşmek istedi. Şah Senem Garib'i kurtarmanın çaresini düşünüp Abdullah Şatır'ın yanına gelerek: "Hey Abdullah, aşk ehline beyhude cefa etme, sana yedi altın vereyim, askerlerini de razı edeyim, bu kez Garib'e dokunma, karşı gelirsen sen de hayatta kalamazsın" deyip şu beyiti okudu:

- 35 -

Bana düşen ta'neler herkese düşer,
Dokunma sen yarime Allah aşkına.
Eğer dokunsan Garib'e peymanen dolar,
Dokunma sen yarime Allah aşkına.

Babam seni göndermiş yari tutmaya,
Ejderha gibi Garib'i bir anda yutmaya,
Kulak ver de Abdullah dinle sözümü,
Dokunma sen yarime Allah aşkına.

Elkıssa, Abdullah Şatır'ın yedi altına gözü düştü. Şah Senem'in karşısında dili tutulup geri döndü. Padişahın huzuruna gelerek: "Ey padişah-ı Alem, çarbağda Garip'ten nam, nişan yok. Keyfinize bakın tutup gönlünüzü tok" dedi. Bunu duyan Şah Abbashan'ın içi rahat oldu. Ama o, kızını karalayan iftiracı Süçük'e öfkelenerek: "Cellat" diye bağırdı. İftiracı, töhmetçi parça parça edilip köpeğe verilsin diye ferman verdi.

Elkissa, Şah Senem Abdullah Şatır'ı geri gönderdikten sonra çarbağda yine takipçilerin peyda olduğu anlaşıldı. Şah Senem Garib'e: "Ey Garipcan, biz ne zamana kadar demir kafes içinde kalacağız? Hırsızlar gibi endişeyle yaşayacağız? Yeter artık, bu yerden kaçmazsak işimiz zor olur, Allah'ın zemini geniştir, dağ ve çöllerde ahu, geyikler gibi özgür yaşayalım, ayı şahit yaparak nikahlanıp, başımıza geleni görelim" dedi. Garip bu sözü candan kabul etti. Bu saatten itibaren yol hazırlığı yapıp çoban yıldızının görünmesiyle kalkıp yola koyuldular. Korkulu çölleri aşarak bir dağa geldiler. Atları aşırı sıcakta susayarak öldü. Sabahtan akşama kadar yol yürüyüp ayakları kabardı. Garip Şah Senem'i bazen sırtında taşıyıp, bazen elinden tutarak yine üç gün üç gece yol yürüdüler. Bir dağın üzerine çıktığında bir pınar gördüler. Halsiz kalan Garip pınar başında dinlenmek için oturdu. Şah Senem altın tarağını eline alıp pınar suyunda başını tarıyordu.

Şimdi bir kelime sözü Şah Abbashan'dan dinleyelim. Çarbağda Şah Senem'in yokluğu anlaşıldı. Yalnız kızından ayrılmak Şah Abbashan'a tükenmez dert kaynağı oldu Tanrıya yalvardı. Sonunda çaresiz kalarak gönlünü avutmak için vezir, danışman ve müneccimleri alıp kırk günlük ava çıktı. Padişah bir dağa gelirken beraberindekilerden ayrılarak Garib'in yattığı tarafa doğru kaydı. Şah Senem sanki gönlüne doğmuş gibi aşağıya bakıp babası Abbashan'ın boz aygırına binerek gelmekte olduğunu gördü. Derhal uyumakta olan Garib'i uyandırarak: "Ey Garibcan, baban bizi yakalamaya gelmiş, sen kaç, ben bir çaresini bulurum, sağ salim kalırsam nerede olursan ol seni bulurum" dedi. Garip saklandı. Şah Senem yalnız kaldı. Garib'i Hüdaya emanet edip şu münacaatı okudu:

- 36 -

Kudretli kadir Hüda,
Garip sana emanet.
Sevdiğim yardan ayrıldım,
Garip sana emanet.

Edemedim ona yardım,
Yüreğime düştü yüz gam,
Atamız Hazret-i Adem,
Garip sana emanet

Tabiblerin piri Lokman,
Bu derdime eyle derman.
Davut'un oğlu Süleyman,
Garip sana emanet.

Soldu aşıkların gülü,
Uçtu Senem'in bülbülü,
Mertlerin piri Ali,
Garip sana emanet.

Şah Senem hüngür hüngür ağlayıp kaldı. Bu sırada padişah oraya ulaştı. Şah Senem iki elini kaldırıp: "Ey kudretli Hüda, ben aciz bendenim, bizim işimiz sana malumdur, kudretinle müşkülümü kolay edip aşk derdini babama çektirsin" diye dua etti. Senem'in duası makbul olup o an aslındakiden yüz kat güzelleşti. Pınar başına gelen Şah Abbashan bu huriye bir bakmakla bayılıp atından düştü. Şah Senem padişahın atına binip dağları aşarak doğru çarbağa geldi. Akça Ana Şah Senem'i bu halde görüp şaşkınlık içinde şu beyiti okudu:

- 37 -

Ben senden sorayım gül yüzlü Senem,
Beraber gittiğin Garibcan'ı neyledin.
Başına düştü nice sevdalar,
Gamda kalan Garibcan'ı neyledin.

Ne sebepten felek çarhı ters döndü,
Ne sebepten Tanrım seni döndürdü,
Ne kismetle Garib senden ayrıldı,
Söyle Senem Garibcan'ı neyledin.

Akça diyor, kismet nice yazıldı,
Ne sebepten verdiğin söz bozuldu,
Ne oldu da elin yardan çekildi,
Bahtı kara sergerdanı neyledin.

Elkıssa, Şah Senem bu sözü işitip yolda olup bitenleri Akça Ana'ya bir bir anlattı. Aşkın eşsiz gücünü ayan etti.

Elkıssa, Şah Abbashan huri kılığına giren kızını bir görmekle aşık bikarar olup bayılıp düştükten sonra ardından gelen saray büyükleri pınar başında baygın yatan padişahı görüp telaşlandılar. Derhal yüzüne gül suyu serptiler. Biraz sonra padişah kendine geldi. Vezir ve danışmanlar onun başını tutarak: "Ey kudretli padişah-ı Alem, size ne oldu?" diye sordu. Padişah ağlayarak şu şiiri okudu:

- 38 -

Yurt kıymetini şahlar bilmez,
Başka yurta gitmedikçe,
İyi yarin kıymetini bilmez,
Bir kötüye düşmedikçe.

Elimi sunsam yara ulaşmaz,
Yarsız benim ömrüm geçmez,
Aşıkları farketmez,
Aşk yoluna girmedikçe.

Şah Abbas ben bilmedim,
Ahval nedir hiç sormadım,
Aşk gücünü sezmedim,
Kendi başıma gelmedikçe.

Elkıssa, Şah Abbashan zaptiyelerin eşliğinde binbir zorlukla saraya döndü. O sevdalı olmuş, aşk ateşiyle yüreği azap ile dolmuş idi. O sıkıntıdan pamuk döşek üzerinde kıvranıyordu. Bütün danışmanlar yeteneklerini kullanmışsa da onun derdine şifa bulamadı. Şah-ı Abbashan'ın başına gelen aşk sevdasından haber alan Şah Senem babasının yanına geldi. "Ey baba, size ne dert geldi? Niye bunca ah çekiyorsunuz?" diye sordu. Şah Abbashan: "Ey kızım, Hüda size saldığı aşk derdini bana salmış, ne çarem var ki" dedi. Şah Senem içinden gülererek: "Evet, bu eskiden beri süregelen bir adettir., sizin başınıza gelen felakettir. Şahların yüceliği kılıçta değil, sevgi dolu insanların kıymetini bilmededir. Günahsızların kisası ölmez, mutlaka birgün vefasız şahlardan kisasını alır" dedi. Şah Abbashan'ın dili tutuldu: "Tamam, yarama tuz serpme, geçmiş işler için pişmanlığım var, Garipcan olsun sana ebedi yar" dedi. Şah Senem gamlı bir halde: "Garipcan sizin zulmünüzden

korkup tek başına gitmişti, nerelerde sergerdan olup geziyor bilmem" dedi. Şah Abbashan utandı. Derhal saray zaptiyelerine emir verdi: "Üç gün içinde yer ve göğü arayıp şehirden şehire tellal gönderip nerede olursa olsun Şah Garip bulunup getirilsin. Şenlikle kırk gün kırk gece düğün hazırlansın. Çarbağ arsasında Şah Senem'le Şah Garib'e haşmetli saray yapılsın" dedi. Verilen süre içinde Garipcan bulundu. Şehir yolunda karşılayan yurt ehli saf saf olup dizildi. Şah Abbashan Garip'in karşısına çıkıp tazimle eğildi. Davul zuma çalındı. Şah Senem'le Garipcan'ın düğünü başlayıp büyük meydana tas kazan asıldı. Kırk gün kırk gece Diraybekri yurdu düğün şenliğine büründü. O zamandan beri Garip ile Senem'in kisası alemler sarstı. Ferhat ile Şirin, Leyli ile Mecnun, Vamuk ile Uzra, Yusuf ile Züleyha, Tahir ile Zühre gibi halkın kalbine yerleşti.

SENUBER

Neşre Hazırlayan: Süzük, Nimethullah Ubeydullah

Herşeyden haberi olan kişilerin rivayetine ve nakledicilerin söylediklerine göre eski zamanda Çin memleketinde Hurşid adında bir padişah yaşamış. Hurşit Şah evlat yüzü görmediği için evlada muhtaç imiş. Daima Allahü Tealadan evlat talep edermiş. Günlerin birinde Allahü Teala Hurşid Şahın talebini kabul görüp ona bir oğlan ihsan etmiş. Hurşid Şah vezir ve emirlerin maslahatıyla bu evladına "Şah Senuber" diye ad vermiş. Şah Senuber dört yaşına girdiğinde babası onu okula vermiş. Şah Senuber yedi yaşına girene kadar tüm ilimleri öğrendikten sonra harp ilmini öğrenmeye girişmiş. 10 yaşına kadar harp ilminde kemale ulaşmış.

Hurşid Şah Senuber'e kırk nefer mahrem vermiş. Bu mahremler Senuber ile gece gündüz beraber imişler. Bir gün Senuber bu mahremlerin eşliğinde eğlenmek için çarbağa varmış. Onlar eğlene eğlene bir yere gelirken, mahremlerine: "Siz serbest eğlenin, ben bir saat yalnız dinleneyim" demiş ve bağın ortasındaki tahta çıkıp yaslanıp yatmış, uykuya gitmiş. O rüya görmüş. Rüyasında şehri Şebistan padişahı Şah Ferruh'un kızı Gülperizat göz önünde canlanmış. Gülperizat 14 günlük dolunaya benziyormuş. Senuber ona aşık olmuş. Şah Senuber Gülperizat'ın aslını bilmek maksadıyla "Ey rana, hangi bağın gülüsünüz? Hangi çemenin bülbülüsünüz? ve kimin azizisiniz?" diye sormuş. Gülperizat bu sorulara cevap vermeden cilve, naz edip durmuş. Senuber bayılıp yine ayılmış: "Ey canımın bağı, gönlümün medarı siz kimin evladı ve neredensiniz?" diye sormuş. Gülperizat bu sorulara: "Ey delikanlı beni sorarsan, ben şehri Şebistan padişahının kızıyım. Adım Gülperizat, benim sabit mekanım yok. Nerede hoş havalı bağlar varsa oradayım" diye cevap vermiş. Senuber Gülperizat'tan bu sözü işitip bir ah çekmiş, bu ah oku Gülperizat'ın gönül sandığına isabet etmiş. Gülperizat Senuber'e gül tutup: "Bu gülü kokla" demiş. Senuber gülü koklayıp şöyle demiş:

- 1 -

Bir laçın var katil sen Cebrail peri,
Taze genç meleğim neredensiniz?

Şemsi kamer yüzlü, aydan da nurlu
Gözleri mestanım neredensiniz?

Gülperizat şöyle cevap vermiş:

Beni sorsan perilerin şahıyım,
Aslım şehri Şebistanlıyım,
Fehmeylersen Çin ehlinin ey mahı
Hazanı olmayan Gülistandanım.

Şah Senuber'in sorusu:

Başına giymişsin murassa tacı
Gören kişinin hüsnüne olur muhtacı
Cismimin çerağı, başımın tacı
Gamzeli peykanım neredensiniz?

Gülperizat'ın cevabı:

Aşıkların muradı melamet taşı
Nehir gibi akıtma gözünün yaşı
Mekanım gülşendir çeşmenin başı
Beni sorsan o mekandan olurum.

Senuber'in sorusu:

Yumşak ellerine yapmışsın kına,
Altın-efşan saçına sarmışsın şane
Yusuf gibi koydun beni zindana
Züleyha nişanlım neredensiniz?

Gülperizat'ın cevabı:

Yakup gibi Ken'andan geldim arayıp
Hasretinle yaşıyorum bağrımı dağlayıp
Gelmişim bu aşkın ipini bağlayıp
Bir tatlı şekerli mekanındanım.

Senuber'in sorusu:

Hançer vurup bağrımı kana doldurma
Kırmızı yüzümü safran gibi soldurma
Nazik sevgilim gamzen ile öldürme
Keremli sultanım neredensiniz?

Gülperizat'ın cevabı:

Üzra'nın arkadaşı nehirde aktı
Alemi yaktı Vamık'ın ahı
Aslımı sorsan periler şahı
Yakut gevher dolu mekandanım

Senuber'in sorusu:

Gözlerin nergistir, boy posun tubı
Nazlı sevgilisin cihan mahbubu
Nice yıllık yoldur güzel mekanım
Gerçeği söyle hangi yerdensiniz?

Gülperizat'ın cevabı:

Perizat'tır aslım, yoktur nişanım
Eğer ızhar etsem sırr-ı nihanım
Üç yüz yıllık yoldur benim mekanım
Bilsen şehri Şebistandanım

Senuber'in sorusu:

Şah Hurşid'in oğluyum, adım Senuber
Hasretinle halim gün-be-gün beter
Melek suretli, gül yüzlü dilber
Söyle canım, söyle neredensiniz?

Gülperizat'ın cevabı:

Şah Ferruh'un kızı, bir ismim güldür
Gamımden periler şeyda bülbüldür
Ölene dek sana itirafım şudur
Fehmeylersen o mekandan olurum.

Bu soru-cevaplardan sonra Gülperizat Şah Senuber'e bir çiçek sunmuş ve:
"Bu çiçeği kokla, beni ararsan üç yüz yılda bulursun" diye gözden kaybolmuş. Şah
Senuber şaşarak uyanmış. Anlamış ki, bu gördüklerinin hepsi rüya imiş. Onun
gönlü gam, kaygıyla dolmuş. Aşkın eli onu gökten alıp yere atmış. O hayran ve çok
perişan olup rüyasında gördüğü Perizat'ı yad ederek:

- 2 -

Gamda koyup canı alan Perizat
Yüzünü bir göreyim geri dön şimdi
Elif gibi boy poslu, gül yüzlü dilber
Cilveli cilveli yine gel şimdi.

Bilkis'in hicrinde yandı Süleyman
Yusuf için Yakub'un sinesi gıryan
Biçare aşıkım, olmuşum hayran
Cilveli cilveli yine gel şimdi.

Şirin için çok cefalar çekti Ferhat
Bu dünyadan geçti o gönlü naşad
Baygın gözlüm boyu sanki şemşad
Rahmeyle, natuvane gel şimdi.

Mecnun aşık olup gezdi beyaban
Bir Leyli'nin aşkıyla ağladı çendan
Rahmeyle halime ey şahı huban
Arap olup tane tane gel şimdi

Seyfûlmülük gezdi nice yıl ağlayıp
Bedül'ün özlemiyle bağrını dağlayıp
Güzel boynuna inciler bağlayıp
Ellerini kana boyayıp gel şimdi

Mahmud'u yaktı Mehveş Gulamı
Hemdemin hemrahi Mevlevi Cami
Gözümün nuru gönlüm aramı
Cilveli cilveli yine gel şimdi.

Senuber hemdemi vefalı şarı
Sana feda olsun bu can nigarı
Gelip buraya sor gönlüm ahvalı
Rahmeyleyip yine gel şimdi.

diye söyledikten sonra sabırsızlanıp göğsünü yere yapıştırarak yatmış. Birkaç saatten sonra Şah Senuber'in mahremleri hazır olup onun başında toplanmışlar.

Ne olduğu ve neye uğradığı hakkında sorular sorup hiç bir cevap alamadıktan sonra üzölüp yakalarını yırtarak Hurşid Şah'ın huzuruna gelmişler ve: "Ey padişahı alem Allahü Tealadan talep ederek sahip olduğunuz evladınızla bağ eğlencesine çıkıp eğlendik. Sonra oğlunuz bizlere izin verip kendisi bir yerde uyuyakaldı. Biz her birimiz bir tarafa gitmiştik. Bir zaman sonra geldiğimizde, Şehzade Senuber bağrını yere yapıştırıp yatıyormuş. Soru sorduk, cevap vermiyor. Ne olduğunu anlayamadık" demişler. Hurşid Şah mahremlerinin sözünü işitip bayılıp tekrar ayılmış. O Senuber'in yattığı yere gelip Senuber'in yarı canlı bir halde yattığını görmüş. Şahın yüreği ezilmiş ve: "Ey oğlum sana ne oldu? Halin nasıl? Sana insandan laf ya da insü cinden zahmet ziyan mi geldi? Bana arz ü halini söyle" diye yalvarmış. Ama Senuber konuşacak kuvveti olmaksızın baygın yatıyormuş. Padişah: "Kim oğlumu konuşturursa ve durumunu bana anlatırsa, ben onu beylerbeyi yapacağım ve deve deve altın mükafat vereceğim" diye beyan etmiş.

Padişahın bir veziri olup, ismi Ziver Yiğit imiş. O çok akıllı ve zekalı yiğit imiş. O yerinden kalkıp bağa varıp Senuber'i bağrını ıslak yere yapıştırıp yatar halde görmüş ve Senuber'e bakıp şunları söylemiş:

- 3 -

Süleyman devletli izzetli şahım

Söyle hal-i perişanını ne oldu?

İskender sıfatlı izzetli şahım

Söyle hal-i perişanını ne oldu?

Elif gibi boy posun yay gibi eğilmiş

Cemalin sahifesi gün gibi doğmuş

Gonca gibi ağından inci dökülmüş

Gerçeği söyle ne bu halin, ne oldu?

Yusuf Ken'anî'nin babası Yakup

Ağlamadı senin kadar, ey taze mahbup

Firakında dağlar hub ile nâhup,

Söyle hal-i perişanını, ne oldu?

Koynunu sen kanlı yaşla doldurma

Gül yüzünü safran gibi soldurma
Kalk yerinden git babanın yanına
Söyle hal-i perişanını, ne oldu?

Dolmuş gülşenin hazan bâdıyla
Bir sözüm var işit gönül şâdıyla
Kulak ver sen Ziver kulun ahına
Söyle hal-i perişanını, ne oldu?

Senuber Ziver Yiğit'in sorularına cevap vermeden eskisinden daha ziyade nâle etmeye başlamış, Vezir, padişah'a: "Şahzade senuber dev ya da periden etkilenmişe benziyor" diye haber vermiş. Padişah müneccim ve falcıları toplayıp fala baktırmış. Falcılar fala baktıktan sonra "Şahzade, perizatlardan etkilenmiş. Şahzadenin bir perizata aşık olduğu anlaşılıyor. O perizatın mekanı buradan üç yüz yıllık mesafededir. O perizat periler Şahının kızıdır" demişler. Padişah bir cariyeyi oğlunun yanına göndermiş. O cariye Şahzade Senuber'in yanına gelip: "Ey Şahzade sizin böyle bağrınızı ıslak yere yapıştırıp yatmanızın bir faydası yok. Siz babanızın yanına varıp ona olanları anlatın" demiş. Şahzade cariyenin sözünü uygun görüp babasının huzuruna varıp padişahın önünde duran ulema ve beylerin karşısında başından gecenleri anlatarak şöyle demiş:

- 4 -

Bir sözüm var ulemalar, ey beyler
Rüyamda görüldü bir Şemsi kamer
Elif gibi boy posu, gül yüzlü dilber
Onun aşkı beni etti esir

Bir peri göründü şirin şemail
Gördüğüm anda aklımı kıldı zâil
Ruhum uçup gitti tenimden
Zülfü zer-efşan idi, saçı zerli

Dilber bir gül verip kıldı mestane

Mestane gözlüğümdür o yegane
Üç yüz yıllık yol diye verdi nişane
Zülf-ü zer efşanlı, saçları zerli

Bozulan gönlümü etti imaret,
Bana cennet içinde etti işaret
Gözleri can alır gamzesi afet
Yüzü güldür, dudağı şehd ü şekerli

Senuber diye göğsünü açıp
Geldi karşıma nikabı açıp
Şeker sözleri gül gibi açıp
Murassa kemerli zülfü çin terli

Hurşid Şah Şahzade Senuber'den bu sözü işitip vezirlerine bakarak: "Bu işe bir çare bulunuz" demiş. Vezirler: "Ey Şah! O perizat'ın mekanı üç yüz yıllık yol imiş, o yere nasıl varabiliriz? Bizce dünyanın dört tarafına adam gönderip nerede güzel kız varsa onu verelim, bundan başka çare yoktur" demişler. Hurşit Şah vezirlerinden bu sözü işitip Şahzade Senuber'e bakarak: "Ey evlat, insanın rüyasında gördüğü şeye erişmesi mümkün değildir. Vezirlerin dediği gibi her tarafa adam gönderip aratıp nerede güzel kız varsa gerek padişahzade olsun, gerekse vezirzade olsun, onu sana alıp vereyim, rüyanda gördüğün perizattan vazgeç" demiş. Şahzade Senuber padişaha "Ey baba, insan cefa çekmeden rahat görmez. Bana adam verin, ben son nefesime kadar Gülperizat'ı arayacağım" diye şöyle demiş:

- 5 -

Ruhsat veriniz adalet şahı
Tekrar olmasın yüz parça gönlüm
Canla başla severseniz kadir ilahı
Muntazır kuş gibi her zaman gönlüm
Göz önümden gitmez yalnız o dilber

Can afeti, her gamzesi bir gevher
O güldür ki bülbül kalbim intizar
Muntazır kuş gibi her zaman gönlüm

Men etmeyin sakın beni bu yoldan
Dönmemi istemeyin benim bu yoldan
Visalini dileyip kadir hūda'dan
Muntazır kuşu gibi her zaman gönlüm

Yârsız bana zindan olur cihanım
Hasretiyle yanıyor bu hasta canım
Bir terennüm eder mi o cananım
Muntazır kuş gibi her zaman gönlüm

Herkese düşse aşkın davası
Sutanlar da olacak onun gedası
Yok visalden başka onun devası
Muntazır içinde yüz parça gönlüm.

Bu sözden sonra Hurşit Şah çaresiz kalıp Şahzade Senuber'e izin vermiş ve aylık derdine dayanmak zorunda kalmış. Şahzade Senuber babasından izin alıp yola koyulmuş, onun peşinden Ziver olmak üzere 500 yiğit arkadaş olarak gitmiş. Şahzade Senuber bu yiğitlere bakıp: "Ey yiğitler, Allahü Teâlâ bana öyle bir aşk salmış ki, başka bendesine salmasın, sizin bu arkadaşlığınız bana yeterlidir. Ben sizden razıyım. Şimdi geri dönünüz beni yalnız bırakınız" demiş. Bu yiğitler Şahzade Senuber'e cevap olarak: "Ey Şahzade biz size arkadaşlık edeceğiz diye anne babamızdan, yâr ve diyarımızdan geçmişiz. Bizim sizden ayrılmamız mümkün değil, siz nereye gideceksiniz, biz de oraya gideceğiz" demişler. Senuber bu yiğitlerin bağlılığını görüp şöyle demiş:

- 6 -

Bağrım pıhtı pıhtı kandır
Gelen canlar hoşca kal

Çin şehrinin yarenleri
Yiğitlerim hoşca kal
Benimle arkadaş olan
Ciğer, bağıri biryân olan
Gece gündüz mahrem olan
Ey yarenler hoşca kal

Baba ile annem kaldı
Yüzü sararip saman oldu
Tuttuğu dünya cihan oldu
Kadr-danlar hoşca kal

Meydanlarda elinde sazı
Nâlesi bûlbûl avazı
Cenk meydanında atlı fervazı
Yiğitlerim hoşca kal.

Göbek kanımın döküldüğü yer
Bir avuç toprağın benim için zer
Nankör olayım unutsam eğer
Canı komlar hoşca kal

Hoşca kal şimdi yeşil dağlar
Gül ile dolan çemen bağlar
Gelecek bir gün mutlu çağlar
Gülistanlar hoşca kal.

Senuber gibi vefadarım
Aştı gökten ah ü zarım
Burda duran dostve yârım
Mihribanlar hoşca kal

Şahzadenin bu sözlerini işit en yiğitlerin ona olan bağılılıkları daha da artmış
ve: "Ey Şahzade biz senin için yurt ve ana babamızdan ayrılıp geldik. Seni asla

yanlız bırakmayız ve senden ayrılmayız" demişler. Senuber yiğitlerin bu bağılığı ve itikadına bakıp onlara dua etmiş ve "Yürüyünüz, ne varsa beraber görelim" diye onları alarak yola revan olmuş. Hurşit Şah da devlet büyükleri ve alimlerle birlikte Şahzade Senuber'i yolcu etmiş. Hurşit Şah oğlunu yolcu ederken üzülop zar zar ağlıyarak şu beyitleri okumuş:

- 7 -

Ne yapayım canım yavrum, candan aziz gördüm seni

Canım içinde can idin, gönlüme taht ettim seni

Edep ile yetiştirip korkmaz yiğit ettim seni

Git ey canım yavrum, Allah'a emanet ettim seni

Gülşen-i ömrümde gül yaprağı, baharım sen idin

Dur-i nayabım, tatlı şekerim nigarım sen idin,

Akli başım, rahat-i canım, kararım sen idin

Git ey canım yavrum, Allah'a emanet ettim seni.

Ben nasıl dayanayım hicrinde ey canım oğul

Okuduğum münacatı Hûda eylesin kabul

Daima yardımcın olsun Hûda ile Resul

Git ey canım yavrum, Allah'a emanet ettim seni.

Sen gidersin başını alıp eyleyip beni hasta hârâp

Hasretinde kan yutup kaldım işte çekip azap

Zar ağlayıp firakında yürek bağım oldu kebab

Git ey canım yavrum, Allah'a emanet ettim seni.

Ben ki Hurşit yüz kere ah ü efgan eylesem,

Fayda vermez ne yapayım yüz bin pişman eylesem

Hiç nasihat dinlemedin bağrımı ben kan eylesem

Git ey canım yavrum, Allah'a emanet ettim seni.

Hurşit Şah bu beyitleri okuduktan sonra Şahzade Senuber'i yolcu etmiş.

Elkissa, Şahzade Senuber babasıyla vedalaşıp yiğitlerinin eşliğinde yola revan olmuş. Bir süre yol yürüyüp bir nehrin boyuna gelmiş. Bu nehre Derya-i Omman deniliyormuş. Şahzade Senuber arkadaşlarıyla gemiye oturup nehre girip suda birkaç gün yolculuk etmiş. Tesadüfen gemi bir taşta takılıp kalmış ve üç aya kadar çıkamadan orada oturup kalmış. Sonunun yaklaştığını anlayan Şahzade Senuber bir gün tan yeri ağarırken Allah'ü Teâlâ'ya ağlayıp nehre bakarak şunları okumuş:

- 8 -

Güldürleyip akan Omman deryası
Bir mürüvvet eyle miskin gedaya
Başım dolmuştur aşk hevesiyle
Koyma beni bunca hasret cefaya

Bir garibim hanımandan avare
Bu fani cihanda kaldım sevdaya
Yârimin hicrinde yüreğim pâre
Rahmeyle fazla koyma cebri cefaya
Peygambere vahy ulaştırmış Cebrail
Kıyamette çeker sur-i İsrail
Kabzetme canımı ulu Azrail
Koyma beni bunca hasret cefaya

Şah Senuber ağlar okuyup münacat
Başımda titriyor arz-ü semavat
Her şeyi yaratan kaziyet hacat
Kavuştur beni cabuk perizatıma

Şahzade henüz münacatı bitirmeden bir kasırga çıkıp gemileri birbirine vurup parça parça etmiş. 500 yiğidin tümü nehre gark olup, Senuber bir parça tahtanın üzerinde, Ziver yiğit diğer bir tahtanın üzerinde sağ kalmış, Şahzade Senuber yiğitlerinden ve baba annesinden ayrıldığı için üzülüp ağlayarak şu beyitleri okumuş:

- 9 -

Ben kime anlatayım arz-û halimi
Bugün bana ahir zaman olmuştur
Yaradan hudayım işit ahımı
Bugün bana ahir zaman olmuştur
Canıma kast etmiş deryayı afet
Bundan kurtulmak yoktur selamet
Bugün bana geldi vahim kıyamet
Bugün bana ahir zaman olmuştur

Yakamı çak edip eylerim feryat
Yıkılsın bozulsun bu Çarhı naşad
Yazık, o yiğitler boy bosu şemsad
Bugün bana ahir zaman olmuştur.

Senuber'i yaradan kudretli Rahman
Sen beni bu gamda koma sergerdan
Evvel amanlık ver, sonra da iman
Bugün bana ahir zaman olmuştur.

Senuber bu beyitleri okurken bir fırtına çıkmış Senuber ile Ziver Yiğiti uçurup nehrin sahiline çıkarmış. Senuber Ziver Yiğitle görüşüp nehirden selamet çıkardığı için Allahü Teâlâ'ya şükürler edip yola koyulmuş. Bunlar bir kaç gün yol yürüdükten sonra birgün Ziver Yiğit hastalanmış ve durumu gün dittikce kötüleşmiş. Senuber Ziver Yiğit'in başını dizine koyup ağlayarak gözlerinden bahar yağmuru gibi yaş dökmüş ve Ziver Yiğit'e bakarak şöyle demiş:

- 10 -

Sevgili arkadaşım, ey vefadarım
Taze genç yiğidim sana ne oldu?
Refiğim, munisim, eşim, medarım
Göz nûrum can dostum sana ne oldu?

Ziver:

Arzımı işit sen âziz şahzade
Ben söyleyim kulağını ver şimdi
Bir derde uğradım yoktur hiç deva
Ben ölüyorum dünyada sen kal şimdi

Senuber:

Yüzün ateş gibidir, gözlerin bimar
Vücudun simab gibi olmuş bîkarar
Ey sevgili vefadar eyle sen izhar
Gözleri mestanım sana ne oldu?

Ziver:

Ahvalım gittikçe olmakta beter
Gece gündüz ağlayıp günlerim geçer
Ölüm ejder gibi herkesi yutar
Bu devranlar kıymetlidir, bil şimdi

Senuber:

Sana feda olsun bu şirin canım
Bir gün görmezsem çıkar efganım
Başımda tacımsın, ruhu revanım
Sevgili dostum sana ne oldu?

Ziver:

Önceleri idim ben gamdan uzakta
Gariplik derdiyle kaldım piyade
Daima ağlıyorum derdim ziyade
Mendil alıp göz yaşımı sil şimdi.

Senuber:

Evvelde babamdan olmasaydım
Gariplik derdinde kalmasaydım
Seni bu hasrette görmeseydim

Tehlikeli kervanım sana ne oldu?

Şah Senuber der bağrım ezildi

Sana Hak'tan böyle kısmet yazıldı

Vaktim gelip can tenden kesildi

Yusuf-ı Ken'anım sana ne oldu?

Ziver:

Ziver diyor taze cismin yanıyor

Felek kader ile vücudumu boyuyor

Felek ecel şerbetini sunuyor

Alacaksan bu zindandan al şimdi.

diye Ziver Yiğit Hak'a canını teslim etmiş. Şah Senuber Ziver Yiğidin bu garip diyarda öldüğünü görüp ağlayarak şu beyitleri okumuş:

- 11-

Gariplik derdinde garipler gibi

Benim için garip öldü Ziverim

Gül yüzü safran gibi sararıp

Benim için garip öldü Ziverim

Benim için ana babadan geçip

Göğsünü kaza okuna açıp

Ahirî ecelin şarabını içip

Benim için garip öldü Ziverim

Gül gibi yüzün fazla açmadan

Gonca gibi dudağın inci saçmadan

Ecelin defi'ne çare bulmadan

Benim için garip öldü Ziverim

Tatlı sözlerle gönlümü alıp

Yanan canıma yeni od verip

Senuber kalbini kan zerdap edip

Benim için garip öldü Ziverim

Bu söz söylendikten sonra, Ziver Yiğit'in cesedini yıkayıp tarayıp namazını kılıp defnetmiş ve bağı ezilip yine şu beyitleri okumuş:

- 12 -

Aşık olmaz tatlı candan geçemeyen

Aşk ateşinde yanıp sönmeyen

Firak, hicran şarabını içmeyen

Pervane gibi şem-i suzan arayım

Şimdi gideyimburadan,

Soruşturayım iyi ile kötünden

Acı ibret alayım bu manzaradan

Çevirip dünyayı nişan arayım

Şah Senuber der benim adımlı

İsterim Allah'tan gönül şadımı

Hak versin bana şu muradımı

Yâr diye külfetli hicran arayım.

Ondan sonra Senuber beline gayret kemerini bağlayıp kendisi yalnız yola koyulmuş ve nice dağlardan aşır nice nehirlerden geçip bir menzile ulaşırken bağ bostanlı bir mekana rastlamış. Bu bağ öyle güzel imiş ki türlü türlü meyvaların piştiği tûtî kuşlar ve bülbüllerin ötmekte olduğu çeşitli çiçeklerin açtığı, hoş kokuların çıktığı bir bağ imiş. Gülperizat'ın aşkıyla yanan Senuber bülbüllere bakıp şöyle beyit okumuş:

- 13 -

Gülistanda uçan kuşlar

Haber verin yârim var mı?

Gül çiçekler, ey sümbüller

Haber verin yârim var mı?

O peri zatın aslı

Gülperizat'tır adı
Bana sıkı itikadı
Haber verin yârim var mı?
Yârim var mı bu bostanda
Bu çemenli gülistanda
Ben Senuber perişana
Haber verin yârim var mı?

Gül çiçek ve uçan kuşların dili olmadığı için cevap verememiş. Yorulan Senuber bağda kalmış. Uyumak üze reyken gözü bağdaki büyük bir çınara düşmüş. Çınarın dibinde bir nehir varmış. Karanlık düşerken nehirden bir su sığırı bir gevheri dişleyerek çıkagelmiş. Senuber korkup çınarın üzerinde bakıp durmuş. Su sığırının ağzındaki gevher 14 günlük dolun ay gibi nur saçarak bağın içini aydınlatmış. Su sığırı gevheri çınarın dibinde koyup kendisi bağda otlamaya başlamış. Onu gören Senuber:

- 14 -

Derviş gibi candan geçip dostlarım
Yüz bin kere şükür bu mekana ulaştım
İçtim sakinin tuttuğu tatlı şarabı
Yine bir kez çıkan cana ulaştım.

Bir yâr için beyabanda yol aldım
Cefa çekip safran gibi sararıp
Candan aziz dostlarımdan ayrılıp
Şükür, bugün gülistana ulaştım.

Hayatımın gül goncası açıldı.
İnancıma yeni inanç katıldı
Göz önümde gevherden nur saçıldı.
Şükür bugün nuristana ulaştım.

Ey Senuber sür sen bu yerde devran
Sakin yerdir sana işbu gülistan

Muradını versin Hûda her zaman

Şükür leal gevher yatağına ulaştım.

diye çınardan bir tane yaprağı koparıp gevherin üzerine bırakmış. Bağı yine karanlık basmış. Bağda otlamakta olan su sığırı möleyerek nehre girip gitmiş. Senuber Hûda'ya şükür senalar ederek çınardan inip su sığırına şu beyiti okumuş:

- 15 -

Gördüm su sığırının ağzında var bir gevher

Heybeti korkunç, gördüğün anda can titrer

Dilini uzatıp otu ağzına alarak çiğniyor

Ayağı altında mahvolur o nazik güller

Kendisi büyük, gözü keskin, tüyü kunduz gibi

Alıp çıktı gevheri dişleyip geceler oldu gündüz gibi

Sağı solu fark etmeden möleyip gelse

Semizlikten sallanır beli sanki düpdüzgün gibi.

Gevhere bir yaprak atıp onu imtihan etsem

Sırmını bilmek için kendimi de nihan etsem,

O dinç nehre möleyip kendini attı

Ağaç üzerinde korkup can vermek üzereyken

Bu sözden sonra Senuber "Bu, tehlikeli yer imiş. Bu yerde kalsam olmaz" diye düşünerek yine yola koyulmuş ve çöllerde dolaşıp yürürken havada uçan tumlara gözü düşmüş. Senuber tumlara bakıp: "Eğer bu tumalar şehir-i Şebistan tarafına gidecekse, Gülperizat'a benim selamımı ulaştırıp veremez mi" diye düşünüp şu beyiti okumuş:

- 16 -

Cıvıldaşıp gökte uçan tumalar

Gülyârıma benden selam dersiniz

Kurban olan yarin kara gözüne

Beni sorsa yolda revan dersiniz.

Küçük ağız, şirin şeker sözüne

Kalem kaşlı nergis gibi gözüne
On dört günlük dolun ay gibi yüzüne
Ben daima muntazırım dersiniz.
Ben Senuber kaldım yârdan ayrılıp.
Kanatlarım sındı çölde bükülüp
Yürüyorum bir yâr için zarlanıp
Gece gündüz derd-i figan dersiniz.

diye Şah Senuber yine yola koyulmuş. Ama turnaların dili olmadığı için cıvıldaşıp uçup gitmiş. Günlerin birinde sabahta rüzgar esip Senuber'in yüzüne değmiş. Senuber Gülperizat'ı yadına alarak rüzgara soru sormuş:

- 17 -

Ey bad-ı seher, ulaştır o yâra selamımı
Mestana kara gözlü, hünkâra selamımı
Yüzü güya güneş, boyu güya şimşad
Mestane varıp söyle o yâra selamımı
O servi hıraman kim bir şuhî şemaidir
Rahmetmezse o dilber hâlâ bana müşgüldür
Her zaman başıma bela hicranında nazildir
Mestane varıp o yârâ selamımı

Aynlık derdinde daima yandım tükendim
Gam çölüde Mecnun gibi, aşkında geda oldum
Bir taze nihâl idim, gam ile bittim tükendim
Ey bad-ı seher ulaştır o yare selamımı
Bir zerre vefa görmeden gamlara ulaşmışım
Göğsümü delip daima kanıma ulaşmışım
Hicrinde semender gibi ateşe tutuşmuşum,
Ey bad-ı seher söyle o yâre selamını
Aşk ateşi içim ile dışıma tutuşmuştur,

Gönlüm de yıldız olup yâr tarafa göçmüştür

Gözlerim mum gibi yanıp artık nuru sönmüştür

Bir kere varıp söyle o yâre selamımı

Senuber bunları söyledikten sonra çöllere düşmüş. Çöllerde cefalar çekip yürürken gözüne bir çarbağ gözükmüş. Bu bağ "Gülperizat'ın mekanı mıdır acaba" diye düşünen senuber şu beyiti okumuş:

- 18 -

Gözlerime cilve eder bağları

Şükür şimdi yâr mekanı gözüktü

Bülbülleri konup, uçar zağları

Şükür, şimdi yâr mekanı gözüktü

Ben buraya gelmişim seni arayıp

Uzaklıktan derdinden bağrımı dağlayıp

Artık gam başımda ah çekip ağlayıp

Şükür, şimdi yâr mekanı gözüktü

Çin şehrinde geldim arayıp hemdem

Gözyaşı lale gibi olmuştur şebnem

Senuber ağlama dert ile şu an

Şükür, şimdi yâr mekanı gözüktü

Bu gün arzuleyim halimi

Arayıp bulayım gönül şadımı

Versin bana hak muradımı

Şükür, şimdi yâr mekanı gözüktü

Senuber bunları okuyup çarbağa gelmiş ve bağ içine adım atmış bakmış ki, bağda insan yokmuş. Ama bağın ortasında tamamen altından yapılmış bir kümbet varmış. Senuber kulak vermiş. Kümbetten "Ey insanoğlu, sen kimsin? İnsan gelse ayağı yanacak, kuş gelse kanatları yanacak olan bu yere nasıl geldin?" diye bir ses duyulmuş. Ama o ses kadın sesi imiş. Senuber sesin çıktığı yere bakarak: "Ey anne, kader beni buraya getirdi" diye cevap vermiş. O bir cadı nineymiş. O nine bir avuç toprağa efsun okuyup onu Senuber'e serpmiş. Senuber o an bir geyiğe

dönüşmüş. Senuber gazaba gelip: "Ey badbaht, ne günah işledim ki beni böyle yaptın" demiş. Cadı: "Sen hala konuşuyorsunha" diye bir avuç toprağ efsun okuyup serpmiş. Senuber o an konuşamaz hale gelmiş. Senuber geyik suretine girdiği halde Gülperizat'ı arayıp çöle girmiş ve birkaç gün yol yürüyüp bir yere ulaşmış. O Allahu Teala'ya ağlayıp şu sözleri söylemiş:

- 19 -

Kadir Allah sensin benim barınağım
Hiç kimseyi benim gibi viran eyleme
Bir asi kulunum çoktur günahım
Hiç kimseyi benim gibi viran eyleme

Gün geçtikce derdim oldu ziyade
Gariplikte kaldım gine piyade
Hiç kimseyi bu fani dünyada
Yâr derdiyle benim gibi nalan eyleme

Ben gelirim nehir geçip dağ aşım
Nâle zâr eylerim yakamı yırtım
Gece gündüz rehnümanı yad edim
Gonca gibi yüzümü saman eyleme

Ben buraya gelmişim nasibim çekmiş
Uzaklık hançeri bağrımı yırtım
Kimsenin başına böyle gün salım
Senuber gibi halini yaman eyleme.

Senuber geyik suretinde bu yerden çıkıp bir kaç gün yol yürüyüp yine bir çarbağa gelmiş. O, bu bağa adım atıp bakmış ki, Bu bağ da önceki bağ gibi insan oğlu olmayan bir bağ imiş. Ama her yönüyle önceki bağdan iyi imiş. Bu bağda da bir kömbet gözükmüş. Bu kümbet de önceki gördüğü kümbet gibi altından yapılmış. Senuber bağın içinde dolaşım bir yere gelirken taht üzerinde oturan bir kıza gözü düşmüş. Bu kızın hüsnü, cemali dolunay gibi imiş. Bu kız Senuber'i geyik sanarak önüne süt koymuş. Senuber ona bakmayınca "Ey hayvan, ahvalini anlat" demiş. Senuber dili olmadığını işaretle anlatmış. O kız bir efsun okuyup geyiğin diline üförmüş. Geyik kunuşur duruma gelmiş ve kendi ahvalini anlatım şunları söylemiş:

-20-

Kamer yüzlü, kalem kaşlı sevgilim
Yakam çak oldu garip yerlerde
Nazik beden, şeker sözlü Perizat
Halim perişandır garip yerlerde

Kimse benim gibi yardan ayrı düşmesin
Yâr derdiyle ağlayıp tükenmesin
Ayrılıkla boyu tel gibi olmasın
Yürekler kan oldu garip yerlerde

Felek soktu beni hatarlı yola
Koydu beni sayısız belaya
Münacat okuyup kadir hüdaya
Tükettim ömrümü garip yerlerde.

Senuber der Hurşid Şahın oğluyum
Bir cadının elinde bendeyim
Bir yâr için göğsümü dağlıyorum
Sergerdan insanım garip yerlerde

Senuber kendi ahvalini anlattığı bu kız mihri Engiz denen cadı kız olup, bu bağ o kızın mekanı imiş. Mihri Engiz ahvali öğrenip bir avuç toprağa efsun okuyup üzerine üfleyip serpmiş. O an Senuber geyik süretinden insan şekline girmiş. Mihri Engiz Senuber'e bu yere nasıl geldiğini sormuş Senuber şöyle cevap vermiş:

-21-

Önce Laçin şehrinden çıktım bu sevdalar ile
Onca nur yüzlü yâr ve dostlarım ile
Hepimiz boğulduk Deryayı Omman içinde
Ayrılıp dostlarımdan nice maceralar ile

Bir kendim kaldım belâ deşinde hiç yok hemdemim
Her zaman bu dert ve mihnetler olmuştur mahremim
Yandı hicran ateşinde bu vücut hakisterim
Gam elinde kesb-i karim hal-i şeydalar ile.

Ey kamer yüzlü, şeker sözlü periler serveri
Hayran oldum cemaline bakıp müşteri
Dünya sensin sen Senuber'in vefalı dilberi
Ben firağında esir ruhu temaşalar ile

Mihri Engiz Senuber'in dilinden bu sözleri işittikten sonra ikisi birlikte önce cadıyı bulup öldürmüş. Mihri Engiz Senuber'e büyük sofrayı hazırlayıp gönlünü izhar etmiş. Senuber başından geçenleri hatırlayıp dünyanın vefasızlığını şikayet ederek şunları okumuş:

-22-

Ey gönlüm sevinme işbu dünyaya
Bu dünya kimlere vefa eyledi?
Birine giydirse tac-ı Hüsrevi
Birisini yurt içinde geda eyledi

Sakin kıvanma dünya malına
İtimat etme sen malın sayısına,
Birisini ulaştırıp yâr visaline
Birisine bin çeşit cefa eyledi

Dünyada herkes bencillik eder
Felek ahir onun başına yeter
Bir kaç âşık murada erer
Çoğu yârından ayrı eyledi

Bu dünyada geçti nice devranlar
Hazandan kurtulmaz bu gülistanlar
Ecelin elinde beyler hakanlar
Sonun da hasretle veda eyledi

Aşıklar ne yapsın Yârsız bu canı
Gül varsa bülbüller sever çemeni
Senuber der yârin gamı hicranı
Elif gibi boyumu düta eyledi.

Evet, Mihri Engiz ile Senuber cadıyı öldürüp emin olduktan sonra ayşuişrete başlamış. Bir kaç gün ayşuişret sürüp vakit geçirmiş. Bir gün Senuber rüyasında Gülperizat'ı görüp ah çekip uyanmış. Mihri Engiz bunu görüp. "Ey Yiğidim, sizin benden başka yâriniz var mı?" diye sormuş. Senuber: "Ey güzel, ben bundan bir süre önce rüyamda Şah Ferruh'un kızı Gülperizat'ı görüp aşık olmuşum. Artık sizinle vedalaşacak zaman geldi. Bana musaade edin. O perinin mekanı buradan üç yüz yıllık yoldur. onu aramazsam olmaz" diye cevap vermiş. Mihri Engiz Senuber'den bu sözleri işitip üzülerek ağlamaya başlamış ve şöyle demiş:

-23-

Buradan gideceksen sevgilim
Çabuk gel beni gıryan eyleme
Bir başkaya gönül verip
Ona ahdüyemin eyleme

Buradan gitsen dönersin mi
Bana vefa edersin mi
Nerde olsan nazarından
Ben yârini pinhan eyleme

Sen canımın serveri
Gönül aşkının esiri
Kalbimin vefalı dilberi,
Göz yaşımı kan eyleme

Sen gözümün ruşeni
Gül yüzlü cennet gülşeni
Yadından çıkarıp beni
Halimi perişan eyleme

Sensin canımın matlubu
Koyma beni hicran şebi
Fervaz edip bülbül gibi
Gülşenimi hazan eyleme

Bu sözü işten Şahzade Senuber Mihri Engiz'e teselli verip şu sözleri söylemiş:

-24-

Sümbül saçlı nazik nihâl kalem kaş,
Ahu gözlüm ey sevgilim hoşça kal
Sevgin benim yüreğime devadır
Şirin sözlüm gamgüzarım hoşça kal

Beni gitti diye olma perişan
Seherde çekme sen ah ile figan
Olsun bu hasta can, yolunda kurban
Kara gözlü sevdiğim yâr hoşça kal

Ne sebepten kara gözün süzüldü?
Yüzün rengi safran gibi ne oldu?
Ağlama sevdiğim gönlüm karardı
Hoş huylu vefadarım hoşça kal.

Senuber der sensin vefadar yârim
Sana feda olsun bu şirin canım
Bir zaman görmesem artar figanım
Gonca boylum elmalığım hoşça kal.

Şahzade Senuber Mihri Engiz'le vedalaşıp yola koyulmuş. Epey yürüdükten sonra bir yere ulaşmış. Ama o kalacak bir yer bulamamış. Sonunda çaresiz bir mezara varıp uyumuş. uyurken rüyasında bir kişi ona: "Bu yerde yatma" diye işaret vermiş. Senuber derhal uyanmış. Ne görsün, karşısında bir çarbağ varmış. Bağ içindeki gölün başında 40 kalender şarap icerek oturmuş. Senuber yavaş yavaş adım atıp kalenderlerin yanına varmış. Kalenderler ona bir kase mey tutmuş. Senuber o meyi içtiği anda göğe bakıp arşı ve yere bakıp yeri taşıyan balığı görece kadar güç kuvvet sahibi olmuş. Kalenderler Senuber'den mey içtikten sonraki gördüklerini anlatmasını talep etmiş. Senuber şunları söylemiş:

-25-

Arzımı işitin aziz hocalar
Evvela kırlar yerini gördüm
Yanında kase, elinde şarap
Orda kırk kalender mağarasını gördüm.

Bir kase mey tutup verdi revane
Onu içtiğim anda oldum divane
Nazar eyledim bakıp göklere
Yedi kat göğün hepsini gördüm

Herkesin içinde fazla ferişte
Görenlerin akli olur sereşte
Tuba ağacını gördüm behište
Orda bülbüllerin zarını gördüm

Gördüm resulullah ümmet gamında
Sahabiler yanında kevser elinde
Herkes yanında kase elinde
Resulullah'ın dört yârini gördüm.

Dördüncü gökte Hazreti İsa,
Altıncı gökte mescid-i aksa,
O makamda duran cümle enbiya
Yanında Cebrail pirimi gördüm

Bir kaç melaïke tenbih edip
Çıkarır güneşin ipini çekip
Bir kaç taat, ibadet edip
Orda melaikeler zârını gördüm

Bu dünyayı gördüm yoktur vefası
Kıymetlidir bilin, zevki sefası
Hazret-i Musa'nın elinde âsâsı
Münacaat okuduğu Tur dağını gördüm.

Mey içip halime oldu diğer gün
Kalktı perde önümden şu gün
İbrahim Halil'i yakmak için
Nemrut'ta yakılan nâri gördüm

Kerameti gerçektir bütün nebinin

Bir Allah'a aşık olan kulunun
Mihrap içinde Hazret'i Ali'nin
On sekiz oğlunun hepsini gördüm

Senuber der ağlayıp figan eylesem
Yakamı yırtıp arzımı ayan eylesem
Gördüğümü bir bir ayan eylesem
Allah dergahında hepsini gördüm.

Şahzade Senuber bu sözleri söyledikten sonra kırklardan musaade isteyip yoluna revan olmuş. Bir kaç gün yürüdükten sonra bir gölün kenarına gelmiş ve bu yerde dinlenmek istemiş. Ama bu yer zenciler padişahının kızının yerleştiği mekan olup, kız cariyeleriyle beraber şarap içip oturuyormuş. Kızlar Senuber'i yakalayıp gölün kenarına getirmişler. Senuber bunları görüp şu sözleri söylemiş:

-26-

Aşk ateşinde yana yana
Gül yüzüm soldu ne yapayım
Ayrılık ateşinde yanıp
Peymanem doldu ne yapayım

Elimden gitti devranım
Hazan oldu gülistanım
Ağlayıp tüm yâranım
Rakipler güldü ne yapayım.

Dikene bastım, gezip çölü
Bitiremeden uzun yolu
Felek işbu kara günü
Başıma saldı ne yapayım

Kaldım uzaklık derdinde
Yürüdüm gariplik derdinde
İki gözüm yâr yolunda
Bakakaldı ne yapayım

Rüyamda gördüm bir peri

Başıma düştü mahşeri
Değip aşkın hançeri
Bağrımı deldi ne yapayım

Senuber ağlar bu fırsat
Pirinden buldu merhamet
Bize bu yârile kısmet
Allah'tan oldu ne yapayım.

Senuber'in sözünü işiten zenci padişahının kızı Senuber'e aşık olmuş ve:
"Ey insan oğlu, benim hüsnü cemalimi ve boy posumu tarif edip bir söz söyle"
 demiş. Senuber zencinin kızına bakıp şöyle demiş:

-27-

Tarifini edeyim zencinin kızı
Yüzlerin kazandan siyahtır senin
Kaşların kılıçtır, kulağın kalkan
Kadehe benziyor gözlerin senin

Saçların yilandır, boyun minare
El ayağın benziyor çınar dalına
Bana fazla söyleme beyhude
Zehirden acıdır sözlerin senin

Üstüne giymişin simsiyah libası
Bilmiyorum kimlerin tuttun yasını
Uzatma elini çoktur hayası
Dayaktan serttir nâzların senin

Duruyor yanında bir kaç cariye
Başına giymişsin eski bir külâh
Ala kemer bağlamışsın beline
Hayalete benziyor kızların senin

Senuber'i yakıp kül etti zârın
Çok gariptir baştan ayağın
Kerbela çölü gibi çarbağın
Kış mevsimi gibi yazların senin

Bu sözü işiten kız öfkelenmiş ve "Bu adamın ayak ve ellerini bağlayıp derhal öldürün" diye buyurmuş. Senuber "Gülperizat'ı görmeden öleceğim" diye ağlayıp şöyle demiş:

-28-

Ne yapayım nazık elim bağlandı
Yâr yüzünü görmez oldum ben artık
Zenci beni öldürmeye kararlı
Yâr yüzünü görmez oldum ben artık

Zâlim felek zehir kattın aşıma
Bitmez sevdalar saldın başıma
Kimse rahmeylemez kanlı yaşıma
Yâr yüzünü görmez oldum ben artık

Şimdi bildim candan umut kesildi
Uzaklık derdinden bağrım ezildi
Alnıma bu kötü kısmet yazıldı
Yâr yüzünü görmez oldum ben artık

Bilmiyorum niçin bahtım karadır
Ayrılık derdinden bağrım yaralıdır
Hasret ile ömrüm geçip bitiyor
Yâr yüzünü görmez oldum ben artık

Senuber'in piri ya şah-i merdan
Zenciler elinde kalmışım hayran
Rahmeyle, elimi tut, etme sergerdan
Yâr yüzünü görmez oldum ben artık

Senuber'in öldürüleceği anda onu kızın süt annesi almış ve kafese koyup ağaca asmış. Senuber bir kaç gün kafeste kalmış.

Günlerin birinde zenciler şarap içip sarhoş olmuşlar. Senuber bu fırsattan yararlanıp kafesi kırarak kaçmış ve şu halde bir kaç gün yol yürüyüp bir ormana ulaşmış. Orada çeşitli kuşlar olup, güzel sesleriyle ötüşüyorlarmış. Senuber bu kuşlara bakıp onlardan Gülperizat'ın haberini sormak niyetiyle şöyle demiş:

-29-

Gökte uçan tarla kuşu
Yârı gördün mü gürdün mü?
Niye nâle ediyorsun?
Yârı gördün mü gürdün mü?

Böyle bostanlı bağlar
Açan gülistanlar
Tuti, kumru gazel hanlar
Yârı gördün mü gürdün mü?

Bülbül daima çeker zârı
İster mi vefadarını
Ormanın laçın doğanı
Yârı gördün mü gürdün mü?

Göğe bakıp gördüm ayı
Aydınlatır bütün yeri
Senuber'in çıkar ahı
Yârı gördün mü gürdün mü?

Senuber bu sözleri söyleyip ormanda dolaşırken tesadüfen ağaç altında oturan bir kaç kişiye gözü düşmüş. Senuber yavaş adımlarla o adamların yanına gelmiş. Onlar Senuber'i görmekle ağlayarak: "Ey delikanlı bizi kaldırıp ağaca çıkmamıza yardım edin, biz de bu meyvalardan yiyelim" demişler. Senuber onlara acıyıp onlardan birini kaldırmış. Bu adam derhal Senuber'in boynuna sarılmış. Senuber ne yapmışsa da onu boynundan ayıramamış. Onlar rudipa¹ olup orman onların mekanı imiş. Senuber rudipaya esir olduğu için kaygılanarak ağlayıp şöyle demiş:

-30-

Bir beladan kurtulup yüz bin belaya rastladım
Hiç bir zaman şad olmadım, çok maceraya rastladım
Kan yutup her zaman derd-i bî-devaya rastladım
Ne yapayım ey dostlar ben rudipaya rastladım.

¹ Rudipay, rudepa, çengel ayaklı yaratık anlamındadır.

Görse halimi her dertli kişi ağlar bana
Rahmeyleyip halime her bî-deva ağlar bana
Ah ü nalemi görüp şah ve geda ağlar bana
Ne yapayım ey dostlar ben rudipaya rastladım.

Ey dostlar hiç kimse benim gibi perişan olmasın
Tutuşup ayrılık ateşiyile bağrı būnyan olmasın
Dağ-ı firkatlar ile çak-i giriban olmasın
Ne yapayım ey dostlar ben rudipaya rastladım.

Bir garip biçare bendeyim halim harap
Gussa, dert ve elemden yanıp bağrım kebab
Ah ü nale bi eder her zaman figanım bî-hesap
Ne yapayım ey dostlar ben rudipaya rastladım.

Yeni bahar oldu, benim asla baharım olmadı
Çerh-i kecreftarından muradım hasıl olmadı
Yağdı başıma bela ondan amanım olmadı
Ne yapayım ey dostlar ben rudipaya rastladım.

Bu gamlardan âzât et Senuber'i ey Hûda
Hiç müslüman olmasın bu derde benim gibi müptelâ
Yardım et lütfedip yâ Hızır Peygamger bana
Ne yapayım ey dostlar ben rudipaya rastladım.

Şahzade Senuber ağlayıp dururken Hazreti Hızır Aleyhisselam rastlayıp:
"Ey Senuber, filan yerde bir çınar ağacı var. Gidip bu bedbahtın başını çınarın
çatalına kıştırıp kopar" diye talim vermiş. Senuber Hazret-i Hızır Aleyhisselam'ın
verdiği talime göre o rudipadan kurtulmuş ve eline bir dayak alıp rudipaların yanına
gelerek şunları demiş:

-31-

Ağlayın ey rudipalar
Oldu ahir zaman sana
Faydasızdır ahü vaylar
Bugün düşer katliam sana

Başını keserim bu saat
Canına okurum kıyamet
Yalvarmana ne hacet
Artık yoktur aman sana

Tatlı canını alırım
Tümünün başını keserim
Kanını su gibi içerim
Kıymetlidir bu can sana

Tümünü dar ağacına asarım
Yüzüne kara sürerim
Başını minare ederim
Gösteririm nişan sana

Karanlık olsun sana cihan
Yerle bir ol artık yeksan
Yer katıdır, yüksek âsman
Cehennemdir mekan sana

Senuber'in dostu kalsın
Düşmanları hiç kalmasın
Bir Hüda kendi bilsin
Cehennem ateşi âyân sana

Şahzade Senuber bu sözleri söyliyerek elindeki dayakla bu mekandaki rudipaları dövüp öldürdükten sonra: "Şimdi bu yerden çabuk gideyim" diye şöyle söylemiş:

-32-

Ey gönlüm durulmaz burada
Şimdi bir maslahat etmezsem olmaz
Ömrüm ziyan oldu işbu yıllarda
Kaygı hasretle geçmezsem olmaz.

Mecnun olup bu yerlerde baş vurup
Gözlerime yine kanlar doldurup

Hastalar gibi dört tarafa bakınıp
Zâr ağlayıp burdan geçmezsem olmaz

Senuber der felek bozdu şanımlı
Ateş yaktı gevher ile madenimi
Yâr eline verip şirin canımı
Vefasız dünyadan geçmezsem olmaz

Ondan sonra Senuber birkaç gün yolyürüyüp derya-yı omman'ın boyuna gelmiş ve sal yapıp nehre girmiş. Bir kaç gün nehirde yüzmüş. Yaptığı sal bozulup nehirden çıkmasına imkan olmamış. O, bir gün nehre bakıp ağlıyarak şöyle demiş:

-33-

Negahan girdim sana, Omman derya aman aman
Arzımı anlattım sana, Omman derya aman aman
Akıyorum suyunla haddan aştı figanım,
Felek sardı başıma gam, Omman derya aman aman

Beter oldu halim bu gün, gözde yaşım oldu gülgün
O Mustafa hakkı için Omman derya aman aman
Geçmezsem baht-ı cihandan, şirin canım çıktı tenden
Mürüvvet isterim senden Omman derya aman aman
Çektim sınırsız ah ü zarı, kızıştı gamın pazarı
Senuber aradı yâri omman derya aman aman

Şahzade Senuber'in nehir içinde akıp giderken suyun ortasında duran bir çınara gözü düşmüş. O, çınarın dalına tutunup fırlayarak çınarın üzerine çıkmış. O, feleğin kudretine olan hayranlığı artıp figanla şöyle demiş:

-34-

Zulmün ile göz yaşımı kan ettin
Felek senden şâd olmadan bir zaman
Günde yüz bin hicran ile öldürdün
Felek senden şâd olmadan bir zaman

Asla kurtulamadım cebr-i cefadan
Meğer kısmet böyle imiş Hûda'dan
Hasretle geçtim fani dünyadan

Felek senden şâd olmadan bir zaman

Senuber der: kime anlatayım derdimi

Yere vurdu şum felek kaddimi

Kim işitsin artık benim arzımı

Felek senden şâd olmadan bir zaman

O bu sözle Hûda'ya sığınıp otururken aniden gökten büyük bir anka uçup gelip çınara konmuş. Senuber yavaş yavaş gelip kuşun butuna sıkıca tutunmuş. Kuş Senuber'i kaldırıp göğe uçmuş. Kuş öyle uçmuş ki, Senuber'e gökteki meleklerin dua sesleri duyulmuş. Senuber korkarak Allahü Teâlâya münacaat okuyup şöyle demiş:

-35-

Yoktan âlemi yaratan rahman

Rahmeyle, elimi tut, viran eyleme

Kutretinle beni ettin perişan

Hiç bendeni bahtı kara eyleme

Yusuf-i Ken'an'dan Yakup ayrıldı

Bağrım eriyip su oldu, ezildi

Ağlamaktan göz yaşım kan oldu

Kimseyi benim gibi derde giryan eyleme

İbrahim Halil'e eyledin hitap

Kurban etti oğlunu o mehtâb

İsmail derdiyle sinesi kebab

Kimseyi benim gibi bağı büryan eyleme

Leyli ile Mecnun aşkı nâlân

Vefasız dünyadan geçtiler giryan

Hiç kişi oğlunu kudretli rahman

Senuber gibi asla giryan eyleme

Kuş, Şahzade Senuber'i alıp bir yere gelip konmuş. Senuber'in bu yere ne sebeble geldiğini sormuş. Senuber bu kuşa gördüklerini anlatıp şöyle demiş:

-36-

Yatıyordum taht üstünde bir gece

Rüyamda bir güzel canan gözüktü
Onun tarifini edeyim sana
Onun hüsnü mah-i tâbak gözüktü

Kaşları hilâldir, gözleri mestan
Gören adam olur hüsnüne hayran
O saldı başıma tükenmez hicran
Bana bir devleti sultan gözüktü.

Bir peridir giydiği don kırmızı
Adı güldür, Şah Ferruh'un kızı
Bir şirin dilberdir şeker lebleri
Öyle narin canan gözüktü

Senuber'im benim halü ahvalim
Gece gündüz onda fikir, hayâlim
Göz önümden gitmiyor o nigârım
Ondan beri hâlim yaman gözüktü.

Anka kuşu Senuber'in ahvalini öğrendikten sonra "Ey insan oğlu, ben sana bir iyilik edeyim" diye Senuber'i sırtına bindirip uçmuş. Senuber anka kuşu için dua edip şöyle demiş:

-37-

Süleyman ankası ey şah-ı hubân
Devletin daima bereketli olsun
Şâd olup uzun yıllar süresin devran
Menzilin gülistan, gülizar olsun

Menzilgahın olsun mescid-i aksa
Dördüncü gökte Hazret-i İsa
Aşıkların başı Yusuf- Züleyha
Onlar sana daima yardımcı olsun

Hızır ile İlyas, İdris Peygamber
Sana arkadaş olsun hem şam ve seher
Ebubekir, Ömer, Osman ve Haydar
Senin yardımcın çaharyâr olsun

Tann'nın mahbubu Ahmed Muhtar
Ondan buldu şefa'at bütün bîmar
Nigâhdarın olsun kudretli cafer
Düşmanların senin hâr ü zâr olsun

Senuber der ben bir fakir, kalbi hasta
Gam elinde esir, gönlü şikeste
Ayrılmam, sana gönlüm peyveste
İşbu sözüm sana itibar olsun.

Bu sözden sonra anka Şahzade Senuber'i alip göğe uçmuş ve birkaç gün uçup şehir-i Şebistan'a getirmiş. Onu bir nehrin boyuna indirdikten sonra uyararak şöyle demiş: "Ey Senuber, şehre girdikten sonra bir çarbağ gözükecektir. Bağa vardığın zaman kapıda duran devleri göreceksin. Ama korkma içeri girdiğinde göreceksin ki Melike Gülperizat taht üzerinde oturuyor. Tahtın üstünde bir kafes asılmış olup kafeste bir kuş göreceksin. O "Zerrin-bâl" denen kuş olup seni gördüğü zaman yüksek sesle feryat edecek. Ama ona benim selamımı söylersen hemen ötmeyi kesecektir. Sonra emin olup rahatca Melike'nin yanına girebilirsin" demiş ve Senuber ile vedalaşarak dönmek üzereyken Senuber ankaya bakıp şu sözü söylemiş:

-38-

Dön artık anka kuşu
O mekana geri git sen
Bilmesin hiçbir kişi
Kanat kakıp uçup git sen

Sen gidersin yollar aşip
Gök bağırnı tığ gibi deşip
Tehlikeli dağlar aşip
Çölden çölistana git sen

Çok iyilik gördüm senden
Artık razı ol sende benden
Uçup gökte o vatandan
Geldiğin yuvaya git sen

Senuber kaldı bekleyip
Kara gözü yaşla dolup
Ulaştı feleğe kanat kakıp
O hanumana git sen

Bu sözle Senuber anka kuşuyla vedalaşıp yine bir kaç gün yol yürüyüp kırk kulaç yüksekliğinde altından yapılmış merdiveni olan bir çarbağa gelmiş. Bağın kapısına kümbet kadar başı olan devler bakıyormuş. Senuber onlardan korkmamış, ama epey zorlukla bir yere varıp bakmış ki perizadların hepsi uyuyormuş. Senuber'in aklı hayran olup kendi kendine şöyle demiş:

-39-

Mecnun gibi çölistanda geziyordum
Bahtım açılıp abadana ulaştım
Nice zaman hasretle kan ağlayıp
Diken basıp gülistana ulaştım

Aklımı şaşırttı ağzı hunabı
Şekerden de tatlıdır kelamı
O perinin hüsnü hürî misali
Ahu gözlü o tatlıma ulaştım

Taht üstünde yatar gönül gibi bir dilber
Cihanda yoktur zülfüne eşit bir gevher
Şah Hurşit'in oğlu adı Senuber
Canıma can katan cana ulaştım

Bu sözden sonra Şahzade Senuber bağ içinde gezinmeye başlamış. Bir yere gelirken gözüne leal cevahirden yapılmış bir taht gözükmüş. Senuber bu tahta yaklaşarak rüyasında gördüğü cananı tanımış. Senuber tahta eğilerek uyumakta olan Gülperizat'ın dudaklarından öpmeye başlamış ve Gülperizat'a bakıp şöyle demiş:

-40-

Bir periyi gördüm burda
Benziyor mah-i tâbâna
Dişi inci, kalem kaşlı

Gözü mestane mestane

Başındadır tac-ı zerrin
Eşsizdir hüsnü onun
Sözleridir candan şirin
Sözü benzer hoş elhana

Yüzünde vardır benleri
Şirin şekerdir dudağı
Tatlı bala benzer sözü
Dudağı leâl Bedehşane

Hasta gölüm oldu taze
Kaş - gözleri mestane
Feda etmek isterim can

O tûtî hoş ilhana
Gamze ile yüzü gözünü
Yüzüne çekmiş perdeyi
Ben benzettim yar yüzünü
Kışın açan gülistane

Gülden kırmızı elleri
İpeğe benzer belleri
Yaz bağının elmaları
Benzer orda zenehdane

Giymiş gülgün libası
Yakar kaşının karası
Yârimin boyu endamı,
Benzer selvî hiramana

Hüsnü cismimin çerağı
Beni yakar firağı
Benzer yârin çarbağı
Bir sünbül-i zerefşana

Şu esnada Zerrin Bâl Senuber'in sesini işitip: " Eyvah eyvah, insan oğlu geldi" diye bağırmış. Bu sesi işiten devler uyanmış. Senuber derhal tahtın altına gizlenmiş. Devler ve perizatlar "insan kokusu geliyor" diye her tarafı aramaya başlamış. Gürültü başlamış. Senuber bu durumu görüp korkmaya başlamış ve "kurtulamayacağım her halde" diye düşünüp kendi durumuna bakıp kendi kendine şöyle demiş:

-41-

Gamdan kurtulamadın mihnetli başım,

Tekrar ayrılık düştü n'apayım

Vakti kararı olmayan kötü kader

Bitmez savdaya koydu n'apayım

Yârin şeker dudağından öptüm,

El uzatıp elmalarını koparmadım

Gözüm doyana dek Yüzünü göremedim

Gönlümde çok hasret kaldı n'apayım

Şah Senuber derler benim adıma

Şom, ters felek bozdu gönül şâdımı

Yok etmek istiyor yâr hayâlimi

Kısmetim ayrılık oldu n'apayım

Bu arada Zerrin Bâl Senuber'in taht altında olduğunu Gülperizât'a söylemiş. Gülperizat bu haberden sevinip Senuber'i taht altından taht üstüne çıkarıp bir kaç gün çok iyi misafir etmiş. Şahane elbiseleri giydirmiş. Sonra Senuber'in gönlünü almak için şöyle demiş.

-42-

Hoş gelmişsin sevgilim kutlu olsun mekan sana

Rüyanda gördüğün perizatın feda eder can sana

Hicrinde yıllardır ağladım, derdinle bağırmı dağladım

Gezdim nişanlar aradım veremedim nişan sana

Sen derdim dermanı, gitti gönlümün ârâmı,

Yolunda bu şirin canı ederim kurban sana

Ben Gülperiyim sayende, kör olsun rakipler kastinde
Ölene dek ben elinde, güzel olsun cihan sana

Bu sözlerle Gülperizat Senuber'in önüne şarap getirmiş. Bir kaç kadeh şarap içildikten sonra Senuber sarhoş olup Gülperizat'ı tarif edip şöyle demiş:

-43-

Gülümseyip geldi benim yanıma
Benim serv-i hıraman nigarım
Ak yüzünde üst üstüne beni var
Her bir beni tane tane nigarım
Bir kendinde bin kişinin aklı var
Öpüp baktım dudağının tadı var
Ona feda bu can bende var
Visaline misafirim nigarım
Bugün oldun Gülperi'nin hemdemi
Dudağından akar şirin zembem
Hizmetine etti beni mahremi
Beni etmez giryane nigarım
Senuber'in dilber yâri Gülperi
Sana feda olsun bu canlar yani,
Ayrılmam artık dilberden yani
Boyamam kızıl kana nigarım.

Bu sözlerden sonra bu iki aşık şarap içmeye ve ayşuişrete başlamış. O esnada Senuber'in gönlüne bir söz gelmiş ve sevgilisinden bir öpücük isteyerek şöyle demiş:

-44-

Gülüm senin kara zülfün
Dünya üzerine kemend olsun
Versin aşık muradını
Kendisi dönsün bağlansın

Sürme midir kalem kaşın

Dizilmiş ince dişin

Tütüden şirin sözlerin

Şekerlerin kand olsun

Ağlayıp güneş ile aylar

Laçın gözlü Züleyheler

Hizmetine gelip şahlar

Çerh-i felek şeydâ olsun

Ben olmazsam sana hemdem

Gönlüme dolur yüz gam

Gül yüzünden akan şebnem

Tane tane pesend olsun

Senuber'dir senin yârin

Gece gündüz giriftarin

Kara yüzdür rakiplerin

Kendisi bağlansın kilittensin

Bu sözlerden sonra onlar ayşu işretle meşgul olmuşlar. Epey bir zamana kadar zevki sefa sürüp yaşamış. Bir gün Senuber ana babasını özleyip ah çekmiş. Gülperizat'ın gönlünde kuşku doğmuş ve kızarak Senuber'e "Ey vefasız insanoğlu, senin benden başka yârin var galiba eğer böyle değilse neden ah çekersin? diye sormuş. Şahzade Senuber Gülperizat'ın kuşkusunu gidermek ve gönlünü almak için şöyle demiş:

-45-

Nâgah yatıyordum mest ü mestane

Çeşme-i caduların yadıma düştü

Çiçek açıp tan rüzgarı eserken

Zerefşan saçların yardıma düştü

Nâgah giriyordum gül gülşenine

Serv-i hıramanın yadıma düştü

Ben sana âşıklık lafını ettim

Nice yıl hicrinde ağlayıp durdum

Cemalin Şem'ini görünce yandım
Hâ-i Hinduların yadıma düştü
Hurşit Şahın oğlu, adım Senuber
Bir yâr için bütün gönlüm mukadder
Hatırmıdan çıkmaz gördüğüm hemdemler
SohbetdaŐ yaranlarım yadıma düştü.

Bu sözden sonra Gülperizat: " Ey Senuber, gam yeme, eğer sen buradan gideceksen, ben de birlikte giderim" demiş ve Gülperizat devlere tahtı kaldırmayı emretmiŐ. Devler tahtı kaldırıp yola revan olmuşlar. Bunlar gökte bir kaç gün yol yürüyüp Mihri engiz'in mekanına gelmişler ve bir pınar suyunda abdest alıp Şükür namazı kılmıŐlar. Bunlar bir yüksek dağa çıkıp uzakta bir kmbeti görmüŐler. Gülperizat: "Bu nasıl bir yer?" diye sormuş. Senuber: "Bu kmbet Mihr-i Engiz'in mekanı" diye cevap vermiş ve Mihri engiz'in yaptığı iyiliklerini anlatıp Şöyle demiş:

-46-

Nazik dilber bir sözüm var söyleyim
Felek bize yine cefa eyledi
Birine verip tac-ı hsrevi
Birini el içinde geda eyledi
Acize ilahım verir taht  ta
Alem ehli olur eline muhtaç
Birini yaparsa müflis  hallac
Kimilere bu cihan vefa eyledi

Kimilere ilahım verir devleti
Kimilere verir azar zahmetli
Sana anlatayım başıma gelen külfeti
Kimilerin bahtını kara eyledi

Birine içirdi lalegn Şarap
Birinin bağrını eyledi kebab
Sonunda tümünü eder o harap
Herkeseye kısmeti hda eyledi

Vamık Üzra ile Şirin ü Ferhat
Bu fani dünyadan geçtiler nâşâd
Feleğin elinde ah ile feryat
Herkese bin çeşit cefa eyledi

Hazret-i Davut'un oğlu Süleyman
Belkıs için oldu acep sergerdan
Yakubun oğlu için gözleri giryan
Yusuf'u Ken'an'dan ayrı eyledi

Kimilere dert verdi kimilere deva
Kimilerin talebi olmaz hiç reva
Birin gözünü eyleyip nabiya
Eline bir çöpü 'asâ eyledi

Verip bir kaçına renç ile zahmet
Birkaçını eyledi vasl-i devlet
Verip bir kaçına ayş ile işaret
Bir kaçını yârinden ayrı eyledi

Yaşadım aşkında olup divâne
Gaminla başımı alıp çıktım bu yana
Hüda'ya yalvarıp ağladım fazla
Gün-be-gün halimi tebah eyledi.

Bir gün coşup Derya-yı omman
Bir kaç dostumu eyledi pinhan
Hemsefer hemdemler, o yaranlar
Tanrı'nın hükmüyle kaza eyledi

Nehrin içinden çıktım selamet
Yaratan kâdirim etti inayet
Üç gün üç gece ağlayarak
Yeniden bu canı bağış eyledi

Nâgâh bir cadının eline düştüm
Vahşetle ayrılık koynuna düştüm

Ne yapayım alnım yazısı böyle
Göz yaşıımı kandan nehir eyledi

Taht üstünde bana etti işaret
Kararan gönlüme teselli vererek
Bir kaç gün kaldım edip ayş u işret
Benimle zevk ü sefa eyledi

Mihri Engiz idi cadının kızı
Çok iyilik etti bana kendisi
Eğer gizlesem onun sözünü
Benimle ahd-ivefa eyledi

Ondan geçip vardım ehlikeli yere
Ağaçlar çok idi oradaki alanda
Rastladın o yerde ben rudipaya
Başıma çok külfet, belâ eyledi

Çatala kıstırıp başını kopardım
Canını cehenneme yolladım
Rudipa neslinin tümünü kuruttum
Hasret ile onlar telef eyledi.

Ondan sonra elimi sıkı bağlayıp
Bir kaç gün yürüdüm seni arayıp
Nâgâhan zenciler elimi bağlayıp
Her biri bin çeşit cefâ eyledi

Belimi bağladım edip ben ihlas
Pirim şah-ı merdan ettiler halâs
Yine yardım edip Hızır- ilyas
Kaygıdan hem gamdan halas eyledi

Zencilerden kaçıp girdim deryaya
Tekrar kendimi soktum belaya
Münacat okuyup kadir Hüda'ya

Bakın mihnetleri Hüda eyledi

Birkaç gün yürüdüm daryada akıp

Garkolup başıma dalgalar saçıp

Can korkusu içinde onca zorlanıp

Yüz bin çeşit cebri derya eyledi

Senuber'in yâri Gülperi dilber

Sana feda olsun sayısız periler

Aşkında olmuşum sanki semender

Gül yüzünden fazla nâlan eyledi

Senuber bu sözleri söyledikten sonra Mihri Engiz'i alıp getirmiş. Gülperizat Mihri Engiz'le görüşmüş ve ona saygı selam sunarak elinden tutup taht üzerine çıkarmış. Senuber bu iki canan arasında şaşırarak şöyle demiş:

-47-

İki dilber taht üstünde oturur

Allah vermiş onu benim gibi gedaya

Ben olmazsam ikisinin muhtacı

Gülüşleri koyar beni cefaya

Biri melek, biri benzer rıd'van'a

Biri güneş, biri mah-i tâbâna

Birinin boyu serv-i hiramân

Biri benzer açan gül-i ranaya

Biri giymiş başına süslenmiş taç

Biri alır hüsnü için aydan harç

Ben sanki ortada bir gülistan

O ikisi benzer bülbül şeydâya

Bu sözlerden sonra devler bunları tahtla beraber kaldırıp derya-yı omman'ın kenarına getirmişler. Senuber buraya garkolan yiğitlerini ve ziver yiğiti yâd edip şöyle demiş:

-48-

Ey yâranlar zâlim felek bize cebr-ü cefa eyledi

Nice şahlar geçti ahir hepsini ayrı düşürdü
Bazılarına verip nimet, bazılarına verdi külfet,
Felek bizim bahtımızı zebun kara eyledi
Senuber der o macera, koydu başa onca belâ
Ey yârânlar işbu dünya kime vefa eyledi

Bu sözden sonra Senuber: "Ben bu nehir boyuna geldiğimde beş yüz yiğidimin hepsi sapasağlam idi. Onlar bu nehirde garkodular. Eğer ben Çin Maçın şehrine varsam, bu yiğitlerin ana babaları bana evlatlarını sorsa ben nasıl cevap vereceğim" diye düşünüp Çin maçın şehrine dönememiş ve bir mektup yazıp perilerden, babası Hurşit şahın huzuruna göndermek istemiş. Mektubu götürecek olan perilere şöyle demiş:

-49-

Gitsen eğer Hurşit Şah'ın yanına
Senin mihribanın geldi dersin
Nice yıllar ayrılığın derdinde
Hali perişanın geldi dersin
Hiç kurtulamadım belâdan kaçıp
Nice yıllar gezdim canımdan geçip
Çok cefa ü elem şarabın içip
Çâk-ı giribanın geldi dersin
Nice yıllar firak ateşinle yanıp
Sonunda kendi yârine kavuşup
Ey şahım sizi çok özleyip
Bir aziz mihvanın geldi dersin

Sonra Senuber babasına mektup yazıp perilerle göndermiş. Hurşit şah mektubu okuyup oğlu şahzade Senuber'in haberini aldığı için Hûda'ya hamd ü senalar okumuş ve şöyle demiş:

-50-

Şükür hak'ın dergahında
Maksatlarım hasıl oldu

Uçup giden devlet kuşum
Tekrar yine nâzil oldu
Geçti artık hicran gecesini,
Visal tanı attı yüzü
Çıktı bahtım yıldızları.
Muradımız hâsıl oldu
Açtı bağ vegül zârım
Cemaline vasil oldu

Hurşit şah vezir ve emirlerini alıp şahzade Senuber'i karşılamaya çıkmak için revan olmuş. Artık bu sözü burada bırakıp iki kelime sözü Senuber'den iştelim:

Senuber Derya-yı omman boyunda "Ben arkadaşlarımdan ayrılıp varsam onların ana babalarının yüzüne nasıl bakarım" diye utanıp Allahü Teâlâ'ya ağlarken Allah'ın kudretiyle nehir aniden dalgalanıp suya garkolan beşyüz yiğidi koynundan çıkarıp vermiş. Bunların hepsi dirilip silahlarıyla nehirden çıkagelmiş. Şahzade Senuber onlarla görüşüp çok sevinmiş. O anda Ziver yiğit de bir taraftan çıkagelmiş. Allahü Teâlâ ona da can vermiş. Senuber Ziver yiğitle görüşüp çok sevinmiş. Dostlar birbiriyle görüşüp sevinçten uçmuşlar ve başından geçenleri anlatarak Hurşit Şahın mekanına doğru revan olmuşlar. Birkaç gün yol yürüdükten sonra baba oğul birbirleriyle görüşmüş. Hurşit Şah, evladı Senuber'i görür görmez derhal attından inmiş ve koşarak varıp Şehzade Senuber ve onun arkadaşlarıyla sarılarak görüşmüş. Kaygı sevince, hicran visala dönüşmüş. Senuber sevincinden şöyle demiş:

-51-

Çin Maçın şehrinin büyük beyleri
Haber verin bizim yurtlar aman mı?
Güneş düşmez gölgeli gülzar bağlar
Yurt yöneten beyler hanlar aman mı?
Sakilerin elinden şarap içen
Bir gün sarhoş olup her şeyden geçen
Meydanda kılıcından kanlar saçan

Tosun adlı kahramanlar aman mı?
Yanmadan sönmüş idi mum cerağım
Yabancıya kalmış idi çarbağım
Nerde kaldı akrabalarım, göz bebeğim
Bağ ü bostan, gülistanlar aman mı?
Senuber der, şöyle oldu kısmetim
Her saat arttı benim derdü mihnetim
Çin şehrinde tac ü tahtım hem devletim
İnci yakut gevher yerler aman mı?

Bu sözlerden sonra Hurşit şah onlara üç gün şahâne bir eğlence düzenlemiş. Sonra şehzade Senuber'i arkadaşlarıyla beraber şehre alıp getirmiş ve kırk gün kırk gece düğün yapıp Gülperizat ile Mehri Engiz'i Senuber'le evlendirmiş. Böylece onlar murad maksatlarına ermişler.

Hurşit Şah Ziver Yiğit'e Şahane elbiseler hediye edip ödülleri vermiş. Beş yüz yiğidi de razı etmiş.

Ondan sonra Hurşit Şah, Şahzade Senuber'i kendi yerine padişahlık tahtına oturtmuş. Ziver Yiğit'i memlekete vezir tayin etmiş. Başta Hurşit Şah olmak üzere tüm devlet büyükleri, vezirler, ulemaların hepsi Şahzade Senuber'i tebrik etmişler. Memleket halkı da yeni padişahın emrine itaat etmiş. Hurşit Şah Allahü Teâlâya ibadet etmekle meşgul olmuş.

Şahzade Senuber Gülperizat ile Mihri Engiz'in sohbetiyle ayşuişretle yaşamış. Memleket işlerini de akıllı bir şekilde yönetmiş. Böylece onlar murad-maksatlarına ermişler.

KAMERŞAH VE ŞEMSI CANAN

Devler şöyle rivayet ederler ki, İsfahan şehrinde Şah Hüseyin adında ünlü bir padişah var idi. Haddi hesapsız altın gümüş hazineleri ona yâr idi. Ama böyle saltanatlı bir padişahın hiç çocuğu olmayışından gönlü perişan idi. Padişah Allahüetâlâyâ bir çocuk talebinde bulunup kırk gün kırk gece ibadet ederek ağladı. Allahüteâlâ kendi kulunun bu talebini kabul görüp, Padişah neslinden karısının rahmine bir çocuk ihsan etti. Dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat sonra bir oğlan doğdu. Padişah bu oğlanın yüzüne bakarak gökteki aya benzetip "Kamerşah" adını verdi.

Şimdi sözü kuh-i kaftaki dev pirlerin padişahı Şaperkut'tan işitelim: Padişah Şaperkut'un da bu dünyada hiç çocuğu olmamıştı. O Padişah da Allah'tan bir çocuk talep ediyordu. Günlerin birinde Şaperkut'un duası makbul olup karısı hamile kaldı. Süresi dolup bir kız doğurdu. Padişahın kalbi sevinçle doldu. O kızının yüzüne bakarak gökteki güneşe benzetip "Şemsi Canan" adını verdi.

Elkıssa, Kamerşah'ın babası Şah Hüseyin bir tane oğlunun mutluluğu için vezirlerine emredip haşmetli bir çarbağ yaptırttı. Kamerşah çârbağa gidip revakta oturdu, birazdan gözü uykuya esir oldu. O şöyle bir düş gördü, düşünde kısmetli bir iş gördü: Bir kaç huri kızı Kamerşah'ı sardılar, onların arasında güneşten daha nurlu güzel bir kız Kamerşah'ın mübarek elini tutup aşk neşterini yüreğine batırdı, sonra bir aşk şimşeği Kamerşah'ın vücudunu delip girdi, onlar birbirine doyamadan bakıştılar, bir birine gönlünü ifade etmek için söyleştiler:

-1-

Kamerşah:

Cemalini görüp kaydı hayalim,
Ey dilrûba, nerededir mekanın?
Huri misin, melek misin nigârım,
Söyle canan nerededir mekanın.

Şemsi Canan:

Beni sorarsan Şaperkut'un kızıyım,
Şemsi bostan olur benim mekanım.

Halimi sorarsan perizadın şahiyım,
Yakın yerde yoktur benim durağım.

Kamerşah:

Seni görenin aklı başından gider,
Cümle alem seni kapmaya gider.
Menziline insan kaç günde gider,
Nerededir Canan senin mekanın?

Şemsi Canan:

Aşık olsan yanıp yanıp sönersin,
Sabredersen şirin şerbet içersin.
Üç yüz altmış menzil yılımı geçersin,
Bilmek istersen oradadır mekanım.

Kamerşah:

Kamerşah'dır Şah Hüseyinin oğluyum,
Ta ebede dek aşkınla yaşarım.
Kavuşmak için canı feda ederim,
Aklında bulunsun bu kararım.

Şemsi Canan

Şemsi Canan perilerin biriyim,
Bilmek gerek kuh-ı kaf'ın piriyim.
Ben de seni çoktan arayıp duruyorum,
Şemsi bostandadır senin cananın.

Elkıssa, Kamerşah şaşarak uyandı. Düşünde hoş sohbet ettiği cananı hiç bir yerde göremedi. Kamerşah'ın o günden sonra aşk derdinden gece gündüz acı çekerek ağlayıp gözleri yoruldu, yemek içmekten kaldı, ah u zarı cihanı aldı. Kamerşah'ın bu halinden haber alan babası Şah Hüseyin bütün vezir ve devlet büyüklerini toplayıp dedi ki: "Oğlum Kamerşah'ın ne derdi var tez öğrenip gelin" dedi. Vezir ve devlet büyükleri Kamerşah'ın derdini bilmek için hal ahval sorarken, Kamerşah'ın söyledikleri:

-2-

Arz ve halimi işitin denâ emirler
Bir peri halimi harap eyledi.
Aşk izhârına müştak ömürler,

Lütfü manzur, bağrımı simab eyledi.

Sırasında vardır cariyeleri,

Maşuk diyor kendini, bu imiş sırrı.

Uzaktır yaşadığı menzili,

Vaadesine yeminle cevap eyledi.

Şaşarak uyandım kuşkuya düştüm,

Başıma düştü aşkı pervane,

Derdime işbu iş oldu bahane.

Aşk ateşi kalbimi kebab eyledi.

Elkissa, amirler Kamerşah'tan bu sözleri işitip padişaha beyan eyledi. Kamerşah'ın derdini babasına ayan eyledi. Padişah telaşlanıp yardımcılarını ile danıştı. Çeşitli çözümler teklif etse de Kamerşah'a derman olmadı. Sonunda padişah oğlunun talebini kabul etti. Kamerşah'a sevgilisini arayıp bulması için izin verip bir söz söyledi:

-3-

Kudretli kadir hūda, oğlum sana emanet,

Şefkatli resülullah, oğlum sana emanet.

Baki güneş, dolun ay, oğlum sana emanet,

Kutret sahibi hudavendigar, oğlum sana emanet.

Kamerşah'a izin verdim, firakı cana, külfettir,

İsteddiğindir yardım etmek, oğlum sana emanet.

Şah Hüseyin nedamette, kaldı başım melamette,

Tanrım kendin adaletli, oğlum sana emanet.

Elkissa, Kamerşah babasından bu sözü duyup sevindi. Annesinin yanına girip: "Ey anne, babam izin verdi, sen de izin ver ne olur" diye bir söz söyledi:

-4-

Kiblegahım canım anne, duana yine muhtaç oldum,

Visal için yabancı yerlerde başka vatan tutacak oldum

Sevdalıyım ben yoldan azdım, beni doğru yola sal,

Devası yok dertte kaldım, şifası var çöle sal.

Muradıma ulaşır mıyım, yarı görmeden ölürmüyüm?

Kamerşah der dertli başım, zehir zıkkım oldu aşım,

Yâr aşkıyla akar yaşım, anneciğim dua et.

Elkıssa Kamerşah'tan bu sözü işiten annesi ağlıyarak: "Ey yavrum, tehlikeli yola girmişsin, yolundan dön" dedi.

Kamerşah: "Niyetimden vazgeçmem, vaadimden dönmem, hakkını helal et" dedi. Çaresiz annesi bir söz söyledi:

-5-

Git yavrum yoldan kalma, sönmez ateşte yanma,
Yardım etsin perverdigâr, Allah'a emanet ol.
Yol menzilin son olup, içyüzaltmış yıl dolup,
Sevgiline kavuşuna dek Allah'a emanet ol

Perilerin gerçek vefası, yalanı yok, can cefası,
Sözlerinin var bekası, Allah'a emanet ol.

Hüda sana yardımcı olsun, nasbetsin vasl-ı didar,
Annene yok uyku bidar, git Allah'a emanet ol.

Elkıssa, Kamerşah annesinden izin aldı, Şemsi Canana kavuşmak niyetinde ertesi günü sabah şehri İsfahan'ın kapısından çıktı, gördü ki, İsfahan halkı büyük küçük, kadın erkek kalabalık bir grup yolun iki kenarına saf olmuş. Kamerşah kavim kardeş ve cemaatiyle vedalaşarak bir söz söyledi:

-6-

Sevgilimi aramaya gideceğim,
Babacığim, anneciğim hoşça kal.
Üçyüzaltmış yıllık menzile doğru,
Gideceğim cemaatim hoşça kal.

Kısa ömür yüzyıl vefa eder mi?
Yol azabı cana cefa eder mi?
Arzuyuma talih kuşu konar mı?
Gül Cemal kardeşim hoşçakal

Gidiyorum "tevekkül" e bel bağlayıp,
Yâri yâr diye sînelerimi dağlayıp.
Aynlık oku yürek bağrımı delip,

Gideceğim ana yurdum hoşça kal.

Elkıssa, Kamerşah halkıyla vedalaşıp yola koyuldu. Kırk gün kırk gece yol yürümesine rağmen hiç bir hedef gözükmedi, çölde şaşkın şaşkın dolaşır bir söz söyledi:

- 7-

Kadir Allah koydu visal derdine,
Ben neyleyim yârdan nişan olmazsa.
Yâr yâr diye gezdim hicran çölünde,
Ben neyleyim yatar mekân olmazsa.

Şemsi Canan ey sevgilim neredesin,
Visaline ne zaman kavuşacağım.
Hangi yöne başımı alıp yürüyeceğim,
Ben neyleyim yârdan haber olmazsa.

Gidiyorum, kalbime umudu yükleyip,
Sınırsız yok yol menzilleri aşır,
Alnına ne kısmetler yazılır,
Ben neyleyim yârdan ihsan olmazsa.

Elkıssa, Kamerşah üç yıl durmadan yürüdü. Sonunda ayaklarına kara sular inip beli sızlamaya başladı. Hiç bir insanoğluna rastlamadı. Aşk derdi giştikçe artıp bir gazel söyledi:

- 8-

Herkes söyler: aşk yolu vefası,
Lokman imiş derd-i hicran devası.
Nâle edip bu çölleri gezeyim,
Belki rastlayıp kalır sevgilim.
Eğer rastlarsa bir peri yolumda,
Hasret çekmezdim ömrümde,
Yürek parçalanır ateş-i hicran ile,
Mecnun kavuşur mu Leyli'ye
Perişanım; dağ ve çöllerde gezerim,
Kavuşmak mümkün mü Candan geçmeden
Tevekkülden baht talih bulamazsam,

Hızır onu vermez Hüda olmadan,
Şemsi Canan cemaline ulaşamazsam,
Mahşer günü Kamerşah'ı sorunuz.

Elkıssa, Kamerşah hangi yöne gideceğini şaşırıp Allah'a sığınıp secdeye başını koydu. O an bir ses geldi, başını kaldırıp gördüğü yerle gök arasında ışık saçan bir kişinin gelmekte olduğunu gördü. Kamerşah o kişiye saygıyla selam verdi. O kişi dedi ki: "Ey oğlum, yolundan kalma, Allah talebini kabul görüp sana her zaman yardımcı olsun, yine üç yıl yürürsen bir ihtiyara rastlıyacaksın. O yolunu göstereyim, muradına eresin" diye dua etti.

Kamerşah tekrar canlandı, yine 99 gün yürüdükten sonra uçsuz bucaksız bir çöle ulaştı, kumluk içinde 7 gün 7 gece yürüdükten sonra susayıp düştü. Kamerşah gözüne yaş aldı, "şimdi öleceğim" diye şiir okudu:

- 9 -

Kim bu canı kurtarır bu çölistan içinde,
Niçin böyle yoldan azdım kaldım hasret içinde.
Hasretle dolan başım kaydı figan içinde,
Boyum ateşle yanar, yüreğim kan içinde.
Aşk ateşiyle yananın var mıdır bir devası,
Derler: aşık olanın mahşerdeymiş gıdası.
Aşıklara âlemin böyle midir cezası,
Ferhat gibi çaresizim bu çölistan içinde.
Aştım Cefa dağı, serseriyim yolumda,
Razı idim can versem, Canan senin kolunda.
Pervane gibi dönersem n'olur sağ ve solunda.
Şemsi Canan bilir mi? Kaldım gülhan (alev) içinde.
Hicran çölünde ağlayıp aktı gözüm karası,
Gitmez dertli başımdan Şemsi Canan sevdası.
Canım olur mu, aşığa yol uzağı,

Kamerşah'dır nedamet, nâle efgan içinde.

Elkissa, şiddetli fırtına çıkıp Kamerşah'a göz açtırmadı. Eyvah, Kamerşah'ın vücudu gittikçe kuma battı. O nâle edip "Şemsi Canan neredesin" diye bir söz söyledi:

- 10 -

Benim başım beladadır, Şemsi Canan neredesin?
Kavuşmaya yol açan canıma derman neredesin?
Bu aylık çölünde çaresiz kaldım hasta gibi,
Gözlerimin bebeği nuru gılman neredesin?
Yanar kalbim Züleyha gibi aşkın derdiyle.
Kavuşmadan geçse ömrüm kalır arman neredesin?
Ah acep... kavuşmadan oldum bu kuşlara yem.
Oldu alem bir cehennem ey ay yüzlü neredesin?
Senden başka yar tutacak olsam yüzüm kara olsun,
Ay yüzün sanki zerrin inci mercan neredesin?
Neyleyim iş bu gönül gam dağından, sekparedir,
Ki Kamerşah yân olsun, afet-i can neredesin?

Elkissa, Kamerşah sonra: "Başıma gelen bu külfetten Şems-i Cana'nın haberi varmıdır" diye kendi halini izhâr edip bir münacat okudu:

- 11 -

Gam dağı yıkıldı bu başıma cananım,
Nice yıllar ağlasam ulaşmaz sana efganım.
Yanıp hicran ateşiyle, haber almadan kül oldum.
Nerden bulayım arayıp seni, güzel sultanım.
Felek ayırdı beni, zulüm cefa ile senden,
Tükenmez dert-ü belâya sen idin nazargahım.
Seni aradım gündüz gece eremedim maksada,
Şemsi Canan'ı emanet ettim sana ilahım,
Bahtı kara Kamerşah sığınır perverdigara,
Affedersin önünde neyse benim günahım.

Elkissa, Kamerşah nâle içinde gözû uykuya gitti. Birazdan sonra uyanıp başında duran bir kundura su ile dokuz ekmeği gördü. Kamerşah ekmek ile suyu doyasıya yiyip içip yeniden kuvvet buldu. Bir davranıp kum içinden çıktı, yine yoluna koyuldu. 14 gün 14 gece yol yürüyüp sonunda taşları tandır gibi sıcak olan taşlı alana geldi. Açlık susuzluk yüzünden kımıldayacak hali kalmadı. Hayatta kalmak için yeri kazıp su bulmak istedi. Yeri biraz kazdıktan sonra bir insan cesedi çıktı, Kamerşah bunu görüp hayrette kaldı. Bu da benim gibi bir dertli olsa gerek diye belinden kemerini çözüp çenesini bağladı. Yüzünü gözünü açık bırakıp, vücudunu gömdü. Bu sırada bir serin rüzgar esip Kamerşah'ın yüzünü sıvazlayıp geçti. Kamerşah sevinip rüzgara bakarak bir söz söyledi:

- 12 -

Rüzgar, selamımı ulaştır o ay yüzlü kalem kaşa,
Benden umudunu kesip vermesin gönlünü başkasına.
Şikeste-i haki eyleyip zehir koymasın aşu,
Benim aşkımı anlat, gevheri vurmasın taşu.
Bu çöllerde kaldım zar zar ağlayıp,
Kavuşurum diye bir gün kemerimi sıkı bağlayıp.
Her zaman ayrılık derdiyle dolaştım yüreği dağlayıp,
Göremeden yâr cemalını, gözüm doldu kanlı yaşla.
Bu ayrılık firakında daima bir gedayım,
Günde bin elem ile binbir defa yanayım.
Görürüsem yüzünü vaslına ben doyayım,
Çağırısam sesim yetmez yoktur çare hiç başka.

Elkissa, Kamerşah yine 40 gün 40 gece yol yürüdü. Hiçbir canlıya rastlamadı. Bir beyaban içinde teleşalanıp yürürken gökte ötmekte olan bir tarla kuşunu gördü. Kamerşah: "Bu canlı da belki sürüsünden ayrı kalan benim gibi gurbetçidir. Şu tarla kuşuna arzu halimi beyan etsem belki sevgilime ulaştırır" diye bir söz söyledi:

- 13 -

Havadakitarla kuşu,
Ötmezsen ne olur.

Bu çöllerde canımı,
Sıkmassan ne olur.

Konuşmaya dilin yok,
Kamerşah'a söyleyeceğin yok
Uçup varıp sevgilime,
Haber versen ne olur.

Başımda dolaşırsın,
Nazlı nazlı uçarsın.
Hoş huy sesle ötersin,
Haber versen ne olur.

Çok gariptir zamane,
Can olur mu yegane.
Yar için ben pervane,
Haber versen ne olur.

Yürümeye derman yok,
Durmaya da ferman yok,
Yahut Şems-i Canan yok,
Haber versen ne olur.

Kamerşah'ın selamı,
Yoktur gönül aramı.
Gerçek aşkın devamı,
Haber versen ne olur.

Elkissa, Kamerşah tarla kuşu uçtuğu yönü takip edip yine üç yıl yol yürüdü.
Hiçbir insan oğlu gözükmedi. O kendine yatacak yer dileyip bir söz söyledi:

- 14 -

Kudretinle kötü felek beni dertli işe saldın,
Cefa edip İbrahim gibi yanan ateşe saldın.
Sabah kalkıp Allah dedim, başka işi hiç bilmedim,
Yarı arayıp bulamadım, beni gayrı yola saldın.
Geldim yarımı arayıp, yarım kaçtı uzaklaşıp,
Ayrılık ateşinle sînemi dağılayıp beni bu çöllere saldın

Gördüklerim firak oldu, yakınlarım irak oldu,
Şemsi Canan cırak oldu, pervaneni ateşe saldı.

Elkıssa, Kamerşah kendini cennetten işaret veren bir çaharbağ içinde gördü. Bir yeşillik içinden ak sakallı nûr yüzlü kişi çıkıp: "Ey oğlum, ben seni muradına erdirmeye geldim, birazdan düşünde gördüğün Canan'ın ile buluştuğun ırmağın boyuna varacaksın, sevgiline kavuşacaksın" diye kayboldu. Kamerşah: "Hızır'a rastladım herhalde" diye onun yoluna bakarak bir söz söyledi:

- 15 -

Şemsi Canan senin için iyi günüm yaman oldu,
Züleyha Yusuf gibi menzilgahım zindan oldu.
Ben sararıp gül gibi bu yüzlerim saman oldu,
Gam firakı içinde geçen ömrüm bana ziyan oldu.
Kaldım acep ağır günde, aşkın kıldı beni bende,
Zar eyledim her demde, yalnızlığım yaman oldu.
Ayrı kalıp birkaç gündür yürüyorum halim kötü,
Gözüm yaşımla doldu kadeh, çektiklerim figan oldu.
Kamerşah'ın dertli başı, durmadan akar gözden yaşı,
Çöl içinde ol yoldaşı, Hızır İlyas ayan oldu.

Elkıssa, Kamerşah ırmak boyunda oturuyordu. Bir kadın iki teneke alarak su almaya çıktı. O kadın ırmak boyundaki yabancı adama bir baktı ki, ondan bir ateş çıkıp kadının kalbini harap ciğerini kebab eyledi. Kadın: "Bu delikanlı ne kadar ateşli böyle, önce hal ahval sorup konuşayım" diye Kamerşah'a bakıp bir söz söyledi:

- 16 -

Söyle delikanlı bana Hızır mısın ya Azrail,
Nerelerden gelip kaldın buralara cevap ver.
Gözüktün göze yegane, kendin miskin gamlısın,
Boy posun yakışıklı nerelisin cevap ver.
Bu yerlere misafir mi veya terk-i hemşeri mi,
Sahibinden bıkan kul mu? nerelisin cevap ver.
Niçin serser serseri, nefes alsan çıkar efgan,
Veya sen de birer kaçak, sıfatından cevap ver.
Beni sorsan şirin nadir, kalbim oldu sana mâyl,

Neler sorsan canım kadir, nerelisin cevap ver.

Elkıssa, Kamerşah: "Babamdan bıkmış değilim, annemden de bıkmadım. Bu şehirde kim iyi, kimler kötü bilmiyorum. Şemsi Canan sevgilimi bulmadan gülmüyorum" dedi. Kadın: "Ey delikanlı, ben ömrümde senin gibi ateşli genci görmedim, sen sanki kalbime isabet eden bir ok. Ben sana sonsuza dek iyilik edebilirim" dedi.

Kamerşah sevinçten bir söz söyledi:

- 17 -

Akşam oldu yabancı yurтта ben garip nereye gideyim,
Gelirse şu an sevgilim kalbim sırrını beyan eyleyim
Sırrı aşıkâr etmedim, herkesin sırdaşı başkadır,
Şemsi Canansız geçen ömür bana nalmasız,
Elma ağacı gibi boylum, anlat halini sırdaşım,
Sevgilimi bulmadan hiç rahat etmez başım.
Şemsi Canan derdinde halim haraptır her zaman,
Gece gündüz kıvranıp hasretinle yandı can.
Altı yıldır çölde yürüyüp pek çok defa saptım yoldan,
Sevgilim varken olur mu hiç başkasına gönül versem,
Kimliğimi ayan etsem Şah Kamer'dir bu adım,
Yarını bulmak için tek başına çıkan bir yetim.

Elkıssa, Kamerşah bu söz söyledikten sonra, kadın sevinerek: "Ey delikanlı, aşkına sâdikmişsin, kararlılığın için sana olan aşkıma kurban etmeye razıyım. Senin sevgilin çok tehlikeli yerdeymiş, Şemsi Canan'ın babası Şaperkut cin ve dev pirlerin padişahıdır. Onlar insanlardan nefret eder, hatırın için seni Şemsi Canan'ın yaşadığı çaharbağ'ın hizmetçisi Salmas Dede'nin kapısına götürüyüm. O sana yardımcı olur" deyip gözlerinden yaş akıtıp arkasına döndü. Kamerşah bu mümin kadının sadakatine teselli vererek bir söz söyledi:

- 18 -

Bu dünyada umutsuz, dert ile dolan başım,
Dağ ve çöllerde gece gündüz külfet kuşu konan başım.
Nereye varsam çerh oradadır, kötü feleğin kısmeti,

Daima sayısız belaya müptela olan başım.
Ben de senin gibi ağlamıştım, hiç rahat görmemiştim,
Ayrılıktan bağı kebaba âşına olan başım.

Kadın uzun yol yürüyüp Kamerşah'a Salmas Dede'nin yaşadığı yeri gösterdi.

Elkissa, Salmas Dede'nin bir kızı vardı. İsmi, Ayhan idi. Kız dışarı çıkıp gördü ki bir delikanlı kapıya bakıp duruyordu, yakışıklı delikanlı bakan Ayhan'ın kalbi mum gibi eriyip bir söz söyledi:

- 19 -

Kapı önünde bir delikanlı çekiniyor gireli,
Beli sıkı bağlanmış yakıyor canı gözleri.
Yorgun bıkkın halinden belge verir yüzleri,
Beni merakta bırakmadan anlatsaydı sözleri.
O gencin yüzünden dönebilir yer cihan,
Karşısına çık ey baba, az kaldı tende can.
Ey baba çık dışarı eve alıp gireli,
O gamlıdan hâl sorup bu derdini bileli.

Elkissa Salmas Dede çıkıp arslan gibi boy poslu bu yabancı delikanlıya: "Nereden geldin?" diye sordu. Kamerşah: "Menzilimi bilmiyorum, Şemsi Canan sevgilim var, onu bulmadan gülmüyorum" dedi. Salmas Dede: "Bana evlat olmaya ne dersin?" dedi. Kamerşah kabul etti. Günler geçti, aylar geçti... Böylece Salmas Dede'nin kulşübesinde, Şemsi Canan'ın peşinde yine üç yıl geçti. İsfahan şehrinden çikalı dokuz yıl oldu. Salmas Dede Kamerşah'ın halini öğrendikten sonra üzüldü. Ona teselli vermek için: "Yürü oğlum, şifalı bitki toplamama yardım et" dedi. Kamerşah "ey dede her gün çeşit çeşit çiçek ve bitki deriyorsunuz, onu ne yapacaksınız?" diye sordu. Salmas Dede: "Bu şehrin padişahının kızı dokuz yıldan beri aşk sevdasına yakalanmıştır, ancak hiçbir ilaç ona şifa vermedi. O perinin hastalığına şifa bulmak için her çeşit bitkiyi derip padişahın huzuruna ulaştırıyoruz, geçimimizi bununla sağlıyoruz." dedi. Kamerşah bu sözü işitip Salmas Dede'ye yalvararak: "Ey baba bir demet bitki dereyim, şu Canan'ın huzuruna ulaştırıp verin"

dedi. Salmas Dede kabul etti. Kamerşah gönül tellerini ip yaparak, aşk bahçesinden gül dizip, arasına kendinin bütün dert elemelerini yazdı.

Elkıssa, Salmas Dede bugün yine bir demet adam otunu Şems-i Canan'ın huzuruna sundu. Dokuz yıldır Kamerşah'ın derdiyle sararıp yataklara düşen, sinirleri bozulan Şemsi Canan adam otunu kokladıktan sonra bütün vücudu aşktan titredi. "Acayip hoş bir koku var" diye adam otunu göğsüne bastı. "Bunda ne sır var" diye içine baktı, içinden bir mektup çıktı:

- 20 -

Aşk bahçesinden gidiyor bu dertname sana,
Bununla olsun ayan ad ve amacım sana.
Senin için çektim figan, sinelerim oldu yara,
Mâlum olsun safran gibi rengi yüzüm sana.
Bunca cefa edeceğine, etseydin beni helak,
Kavuşmayı nasip etsen, olsun canım feda sana.
Hak eyleyip aziz seni, çölde dolaştırdı beni,
Eş eylemiş şehzadeyi, ey cananım sana.
Rahmeylesen laçın olam bu bostanlar içinde,
Canım feda ta ebed, Şemsi Cananım sana.

Elkıssa, Şemsi Canan bu mektubu okuyup bayıldı. Ayıldıktan sonra Salmas Dede'yi derhal çağrttı: "Ey dede, bu adamotunu gönderen oğlunuz şu anda nerde?" dedi. Salmas Dede durumu anlattıktan sonra derhal babası Şaperkut'un huzuruna girip çaharbağda gezmeye izin istedi. Padişah memnuyetle kabul edip Şemsi Canan'ı kırk cariyenin eşliğinde çaharbağa yolcu etti. Durumdan haberdar olan Kamerşah sevgilisinin karşısına çıkmaya çekinerek çiçekler arasına girip yırtık elbiseli vücudunu gizledi. Şemsi Canan rüyasında gördüğü sevgilisini sabırsızlıkla arayıp hiç bir yerden bulamayınca umutsuzlandı. Birazdan, karşısındaki çiçekler arasından acayip hoş bir koku çıkıp Şemsi Canan'ı cezbetti. "ne hikmettir bu" diye çiçeğin dallarını şöyle bir çevirmişti ki, o yerde dokuz yıldan beri sabırsızlıkla beklediği sevgilisini gördü ve o an bayılıp çiçekler arasına düştü. Kamerşah

yerinden sıçrayıp Şemsi Canan'ın başında pervane gibi döndü. Bu sırada sevgilisine içten şifa dileyip bir münacat okudu:

- 21 -

Kudretli Kadir hüda,
Rahmeyle sen Şemsi Canan'a,
Ağlatma beni Perverdigar,
Rahmeyle sen Şemsi Canan'a.

Başında değildir aklı ve huşu,
Senden başka yoktur yardımcı kişi.
Ne yapayım sevgilimin ağırdır işi,
Rahmeyle sen Şems-i Canan'a.

Haraptır hali, yoktur dermanı,
Veya doldu mu ecel peymanı.
Bana ver ona gelen kazayı,

Rahmeyle sen Şemsi Canan'a.
Kamerşah diler yanna esenlik,
Affeyle ben degeçti sevenlik.*
Yar için vücudum olsun kefenlik,
Rahmeyle sen Şemsi Canan'a.

Elkıssa, Kamerşah'ın göz yaşları, Şemsi Canan'ın yüzüne yağmur gibi damladı. Şems-i Canan şu an ayıldı. Eyvah, bu aşık maşuklar birbirine doyamadan bakıştı, çiçekler gibi birbirine sarıldı. Şemsi Canan Kamerşah'ı altın taht üstüne teklif ederek bir söz söyledi:

- 22 -

Şimdi rahatlanırsın aziz mihmanım,
İnan bana Kamerşah derdin bitecek.
Sana feda olsun bu şirin canım,
İnan bana Kamerşah derdin bitecek.
Feda ettim ben yoluna aziz canımı,
Nasıl unutayım çektiğin ahını.

---

* Sevenlik, kabahat.

Kurban edeyim sana yok ve varımı,
İnan bana Kamerşah derdin bitecek.
Gerçek aşıksan tut ateşli elimden,
Bahçivan olup der şu taze gülümden,
Nefes al sen hoş kokulu boyumdan,
İnan bana Kamerşah derdin bitecek.
Şimdi bildim fani dünya işini,
Tattığım için kavuşmanın tadını,
Gerçek aşıklar kırır kafesi,
İnan bana Kamerşah derdin bitecek.

Elkissa, kırk gün kırk gece çaharbağda beraber eğlendiler. Bir gün sabah vakti Şemsi Canan: "Ey ay yüzlü sevgilim babamın verdiği izin müddeti doldu, ben şimdi tekrar izin alıp geleceğim, yoksa sır aşikar olur. O zaman ikimiz için de iyi olmaz" dedi. Bu sözü işiten Kamerşah üzülererek bir söz söyledi:

- 23 -

Kurban olayım şirin sözlü cananım,
Nasıl dayanırım sen gidip gelince,
Canımı vereyim ey nur-ı cihan,
Nasıl dayanırım sen gidip gelince.
Ayrılığın oku batmış başıma,
Rahmeylesin akan yaşıma.
Gitsen dönersin çabuk yanıma
Nasıl dayanırım sen gidip gelince.

Elkissa, Şemsi Canan babasının huzuruna girip saygıyla eğilerek yine kırk günlük izin istedi. Şaperkut: "Git kızım, çaharbağın havası sana iyi gelmiş, hastalığın iyileşmiş" diye razı oldu. Kapı önünde göz kırpmadan bekleyen Kamerşah, Şemsi Canan'ı keyfi yerinde görüp sevinçten uçtu. Onlar yine murad ve maksatlarına ulaştı.

Günlerin birinde Şemsi Canan: "Ey Kamerşah, Bizim bu sevincimiz uzun sürmez. Bu kafes içinde gizlenerek gönlümüz doymaz. Salmas Dede'yi baban yerine babama görücü olarak gönder" dedi. Kamerşah bu teklifi canıyla kabul etti.

Gidip Salmas Dede'ye isteğini anlattı. Salmas Dede: "Oğlum; bu çok tehlikeli yoldur. Padişah nasıl olur da yoksulların isteğini kabul etsin. Bunu istediğim için derhal kellemi uçurabilir dedi. Kamerşah: "Elçiye ölüm yoktur. Eğer bu isteğimizle bize ölüm gelecek olursa ben canımı vermeye razıyım, canım baba, bana rahmeyeyin" diye ağlayıp yalvardı. Salmas Dede: "Pekala, alınma yazılanı görürüm, eninde sonunda ölürüm" diye altın sazını eline alıp, doğru padişah sarayına gitti. Şaperkut'un önünde çökerek bir söz söyledi:

- 24 -

Barınağım padişahım, derdime dermanımsın,
Gerçekten gönül rahatımsın, canıma can kuvvetimsin.
Geldim huzuruna, mukaddes taht ve nûruna,
Ben sadıkım yoluna, kulak veresin kuluna,
Arzuya ayıp yoktur, elçiye ölüm yoktur,
Affetsen bir kaşık kanı, saadet çoktur sana.
Gelmiş bir Şemsi Canan'a olup gerçek aşık oğlan,
Talebi reddedeceksen kapında olur kurban...

Elkissa, Şaperkut Salmas Dede'nin sözünü dinlemeye tahammül edemeden, öfkelenerek: "Cellat" diye bağırdı. Şu an onasekiz cellat kılıçlarını çıkarıp hazır oldu. Padişah: "Şah'ın şan ve şerefine saygısızlık edip dil uzatan ihtiyarı derhal katledin" dedi. Cellatlar Salmas Dede'nin boynuna ipi geçirip ölüme götürdü:

Şaperkut'un bir akıllı veziri vardı. O cellatlara rastlayıp "bu adamın suçu nedir?" diye sordu. Cellatlar "elçilik" durumunu anlattı. Vezir ben çıkıncaya kadar yerinizden ayrılmayın diye buyurdu. O, şah huzuruna girip: "Ey padişah-ı alem. Kızı olan kimsenin huzuruna elçinin girişi iyiliğin alametidir. Şeri'atte hiçbir zaman elçiye ölüm caiz değildir. Haksız yere dökülen kan için ahirette cevap vermek lazımdır" dedi. Padişah çaresiz kaldı. Vezir: "Eğer kabul etmezseniz verilmeyecek kızın başlığı bitmez, derya ona ağır şart koysanız yoluna gidecektir" dedi. Elkissa, Şaperkut vezirinin nasihatıyla Salmas Dede'yi affetti. Salmas Dede kulübesine dönüp sabırsızlıkla cevap bekleyen Kamerşah'a padişahın "başlık parası" talebini

anlattı. Bu ağır başlık parasını öğrenen Kamerşah bayıldı... Şemsi Canan: "Bu talep nasıl yerine getirilir? Bir tek çare var, ikimiz İsfahan şehrine kaçalım, mutluluğun yolunu kendimiz açalım" dedi. Kamerşah: "Yer ve gökteki bütün dev pirlere Şaperkut'un elindedir, nasıl kaçıp kurtulabiliriz ki? İyisi bana kırk günlük izin verin, batıdaki kum arasını kesip geçen tılsımlı nehir boyuna varıp Allah'a yalvarayım, kulunun talebini belki yerine getirir" dedi. Şemsi Canan: "Senden kırk gün ayrı kalmaya takatim yok, ne olursa birlikte görelim" diye ona engel oldu. Kamerşah: "Ey cananım, bana engel olmayın, umudun olduğu yerde ölüm tehlikesinden korkulmaz" diye bir söz söyledi:

- 25 -

Şemsi Canan engelleme, sen babana hizmette ol,
Gece gündüz ibadet et, sabah kalkıp talepte ol.
Gidiyorum nehir boyuna, gönüm gitmez senden gayrı,
Bundan başka çare yok, bendeyim ben Allah'a kul.
Ben hüdaya zâr ağlasam, başlıklarını talep etsem,
Belki tanrım bendesinin talebini görür makbul.
Sen de yârim sabahlarda, dua et ibadette,
Kamerşah'a rahmeyleyip, dile bana açık yol.

Elkıssa, Şemsi Canan bu söz işitip: "Bu kırk gün bana kırk yıl bilindir, o zamana kadar benim halim ne olur" diye bir söz söyledi:

- 26 -

Kurbanın olayım şirin söz yârim,
Nasıl dayanırım kırk güne dek.
Canımı vereyim aziz sevgilim,
Ateşinle yanarım kırk güne dek.
Bırakıp beni canımdan etme,
Rahmeyle gözümde akan yaşım,
Gitsen çabuk dönersin yanıma,
Sabırsızım kavuşma gününe dek.
Başka çare gelmediğinden elimden,
Zayıfım ben döndürmeye yolundan.
Ölüm yeğdir sensiz geçen günümde,

Çabuk dön arada laf olana dek.

Elkıssa, Kamerşah Şemsi Canan'la vedalaşarak yoluna koyuldu. Nehirde vücudunu suya batırıp başlık parası için hüdaya münacat okuyup bir söz söyledi:

- 27 -

Alemi yaratan ey Perverdigar,
Bir yârin bedelini senden isterim.
İlgilen kulunla onu etme hâr,
Bir yârin bedelini senden isterim.

Dokuz yıldır öz yurdumdan ayrıyım,
Yara kavuşmak için safran gibi sarardım,
Münacat okudum sana yalvardım,
Bir yârin bedelini senden isterim.

Elkıssa, Kamerşah kırk gün kırk gece ibadet edip hüdaya nâle kıldı. Taşlı alana su çıkarıp çaharbağ hazırlamak için nehir kıyısını tınaklarıyla kazdı. Cefa çekmeden huzurun, çalışmadan mutluluğun olmayacağını anladı... Sonunda öyle bir irembağ yaratıldı ki, eyvahl Kamerşah Şemsi Canan'a haber vererek irembağı gezdirmek istedi. Şemsi Canan keyiflenerek: "Ey cananım hûda dileğimizi kabul görmüş. Gelin şimdi eğlenelim" diye söz söyledi:

- 28 -

Şemsi Canan:

Kalem kaşlı, şirin sözlü Kamerşah,
Emeğinle başlık hazır olmuştur.
Ateşi yaman dolun ay gibi Kamerşah,
Gayretinle başlık hazır olmuştur.

Kamerşah:

Yârim sana anlatsam yürek sırrımı,
Evladımız işbu bağı görür mü?
Gurbetçiyim, elçiliğe adamım yok,
Babansen ben gariba verir mi?

Şems-i Canan:

Görmüş müydün şahların sözünü tuttuğunu,

Kılıçlarının cana, kana doydüğunu,
Ayıramaz vaadi sağlam olanı,
Gam yeme sen başlık hazır olmuştur.

Kamerşah:

Bir senile hâsır olur muradım,
Emrindedir esr-i tekdir-i iradem.
Senden başka yoktur benim bannağım,
Şefkatli baban seni verir mi?

Şems-i Canan:

Ey sevgilim gönlünü perişan etme,
Gam dağında yüreğimi delme.
Hasretinle yüreğimi ezme,
Bugün kavuşma zamanı olmuştur.

Elkissa, Şems-i Canan: "Ey Kamerşah şimdi her şey hazır olmuştur. Çabuk babama adam gönderip haber verelim, izin alıp derhal nikahlanalım" dedi.

Şimdi sözü padişahıtan dinleyelim: Şaperkut bu haberi duyup vezir ve emirleriyle birlikte bir kusur bulmak maksadıyla Kamerşah'ın hazırladığı irembağ'ı kontrol etmeye geldi.

Eyvahlı Cennetten yüz kat daha süslenen bu irembağ'ı gördükten sonra, padişah şaşkınlıktan dona kaldı, derin bir gama battı. "Vermiyeyim" dese kendi ağzıyla söz vermişti, "Vereyim" dese gönlü ana ve babası belli olmayan bir insana kız vermek istemedi. Sonunda kızını çağırıp onu bu işten vazgeçirmeye çalıştı.

Şems-i Canan babası karşısında saygıyla eğilip Kamerşah'ı överek bir söz söyledi:

- 29 -

Kamerşah'ın tarifini beyan eylesem,
Yürekteki sözlerim tarife yetmez.
Boy posun ne zaman şöyle bir baksam,
Gözlerimin yaşları boşuna akmaz.

Kamerşah adını bilerek vermiştir,

Arslan gibi o erkeği kim doğurmuştur,
Yüzü güya sabahtaki çolpandır,
Ne kadar tarif etsem yine de bitmez.

Vücudunun düzgünlüğü çınara benziyor,
Yüzünün güzelliği bir dolun aydır.
Gözlerinin nûrları çok kuvvetlidir,
Bir bakışının etkisi bir ömür bitmez.

Kim görmüştür böyle sıfatlı yiğidi,
Aşkı ateş, kahrı ateş, yaman doğanı.
Boş sanma bu gözlerden çıkan ateşi,
Dikkatli ol, kılıç, hançer hiçbirini geçmez.

Birkaç yıldır bağda yaşadım kaygı hasretle,
Kamerşah'ın firakıyla derdim elbette,
Kurumadı gözümden yaş böyle gurbette,
Gerçek, baba onsuz kızın murada ermez.

Elkıssa, padişah bu sözü işitip sinirlendi. Hatunu Büvi Hanife'yi çağırıp: "Ey hatun, senin bu kızında haya namus yok mu? Benim karşımda böyle edepsizlik eder mi? Şimdi bize ölüm hak olmuştur" diye bir söz söyledi:

- 30 -

Kırk yıl olmuş evleneli bizi,
Yalnız şu idi bir çocuğumuz,
Ön ve arkasında yoktu hiç bir iz,
Alemde idi yegane bir kız.
Gerekmez mi bize nam ve yüz,

Mukaddestir bize saygınlık,
Kızdan çıkar mı böyle rezillik,
Dünyayı karıştırayım şimdi ben silip.
Böyle hayasız olduğu için çocuğumuz,

Vazgeçtim ebede dek bi-edep kızımız,
Gözden deffedin afeti tezden.
Dedikodular çıkmasın bizden,
Yıkılsın günahla dolan evimiz.

Elkıssa, bu sözü işiten Buvi Hanife üzülerek: "Ey padişah-ı alem, Hüda şahid ki, kızınızın bu işlerinden habersizim, kendiniz yedi iklimdeki ins ü cinlerin padişahısınız, siz çare bulamazsanız, ben nasıl bulayım? Ben acizeyim, cemaatin hükmü doğrudur, Hüda'nın onlara saldığı aşk sevdası imiş, bizde ne çare var ki" dedi.

Şaperkut öfkelenerek Kamerşah'ı ortadann kaldırmak istedi. Cellatlarına baş olup, atına binip yola koyuldu. Yolun yarısına gelirken Şah'ın atı sürçüp Şaperkut yere düştü. Böylece Şah'ın gözü görmez, dili söze gelmez oldu. Şehir şehir haberci gönderip, hekimleri çağırıp geldi. Hiçbiri iyileştiremedi. Bir yıl geçti, Şaperkut gün geçtikçe fenalaştı, Buvi Hanife: "Kim Şaperkut'un hastalığını iyileştirirse, ona şahlık taç ve tahtı bütün hazinesiyle birlikte ödül olarak verilir, iyileştiremezse başı alınır" diye ferman çıkardı. Yedi iklimden hekim doktorlar, falcılar gelmesine rağmen padişahın hastalığını iyileştiremediği için canlarından oldu. Kamerşah bu haberi işitip Şemsi Canan'a bir söz söyledi:

- 31 -

İyiliğe kötülük etmek her kişininişidir,
Kötülüğe iyilik etmek erkek adamın işidir.
İzin ver sen gitmeme, şahı iyileştirmeme,
Kör olan gözüne nûr-u gevher vermeme.
Endişeyi bırak sen, Salmas Dede yol bulur,
Umut, inanç olursa, yollar kilim gül olur.

Kamerşah'tan bu sözü işiten Şemsi Canan şaşırđı. Onu engellemek için, Şemsi Canan bir söz söyledi:

- 32 -

İhtimal nehrine salma sen gemi,
Taş yürek babamdan umut bekleme.
Ejderha önüne varayım deme,
Varsan hayatta kalayım deme.
Yahut hevesin var mıydı şahlık tahtına,
İnancın yok muydu aşkın bahtına.
Fırsatı kaçırıp ardı ardına,

Canıma cefalar edeyim deme.

Nice uzman hekimler öldü,

Şah sarayı şehitle doldu.

Şöhret, ün, ecele hedef oldu,

Sen de onu deneyim deme.

Kamerşah sevgilisi Şemsi Canan'dan bu sözü işitip üzüldü. "Ey Şemsi Canan'ım, benim şahlıktan bir beklentim yok, padişahı sınavıp görelim, sözünü tutmazsa başımıza geleni görelim, iyilikten ad, kötülükten nefret kalır. Güvenim tamdır, sen umutsuzluğa kapılmadan bana yol ver, bu gün sana ulaştırayım iyi haber" dedi.

Şemsi Canan çaresiz Kamerşah'a söz verdi: "Pekâlâ, cömertliğine hayranım, sana yardımım bu olsun" dedi ve koltuğuna asılan sihirli muskayı çözüp kamerşah'a uzattı.

"Bunu ne yapacağım" dedi Kamerşah şaşkınlıkla.

"Bu kutsal muskayı ben doğarken ağızıma alarak dünyaya göz açmışım, pir-i üstadın dediğine göre bu muska içinde ölüyü dirilten hayat ilacı varmış. Salmas Dede belki bunun sırrını verir" dedi. O, sonsuz aşkıyla Kamerşah'ı iyi dileklerle yolcu etti.

Elkıssa, Kamerşah derhal Salmas Dede'nin yanına vardı. Onlar Şaperku'ta aniden gelen bu hadiseyi uzun uzun tartıştı. Cihan Kur'elerini açıp çare yazdı. Akıl madenlerinden incileri çıkardı. Salmas Dede dünyada bilinmeyen ilacın sırrını çözdü. Canlı yılanın kamındaki yumurtaya adamotunun çekirdeğini ilave ederek Şemsi Canan'ın verdiği muska içindeki 72 bin çeşit müşk-i anber cevheriyle melhem yapıp, şifayı hayat cevheri hazırladı.

"Ey oğlum Kamerşah, bu ilacı gözüne üç kez sürersen gözü açılır, nohut kadar bir parça yedirirsen konuşmaya başlar. Saray büyüklerinin önünde padişah'tan yazılı söz aldıktan sonra hünerini gösterirsin, diye Salmas Dede Kamerşah'ı dua ile yolcu etti:

Kamerşah saraya girdiğinde saray büyükleri onunla alay etmeye başladı.

- "Ey delikanlı, sen de mi ölmek istiyorsun, önce arkadaki alanı bir dolaş da kılıç altına gel" diye emrettiler. Gördü ki insan kellesi dağ gibi toplanmıştı. Kamerşah'ın kalbi çarptı. "Yiğit sözünden dönmez, arslan yolundan. Başımdan korkup dönersem, benim için bu ölüm sayılmaz mı? İrademden dönemem" diye Kamerşah cellatların elindeki kanlı kılıçlara aldırmadan Şaperkut'un yattığı döşek yanına geldi. Salmas Dede'nin dediklerini yerine getirdi. Şahın yanında ağlayıp oturan Buvi Hanife Ayım yazı yazdırıp Vezirinin mührünü bastı. Kamerşah hünerini gösterdi. Salmas Dede'nin dedikleri oldu. Şaperkut o anda gözü açtı, konuştu. Kamerşah'ı tebrik etti, saray şaşkınlıkla çalkalandı. Kamerşah: "Benim şahlıktan bir beklentim yok, ben İsfahan'lıyım, bu yurdunuza padişah olmak elimden gelmez, şahlık bedeline Şemsi Canan'la nikahlanmama izin verirseniz yeter" dedi.

Padişah Şaperkut halk- ı âlem karşısında verdiği yazılı sözü hatırlayınca çaresiz kaldı. Kızını Kamerşah'a vermeye mecbur kaldı. İrembağ'da kırk gün kırk gece düğün şenliği yaşandı. Kamerşah ile Şemsi Canan'ın gönlü şad oldu.

Altı yıl sonra Kamerşah iki oğlan, iki kız çocuk sahibi oldu.

Şimdi sözü İsfahan şehrinin padişahı Şah Hüseyinden işitelim:

Padişah Hüseyin oğlu Kamerşah'tan ayrıldıktan on sene sonra tek oğlunun derdiyle ağlaya ağlaya gözleri kör oldu. O gündüz gece oğlu Kamerşah'ın esenliğini dileyerek münacat okudu:

- 33 -

Kudretinle âlemi yaratan cafer,
Kamerşah oğlunu senden dilerim.
Derdim çok, sen kendin yardımcım ol.
Kamerşah oğlumu senden dilerim.
Cennetin çocukları Hasan Hüseyin,
Kerbela şehidi yetmiş iki ten.
Görmez gözlerimi eylesin ruşen,
Kamerşah oğlumu senden dilerim.
Şah Hüseyin'i bu azaptan âzâd et,

Dergahına okuyorum münacat,
Diliyorum Şu oğlumunu getir abuk,
Kamerşah oğlumunu senden dilerim.

Elkissa, günlerin birinde Kamerşah rüyasında baba ve annesini görüp, yeni bir dertle yandı. Şemsi Canan'a "Ey sevgilim, ben yurdumdan ayrılalı uzun yıllar oldu. Ana yurdumu, babamı, annemi çok özledim, bir gidip gelsem ne dersin?" dedi. Şemsi Canan: "Ey canımın canı, yreğimnin parçası, senden bir gün ayrılıp bu dünyada yaŐamaktansa ölmem yeğdir. Nereye gideceksen seninle beraber olacağım. Eğer kader ölümü buyurursa beraber leceğim. Dünyanın mutluluğu ve acısını seninle beraber tadacağım" dedi.

Kamerşah: "yleyse padiŐahtan izin isteyelim, izin verirse beraber gidelim" diye padişahın huzurunda bir söz söyledi:

- 34 -

Baba ve annesi olan demet demet gl imiş,
Baba ve annesiz olan nereye gitse hr imiş,
Mekke'ye gideyim desem yurdum ondan değerlidir,
O mekkenin kutsallığı baba ile anneymiŐ.
Bu gece bir dŐ görüp doğdu bende iŐtiyak,
Ana yurdu görmesem, bu hayat pek zor imiş.
O Hda yardımcı olsa, babamı bulayım ben,
Yurdu olana daima ren sıfatlı yr imiş.
İzin verin İsfahan Őehrime dneyim bugün,
Ülkesini seven oğlana cennet hem dar imiş.

Elkissa, Kamerşah bu sözü söyledikten sonra, padişah: "Ey yavrum, takdir-i ilahinin kudretiyle insan oğlunun ayak basmadığı dev pirlerin Şehrine geldiniz, Şimdi dönmeniz imkansızdır" dedi. Kamerşah: "Baba annem ve yurdum için beş adım atıp lsem Şehit olurum, pişman olmam, memnun olurum Beni yolumdan alı koymayın." diye rica etti. Padişah, kızına: "Ey kızım Şemsi Canan insan oğlu vefasızdır, siz gitmeyin" derken Şemsi Canan ne demiş bakalım:

- 35 -

Leyli ile Mecnun geçti dünyadan,
Aşkından vazgeçmiş onlar ne zaman?
Canan için candan vazgeçmek elzemdir,
Şirin vermişti Ferhat için can.
Kamerşahı severim canımdan fazla,
Üç yüz atmış yıl yürüdü o yaya.
Sevgilimde olduğu için irade, vefa,
Sabırla sonunda erdi murada.

Beni şimdi alıkoymak nafile,
İzin verin bize iyilikle,
Sevgilimden ayrılmaya tahammülüm yok,
Sizin için edeceğim Hak'a ibadet.

Elkissa, bu sözü işiten padişah kızından ayrılacağı için çok ağladı. Sonunda çaresiz izin verip bir söz söyledi:

- 36 -

Buradan gideceksen oğlum Kamerşah,
Şems-i Canan kızım sana emanet.
Allah saldı bu aynlık derdine,
Şu bir tane kızım sana emanet.

Şaperkut der taç ve tahtım,
Yaklaşmıştır ölecek vaktim,
Böyle imiş kara bahtım,
Aciz kızım sana emanet.

Ne yapayım muradıma ermedim,
Şah isem de gamdan kurtulamadım.
Niçin hâlâ o aleme gitmedim,
Şemsi Canan kızım sana emanet.

Elkissa, Şaperkut ve cemaati büyük üzüntü içinde kamerşah ile Şemsi Canan'ı yolcu etti. Karı koca üç çocuğuyla beraber eğlenmiş atlarına sefer erzaklarını yükleyip İsfahan şehrine doğru yola koyuldular. Böylece 360 yıllık yolu

kırk günde, diğer bir rivayete göre kırk saatte katettiler. Şaperku'tun dev pirleri onları İsfahan Şehrine sağ salim ulaştırıp döndü. Kamerşah kendi Őehrini tanıyamadı. Bu sırada bir sürü kız ve kadın koşarak onların yanına geldi. Kamerşah onlara anne ve babasını sorup bir söz söyledi:

- 37 -

Yüzü dolun ay gibi canan hanımlar,
Şah Hüseyin adlı babam burda mı?
Evlat için bağrı yanmış insanlar,
Anam babam burda aman esen mi?

Hiçbir bende benim gibi olmasın,
Yürek bağrı aşk ateşiyle yanmasın,
Nice yıllar çöllerde gezmesin,
İsfahan'da babam Hüseyin var mı?

Cananlara beyan etsem ahımı,
Getirdim yâr ve evlat varımı,
El yurdumun aşkı yakar canımı,
Beraber büyüdüğüm dostlar aman mı?

Haber verin yurda Kamer'in geldiğini,
Şemsi Canan yârinin de geldiğini.
İki oğlan, bir kız evladı olduğunu,
Gülcemal melike kardeşim var mı?

Elkıssa, sohbet ettiği kız ve kadınlar arasında Melike Gülcemal de vardı. Bu sözü işittikten sonra Gülcemal Kamerşah'a saldırdı: "Ah, kardeşim" diye hüngür hüngür ağlayıp bir söz söyledi:

- 38 -

 yüz altmış yıllık yola giden,
Şah Hüseyin'in oğlu musun bir bir beyan et.
Onca yıldır gurbette cefalar çeken,
Kardeşim mi, değil misin? bir bir beyan et.

Babamın ağlaya ağlaya gözü kör oldu,
Miskin annemin sinesi zahmetle doldu.

Gülcemal kardeşini çok dertli oldu,
Kardeşim mi, değil misin? bir bir beyan et.
Kardeşin Gülcemal'a yetti çok figan,
Sen gidip dert eleme battı İsfahan.
Seni arayıp yâr ve dostun gitti her yöne,
Kardeşimsen geçmişini bir bir beyan et.

Elkıssa, bu sözle kardeşler birbirine sarılarak ağlaştılar. Gülcemal hemen Şah Hüseyin'e haber verdi. 15 yıldır Kamerşah'ın derdiyle aklını kaçırap yatağa düşen annesi o ani haberi duyup düşe kalka koşup Kamerşah'ın karşısına çıktı. O oğlunu gördükten sonra bayılıp düştü ve ayılamadan öbür dünyaya göçtü. Kamerşah annesinin cesedini üç gün bekletip büyük törenle kendi elleriyle toprağa verdi. Babası şah Hüseyin'in mübarek dizine başını koydu. Sonra Kuhu Kaf'tan getirdiği tılsımlı ab-ı hayatı Şah Hüseyin'in gözüne sürdü. Gözü hemen açıldı. Oğlu Kamerşah'ı tekrar bağrına bastı. Şah Hüseyin üç yıl yaşayıp alemde göçtü. Halk Şah Hüseyin'in yerine Kamerşah'ı İsfahan'ın Padişahı yaptı. Kamerşah yurda asayiş getirdi. Ana yurdunu gül çiçekle doldurdu.

INDEX

- A -

Abbashan, 24, 29, 35, 36, 39, 55, 66, 67,
72, 74, 76, 77, 80, 82, 85, 89, 90, 133,
134, 138,
Ablet, Abdullah, 6
Abdullah Han, 24, 25, 27, 29, 131
Abdullah Satır, 41, 89, 134
Abdurrahman Goca, 5, 7, 12, 13, 16, 18,
20, 68, 95, 96
Abdurahman Han, 9
Abdurrehim, Kerimcan, 17
Hz. Adem, 123, 124
Ahmet Mirza, 31
Ahmedi Muhtar, 124
Ahmet, 10, 12, 13, 16, 20
Akça Ana, 41, 54, 58, 81, 129
Akhan, 24, 25, 27, 72, 74, 121
Alangova, 34, 78
Hz. Ali, 123, 124
Ali, Dursun, 34
Almambet, 54
Alptekin, Ali Berat, 67, 71
Araç, Reşit Rahmatı, 7
Arzu, 32, 62, 77, 80, 81, 83, 84, 136
Asian, Ensar, 70
Aslı, 24, 25, 26, 31, 32, 37, 62, 71, 72,
75, 76, 79, 80, 119, 139
Asüman, 24, 25, 26, 29, 71, 72, 73, 77,
81, 82, 86, 87, 88, 136
Aşık Emrah, 32
Aşık Garip, 1, 24, 32, 75, 77, 86, 140
Aşık Deryami, 34
Ayhan, 43, 82, 108
Hz. Azrail, 123, 124
- B -
Bala Gerdan Evliya, 47, 122, 128, 132
Battal Gazi, 14, 56

Bayan Sülü, 17, 65
Behram Paris, 6
Behram, 13, 24, 45, 90
Belkıs, 78, 125
Belgratlı İsmail, 34
Boratav, Pertev Naili, 2, 13, 15, 125
Boz Körpeş, 4, 5, 13, 16, 65
Buğur Han, 78,
Buyan Han, 78
Büvi Hanife, 45, 135
Hz. Cebrail, 123, 124
- C -
Cemşit, 12
Cemiloğlu, Mustafa, 15
Cengiz, 78
Cunbur, Müjgan, 28
- Ç -
Çağatay, 17
Çaştanı İlisbey, 12
Çın Tömür Batur, 4, 12, 13, 16
- D -
Hz. Davut, 123, 124
Dede Korkut, 2, 7, 29, 86, 138
Derviş Ahmet, 72
Dilaram, 40, 121, 129
Dizdaroğlu, Hikmet, 92
Dugaylı, Semet, 2
Dursun Aga, 80
Hz. Ebubekri, 123, 124
- E -
Elif, 67
Eliyov, Teyipcan, 10
Emir Göroğlu, 6, 13, 16
Er Sogotok, 83
Er Töştük, 86
Esin, Emel, 8, 9
Eziz, Eli, 10, 11

Hz. Fatma, 123, 124

- F -

Ferhat, 5, 7, 10, 13, 16, 19, 63, 139

Ficsher, H.A., 125

- G -

Gökyay, Orhan Şaik, 29, 32, 33, 37

Gönül, Behçet, 118

Göroğlu, 12

Gülemhan, 7, 13, 19

Gülendem, 7, 12, 13, 16

Gülcemile, 59

Gülcemal, 40, 46, 60, 130, 131

Gülizar Hanım, 24, 25, 29, 71, 73

Güllü Senem, 83

Güllü Han, 86, 88, 119

Gülmet, 41

Gülşen, 82

Gülperizat, 33, 36, 39, 42, 43, 50, 58, 59,

80, 82, 110, 127, 128, 129, 130

Gülpırak, 60

Günay, Umay, 33, 54

Gürsoy, Emine-Naskalı, 54

- H -

Habib, İsmail, 14

Hamza, 14

Haniş Ayım, 133, 135

Hasan, 29, 72, 74

Hz. Hasan, 123, 124

Hz. Haydar, 123, 124

Hemrayev, Hakimcan, 7, 10, 20

Hemracan, 4, 5, 7, 9, 10, 13, 16, 20, 118

Hepbildikler, Neriman, 114

Himit, Ahmet, 5

Hızır, 43, 52, 75, 79, 131

Hoca Beht, 5, 13, 16

Hoca Nasrettin, 1, 45, 122, 130

Hosin Peri, 6

Hurşit Şah, 23, 24, 29, 59, 89, 90, 121, 126

Hurilika, 5, 7, 9, 10, 13, 16, 20, 118

Huzra, 139

Hüsnara, 52

Hz. Hüseyin, 123, 124

Hz. İbrahim, 123, 124, 125

Hz. İdris, 123, 124

- İ -

İlaydin, Hikmet, 14

İnan, Abdülkadir, 2

İnayet, Alimcan, 9, 116

Hz. İsa, 87, 123, 124

İsa, Muhammed, 10

İshak, Yusuf, 5

Hz. İshak, 123, 124

Hz. İsmail, 123, 124

İslam, Yunus, 6

Hz. İsrail, 123, 124

- J -

Jaring, Gunnar, 1, 5

- K -

Kadir, Zunun, 10

Kamber, 32, 62, 77, 80, 81, 83, 136

Kaplan, Mehmet, 1

Karacaoğlan, 34

Kara Batur, 35, 36, 50, 61, 62, 64, 65, 77,

79, 88, 89, 111, 134

Karakoz Ayım, 5, 13, 16, 65

Karahan, 24, 25, 27, 35, 36, 61, 62, 65,

72, 74, 76, 77, 121, 133

Kemal, Seyit, 70

Ken'an Batur, 6

Kerem, 14, 24, 25, 26, 31, 32, 37, 62, 71,

72, 75, 76, 79, 80, 119, 139

Kimen, 47, 48, 52, 62, 64, 73, 126, 131,

135

Korkmaz, Zeynep, 78

Korkut Ata, 12, 29

Kosı Körpeş, 17, 65

Köroğlu, 1, 19, 56

F. Köprülü, 1, 2

Kunoş, İgnas, 2, 14

- L -

Leyli, 5, 7, 10, 13, 16, 19, 139

Hz. Lokman, 123, 124

Lüthi, Max, 70

- M -

Mahbub, 82

Mahı Firuz, 25, 30, 71, 72, 73, 81, 83,
140

Maksut, 23, 24

Maksut Han, 46, 56, 90, 130, 131, 133

Malov, Samayloviç, 4, 7

Manas, 28, 52, 54, 87

Mansur, 124

Mecnun, 5, 7, 13, 16, 19, 139

Melikşah, 80, 86, 87, 88, 119

Melike Dilruz, 6, 13, 16, 115

Melike Gülruh, 5, 13, 16

Melike Hayriyeş, 49, 61

Melike Leyliyeş, 49, 61

Melike Sultan Büvice, 49, 61, 81, 82, 86,
111, 127, 134

Hz. Mevlevi Cami, 124

Mihri Engiz, 42, 50, 59, 80, 129

Hz. Mikail, 123, 124

Mine Hatun, 28

Molla Zeydin, 3

Hz. Muhammed, 28, 123, 124

Muhammed Hanefi, 28

Hz. Musa, 77, 123, 124

- N -

Nazugum, 4, 7, 9, 11, 12, 13, 16, 18, 19,
20, 68

Nasrettin Efendi, 3

Hz. Nuh, 123, 124

- O -

Oğuz, 1

Oğuzhan, 34

Onay, Ahmet Talat, 96

Hz. Osman, 123, 124

Osman, Vahitcan, 5

- Ö -

Ögel, Bahaeddin, 2, 27, 28, 52, 55, 83

Hz. Ömer, 123, 124

Özön, Mustafa Nihat, 25

Özkan, İsa, 9

Öztrük, Ali, 55, 56, 115

- P -

Pantusov, N.N., 4

Propp, V., 70, 71

- R -

Radloff, W., 4, 7

Ragutte, G., 4

Rahman, Abdülkerim, 1, 2, 5, 7, 8, 12, 16,
92

Razı Nihan, 25, 30, 71, 72, 73, 81, 83,
140

Reşiddin, Batur, 9

Rustem Çakkın, 5, 12

Rustem, Şadır Pehlivan, 7, 12, 13, 18, 20

- S -

Sahip Camal, 24, 37, 50, 62, 65, 109,
131, 133

Salmas Dede, 43., 44, 45, 50, 54, 81, 82,
84, 85, 87, 91, 108, 130

Saussey, E., 14

Seley Çakan, 3

Selim, Hasan, 5

Selvihan, 32

Semetey, 28

Seyfülmülük, 51, 52

Seytek, 29

Seyit Noçi, 5, 7, 9, 10, 12, 13, 16, 18, 19,
20, 68, 95, 96
Sitemkar, 80
Siyavuş, 12
Sofu, 31
Somyarkın, Nihat Sami, 14
Sultanhan, 6
Sultan Cimcime, 6, 13, 16
Süçük, 41, 42, 50, 82, 85
Hz. Süleyman, 123, 124, 125
Sürmeli Bey, 83, 84, 140
Süzük, 5
Spies, Otto, 2, 63, 95, 118, 125
- Ş -
Şah Abbas, 21, 22, 23
Şah Adilhan, 6, 13, 16
Şah Behram, 40, 61, 111, 129
Şahzade Behram, 6, 13, 16, 115
Şahzade Ferruh, 5, 13, 16
Şah Ferruh, 23, 33
Şah Senem, 41, 42, 75
Şah Yakup, 6
Şah İsmail, 14, 24, 25, 29, 30, 67, 71, 73,
80
Şah Hüseyin, 22, 23, 24, 59, 74, 86, 87,
122
Şaperkut, 24, 29, 44, 45, 59, 83, 84, 85,
86, 87, 122, 126, 130, 133, 138
Şavdun, Turgan, 5
Şemsettin Tebrizi, 46
Şevketnüma, 25, 83
Şeyh Cünayd-i Bağdadî, 16, 40, 53, 55,
56, 111, 112, 113, 115, 121
Şimşek, Esmâ, 71
Şinahsa Beğ, 5
Şirin, 5, 7, 10, 13, 16, 19, 63, 139
- T -
Tabil, 27, 131

Tahmasıp, 24
Talat, Ahmet Çankırlı, 100
Tammashan, 48, 62, 65, 84, 131, 133,
135
Tatlık, Erşiddin, 5
Tehmasıp, M.H., 17
Tahtemov, Turgan, 11
Tomaris, 12
Tuğluk Tömür, 17
Türkmen, Fikret, 17, 24, 25, 65, 67, 74,
78, 88, 115, 119
Thompson, Stith, 70, 71
- U -
Ubeydullah, Nimetullah, 5
- V -
Vamık, 139
Veselovsky, 70
- Y -
Yakup Bey, 72
Hz. Yakup, 123, 124
Yaralı Mahmut, 67, 70, 79, 80, 82, 85, 88
Yunus, Hoca Ahmet, 5
Yusuf, 7, 10, 13, 16, 19, 119, 139
Hz. Yusuf, 123, 124, 125
Yusuf, (Yusuf Ahmed Hikayesinde), 10,
12, 13, 16, 20
- Z -
Zehra, 83
Zeridin, Tursun, 5
Zeycan, 24, 25, 26, 29, 71, 72, 73, 77, 81,
82, 86, 87, 88, 136, 139
Zeydi, Mahmut, 2
Zeynep, 6, 13, 16
Zeytun, 50, 54, 62, 65, 77, 134
Zilal, Yasin, 5
Ziver Yiğit, 39, 42, 59, 87, 121, 128, 129
Zunun, Mehmet, 6, 7, 12, 16, 92
Züleyha, 7, 10, 13, 16, 19, 119, 139

YER İSİMLERİ

- A -

Alma Ata (Almuta), 2, 4
Alma Ata, 6, 9, 11
Almanya, 4
Anadolu, 1, 15, 21, 24, 25, 26, 29, 32, 34,
51, 62, 68, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 79, 80,
81, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 92, 93, 94, 95,
96, 99, 110, 117, 118, 120, 135, 138, 139
Ankara, 2, 9, 17, 28, 32, 54, 70, 119
Azerbaycan, 17, 18

- B -

Bağdat, 17, 36, 39, 47, 51, 55, 53, 58, 77,
79, 80, 107, 115, 121, 135
Başegim, 17, 18
Buhara, 30, 46, 47, 122, 128

- C -

Çarbağ, 33, 36, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 54,
61, 66, 80, 81, 85, 89, 90, 108, 122
Çin, 23, 24, 115, 126
Çin Maçin, 59

- D -

Deryayı Omman, 42, 43, 59, 128
Diyaribekri, 21, 23, 24, 26, 40, 53, 58, 70,
79, 80, 107, 121, 126, 129
Doğu Türkistan, 1, 5, 6, 7, 8, 12, 18, 21,
56, 92, 133

- E -

Erzican, 25

- F -

Fırat, 18

- H -

Halep, 17
Haleb Şirvan, 41, 80, 134
Hezan, 45, 60, 108, 131, 138
Hindistan, 52
Hoten, 5, 9

- İ -

İran, 33
İrembağ, 44
İsfahan, 22, 23, 24, 26, 43, 44, 59, 74,
127
İstanbul, 1, 25, 29, 33, 56, 100, 118, 119
İzmir, 9, 114, 116

- K -

Kaf Dağı, 38
Kandihar, 25, 29, 72, 83
Kalga, 17
Kaşgar, 2, 8, 17, 21
Kazakistan, 4, 6, 9, 10, 11, 12, 20
Kerbela, 125
Korla, 17
Kuh-i Kaf, 24, 60, 74, 122, 126

- L -

Lenger, 60

- M -

Mısır, 17
Mulatiye, 24, 47, 48, 50, 62, 65, 90

- O -

Omman nehri, 51, 60
Orta Asya, 4, 70

- Ö -

Özbekistan, 6

- P -

Pekin, 2

- R -

Rum, 18, 36, 39, 40, 49, 52, 61, 65, 84,
86, 88, 89, 126, 129
Rum şehri, 81, 82

- S -

Stith Thompson, 9

- Ş -

Şam, 22, 23, 24, 45, 47, 60, 126, 131,
139

Şat, 18

Şebistan, 23, 24

Şehri Şebistan, 33, 128

Şemsi Bostan, 36

Şincang, 1, 5, 6, 7, 10, 11

Şırvan, 17

- T -

Tanrıdağı, 17, 22, 23, 24,

Tannikut dağı, 22, 24,

Tannikut, 61

Tarım, 17, 18

Taşkent, 6

Tokuz Taram, 40, 137

Turfan, 56

Tuyuk, 56

Türkiye, 1, 7, 8, 9, 17, 95

Türkmenistan, 18

- U -

Urumçi, 1, 5, 6, 7, 10, 11, 115

- Y -

Yemen, 17

Yerkent, 5

Yunan, 34

BİBLİYOGRAFYA

Abdurrahim, Kerimcan, Yeniçe Edebiyat Çüşençiliri (Yeni Edebiyat Düşünceleri),
Keşker Uygur Neşriyatı, 1993. ,

Alptekin, Ali Berat, Kıрманşah Hikayesinde Masal Hususiyetleri, II. Milletlerarası
Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II. Cilt, Halk Edebiyatı,
Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1982. s. 19.

..... Yaralı Mahmut Hikayesi, TFA, 1982, s. 25

..... Türk Üniversitelerinde Yapılan Talebe Tezlerindeki Halk
Hikayeleri Bibliyografyası, Türk Dünyası Araştırmaları Sayı 23,
Nisan 1983, s. 207-228.

Alptekin, Ali Berat, Esmā Şimşek, Dede Korkut Hikayelerinin Motif Yapısı, Türk
Dünyası Araştırmaları, Sayı 59, Nisan 1989, S. 111-133.

..... Türk Destanlarının Motif Yapısı, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı
65, Nisan 1990, s. 197-254.

Arat, Reşit Rahmat, Doğu Türkçesi Metinleri, Ankara, 1987.

Aslan, Ensar, Halk Hikayelerini İnceleme Yöntemleri, Yaralı Mahmut Hikayesi
Üzerine Bir İnceleme, Diyarbakır 1990.

Arzu (dergi), Kazakistan Yazguçılar İttifakının Orgını, 1992, Alma-Ata

Bali, Muhan, Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikayesi, varyantların Tesbiti ve Halk
Hikayeciliği Bakımından Önemi, Ankara, 1973.

..... Halk Edebiyatında Nesir, Erzurum, 1982.

Bang, W.-G.R. Rahmet, Oğuz Kağan Destanı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Neşriyatı, 1936.

Başgöz, İlhan, Folklor Yazıları, İstanbul, 1986.

Bingöl, Necdet, Dilimizde "Kırk" Sayısı, Türk Kültürü, 237, Ocak 1983, S. 26-28.

Boratav, Pertev Naili, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, 1982.

- ..... Folklor ve Edebiyat 1, İstanbul, 1982.
- ..... Folklor ve Edebiyat 2, İstanbul, 1983.
- ..... Köroğlu Destanı, Adam Yayınları, İstanbul, 1984.
- ..... Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği, Adam Yayınları, İstanbul, 1988.

Cemiloğlu, Mustafa, Azerbeycan Destanları Hakkında, Türk Kültürü, Sayı 379, Kasım 1994, S. 671-694.

Cemşidov, Şamil Allahverdi, Kitab-ı dede Korkud, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

Cunbur, Müjgan, Folklorumuzda Geyik Motifi Üzerine, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri I. Cilt Halk Edebiyatı, Ankara, 1982, s. 71-94.

Çağatay, Saadet, Türk Halk Edebiyatında Geyiğe Dair Bazı Motifler, TDAY/Belleten 1956, s. 153-177.

Çankırlı, Ahmet Talat, Halk Şiirlerinin Şekil ve Nevi, İstanbul, Devlet Matbaası, 1928.

Dizdaroğlu, Hikmet, Halk Şiirinde Türler, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1969.

Elçin, Şükrü, Halk Edebiyatına Giriş, Ankara, 1986.

..... Halk Edebiyatı Araştırmaları II, Ankara, 1988.

..... Türk Halk Edebiyatında Turna Motifi, Türk Kültürü Araştırmaları (Prof.Dr. Faruk K. Timurtaş'ın Hatırasına Armağan), Ankara, 1983, s. 79-94.

..... Türkiye'de Halk Edebiyatı Çalışmalarının Değerlendirilmesi, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II. Cilt, Halk Edebiyatı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1982, s. 149.

Eziz, Eli, Gerip Senem (Opera, dramalar) Şincang Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı, Urumçi, 1991.

Emir Goroğlu (Kitap), Şincang Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı, Urumçi, 1994.

Esin, Emel, "Nazığım"ın Destanı, Türk Kültürü VII/73 (Kasım 1968), s. 89-97.

Filizok, Rıza, Halk Şiirinde Benzer Yapılar, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II. Cilt, Halk Edebiyatı, Feryal Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti. Ankara, 1986, s. 117-122.

Gökyay, Orhan Şaik, Rüyalar Üzerine, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. C. gelenek-Görenek ve İnançlar, Ankara, 1982, s. 183-208.

..... Dedem Korkud'un Kitabı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973.

Günay, Umay, Elazığ Masalları, Atatürk Üniversitesi Yayını, Erzurum, 1975.

..... Masallarda Değişen Motifler ve Tesirleri, Türk Kültürü, XVIII (211-214), Mayıs-Ağustos, 1980.

..... Aşık Edebiyatında Rüya Motifinin Tipleri ve Tahlili, Mehmet Kaplan'a Armağan, İstanbul, 1984, s. 153-173.

..... Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.

..... Türk Halk Edebiyatında Tenkit Konusunda Düşünceler, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II: Cilt, Halk Edebiyatı, Feryal Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti. Ankara, 1986, s. 137-142.

Güney, Eflatun Cem, Folklor ve Halk Edebiyatı, İstanbul, 1971.

İnan, Abdülkadir, makaleler ve İncelemeler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.

İnayet, Alimcan, Hurilika-Hemracan Hikayesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992, İzmir.

İsa, Muhammed, Modern Uygur Dramasının Teşekkülü ve Gelişimi Üzerine (Makale), Şincang Daşue İlimi Jomili, Felsefe ve İctimai Fenler Sayısı, 4, Urumçi, 1993.

İslam Ansiklopedisi, "İsfahan", "Abbas" Maddeleri

Kaplan, Mehmet, Oğuz kağan Destanı, Dergah Yayınları, İstanbul

..... Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3, Tıp Tahlilleri, İstanbul, Dergah Yayınları, 1985

..... Şiir Tahlilleri 1, Dergah Yayınları, İstanbul, 1988.

Karaalioğlu, Seyit Kemal, Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978.

Kerem ile Aslı, Bozkurt Kitap ve Basımevi, İstanbul, 1970.

Köprülü, M. Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, 1984.

..... Türk Edebiyat Tarihi, Ötüken Neşriyatı A.Ş. İstanbul, 1986.

..... Edebiyat Araştırmaları, Ötüken İstanbul, 1989.

Nurmuhammedov, Murat, Türki Halklar Edebiyatında Ağızaki ve Yazma An'aneler Sintezi Meselesiga Dair (Bildiri), II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II. Cilt, Halk Edebiyatı, Başbakanlık Basımevi, 1982, s. 313.

Ocak, Ahmet Yaşar, Bektaşî Menakıpnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri, İstanbul 1983, Enderun Kitapevi.

..... İslam Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü, Ankara, 1989.

Ögel, Bahaeddin, Türk Mitolojisi, Türk Tarih Kurumu basımevi, Ankara, 1989.

Özön, M. Nihat, Türkçe'de Roman. İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

Özkan, İsa, Abdurrahman Han Destanı, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, Ankara.

Öztürk, Ali, Türk Anonim Edebiyatı, Bayrak yayıncılık-Matbaacılık Koll. Şti. İstanbul, 1986.

Propp, V.J., Masalların Yapısı ve İncelenmesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları, 744, Ankara, 1987.

Rahman, Abdülkerim, Folklor ve Yazma Edebiyat, Keşker Uygur Neşriyatı, 1989.

..... Medeniyet İzleridin Tuğulgan Heslar, Şincang Halk Neşriyatı, Urumçi, 1993.

..... Uygur Halk Destanları, Şincang Halk Neşriyatı, Urumçi, 1982.

Razinihan ile Mahi Firüz, İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası.

Sakaoğlu, Saim, Gümüşhane Masalları Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1973.

Saussey, Edmond, Türk Halk Edebiyatı (Çev: İlhan Başgöz), Ekmek Basım Yayınevi, Ankara,, 1952.

Spies, Otto, Türk Halk Kitapları (Çev: Behçet Gönül Necatigil), İstanbul, 1941.

Stith, Thompson, Motif Index of Folk Literature, London, 1966.

Tahmasıb, M.H. Azerbeycan Halg Destanları (Orta Esrler), Elm Neşriyatı, Bakü, 1972.

Tohti, Abdusalam, Uygur Tilidiki Menidaş Söz-İbariler Lugiti, Milletler Neşriyatı, Pekin, 1993.

Toygar, Kamil, Doğu Türkistan'da (Şincan Uygur Özerk Bölgesinde) Halk Edebiyatı Çalışmaları, Türk Kültürü, XXVII/298, Şubat, 1988, (28-37), s. 92-101.

Türkmen, Fikret, Aşık Garip Hikayesi üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma, Baylan Matbaası, Ankara, 1974.

..... Tahir ile Zühre, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983.

..... Türk Halk Hikayelerinde Gökyüzü ile ilgili Alegoriler, I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, Ankara 1974, s. 159-164.

..... Yeni Bir Oğuzname Yazmasındaki Cengiz Han, Türk Kültürünü Araştırma Yıllığı, Zeynep Korkmaz'a Armağan (Basılıyor).

Uygur Halk Eğiz İcadıyiti, Kazakistan SSR, "Nauka" Neşriyatı, Almuta, 1983.

Yüce, Kemal, Saltukname'de Tarihi, Dini ve Efsanevi Unsurlar, Ankara, 1987.

Zeydi, Mahmut, Semet Dugaylı, Edebiyat Atalguları Lugiti, Milletler Neşriyatı, Pekin, 1988.

Zunun, Mehmet, Abdülkerim Rahman, Uygur Halk Eğiz Edebiyatı'nın Esasları, Şincang Halk Neşriyatı Urumçi, 1982.

